

אינטלקטואל הוא אדם הנאמן למכלול חברתי או מדיני,
אך אינו חדל לערער עליו.

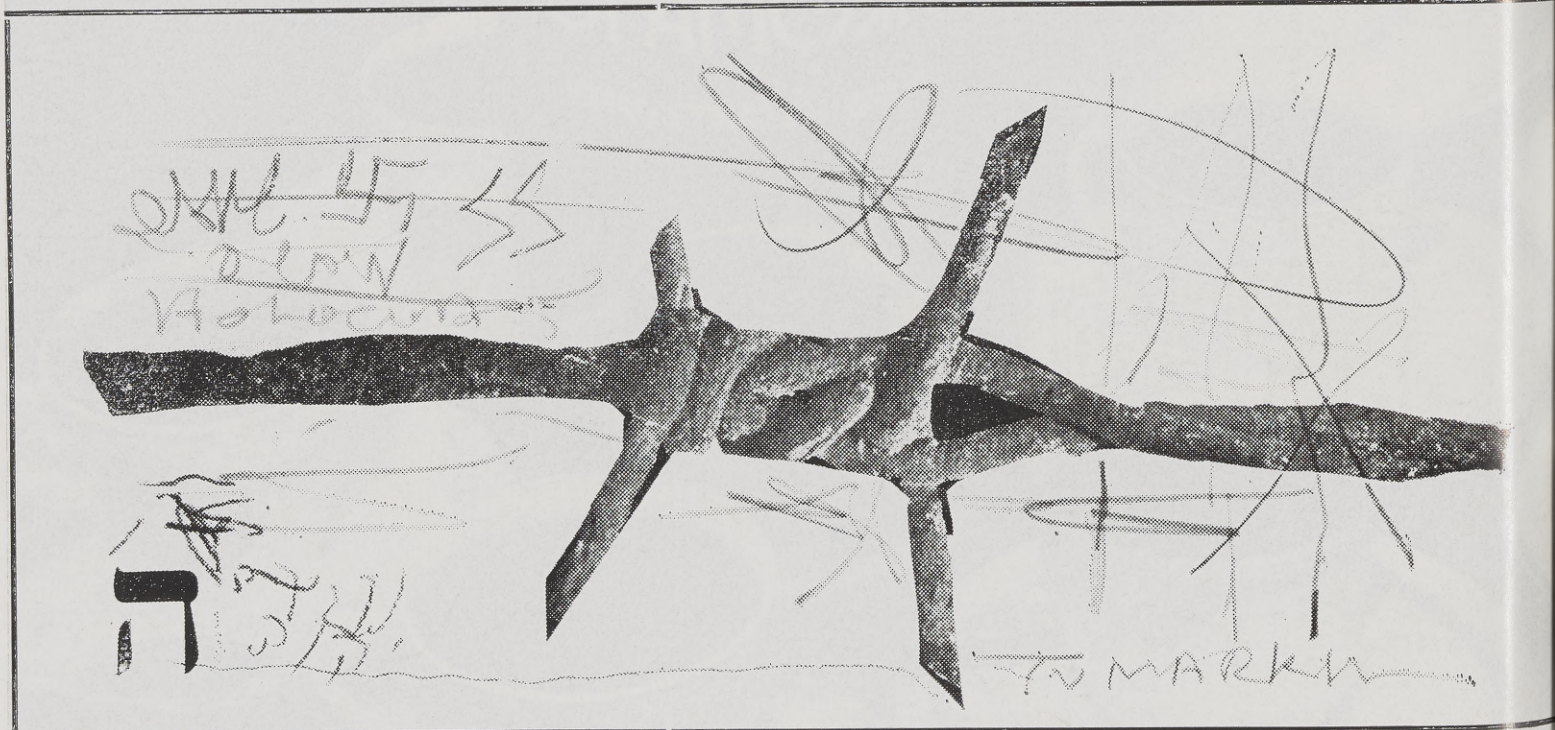
ז'. פ. סארטר

לספרות ולתרבות

עיתון קל

vol 4, no 21, May-June, 1980

ידידיון לספרות ולתרבות • שנה ד' מס' 21 • אייר-תמוז תש"ם • מאי-יוני 80 • המחיר 70 ל"י כולל מע"מ • ת.ד. 16452, ת"א

ד. דן פגיס. אבות ישורון. אבא קובנר. סמיון קירסנוב. רוני סומק. חיים גורי.
איר ויזלטיר. משה בן-שאול. מיכל גוברין אנדד אלדן. עפרה סמבורסקי-חומט. אנדה
מיר. נתן יונתן. מרדכי גלדמן. יעקב בסר. טוביה ריבנר. שמעון זנדבנק. איתמר יעוז-
ט. גבריאל מוקד. בועז עברון. יוסי הדר. יאירה גנוסר. דן לוי. יהודה גור-אריה. ג'ון
ארבך. ישראל המאירי. שולמית גינגולד-גלבוע. תנחום אבגר. יוסי עוזר. מנחם
ינקר. רות לבנית. קורינה. סרינה רון. בנימין סגל. עזרא אוריון. זיוה רון. אהוד
עזר. תמר משמר. ענת לויט. יערה בן-דוד. אילנה קדמי. עמלה עינת. י.י. ריבלין. מתי
ג. אלכס זהבי. יהושע סובול. הלל מיטלפונקט. ג. קרסל. נורית גוברין. א"ב יהושע.

המדורים הקבועים: ביקורת ספרים. סאטירה. אמנות פלסטית. תגובות.

ארומה 101

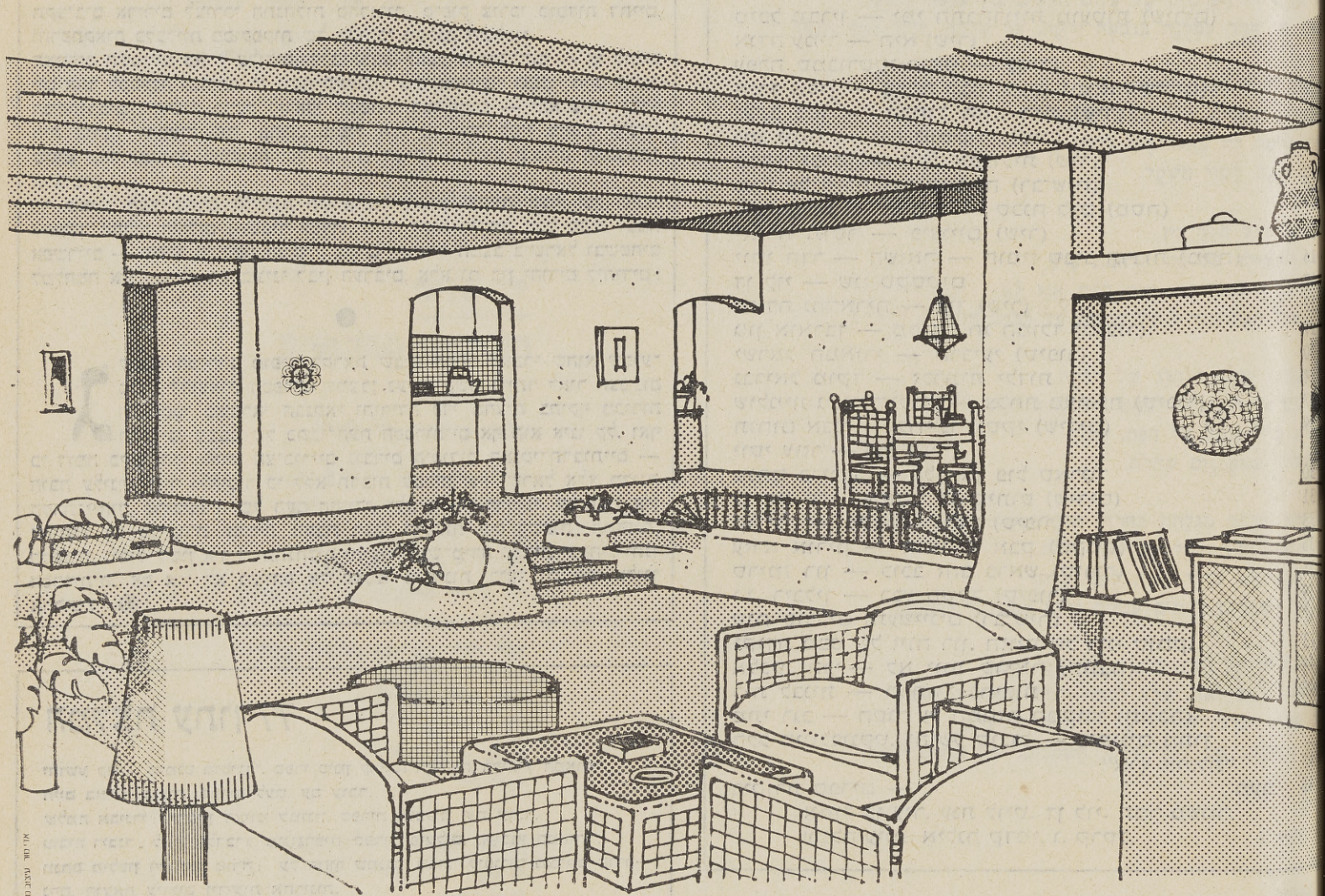
הקפה
הנמס
החדש
של עלית!

101 סיבות טובות לקנות „ארומה 101”

ספל קפה נמס ארומה 101 של עלית,
הוא סיבה טובה לעוד ספל קפה ארומה 101
וכן הלאה עד 101 ספלי-קפה
מקופסת ארומה 101 של עלית.

שותים ארומה 101, נאנחים בהנאה ואומרים: טוב לי עם קפה נמס עלית

Mi Casa

Mi Casa – הבית שלי,
כי הוא בהשג ידי.

Mi Casa – הבית שלי,
כי קל־יִן מאפשרת לי
לרכוש דירה
ב־פּוֹאֶבְלוֹ אֶסְפַּנְיֹול
בשיטת המסלול האישי.

Mi Casa – הבית שלי,
כי אני אוהב לגור
באווירה ים-תיכונית,
בדירה עם מפלסים,
נישות ותריסי עץ.

Mi Casa – זה הבית שלי,
כי הוא שונה.

דירת ארבעה חדרים החל מ־1,520,000 ל"י (לא כולל מע"מ ופיתוח)

Pueblo Español

פּוֹאֶבְלוֹ אֶסְפַּנְיֹול

שלב נוסף של קל־יִן
CLARIN

שרדי מכירות: ראשון-לציון רח' חוטשילד 38 • אתר בניה פואבלו אספניול (שילוט ממחלף ראשון)
משרדינו בראשון-לציון כתוחים גם ביום שלישי אחה"צ.

ארצנו הולכת ונעשית מקום בלתי-אפשרי ליסוד האנושי החשוב ביותר לקיומה — אלה צעיריה השפויים מגיל שאחרי השירות בצבא ובמשך שנים-שלושה עשורי החיים שאחריהם, בטרם זיקנה. אין זו ארץ שאורחיה הערבים בורחים ממנה. אין זו ארץ שזקניה נוטשים אותה, גם לא רבניה ובחוריי-שיבותיה, גם לא מופרעיה ומטרופיה היהודים, שכנראה רק הם נקבצים אליה לאחרונה מכמה קצוות-תבל — זו ארץ שגבריה השפויים הולכים ומתייאשים ממנה משום שהם-הם המשלמים את מלוא מחיר המלחמות והביטחון-השוטף והביוורוקרטיה התופחת והכלכלה הרעועה אשר שר-האוצר החדש אינו מונע מעלויות פוליטיות למצוץ ממנה תקציבים אדירים לצורכי התנחלות סהרורית, סיפוק צורכי מוסדות דתיים, והרפתקאות כלכליות מפוקפקות של מקורבי מפלגת-השלטון. האנשים השפויים בארץ עלולים, בלב-קרוע, להצביע ברגליהם — או להגיע יום אחד למסקנה הנוראה כי נוכח תעלולי "גוש אמונים" ואנשי הרב כהנא, המסתובבים חמושים בנשק ליגאלי בשטחים המוחזקים — יהא צורך (כבר היה צורך) להפעיל כוח, אחרת תיפול המדינה טרף לידי מיעוט קיצוני שהוא קאריקטורה מרושעת של הרעיון הציוני וקעקוע שארית ההסכמה-הלאומית. מי שאינו חפץ בהרס המדינה הזאת, מי שחפץ שיהיה שמץ של סיכוי להמשך תהליך השלום (השביר למדי), חייב לקום ולזעוק בכל מקום ובמה אפשריים — יוחלף השלטון הנוכחי, בטרם יתדרדר המצב בישראל ובשטחים למלחמת אזרחים לא רק בינינו לבין הערבים, אלא גם בין יהודים ליהודים!

גליונו המורחב מופיע לקראת שבוע הספר העברי שהוא שבוע-מבחן להוצאות הספרים שמצבן נעשה קשה ביותר לאור הצמצום הדראסטי באשראי הבנקאי והירידה כדי מחצית בהיקף מכירות הספרים. מצבם של כתבי-העת הספרותיים אף הוא אינו קל. ואף כי דומה כי במהלך חיינו הציבוריים גוברים היסודות האנטי-תרבותיים — חובה עלינו לחזור ולהזכיר כי ללא תרבות עברית אין ישראל אלא מדינה חסרת-ייחוד, פרובינציה של העם היהודי, ולא מרכזו הרוחני. עם זאת אין להימנע על מביקורת עצמית נוקבת לגבי תופעות של רשעות, התחזות, חטפנות, גיבול-לשון אווילי, התגחכות והיעדר חוש-מידה תרבותי בקהילייתנו הספרותית. אם אנו לא נתייחס אל עצמנו ברצינות, כיצד יתייחסו אלינו אחרים?

המלצת עתון 77

יהושע קנז: מומנט מוסיקלי. ספרי סימן קריאה והוצאת הקיבוץ המאוחד.
חיים באר: נוצות. ספריה לעם. עם עובד.
שלמה אבינרי: הרעיון הציוני לגווניו. ספרית אופקים. עם עובד.
טוביה ריבנר: לאה גולדברג. מונוגרפיה. ספרית פועלים. הקיבוץ המאוחד.
מנחם מילסון ושמואל מורה: על החוף שמנגד. מבחר סיפורים מצריים מודרניים. הוצאת עידנים וידיעות אחרונות.
נחום גוטמן, אהוד בן עזר: בין חולות וכחול-שמיים. יבנה.
נורית גוברין: העומה, תנופתו של כתב-עת ואחריתו יד בן צבי.
ויליאם פוקנר: בשוכבי גזע. תירגמה רינה ליטוויץ. ספרית פועלים.
שמעון בלס: חדר נעול. זמורה, ביתן, מודן.
יהודה עמיחי: שלושה גדולה שאלות ותשובות. שירים. שוקן.
יאיר הורביץ: אנטומיה של גשם. ספרי סימן קריאה, הקיבוץ המאוחד.
ניקולאי גוגול: סיפורים אוקראינים. מרוסית: נילי מירסקי. עם עובד. הספריה לעם.

דו ירחון לספרות ולתרבות

עיתון 77

העורך: יעקב בסר

עורך נוסף במדור הפרוזה: אהוד בן עזר
ריכוז מערכת: עמלה עינת

כתובת המערכת והמנהלה: ת.ד. 16452 ת"א;
טל' 20 14 44.

המערכת אינה אחראית לתוכן המודעות; המערכת אינה עונה בכתב על פניות כותבים ואינה מחזירה כתבי יד אם לא צורפה אליהם מעטפה מבוילת. סודר והודפס בדפוס עמל בע"מ, טל' 658498.

אבות ישורון — אזדרכת ואנטנה (שיר)
זלדה — התפללתי — (שיר)
דן פגיס — החממה הטרופית (שיר)
רוני סומק — איתות (שיר)
חיים גורי — משהו על ש. רועה ושות' (סיפור)
אבא קובנר — יושב על גדם האלון... (שיר)
סמיון קירסנוב (שיר)
מאיר ויזלטיר — שלושה שירי דיוקן (שירים)
משה בר-שאל — קלזאפ (מחזור שירים)
טוביה ריבנר — המצביא (שיר)
מיכל גוברין — ימי התבהרויות מועטות (שירים)
אנדה עמיר — היא (שיר)
עפרה סמבורסקי-חומט — (שיר)
אנדד אלדן — צעקה לבנה כעשן (מחזור שירים)
יעקב בסר — הכחול הזה, הים (שיר)
נתן יונתן — ננה מושקורי (שיר)
מרדכי גלדמן — יושב אפלולית (שיר)
מבט על שירת דור המדינה (רב-שיח)
בועז עברון — השואה — סכנה לעם (מסה)
יאירה גנוסר — פיצויים (שיר)
יוסי הדר — השואה — חומה סביב תרבות (מסה)
דן לוי — שני טקסטים
יהודה גור-אריה — ציד (שיר)
ג'ון אוארבך — מסיבת חג המולד (סיפור)
ישראל המאירי — הרביעי (סיפור)
גבריאל מוקד — זכרונות ילדות
שולמית גינגולד-גלבוע — צלחת מעופפת (סיפור)
תנחום אבגר — לחיים לנסקי (שירים)
יוסי עוזר — פרי (שיר)
מנחם ברינקר — על ז'אן פול סארטר
בנימין סגל — סופו של מיתוס (שירים)
קורניה — מסעות עליסה (סיפור)
עזרא אוריון — תהומות אבק (טקסט)
סרינה רון — כוכב זהב בראש (סיפור)
י.י. ריבלין — רבע השקל (סיפור)
שיח סופרים ותעשיינים (רב-שיח)
נקודת מבט של זיוה רון. הזוית של רוני סומק.
אלכס זהבי — לא יומן קריאה (תגובה)
רות לבנית — הרהורי בחירות
מתי רגב — הסגר על המחזה המקורי (תגובה)
הלל מיטלפונקט. יהושע סובול — פזמונים מתוך "ארץ אוכלת"

ביקורת ספרים —

אהוד בן עזר. ענת לויט. דן לוי. תמר משמר.
עמלה עינת. אילנה קדמי. ג. קרסל.

חתום על "עתון 77" לשנת 1980

לכ' ת.ד. 16452, ת"א

הנני מבקש להיות מנוי על "עתון 77" לשנת 1980.

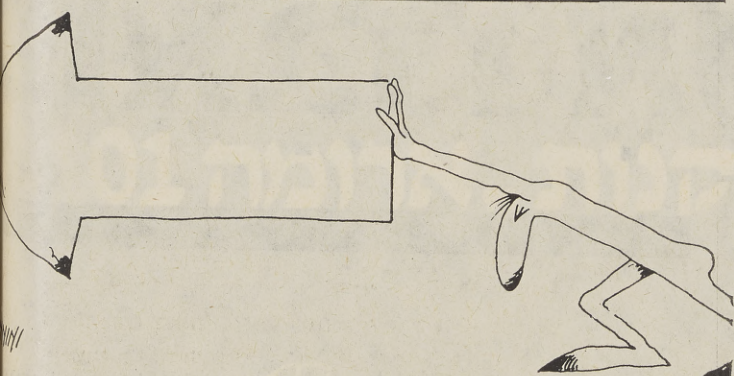
שם ומשפחה

טל'

כתובת

מצורף בזה צ'ק על 300 ל"י כולל משלוח המשורר על בנק

חתימה

אזדרכת ואנטנה

הגדל בין האזדרכת אחר הבית.
אנטנה לפני הבית.
הבית זה הפרטית של עלים חצצים בין צנעה לצנעה.
ים. כל אחד כמלנה בגבעה ירקה, עד שלכת, ולגי מים, והכל.
אנטנה לפני הבית, ששם
ברחב, וצפרים שנת עלת למשגל.
חלה נדמה לה כאלו באו לדרס,
וחת זנבה לשוי משקל.

עף גדל הלך בין
דת רטשילד על פני הרחבת כרמיה
דיוצ'בסקי וגנתיים. ואת העף אני לא
האכל הצל הגדל של מטתיו על כביש הרחב.

המרגב שבפנת הגג של רבקה
יונים אגרות מחט למחט, חט לחט, נצה לנצה.
ערב גדל ננפל על הפח, והפך
היצרת בצפרנים שחרת.

הדרכת, כיתם מגלחת בחרף. מרמה וערם. מרמה ערמה ועריה.
מה אצבעתיה לעל בבקשה. וקצת
המתמלאת כדדי אשה לפני לדה.
שנה נשארם רדמים ענפים שלא התבלטו בדדיהם.

הנשארם על העץ. ולא בגלל עיני היפת
לספר לכם זאת, אלא למסר רשם שקבלתי מקבץ
שמת חברים, קברוהו על יד החדרכל, ולא
על הגבעה, שם דרך שפעי השפכים, שם הגשם ירד

נתי שדי. אנטנצקה. אני אין מלים.
לא ידע

הן באת, אתן אמר.
באות איכזשהא.

ייר תשמ, 21 אפריל 1980

רוני סומק

איתות

רומנטיקה יש כאן בעגלות,
סוסי הממלכה נרתמים לכל ילדה.
אור הפנים מאותת, תמיד, את סוף הנדידה
ומישהי משנה הלילה רגע בתולי ברגע יד-שניה.

זלדה

התפללתי

התפללתי שלא יכבה נרו
נדרתי אלף נדרים
נדרים שנולדים באנה טובעת.
אך לנגד עיני יענוהו יסורים
לנגד רחמי השמים.
לא אשוב לביתי
לא אבקש מפלט מפני התהום
בספר.
נתקתי את עצמי מכל הדברים
שמוצאם מן הכמיהה
שערוכים ליפי.
הקירות אין להם שנוי
אך המקום אחר
כמו שאחר המות מן החיים.

דן פגיס

החממה הטרופית

עדן בדוי,
כלוב ערמומי של לבלוב.
קירות הנכוכית מתחזים כאור, נוספות
מניפות אפריקניות של גומי,
פיקוס הפתן נפתל,
לע הלוח נפער מכל עבר,
אל שחור סחלבים, אל חום-ארנמן של תפת
רפרפים מפתים
אלף לשון נשלפות אל צוף אפלולי.
אכל בחוץ, בחוץ,
בשדה צחיח,
מצנע בצבע בשר,
ישר, דק,
מנץ
אניאת, אנדרוגינוס ים-תיכוני,
אניאת
יחיד במינו.

ארבעים מעלות

לשכח אותך ללילה אחד: תנומה
הטופה מקדחת.
לשכח, לשקע.
אבל רק החלמה מדמה היא.
בשחר חוזר ותוקף
הדם הנגוע.

לשכח אותך זה הרעד הקל
בין הצמרמרת אליך
ובין הצמרמרת אליך.

אקרובטיקה

מכה ראשונה של תף — והוא פקעת אור, גפיו ארבעה נחשים של גומי,
הוא מתערבל, יורד בקשת גדולה, נוחת על קצה אצבעו. יפה מאד, אבל
כבר ראינו.
מכה שנייה של תף — והוא כדור מרחף בין שבעה כדורים, בועט ונבעט,
יורד בקשת גדולה, תופס את כלם על אפו. יפה מאד, אבל כבר ראינו.
פתאם ללא כל הכנה, לפתע פתאם, רגליו עומדות על קרשי הבמה,
ומעל לרגליו — אגנו, בטנו, חזהו, כתפיו, צווארו, ולמעלה פניו
הפונות בשלוה אל החשך. זאת אמונת שאין למעלה ממנה.

משהו על ש. רועה ושות'

קטעים מתוך "החקירה", סיפור רעואל

חיים גורי

על מה ולמה החלה החקירה הזאת בדרך מוזרה כל כך? מדוע הירבו הם להציג לי שאלות על סבי וסבתי ודודתי רחל. הן אנכי האיש שבו מדובר ואם ימשיכו כך לטפל במישפחולוגיה שלי יחלוף עד מהרה הזמן שהוקצב לחקירה הזאת ואל העיקר לא נגיע. אך פתאום עלתה בי מחשבה שהכאיבה לי: אלמלא שאלותיהם הטורדניות למדי לא הייתי מעלה באוב את הנשמות הנשכחות האלה ועדיין אינני יודע, כמו שנאמר, מה צפוי לי בחיק העתיד.

חדר קטן ומרוהט בסגנון הישן. ארון ספרים ובו מן המיטב ובו, כמו בסליק, 'באר' משקאות קטן למען לא יחסר המזג. סוגים שונים של ברנדי, וודקה ועראק (ביניהם, לא תאמינו לי, בקבוק אחד של עראק וחלאווי אמיתי של האחים טומה) וגם וויסקי תודה לאל — השחור והלבן ויוחנן המהלך ועוד... הנחתי כי מותר לי למוזג לי לעצמי במו ידי ולהצית אחת מן הסיגריות. היו שם חפסיות שלא נראו מזמן בארצנו: 'דה גריין' בקופסת פח ירוקה ופליירס 6 'וסיטייט אקספרס' ו'וודביין' ולא תאמינו גם 'ויקטוריה' אותה סיגריה זולה מימי מלחמת העולם. גם המקומיות הפתיעו אותי. לא נגעת בהן אף שהיו בסדר גמור, כלומר שמרו על טריות הטבק ועל ניחות מרחקים. פחדתי: מי האיש שישמור בחדרו סיגריות שאינן בשימוש זה שנים על שנים, כמו, למשל: "סטמבול", "מילוכי", "מטוסיאן", "סימון ארצט", "לטיף", "יסמין", "יישוב", "עליה", "נדיב", "סופרפיון", "הוליווד", "אונג" ברסל", "דפנה", "אודס" ועוד ועוד...

החדר הזה מזכיר לי משום מה משהו מן האווירה ההיא. גם ארון הספרים מפגין שעטנו מזר — עברית, אנגלית, צרפתית. אלפי ספרים. ססגוניות הגובלת במקריות פרועה. הנה למשל המדף הזה שאני הולך לאורכו מימין לשמאל: האחים קרמזוב, תמול שלשום, פלוטארקוס, שבתאי צבי, הנישואין והמוסר, ("בחצות הלילה, ברחוב דום, תשמע זעקת זונה צעירה") דילן תומס, מלחמות היהודים לפלוויס, תדהר, הטור השביעי, עונה בגיהנום, באר חפרנו, שנה ראשונה, ספר ה"השומר", מאה לילות ביפו העתיקה, שלוש נשים, מובי דיק, פן, ספר האיתות, ספר הפלמ"ח, אנשי פנפילוב, חזון אחד הלגיונות. גבר ואשה... בפאתי נגב... שמחת עניים... האדום והשחור... אי שם בקצה צדה עיני ספר שירים קטן בשם "יעקב, יעקב", מאת אחד בשם ש. רועה. שם שלא נתקלתי בו מעודי. לגמתי מן הנקטר הסקוטי והתחלתי מדפדף בו. בעמוד 17 אני קורא:

כמו רחוב שגרה בו אשה שאוהבים אותה
והוא נמשח למלכותה ולא ידע
שהוא מסתיר שהוא מאיר אחרת לקראתה
כמו חג שלא נרשם
אבל מכתב אחד אשר הלבין באפלת תיבת
הדואר הריקה וכו'.

בעמוד 29, למשל, אני קורא שלוש שורות, שיש בהן למען האמת כוח מסויים או לפחות כנות:

ומה שלא היה לי בר עמנואלה, עמנואלה, יקירתני,
אני נושא בי כמו קטסטרופה עד בוא חליפתני,
עם המתים ומהופנטים...

במקום אחר הוא מדבר ב"פחד ישן העולה אט אט ומגניח", ב"דרכים חנוקות". הוא יורק, יעקב יעקב, האלמוני המסכן, "רוק רווי טבק". הוא יודע ש"אין מנוס ולא יופע משיח". והלאה כן, מה אוכל לעשות: "כי יש מקום, ובו מגע תלתל הדליק לבב אנוש". "לבב אנוש", אלהים! ישחטו אותך בני יקירי! דיר באלאק!!! "מעל גשרי ברזל מהבהבים אצות הרכבות להתאבד"...

"בהוצאת המחבר", כתוב שם. אכן צדק ישוע באמרו כי "רבים הקרואים ומעטים הנבחרים". אך לך דע לכל הרוחות מי קרוא ומי נבחר. לא מן הנמנע כי יום אחד יגלו את ש. רועה, אחינו האבוד ומישהו יאהב שורה כגון: "ואת נסיכתי שרמוטתי ובדיל ויעבור וחולצתי שלעורי/ואת מתוקתי ודפוקתי ותן רחום על גורלי/יקרא תיקון חצות לנעורים / ופחד רוח שהיתה שתיקה" וכו' ויאמר בו כי בתום עידן הפרפומריה נעור בספרותנו רעב אמיתי לטרגי ולנאצל ולחגיגי. אך גם אם לאו, מסכני הנידה, כמאמר המשורר, גם אם לאו, אתה קרוא לבוא במלכות השמיים בזכות שורה אחת יפה ואמיתית שכתבת. אני הייתי בוחר, ברשותך, בזו אשר בעמוד 33: "בלעדי את פחות ממלכה". ואני ריחמתי בליבי את יעקב יעקב כלומר את מחברו ש. רועה וכה אמרתי באוזניו אל מול ארון הספרים:

יא יעקב! יעקב! שמע בעצת חכמים וגבונים ובעלי נסיון! מה שאתה צריך עכשיו כאוויר לנשימה, לפי שיריך המסכנים, הוא דבר אחר. אתה זקוק, בוא נאמר, לאשה יפה וצעירה ויודעת איך לעשות ואוהבת את זה, ללפני ולעניין עצמו ולאחרי. אתה צודק. ישנו קסם רב באותה הוויית לפני ורבות נכתב על כך וגם אתה ניסית פה ושם בספרך "יעקב, יעקב" לבטא מועקה זו "כמו רחוב, שגרה בו אשה שאוהבים אותה / והוא נמשח למלכותה/ ולא ידעה שהוא מסתיר/ שהוא מאיר אחרת לקראתה" וגו'.

אבא קובנר

יושב על גדם האלון עם מנדולינה
ושלושה מיתרים, כבר אין לו קהל
ועוד יש לו בלדה

כְּשֶׁהָאָסוּר אָסוּר, אָסוּר,
בְּאָסוּר וְדָאִי,

כְּשֶׁהִמְתָּר גַּם הוּא, אָסוּר.
מִפְּנֵי שְׂמָא וְאוּלִי.

אֵשׁ בּוֹעֶרֶת בְּלִבִּי וְהַלֵּב אֵינִי אֶכֶּל.
יָדָם עַל צַוָּאֲרִי, אָבוֹי, הִיא לֹא תוֹקֵל.

אֶת אֶהוּבָתִּי אָסְרוּ עָלַי
בְּאָסוּר חֲמוּר,
אֲלֵלִי, הִיפָּה בְּפָרְחִים
קָמַל בְּגֵן שְׁמוּר.

אֵשׁ בּוֹעֶרֶת בְּלִבִּי, אֲשֶׁרִּי שְׁלֹא אֶכֶּל.
חֲשָׁכוֹת דּוֹלְקֶת אַחֲרִי, אָבוֹי, הִיא לֹא תוֹקֵל.

אֶת אָסוּרָה עָלַי בְּרָחוּב,
אֶת אָסוּרָה לִי בְּבִיתִי.
וְהִמְתָּר גַּם הוּא אָסוּר
לְהִשָּׁרֵף בְּשִׂרְפָתִי.

בּוֹעֵר הַלֵּב בּוֹעֵר, מֵאֵשׁ אֵינִי אֶכֶּל.
רַק הַקְּנָאוֹת שׁוֹרְפֶּת אֶת בֵּיתִי, אָבוֹי, הִיא לֹא תוֹקֵל.

בּוֹאִי בּוֹאִי וּבְחֻשָּׁאִי
נַעֲלָה עַל קֶבֶר הַצַּדִּיק,
זְכוֹת גְּאוּנִים תִּגֵּן וְדָאִי
עַל אוֹהֲבִים, שְׁלֹא יֵצֵא לֵילָם לָרִיק.

בְּלִבִּי עוֹד אֵשׁ בּוֹעֶרֶת וְהוּא אֵינִי אֶכֶּל.
חֲשָׁכוֹת גְּדוֹלָה סוֹגֶרֶת, מַחְלוֹן וְעַד מַגְדֵּל.

וּכְשֶׁהָיוּ יְפוּחַ וְלִיל כְּפוּרִים
יֵצֵא שְׂבָעִים וְשִׁבְעַת פְּעָמִים,
לֹא תוֹצֵן הָאֶבֶן שֶׁהִיָּתָה
עֲרֶשֶׂם שֶׁל אוֹהֲבִים.

מְכוּת־אֵשׁ שׁוֹרְפֶּת עַל לֵב שְׁלֹא אֶכֶּל.
מִהִי חֲשָׁכוֹת יָדַע מִי שֶׁשָּׁכַל.

אֵיכָה לֹא תִפְחַד אֶהוּבָתִּי לְעֵינֵי קְדוֹשִׁים וְצַדִּיקִים
לְבּוֹא בְּאֶהְבָּה עַל אֲבָנִים רוֹתְחוֹת?
הֵא! שְׁלוֹשִׁים גְּבוּרִים מְלוּיִם אֶת הַפֶּלֶה
לְקַבֵּר אֲחִים, כָּל לֵילָה בְּחֻצוֹת.

וְלֵב יָבֵעַר סוֹפֹ שִׁיתָאֶכֶּל.
וְהַחֲשָׁכוֹת חֲשָׁכוֹת עַדִּי יִהְיֶה.

מתוך „מחברות השוק" שבכתובים

סמיון קירסנוב

עוֹזִי מַעַט יְרוּצוֹ בְּשִׁלְגַּת הַמַּיִם,
בְּלֶחֶם יִתְכַּסּוֹ עוֹד מַעַט הַשָּׁדוֹת.
אֲנִי רוֹצֶה יְרַגְזִי אֶחָד בִּידֵים,
בְּשָׂמִים אֶרְצֶה חֲסִידוֹת.

משורר יהודי-סובייטי, נפטר לפני שנים אחדות.
מרוסות: י.ב.

שלושה שירטוטי דיוקן

מדריך לגירוש האחראים

כָּל הָאָדָם, יִשְׁנִים
הָאֲחֵרָאִים בְּלֵילֹת. עַל פֶּן
מוֹטֵב לְדַפֵּק בְּאִישׁוֹן לֵילָה
עִם צוֹ-תְנוּעָה בְּצִרוּף הַסֵּבֶר:
הָאֲחֵרִיּוֹת מַחֲנִיכָת אֶת הָאֲחֵרָאִים לְהַתִּיצֵב
לְפָנֵי הַמוֹשֵׁל. הוּא מְתַנַּעַר
לְכַבּוֹדָם מִשְׁנֵה חֲטוּפָה, מִתְגַּלַּח
בְּחִפְזוֹן וּמִזְמִין קָפָה חֶזֶק.
עֲכָשִׁיו יְדַבֵּר אֲלֵיהֶם רַכּוֹת
וְקִשּׁוֹת בְּעֶרְבּוּבִיָּה מוֹנֶרֶה וַיּוֹדִיעַ
כִּי הָעֲנִיִּים כָּבֵר אֵינָם בְּשִׁלְיֻתוֹ, וְהָאֲחֵרִיּוֹת
מַחֲנִיכָת אוֹתוֹ לְהִטִּסֵּם אֶל שַׁר-הַבִּטְחָן.
מִצְעִינִים אֶל הַשֶּׁר בְּכִסּוֹי עֵינָיִם
מִטְעָמִי בִטְחָן. מִשְׁיוֹסֵר תַּכְסּוֹי
יִתְבָּרֵר כִּי שַׁר-הַבִּטְחָן כָּבֵר אֵינּוּ אָדָם:
הוּא כְּבֵרֵת אֶרֶץ. לְמִשְׁלַל,
שַׁר-הַבִּטְחָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל הוּא דְרוֹם-לְבָנוֹן.
הַהִלְיוֹקִפְטֵר שֶׁבַּ וּמִדְרִים, נִרְאֶה כְּמִתְבַּדֵּחַ.
לְרִשּׁוֹת הָאֲחֵרָאִים עוֹמֶדֶת מוֹנִית
בְּדִרְכָּה לְבִירוֹת. הָאֲחֵרִיּוֹת
דוֹמָה לְפִצְצַת-זָמָן.

2
בְּבַחוּרוֹת מְסִימֹת, אֶפִּילוּ מִרְחוֹק
יֵשׁ קוֹ שֶׁל הַגִּב, הָאֶפֶק וְהַיִּשְׁכָּן
שֶׁבְּהַתְגַּלּוּתוֹ הוּא מִתְזַרֵּר
לְרַגֵּעַ לַחֲיִים
דְּבָר שֵׁשׁ בְּצִפּוֹר
מִצְעִין עַל עֵץ, בְּפִטְטוּרֵת
חֲדָשָׁה, בְּלִלְד קָטָן
מִדְבַר הָגָאִים בְּלוּלִים בְּפָנִים נוֹהֲרִים
וְתוֹךְ
כְּדִי כֶּךָ רוֹקֵעַ בְּשֵׁתִי רִגְלִיו
הַיִּחְפּוֹת.

3
אֶשֶׁר, חֲשֻׁבָה,
מִתְבַּקֵּעַ מִתּוֹךְ הַמֶּזֶל
הַנִּקְטָף בְּחִטָּף בְּשֶׁעַת-כֹּשֶׁר.
מִסְכֵּן, חֲשֻׁבָה,
לְהַחֲמִיץ אֶת הָרִגֵּעַ הַזֶּה,
הַפֶּרֶח הַרֹךְ שֶׁל תוֹמָן.
חֲרָדָה, חֲשֻׁבָה,
לְחַפֵּן אוֹתוֹ בְּאַצְבָּעוֹת,
פֶּן יִפְקַע, פֶּן יִחְלִיק מִיָּדָה.
אֶשֶׁר, חֲשֻׁבָה,
מִשְׁתַּקֵּף בְּקִלְסָתָהּ הָאֲהוּבָה, אֶסְפִּיקָלָר
קֶר שֶׁל יִפִּי וְיִשָּׁר.

1
יִלְדָה שְׁחוּמָה מְשֻׁרְבֶּכֶת
חִיּוֹךְ מִהִיר מִתְהַפֵּף
סָבִיב שְׁנִים נוֹתְנוֹת אוֹר קוֹפֵץ
כְּעִינֵי חַיּוֹת מְנַתְרוֹת
מִשְׁעִינָה אֶל גֶּדֶר בְּרוֹזֵל
יִשְׁבֵּן כְּכֹדוֹר כָּחַל
בְּמִכְנִסוֹנֵי הַתְּעַמְלוֹת
בְּעִלֵּי אִמְרָה לְבָנָה
מִהֶם מִשְׁתַּפְּלוֹת כְּבִשּׁוּרָה
רִגְלֵי הַיִּלְדָה הַיְּפוֹת בְּשִׁכּוּנָה
בְּבִהָק שְׁחוּם וְאֶטוּם
וְרִגְשָׁה תַת-עוֹרִית חֲטוּפָה
מִפְתָּה שֶׁכֵּן רָכוֹן בְּמִרְפֶּסֶתוֹ
אִישׁ מִיֶּשֶׁב וּבַעַל מִשְׁפָּחָה,
לְאֻמוּנָה בַת-חֲלוּף בְּחִי-נֶצַח,
בְּבִטּוֹל הַמַּחְצוֹת וּבְאַתְבָּה.

האחים רייץ

אֲנַחְנוּ שְׁלֹשָׁה הָאֲחִים שְׁקוֹרָאִים לְנוּ רֵיץ
שְׁקוֹרָאִים לְנוּ מֶרְקֵס
כָּל הַמְּבִטִּים לְשִׁמְאֵל מְצַדִּיעִים לַצֶּלֶם אֶרְדָּה
אֶסוּר לְהִצִּיץ זֶה אֶל זֶה
וּמָה יִגְדֵּל בְּלֵב הַרְזָה מִתַּחַת לְחִלְצַת הַכֶּתֶנָּה
מִתַּחַת לְחִזּוֹת הַחֶלֶק
הַמִּתְחַלֵּק לְגַעְגּוּעִים קִטְנִים

הַשָּׁנִים מִסְמָנוֹת תְּקוּהָ
בְּצִמְצָם הָאוֹר

תְּמִיד אֵיזָה חֲלוֹם קוֹפֵץ, מְקִים בְּנִיָּה, וְעַל
הַחֲלוֹן פֶּרֶח, הַפֶּרֶח בְּתוֹךְ עֲצִיץ
הָעֵלִים מִיָּבֶשִׁים אַחֲר־כֶּךָ בֵּיד אֶהְבָּה
בְּתוֹךְ הָאֲלָבוּם

אֲנַחְנוּ שְׁלֹשָׁה הָאֲחִים שְׁקוֹרָאִים לְנוּ רֵיץ

גשם

גֶּשֶׁם אֶקְרָאֵי עַל חֲנוֹת הַצֶּלֶם, כָּל הַקְּרוֹב
רְחוֹק, יִרְחַק.
מִי שֶׁלֹּא עוֹב יַעֲזֹב
חֲיָיו שֶׁבִּסֵּל אֵינָם מִצְרֵף הַחֲדָשׁ
הַמְבְּדִיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחַל
הוּא מַצֵּב זִכְרָהּ

עין

וְהָעֵין קֶצֶרֶת רְאִיָּה. הָאֶהְבָּה
קֶצֶרֶת טוֹחַ. רִיס אֶלְכִסְטוֹנִי מַחֲלָק
אֶת הַיּוֹם לִשְׁנֵי אֶפְרִים

טביעת אצבעות

טְבִיעַת אֶצְבָּעוֹתֶיךָ הִיא טְבִיעַת אֶצְבָּעוֹת רַבּוֹת
שֶׁנִּגְעוּ בְּקַת
אִי-אֶפְשָׁר לְזַהוֹת אֶת הַשְּׁנֵאָה בֵּיד הָאוֹחֲזוֹת
אֲנִי מִסְתַּכֵּל בֵּיד, אַחוּתִי הַקִּטְנָה:
יּוֹצֵאת מִתּוֹךְ אֲגָרוֹף פֶּתוּחַ
הַמְכֻסָּה עַל הַפָּנִים בְּתוֹנוּעַת פֶּחַד.
מִסְבִּיב הוֹמָה הָרוּחַ. הַתְּצִלוּם מִנֶּגֶן
קוֹצִים יִבְשִׁים

הפגנת הראשון למאי

אוֹלִי תֵּל-אֲבִיב. הַפְּגִנַת הָרָאשׁוֹן לְמָאִי,
תְּמִיד יֵשׁ פִּיּוֹת מִתְנַדְּבִים בְּמִשְׁאִית
הַחוּצָה אֶת הָעִיר.
אֲבָל אֶת טַאוּבֵר אֶפְשָׁר לְהַכִּיר עַל-פִּי הַבְּלוּרִית
וְהַפָּה.
אוֹלִי טַאוּבֵר. הִיָּה לוֹ קוֹל נְמוּךְ
בְּטָרֶם מוֹתוֹ.
עֲכָשׁוּ אֲנִי שׁוֹאֵל אִם מִצָּאוּ אוֹתוֹ
מֵאֲחוּרֵי הַתֵּל הָאֶפְשָׁרִי
הַיִּיתִי מְגִיס אֶפְלוּ כּוֹכְבִים
הַיָּמִים חֲזָקִים וְכִבִּים עִם שִׁכְתָּה
שֶׁצִּירִיד לְתַמָּן

משה בן-שאור

קרוז-אפ

פתיחה

אֶפֶק חוֹם עַל חֲנוֹת הַצֶּלֶם. קְלוּז-אֶפֶ
מִתְחַלֵּף בְּקְרוֹב רְחוֹק. כֶּךָ מִתְחַלְפִּים חַיִּי
פַעַם הָיוּ, עֲכָשׁוּ מֶסֶךְ
עֲשׂוֹי נִקְדּוֹת עֶרְבִים מִתְחַבְּרוֹת

שם

שֵׁם רַךְ מַעַל שְׁפָתִים מְבַקְעוֹת
כָּל הַחֲלוֹם בְּטַפּוֹת זַעֲה.
יָגֵד 1949. בְּתַעֲלוֹת הַקֶּשֶׁר שֶׁל הַגְּרוֹן
מִלְחָמַת דְּבוּר גֶּאָה
הַפָּה שֶׁאֲמֵר נִפְצָע בְּצַד.
הַמְבֵּט כָּל-אַחֵר פְּרִידָה
מִמֶּשְׁהוּ שֶׁכֶּכֶר נִשְׁכַּח
לְאַחֵר פְּרִידוֹת רַבּוֹת.
מַעַל הַשְּׁפָתִים שֵׁם רַךְ

המצביא

המצביא לוטש עינים.
יש בהן ברק מזור.
בעיניו הוא בן אלמות.
בעל אחרון מגשם זה שאוהב לנאם
והמולדת בפיו כבשר שור הבר.
איש חושני, אין ספק.
המות הלולה וחנה.

ראש הנער לידו אינו נכון להכנע.
שפתיו קמוצות.
אכל עיניו לבנות.
פניו לבנות.
פיו לבן.
דמו נמלט ממנו.
גופו נמלט ממנו.

המצביא הגדול מביט למרחוק:
למדבר, לנצח.
עוסק בתכנון נצחוני הסופי.
הברונזה שלו העלתה ילקת.
שומר האולם מנגב את האבק מלבו.

מיכל גוברין

ימי התבהריות מועטות

באבן הגן השקיע בכפור
פצצה קצרה של אור לבן
צפרים קטנות מנקרות
בתעוזה רבה ופורחות

בגן שבינינו נעים העלים זה מול זה
בתנועות זעירות כמעט בלתי נראות
פקעות וזחלות בהפוך
חותרות בזמורות בהסתר בינתיים

הגנים הגדולים עומדים בשלכת
נעים במקומם ושחורים
צעקה אחת נתגבשה בהם
ברגע אחד נחשפה ומאז היא עומדת

כמו אשת הדיג לצפות לחזרה
כלי המים הנושאים אותך בהמשכם
רק המטה מזדעזעת מתנועה
אבסטרקטית של אירונים בקרן העולם

עין עין לפרם שוב את תבכי
זה הספור האמתי של פגלופה
לפרם בשקדנות במשך
כל מה שהפך מופת להמתנה
ושהיה בעצם הודקנות בינתיים

רק חורון אחר הצהריים
המתפוגג מבעד לעלי הזית
יכיל את רעדת המרחקים
שמתוכם נולד הרגע

היא

אשאל פיה של זו, —
היא אף היא היודעת
אשר לא יודע,
היא אף היא השומעת
אשר לא ישמע;
היא הרואה עד תם,
אין סוד, אין מסוה.
לפניה גלויים אלהיה, שטניה,
מחיקה כי נולדו,
אחרים לה אין.
היא חומדה וחושקת,
ונוטלה חשוקיה,
מבלתם בלי פלט.
היא בוגדה, היא סוטה,
ללא-בגד, ללא-סטות,
כמצות החיים, כהכרח החיים,
משיכתם, סחיפתם באמת ורימתם.
היא נוקמה בלא רסן,
היא רוצחת בלי רתע.
מכניעה משנאיה,
מסגידה מנצחיה,
יתחננו, יתבוששו,
ולא יסלחו.
היא רומסה פגריהם,
בלא ניד עפעפים.
אשאל פיה של זו,
כי היא היודעת,
היא גביאיתי;
תגלה לי שפוני,
תגלה בלי רחם,
תגלה בלי הסמק, —
בלא כס של שופט,
נבכי כל האמת,
— אמתי.
היא אף היא היודעת,
אין זולתה.
והיא — זו אני.

מתוך הספר „ובכל זאת“ העומד להופיע
בקרב בהוצאת „יחדיו“

עפרה סמבורסקי-חומט

עכשו
כשדפנות בטני רוחשות
בי הרטט והאימה שלא ידעתי
קמוהם ובהלמות-לב
אחת חיייתי
שיודעים בי חיים. עכשו
כשאדע בריאה מתוכי יהיה
הכאב הממיט ריק קר,
נושם בתוך הימים עם עצמי והוא
גם רגשה של צליל ולפעמים של
בכי נקנה בעקבות צפרני — —

עכשו,
לאט לאט באות בי
המיות-חיים
המיות-חיים מאדמה
תוכי מלא אותה.

עקה לבנה כעשן

תגולס מתארך
 וזמאיר פנות חשוכות
 בחפך תפלת נתינה
 בכל עורקי כריך
 שעינך קטנה ורעה
 סמך ואפל כערפל
 מה גדול החשך
 הקטנה ראה

העשן
 האש

כך בן לאביו
 כשנשרף החלום.

מה מעל אש ואפה
 מונות ניר במוקד
 ש לא שומעים אותך

רק צעקה לבנה כעשן מפיו,
 וזו אין עשן בלי אש
 ש למלא כל אלה בשפתיו
 וזו הנשכות פנימה למשש שב
 נפות להכאיב אולי הן רפות
 את את פני האדמה
 מה מתחת לרגליהם עוית רעב
 נעם העפר הצורב בשפה.

בסר

החול הזה. הים

פונה לכתבת ואין לי כתבת בראש
 פונה למישהו שיקרא
 לי מישהו שיקרא

אני שומע את עצמי אומר
 ונכלתי לכתב זאת בעדנה אחרת
 משרות תקנה. החול
 בנתי מה שבונים
 ברות
 לעינים

וברצינות מותנים בכוון מסים
 הזה. הים הבלתי נתפס ברות הגולש עליו. המנוחש
 אש השרפה את חלצתי חורכת
 שלי
 ונשרף

טעם לשאל: לאן אמה הולך ומאין אמה בא
 נשרף ונכבה. נשרף ונכבה
 החריקה הולך אחרי כמו כלב חולה
 רשאי אפוא לכתב:

פונה לכתבת ואין לי כתבת אני פונה למישהו שיקרא ואין לי מישהו שיקרא.

נתן יונתן

ננה מושקורי

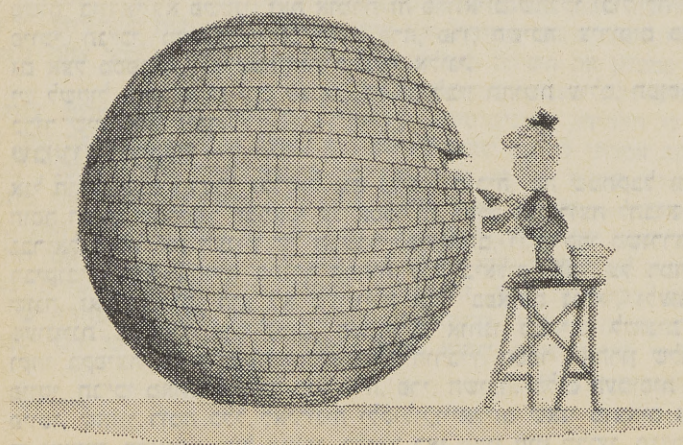
ספפו קראה לה אחותי, אורפאוס
 בכה בזמרה. דיגי פיראוס פרשו
 לה בעברה רשתות אהבה —
 והיא על מדינות הים עגבה.
 זמרים של פריז שישירו בפריז
 וזמרי אתונה שישירו באתונה
 ואלה שבירושלים שבוערם ישירו
 אם יש להם עיר ויש להם שיר.
 שכחת מה קרה לפילומלה; כשהיתה
 חולפת בסנדלה ובתמה היה השוק
 עוצר נשימה ובכו מרב יפי אלים
 ויורדיים עד שאנסה המלך הדיג
 וכדי שלא תצעק כרת את לשונה.
 אז האלים נתנו לה מתנה את קול הזמיר,
 שתשיר לעולם קינת-יפיה
 המחלל. ננה, אל תשכחי את אחותך
 ברשמוך את שמוך על ערפל וגוגית
 מאפילה במלונות זרים. שירים
 זה לא הכל. איפה הידידות ואיפה
 מישורי ארקדיה ומצרי קורינתוס
 ועצבות העינים הכחות שהורישא אמה
 ומשקפך שמצירות עגול-החותם
 סביב לשמוך, ננה, שנתנה אהבתם.

מרדכי גלדמן

יושב אפלולית

יושב באפלולית חדריו
 תשוקתו מזרקה של אור
 לכודה בזכרון התקרבות
 פרושה אל עתידות ספוקה
 שדה כח סילוני געגוע

ואחיו אל מבוך הפנימיות
 אל שלחן הפתיחה, לאותיות הנפרשות מן העט
 לחלל צל שמחשבות נושרות לתוכו
 כפתקים של אור
 למדבר שעציו צמחי חלום.

שלוש נקודות

• מהפך שנות החמישים בשירה העברית; הלשון הפרוזאית גוברת על לשון המליצה; השירה מפנה את גבה אל תחושת "היחד"; צוברת השפעות משירת המערב.
• השיר הקל והקליט, לעומת השיר המורכב והקשה; המשורר המחניף לקורא, בעל הלשון הבוטה והברוטאלית, לעומת המשורר המופנם, המרוכז והלירי.
• שירת שנות השבעים והשמונים; חידוש שפה ונוסח שירה חברתית ועדתית; פתיחות לתופעות חדשות.
• אלה הם עיקר הנושאים שהעסיקו את רב השיח שנערך במערכת "עתון 77", בו השתתפו שמעון זנדבנק, איתמר יעוז-קסט, גבריאל מוקד, טוביה ריבנר. הנחה יעקב בסר.

יעקב בסר:

באמצע שנות החמישים חל שינוי מהותי בשירה העברית. השינוי לא בא בהעלם אחד אלא בדרך של התהוות. המהפך היה בתחום הלשוני. השפה השירית התקרבה מאוד ללשון דיבור. בתחום האידיאלי היתה התנערות מערכי יסוד שהיו "מקודשים" עד אז, והורגשה הישענות ברורה על שירה אירופית מצד אחד ומאוחר יותר על השירה הביטניקית.

והשאלה: בעקבות מה חל השינוי המתואר? האם היה זה בעקבות רצח יהדות אירופה במלחמת העולם השנייה, והקמת המדינה שהביאה למהפכה דמוגרפית בארץ?
שמעון זנדבנק:

אולי יותר פורה לדבר על שינוי בקונספציה של לשון השירה, מאשר על שינוי תימט, כלומר על איזו ריאקציה נגד הקולקטיב הרעיוני של דור תש"ח.

מה שהיכה בשעתו כהפתעה, היה עניין הלשון אצל עמיחי, שייתכן ונבע מסיבות טכניות. ייתכן שהסיבה היתה שהוא לא "שחה" כל-כך במקורות. עכ"פ, מה שהקסים אותי בשעתו, היתה האפשרות לדבר לא רק בלשון "בני-אדם" אלא אפילו בלשון עילגת. אני לא בטוח שהיה כאן רצון מכוון להגיע לאפקט מסויים בדרך זו. אני חושב שבאמת נבע הדבר מאיזה רקע אחר בשפה. מאי-יכולת להגיד את הדברים בצורה שנאמרו קודם. עכ"פ התוצאה היתה תחביר חדש. לקסיקון חדש.

איתמר יעוז-קסט:

מה שנשמע לי קצת משונה בדבריך, הוא הניתוק בין הלשון ובין העולם שהלשון צריכה לבטא אותו, שהרי הלשון היא פועל יוצא של עולם מסויים.
שמעון זנדבנק:

אני לא חושב שלגבי דור זה מדובר היה באידיאל שונה. ההבדל בין גורי לבין אלה שבאו אחריו, לא היה הבדל בתפיסת העולם, אלא ש"התנהגות" לשונו השירית היתה שונה. ואני לא בטוח שדבר זה צריך להיות מלווה תמיד בשינוי עצום בהשקפת העולם. לדוגמה — שיר אבל או שיר כינה על רעים שנפלו במלחמה, אצל גורי מצד אחד, ואצל עמיחי מצד שני, אינם שונים כל-כך מבחינת ההרגשה, כפי שהם שונים באופן יסודי מבחינת הלשון.

טוביה ריבנר:

אני מוכרח לומר שאיני חש ואף איני מייחס חשיבות לניתוקים ולמעברים החדים כביכול מדור קודם. אם אתה בודק את הדברים לגופם, אתה מוצא הרבה יסודות מתפתחים שהיו מפורזים במקומות שונים כבר קודם לכן. ההבדל הגדול לדעתי, הוא הבדל בתפיסת העולם: גורי שייך היה עוד לאיזה מין דור של "אנחנו", בעוד שבמה שנקרא "דור החמישים" (והרי גם פה יש גוונים וגוונים גוונים) אותו ה"אנחנו" התפוגג. ולכן יש ודאי סיבות רבות: אכזבות, נסיגות חדשים, רקע ביוגרפי. אל נשכח שעמיחי וזך, אותם הזכרתי, אינם בני הארץ, ומשום-כך ההשפעה התרבותית אותה ספגו, היתה שונה. אם מה שקרוי דור שלונסקי, ספג בעיקרו השפעות משירת רוסיה וקצת שירה צרפתית (חוץ מלאה גולדברג שספגה גם את שירת גרמניה), הרי עמיחי וזך גדלו על שירה גרמנית ואנגלו-סכסית. דבר זה נתן את אותותיו כמובן גם בנוסח החדש של הלשון.

גבריאל מוקד:

אני הייתי מבדיל בין עברית ישראלית לעברית ארצישראלית. כמובן, כמו לגבי עמיחי וגורי, יש הרבה מאוד נקודות חיבור, גם בין הסקאלות הלשוניות האלה, אבל ברור שבשנות ה-50 התהווה איזה רובד חדש לפחות בצירופים של הלשון המדוברת, היה איזה פרוזאיות מודגש, שהוא שוב לא עניין פשוט, בוודאי לא פשטני. זאת אומרת זה פרוזאיות שחלקן יכול להיות מאוד פיוטי, תנ"כי, מאוהב במלים כמו: פרח, פרי, חשיכה. צירופים כאלה יש גם אצל מספרים, וגם במחזאות שאחרי אלוני.

יש לשקול היטב איזה יחס יש בין כל זה לבין תחושת עולם, תפיסת עולם. ברור שיש איזו זיקה.

שמעון זנדבנק:

אני חושב שגם מדברי גבריאל וגם מדברי טוביה, מה שמתקבל זה באמת חוסר הטעם שבדיבור סכמאטי על אסכולות, ולכן אני רוצה להביא דוגמה: גבריאל הזכיר את העניין של המעבר לפרוזאיות, ובכן קחו משוררת כדליה רביקוביץ. היא בתולה בתנ"ך לפחות כמו ביאליק, אבל על רמה לגמרי שונה. זאת אומרת, היא לא מעוניינת באיזה בפתוס נבואי, לעומת זאת מעוניינת בתיאורי אובייקטים, המחזירים אותנו מבחינה לשונית לאיוב. וקחו בקפיצה גדולה משורר כמו יאיר הורביץ. הספר האחרון שלו לגמרי פיוטי תנ"כי מאוהב במלים כמו פרח, פרי, חשיכה. מלים העמוסות בהדהוד פיוטי, שאינו דומה כלל לאירוניה ולקולקוויאליות שאנו מוצאים אצל נתן זך ובמידה מסויימת אצל עמיחי. כלומר כאן מעין חוש מליצי, תנ"כי שאינו

מסתדר עם אותה סכמטיזציה של עברית, עמוסה במקורות לעומת עש פרוזאית. הדברים הרבה יותר דקים מסתם "תנ"כי מול ישראלי".

גבריאל מוקד:

כאשר אני מדבר על פרוזאיות, כסימן היכר של שירת דור המדינה, מש ה-50, זו מצד אחד תיוה יותר מתונה ממה שהיא נראית. מצד שני, קיצונית ממה שהיא נראית.

מתונה מכיוון שאיני טוען שהפרוזאיות זה סימן ההיכר "בהא הידיעה". שו נבנה רק על זה. זה אחד מסימני ההיכר.

וקיצונית משום גישתה הכוללנית. אני טוען שאצל כולם, וזה כולל גם המשוררים שיושבים אתנו כאן ברגע זה ליד השולחן, וזה כולל גם דליה רביקוביץ, ואם אני מגיע לשנות ה-60, לצעירים יותר, את יאיר הורביץ ואחרים, גם עליהם חלה תיוה זו.

למה אני מתכוון? ודאי שיש הבדלים ענקיים בין נגיה אבידן לבין רביקוביץ, או בין יאיר הורביץ נגיה לאהרון שבתאי, אבל אני טוען שצד הצבעוניים שבהם, גם אצל משוררים שלא נכנסו לקאנון כזה או אחר, גם אצל אנשים שהיו להם תיוה אידיאית שונות אלו מאלו, אצל בניגוד למה שהיה לפנייהם, יש איזו דומיננטיות של הפרוזאיות.

במה למשל מתבטא דבר זה בשיר של יאיר הורביץ? בכך שגם בלב המ העתיק ביותר בו הוא משתמש, גם ליד הצירופים הצבעוניים והמקוריים ביותר, יש איזו הסבה, טרנספוזיציה של הניב, או אפילו ניב ליד ניב, מהם פרוזאי, ומשמש כמין תמצית שאם אתה מווג ממה אפילו שתי טקס מקבל כל המוג טעם אחר.

טוביה ריבנר:

מה שאמר גבריאל עכשו, מתקבל בהחלט על דעתי. כי מהו בעצם תיוה? מין פתיחות הייתי אומר. פחות מונוליתיות. פתחים למקומות יותר מבחינה רתמית, מבחינת המצלול, מבחינת התחביר וכו'. וכו'. העולם הקודמת בהיותה צנטרליסטית יותר, קבעה גם אילו שהם דפוסי וברגע שהדברים נעשו פחות ברורים בעולם, נוצר צורך לבטא חוסר בה, זה, והוא תבע לעצמו דרכים מדרכים שונות, שהמכנה המשותף להן אולי מה שגבריאל קרא פרוזאיות.

יעקב בסר:

במקום זה, אני רוצה לשאול שאלת ביניים: ידוע, שעם תום מלחמת השנייה, היתה במערב-אירופה ריאקציה של האינטליגנציה. לאחר למשהו חדש, באה אכזבה קשה. השירה העברית, אחרי מלחמת השנייה נראית דומה מאוד לשירה מערב-אירופית זו. האם לא היתה פה מכה מכנית שנבעה במידה מסויימת מהפחתות האופקים הלשוניים לאחרות? אם קודם היו השפות הדומיננטיות של האינטליגנציה בארץ וברומניה, נכנסו לפתע האנגלית והצרפתית ועוד. אולי זו היתה ההשפעות לשינוי הדרסטי בשירתנו, לה קראנו "השירה הצעירה".

שמעון זנדבנק:

זה ודאי נכון, אבל יחד עם זה אני לא הייתי מקשר זאת עם שינויים בשירה האירופית אחרי מלחמת העולם, אלא עם גילויי של הדור הזה שנות ה-50, את שירת המודרנה המוקדמת. כיוון שגם זך וגם עמיחי היו מאנשים שגיבשו את הסגנון שלהם הרבה יותר מוקדם מאשר לאחר העולם הושפעו נגיה מאליזט בצדדים טכניים מסויימים, של חרוז או חרוז אירוני, או חרוז חלול, או מאודן או מרילקה שהוא בכלל משייך להתחלת המאה. כלומר ההשפעה כאן היתה באמת במידה רבה גילוי שירה אירופית לא רוסית.

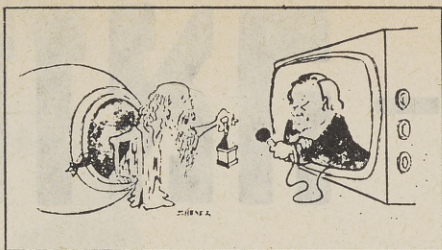
גבריאל מוקד:

אלה באמת השפעות של לא רק אחרי, או בעיקר לא אחרי מלחמת השנייה, אלא של שירה שהכירו כאן אחרי מלחמת העולם השנייה, בעצם על מתחילת המאה, כאילו מייסד ואילך, השפעות שהתאקלמו בצורה מאוד חזקה, אולם בהחלט בצורה עצמאית. אני אמרתי בסימני אחר שאני תמיד מתפלא מחדש, איך אדם למשל כמו א.ב. יהושע, לשמור על עצמאות, עם מורים כאלה, רבי-אמנים של הג'אנר. השירה לא בדרך כלל היא עוד יותר עצמאית. אם משווים שירה זו עם הפרללי עם שווי הערך שלה בעולם שאחרי מלחמת העולם השנייה, עם שירה אמנותית ה-50 ואילך וכו', שירה צרפתית משנות ה-50 ואילך, אני שיש לנו שירה מאוד חזקה. זאת אומרת, באיזה שהוא מובן כאן התח איזו שהיא מוטציה, כאן בקצה הים התיכון. ויש משהו שאני מושה לפעמים למה שקורה בארצות לטינו-אמריקניות, של אוואנגרד חזק בקצה פרובינציאלי.

יעקב בסר:

איתמר תקף את הבעיה שאני עומד להעלותה כרגע: כשאנחנו מדברים שירת שנות ה-50, וה-60, אנחנו מעלים כמעט בצורה טבעית של ארבעה שמות. הצגנו את עמיחי, את זך, את אבידן, את דליה רביקוביץ.

זכר על שירת יור המדינה

מה חדש דיוגנס ?

אל המשוררים המינוריים של השנים הקודמות. גילו מחדש את שטרן, קרני, שטיינברג וכו'. יתכן שזה יקרה גם בשנות ה-90, כאשר יגלו משוררי העתיד שבשילם חשוב רבין או טוביה ריבנר, ולא דווקא זך.

גבריאל מוקד:

איני האשם העיקרי בהבלטת שמות מסויימים, אבל בואו נאמר שאני אחד "האשמים". ודווקא אני, מתוך המודעות הזאת, גם בביקורת שלי, וגם בבטאון שאני עורך, תרמתי משהו להבלטת שמות, יכול לומר שברור לחלוטין כי כאשר אתה מבליט מספר שמות, אתה עושה כל מיני סוגים של עוולות בדיעבד: קודם כל, אם אתה מבליט מספר יוצרים, שמות של יוצרים, אז אתה ממקד את תשומת לבך בהם, אתה עוסק ממילא פחות באחרים. זו עוולה מסוג אחד. עוולה מסוג אחר היא שמתעלמים מאנשים שצמחו באותו נוסח, והנחשבים למשוררים מינוריים. למשל, למשורר כמו אריה סיון, לדעתי, נעשה עוול משווע. יש לו שירים יליריים נפלאים. דוגמה אחרת, מקרה כמו ישראל פנקס, שכתב שירים יפים מאוד, ואני חושב שעברו כ-15 שנה עד שכתבו עליו במוסף ספרותי זעיר פה, זעיר שם.

ויש גם עניין אחר לגמרי: יש עניין של נוסחים נגדיים. אקלימים אחרים, אסכולות אחרות. אני חושב שהמקרה הקלאסי זה המקור הרוחני בשירתו של איתמר. איתמר לא הופיע "סתם" כעוד משורר אלא היה נסיון תרבותי רציני מצידו, להציב קוארדינטות אחרות. אני הייתי משווה זאת לעמדה של רטוש מול אלתרמן ומול שלונסקי.

סוג העוול האחרון — קפיאה בשמות מסויימים.

יעקב בסר:

בדברים של גבריאל ושל איתמר גלשו לשאלה השלישית: בשנות השבעים המאוחרות החלה להתבלט מגמה נוספת בשירה. הופיעו משוררים המבטאים קבוצות אתניות. מדובר במשוררים מעדות המזרח מצד אחד ובמשוררים, שעברם נטוע בשנות מלחמת העולם השנייה באירופה. (בקשר לתופעה זאת, פרסם איתמר שתי עבודות תיאורטיות) הייתי מבקש שניתן את דעתנו על התופעה הזאת, חשוב לנסות לראות כיצד המצב הדמוגרפי, במדינת ישראל משפיע על השירה והפרוזה העכשווית הרבה יותר מאשר קודם.

איתמר יעוז-קסט:

אתה הזכרת פה את עדות המזרח. אני נוטה להרחיב את זה. הייתי מדבר יותר על עניין של כור היתוך. וכאן הפער, לדעתי, בין יעקב בסר וארז ביטון, אינו כל כך גדול, כמו שזה מצטייר. אני קראתי למשותף לשניהם בשם תחושת עלבון, שהיא הבסיס לצמיחתה של שירה. הייתי מצביע כאן על שלושה כיוונים. האחד — כור ההיתוך, השני: ההסתגרות, החתירה לאריסטוקרטיה של השירה, והשלישי: פופולריזציה של השירה.

טוביה ריבנר:

אני רוצה להעיר, לעניין האריסטוקרטיה. צריך לקלוט שירה צריך לעשות מאמץ נפשי, רוחני, אינטלקטואלי. צריך להפעיל כוחות פנימיים. השירה שאיננה מפעילה כוחות כאלה ואינה דורשת מאמץ — משקרת והיא המתקבלת ביותר. למה התכוונתי בעניין החברה האריסטוקרטית, לאישיות המוכנת לעבוד למען שירה. למען הבנת השיר, כלומר, לידיעת השיר במובן המקראי של הידיעה, בכל מאודך — זה דורש הפעלה פנימית וזה רבים מן הקוראים אינם רוצים לעשות.

שמעון זנדבנק:

בהמשך לדבריו של טוביה — שירת עדות המזרח וכו', מה שמאכזב אותי, בשירה הזאת של אנשים כמו ארז ביטון או אחרים, זה שהם עושים מה שטוביה אומר, כלומר, מסתגלים למה שנמצא באוויר, לא מבחינת נועם ומתיקות, אלא להפך — מעט אימאגים מהממים, מה שמקובל כמודרניזם, לתת למלים להקיש זו בזו, להטיל ניצוצות. הנאמנות לרקע העמוק מועטת מאוד אצלם ובעצם מתרכזות בשמות אקזוטיים, במלים אקזוטיות.

אני רוצה לומר שמלבד אותה טרמינולוגיה, אין איזה קו ברור שמבדיל את השירה הזאת משאר השירה, ואם מותר לעבור לנושא קצת יותר רחב, לדעתי מה שמציין את השירה מאז שנות ה-70 ועד עכשיו הוא דבר אחר, שאולי אצביע עליו בעזרת אנקדוטה קטנה:

יש לי תלמידה באוניברסיטה בירושלים, שכותבת שירים, קטנים, צנועים, נקיים. אמרתי לה מה שאמרתי. ואז היא שאלה אותי: אתה חושב שזה ילך עכשיו? עכשיו — זה יותר מדי רך, עכשיו צריך משהו רעשני, משהו ברוטאלי — אני לא זוכר באיזה מלים היא השתמשה. מה שאני מתכוון לומר שמה שנותן את הטון כיום, ואולי במידה מסויימת העלו זאת כתבי העת, זו שירה בוטה, כמו של ויזלטיר, כמו של וולך, כמו של בוראנו, וזה לא דווקא בכתב-עת אחד. זה משותף להרבה כתבי-עת, אותה שירה שמכה מלים זו בזו, בצורה ברוטאלית, מהממת, יוצרת איוז מין אווירה של מה שצריך להיות שירה, שהוא מגמד לכאורה כל דבר אחר, כל דבר שנכתב בניואנסים יותר דקים.

תלמינו כמעט בדיון, (וגם בשיחות סלוניות או בשיחות על שירה בכלל), נמות של רבים, שהם, לטעמי על כל פנים, לא רק שאינם גופלים מן שירתם שהזכרתי, אלא במקרים מסויימים אף עולים עליהם. אני מדבר דן פגיס, על עוזר רבין, על חטיבות מסויימות בשירתו של אבא קובנר, אנדר אדלן, אמיר גלבוע, וגם על טוביה ועל איתמר שיושבים אתנו כאן. לי הסיבה היא שהמשוררים הקאנוניים — במרכאות ובלי מרכאות — משוררים הבנויים יותר על האמירה המבוססת במדה מסויימת על רעיונות מידיים. הייתי רוצה שתתייחסו לשאלה...

מעון זנדבנק:

הי חושב שצריך להיזהר כאן. כמו שזה לא נכון לומר משורר פופולרי, שאיני חותמו על כלי-התקשורת וכו', הוא המשורר הטוב, ומשוררים פחות נשמעים, כיוון שהם פחות "פושרים" אולי, שהם פחות קשורים לאיזה רגיון מסויימים, הם פחות טובים; הייתי נוהר גם מפני תיוה הפוכה, שירת משורר שפחות בולט בדעת הציבור, הוא בהכרח יותר מורכב, יותר מופנם. נדמה לי שאלתרמן, עם כל הציבוריות שלו, ועם כל העובדה שהוא היה באמת בחסותם של מנהיגי הדור, אין ספק שהוא משורר חשוב יותר, למרות העובדה שהיה גם משורר פופולרי. אני מסכים שהשמות הזכרתי, דן פגיס ועוזר רבין ואחרים — נעשה להם במידה רבה עוול, על זה לא אומר בהכרח שהמשוררים שכן היו בדעת הציבור ושכן נראים ומצטיינים בשנות ה-60, הם משוררים לא חשובים.

איתמר יעוז-קסט:

מי מסכים אתך לגבי התיוה הכללית, אבל אם אתה לוקח כדוגמה את אלתרמן, האם הפופולריות שלו גובעת מ"שמחת עניים" או מחתך צר מאוד של שירתו הלירית או מ"כוכבים בחוץ" ו"הטור השביעי"? אתה יכול לומר שזה היה עד כדי כך מורכב, שהיה בו גם צד כזה וגם צד כזה. וזה בהחלט נכון. אבל מה שהפך אותו למפורסם, זה הצד הפחות מסובך. ואני חושב שזהו נכנסים כאן לבעיה סוציו-ספרותית: מה הסיבה ששמות מסויימים עשו כל כך ידועים לקוראים הישראלים, ושמות אחרים לא ידועים? אני חושב שנוצר איזה רוב דומם, שלא היה מסוגל מתוך סיבות שונות להשמיע קולו, או לקבוע דעת-קהל, אם זה לגבי כלי-התקשורת, שכללות הכל, שצבים את דעת הקהל, גם בתחומים אחרים. אני חושב שכיום אנחנו עומדים על תפיסה מסויימת, שחותרת לפתיחות, לקבלת משוררים נוספים, שקודם לא שנידחו או שלא שמו לב אליהם במידה מספקת.

טוביה ריבנר:

אני רוצה לומר שאני נכנס עכשיו לפח כפול. א: איתמר התעלה מהשם המשורש של עצמו. אני לא יכול להעיד על עצמי ואני משער שגם הנוכחים הקשה להם לדבר על מי שיושב על ידם, או נגיד לזאת. פח ב': אנחנו נכנסים פה לתחום של הערכה — מי טוב ומי לא טוב. וזה באמת עניין, לא רק אינטימי, אם רוצים לדבר עליו, מבחינה תיאורטית. כל כך נוקשה. לא כך מורכב, שבוודאי לא נוכל לפתור זאת.

בסופו של דבר בשביל מה? הרי כל אחד קורא מה שהוא אוהב לקרוא. ואיננו של דבר לא המשורר הוא הקובע אלא מספר מסויים של שירים מקורא אוהב, שמדברים אליו. אליהם יש לו איזה קשר אינטימי. יותר מאשר לשירים אחרים. ועם זאת אל נשכח שהצד הסוציולוגי בשירה, בכל מנות, הוא היום עוד יותר פרובלמטי ממה שהיה. בחברה המונית שבה כלי התקשורת קובעים מה שהם קובעים, מה אנחנו יודעים באמת, מה "מדבר", זה בעל ערך, בוודאי שיש שמות מסויימים שנתלים בהם כי זה נוח, מכמה ניונות. בין השאר גם נוח, משום שמבקרים כותבים עליהם. וזה לא רק פה. אני זוכר, ואני קרוב לשירה גרמנית, לא של היום אלא של ימי נעורי, — מי היו השמות שהיו מהלכים? מעטים. כמה שירה יכול לסבול הציבור גדול? ומי בכלל חושב ששירה עשויה בשביל ציבור גדול? שירה עשויה לידים. זאת אומרת שאם מדברים על ערך של דברים, אז הערך נקבע על ידי הפגישה האינטימית של פרט זה או אחר, לבין שיר זה או אחר.

עניין אחר לחלוטין הוא מה "הולך" דרך מאמרי הביקורת ואולי גם בחנויות פגיס וכו' וכו' ? זה עניין של ניתוח סוציו-פסיכולוגי, שאין בינו לבין היסוד האסתטי, אלא נקודות-מפגש מקריות.

אני מסכים עם שמעון, לא כל מי שמפורסם מן ההכרח שהוא פחות טוב, מי שלא מפורסם, מן ההכרח שהוא יותר טוב. יש מפורסמים שהם טובים, יש לא מפורסמים שהם לא טובים, ויש מפורסמים שאינם טובים, ויש לא מפורסמים שהם טובים, ובסופו של חשבון, קובעת ההיסטוריה, וגם היא לא תמיד צודקת.

אני חושב שיש יכולים להניח שבמשך הדורות לא נשארו הרבה גרועים. הגרועים אולי נמחקו במשך ההיסטוריה. אבל אני כמעט משוכנע שגם הרבה טובים נמחקו. ההיסטוריה לא שמרה על כל הטובים.

שמעון זנדבנק:

אפשר אפילו להציע תיוה בעניין זה: הלא משוררי שנות ה-50 חזרו דווקא

השוואה - סכנה לעם

בועז עברון

ני דברים נוראים קרו לעם היהודי במאה הנוכחית: השואה — והלקחים שהוסקו ממנה. הפירושים הבלתי-היסטוריים והמופרכים, אם במתכוון או מתוך בורות, שניתנו לשואה, וניצולה התועלתני הן כלפי העולם הלא-יהודי, הן כלפי העם היהודי בפזורה והן כלפי האומה הישראלית — הפכו לכשעצמם סכנה הן לעם היהודי והן למדינה.

תחילה — הבעת הסתייגות מעצם המונח "שואה". מונח זה יש בו צליל של מליצת גואמים, והוא כאילו מחפה על הממשות הנוראה שמאחוריו ומסתירה. שואה היא משהו סתמי. היא יכולה להיות גם תוצאה של רעידת-אדמה או מגיפה. היא משהו שכאילו פוגע בך פתאום, כרעם ביום בהיר, מחוץ לכל הקשר היסטורי. אתה פטור מנסיון להבין, מניחות של סיבותיה. בעצם, אתה יכול גם להתחמק ממנה ולשכוח אותה, בגלל סתמיות זו. מבחינה זו, אין הבדל כה רב בין מונח ההתחמקות הנאצי "פתרון סופי" לבין מונח ההתחמקות היהודי "שואה". על-ידי שני המונחים נמנעים מלקרוא לדברים בשמם. הראשון נועד להסתיר מהרוצחים את משמעות מעשיהם. השני נועד להקהות ולנטרל בתודעת שאירי הנרצחים את זכר הרצח. "רצח יהודי אירופה" הוא אמנם ביטוי הרבה יותר מסורבל מבחינה לשונית, אולם הוא מציין בדיוק מה קרה, קובע שהיו רוצחים והיו נרצחים, קובע את האתר בו ביצע הפשע, ומתאר מארע היסטורי, שחובה לתפוס אותו ולהבין במונחים היסטוריים — לא במונחים מיסטיים ופסיכודרמטיים, המהווים למעשה התחמקות מהנושא.

עצם השימוש במונח חמקני כזה כבר יש בו משום ביטוי ועדות לסכך הנפתל של מניעים ורגשות בהתייחסות לנושא, וגם על מידה גדושה של צביעות והעמדת-פנים מכל הצדדים. בגלל מורכבות הנושא לא אוכל להעלות יותר מאשר ראשי-פרקים בו.

ראשית: ההנחה המוטעית היסודית, שמדיניות רצח-ההמונים הנאצית היתה מכוונת כמעט בלעדית נגד היהודים. אמנם, היהודים היו הראשונים והעיקריים בין הקרבנות. אולם גם הצוענים נטבחו. ולא רק הצוענים. הוחל גם בהשמדת הפולנים (נרצחו שלושה מיליון פולנים לא-יהודים), וחנה ארנדט, בספרה על משפט אייכמן, מציינת כי החלו להפעיל לגביהם אותם תהליכים עצמם שקודם הופעלו כלפי היהודים. הוחל גם בהשמדת חלקים מהעם הרוסי (נרצחו מיליוני שבויי-מלחמה ועובדי-כפייה, והושמדו אוכלוסיות גם במקום, ברוסיה עצמה) על-מנת לפנות שטחים להתיישובות גרמניות. סוגיית המדיניות הנאצית כלפי "הגזעים הנחותים", ובראש ובראשונה הסלאבים, היא מורכבת ביותר. נראה כי מעולם לא הוצאה הוראה מפורשת להשמידם, כגון זו שהביאה לכינוסה של "ועידת וואנזה" ביחס להשמדת היהודים. מכאן מסיק פרופ' שאול פרידלנדר (במאמרו The Historical Significance of the Holocaust, Jerusalem Quarterly of the Holocaust, מס' 1 סתיו 1976 כי היה הבדל מהותי בין הגישה והמדיניות המתוכננת הנאצית כלפי היהודים וכלפי הסלאבים. מצד שני, ניתן לטעון כי שיעבודם והשמדתם של שני הסלאבים היו רק שאלה של זמן, שכל הסימנים הורו בכיוון זה, וכי תוצאה זו נמנעה רק הודות לנצחונן של בעלות-הברית. וההגיון הפנימי של הדינאמיקה הנאצית גרם לכך שבחודשי המלחמה האחרונים הוחל בהפעלת רצח וטרור גם כלפי האוכלוסיה הגרמנית עצמה, ל"בלימת הלכירות תבוסתניים" (*). האנטישמיות שימשה כמאיץ, כממקד של מנגנון ההשמדה — אולם במנגנון זה היה חלק מהותי

(*) אשר לכוונה להפנות בסופו של דבר את מנגנון ה"סלקציה" כלפי העם הגרמני עצמו, מן המפורסמות היא שההמחאה בגאוזים החלה בבתי-ח"ל לחולי-רוח הגרמניים, ומשם הועתקה למחנות ההשמדה. ח. ארנדט, בספרה "מקורות הטוטליטאריזם", מצטט דוגמאות נוספות. אחת היא מספרו של לואיס פוליאקוב, Bréviaire de la Haine, שם הוא מדרוש כי הצעת-חוק בריאות של הרייך, שנוסחה על-ידי היטלר עצמו, ליישום אחרי המלחמה, קובעת שיש "לבדוד" מקרב האוכלוסיה הגרמנית את כל המשפחות שיש בתוכן מקרי מחלות לב או ריאות, ומובן שהצעד הבא היתה אמורה להיות השמדתן. והימלר קבע כי "לא תיתכן כל הפוגה בתהליך זה של סלקציה". (הערה 16, ע' 310). גבלס הכריז ב-1934: "מי הם אלה הזכאים למותח ביקורת? חברי המפלגה? לא. יתר בני העם הגרמני? צריכים הם לראות עצמם בני-מזל שהינם עדיין חיים. אכן יהיה זה קצת יותר מדי, אם אלה החיים רק הודות לחסדינו יורשו אף למתוח ביקורת". והיטלר הכריז בזמן המלחמה: "תכופות הכרזתי כי יבוא יום וכל האנשים השווים משהו בגרמניה יימצאו במחנה שלי. ואלה שלא יהיו במחנה שלי אינם שווים מאומה בין כה וכה". והגב' ארנדט מעירה: "כבר אז ברור היה לסובבים את היטלר מה עתיד לקרות לאלה שאינם שווים מאומה בין כה וכה". והימלר התכוון לאותו דבר באמרו: "הפהרר אינו חושב במונחים גרמניים אלא במונחים גרמאניים". אלא שידוע לנו מ'שיחות השולחן' של היטלר כי באותו זמן כבר שם ללעג אפילו את "השאון" הגרמאני וחשב 'במונחים אריים'. (הערה 32, ע' 360).

Hannah Arendt: The Origins of Totalitarianism. Harcourt Brace Janovich, 1973.

מתהליך "הסלקציה" האינסופי, שהיה אמור לשמש מוסד-קבע מרכזי של האנטישמיות.

בהדחתה של הכרה זו, המפקיעה את רצח יהודי אירופה מהתפיסה הרואה תופעה אופיינית ובלבדית להיסטוריה היהודית, משלבת אותה כחלק מתהליך התמוטטותה של המערכת האירופית, ועל-ידי כך אינה מנתקת את העם היהודי מהמין האנושי — כרצונם של הנאצים מצד אחד ושל הלאומנים הקיצוניים מצד שני — אלא מוכיחה כי נסיון להוציא ציבור אנושי אחד מהגדרת האנושות עלול להוליך להתקפה על המין האנושי כולו, עשו יד אחת כל הצדדים. הצד היהודי, ובעיקר המנהיגות הציונית, היה מעוניין בכך על-מנת להציל העם היהודי כקרבן יחיד, כמזכרת-עוון לכל העמים.

כאן מעין סיפוק מעוות של תודעת ה"בחירה" היהודית המסורתית, שכפי שני לעיל דומה היא בגלגולה הלאומני המודרני לתפיסה האנטישמית בכך שהיא מנתקת את העם היהודי מכלל האנושות. (רבים עמדו על הדמיון הרב בין התאוריה האנטישמית והציונית של "היהודי הגלותי"). אבל ההשמדה שימשה גם כהסגר נחרצת לתיזה הציונית, שאין לעם היהודי אפשרות להתקיים בהיותו מפורד העמים, ללא טריטוריה משלו, וכי המשך קיומו אפשרי רק במולדת ריבונית נשלטת עם צבא משלו.

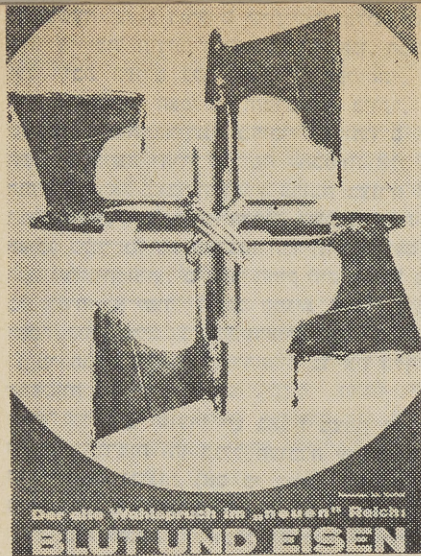
ניתוח לא-מיתי של המאורעות, המשבץ אותם בהקשר ההיסטורי האמיתי שלהם היה מראה שהשמדת היהודים היתה מעין תרגיל פתיחה לתוכנית השמדת עם כמוסד של קבע, שהגורל היהודי היחיד-במינו שעליו דיברה הציונות היה יתרון במינה במקרה זה כמוזן של הרגלת העולם למוסד ההשמדה, על-ידי הפעלת קדם כל כלפי אותן קבוצות שהיו מלכתחילה "חיצוניות" ולא-אהודות (או שנואות בפועל) כמו היהודים והצוענים. הניתוח והתיאור ההיסטוריים האובייקטיביים ביים היו מראים שאם גם הפולנים והרוסים, עמים טריטוריאליים מעורים בארצותיהם והאחרונים אף בני אחת האדירות שבמעצמות הצבאיות העולמיות, עלולים להיחשב — אזי ריבוניות וכוח צבאי אינם כלל תרופה נגד השמדה. היינו נזכרים אז שיש העמים הטריטוריאליים הידועים לנו במרוצת ההיסטוריה אכן נכבשו, והטומעו או הושמדו או איבדו את זהותם באורח אחר כלשהו ושוב אינם קיימים עוד כיחידות ההיסטוריות הידועות לנו. ההרור שקול היה אף מגלה לנו את שבתענה המקובלת, כי יהודי ארץ-ישראל "ניצלו הודות לציונות". הם ניצלו הודות לעובדה שאין לה כל קשר לציונות, שהנאצים הובסו באל-עלמין ובסלטגלגל ולכן לא הצליחו לכבוש את הארץ ולהשמיד את היהודים.

כך היה מתגלה שטיעון מרכזי זה של הציונות הוא חסר שחר, והעורבה האמיתית נגד השמדה "אידיאולוגית" איננה כוח צבאי וריבוניות אלא הדברת האידיאולוגיה המוציאות קיבוץ אנושי כלשהו מכלל מושג האנושות. כלומר: מאבק משותף ושיתוף-פעולה בינלאומיים שתכליתם התגברות על הבדלים ומחיצות, לא הגברת ועיבוים, כפי שדורשים זרמים חזקים בתוך המדינה ובתנועה הציונית.

אבל רוב הצדדים האחרים היו שותפים למנהיגות הציונית בהצגה הבלתי-היסטורית של העובדות. קודם כל — הגרמנים. הם היו מעוניינים בכך על-מנת לצמצם רגשות השנאה, הנקם, החרדה והחשד שהעולם החיצוני, וביחוד העמים הסלאביים המיועדים לשיעבוד ולחיסול, רחש כלפיהם אחרי המלחמה. על-ידי השתקת עובדות אלו וצמצום זכר ההשמדה לעם היהודי בלבד, אפשר היה להציג את הפשע הזהות כמעין התקפת טירוף חריפה, לאו דווקא של העם הגרמני, אלא של הירדון האוסטרי ששלט בו ושרכש את השקפותיו האנטישמיות בבייבי שטחיו העונני של וינה. אכן, היה במדיניות ההשמדה גם סממן אינדיבידואלי זה —

ספק אם השמדת היהודים יכולה היתה לבוא לעולם אלא אם כן בהקשר של אידיאולוגיה טוטאלית של שיעבוד או השמדת "גזעים נחותים", כפי שבתחילת המלחמה הסלאבים על-ידי האידיאולוגים ה"פאן-גרמניים" זמן רב לפני היטלר. ואידיאולוגיה זו עצמה היתה מוצר מובהק של ה"דראנג נאך אוסטין" (Drang nach Osten) "הנהייה למזרח", המופיעה שוב ושוב, במשך מאות שנים, בהיסטוריה הגרמנית.

מעצמות המערב היו אף הן מעוניינות לצמצם את זכר מדיניות ההשמדה הנאצית ב"פיתרון הסופי" בלבד. הן היו להוטות להחזיר את גרמניה המערבית ל"משפחת האומות" בהקדם האפשרי על-מנת להקים בעזרתה את המערך הכלכלי-צבאי המערבי אירופי-אטלנטי הנוכחי כמשקל-שכנגד לעוצמה הסובייטית, מערך בו נותנת מלכתחילה למלא תפקיד מרכזי. מאחר שהיהודים היו, כאמור, לעיל, "חיצוניים" במידה רבה לגבי התודעה התרבותית הנוצרית האירופית (אף כאשר לא היו מושאים לשנאה), הרי השמדתם, כמו גם השמדת "החיצוניים" האחרים, הצוענים, לא נשאה אותה משמעות שהיתה עלולה להיות להשמדת "חברים לגיטימיים" במשפחת העמים האירופיים, כגון ההולנדים או האנגלים. והרי גם הסלאבים אשר נחשבים במערב אירופה (או בארצות-הברית) כחברים במלוא מובן המלה במשפחת

ודעת השואה", הפכה לכלי מסוכן מאד בידי המנהיגות
יונית. ע"י הצגת העם היהודי כקרוב יחיד וכמזכרת עוון
לם, הובלטה האנומליות של מדינת-ישראל, מבחינה פוליטית
לכלית, עד שקיומנו כעם בארצו, הפך להיות תלוי ברגשי
שמים של גרמניה ומדינות המערב — מחד-גיסא, ושל
דוח ארה"ב — מאידך-גיסא.

בלת השואה הנאצית לאפשרות השמדה שנייה של העם
ישראל, ע"י מדינות ערב, מגביר תחושת אשם זו, בעיקר
רב יהדות התפוצות, והופך את רעיון "אחדות הגורל"
הודי, למיסטיקה מפלצתית, המנותקת לחלוטין מהריאליה
יטית. בנוסף, מתיר אותנו מיתוס זה, מכל מיגבלה מוסרית
שינו לאוביננו. שהרי הברירה — השמדה או ניצחון —
נה משאירה מרווח לבטים כלשהו. כך הפכה השואה,
וען פאראדוקסאלי, לסכנה ממשית של חורבן העם.

יש לשער כי אחת המטרות היתה חידוש וחיוק תודעת האשמה הגרמנית בעיני
הגרמנים עצמם, וחשוב מזה, בעיני העולם הסובב אותם — כנגד הלך-הרוח שגבר
אז בגרמניה, לפיו על-ידי השילומים פרעה גרמניה את חובה לעם היהודי. התוצאה
החשובה ביותר של הפרשה מבחינה פוליטית היתה הסכמתה של גרמניה המערבית
לקשור יחסים דיפלומטיים גלויים עם ישראל, הגדלה ניכרת של סכומי השילומים,
והפסקת כל דיבור על "סיום פריעת החוב".

דווקא בכך צידו הפגום של עניין זה. המשפט שימש לא רק לצורך ענישה סמלית
על הפשעים הנאציים (שהרי תלייתו של אייכמן אחד איננה יכולה להיחשב ליותר
מאשר עונש סמלי על רצח מיליונים), לא רק לאיזכורם של פשעים אלה ולהחדרת
הפלצות המוסרית מפניהם ומפני שכמותם בציבור העולמי — אלא גם להפקת הון
פוליטי מידי. הוא הפך לאמצעי של פוליטיקה מעשית, שתכליתו הפקת תועלת
מעשית.

ארחיב ואסביר את דברי אלה. ממשלת אדנאור התחמקה מקשירת קשרים דיפלומטיים
מאטיים גלויים עם מדינת ישראל בשל סיבות פוליטיות מעשיות: היא לא רצתה
לסכן בכך את קשריה עם העולם הערבי. את הפיצויים והשילומים ראתה במסגרת
משפטית: אין הם מתייחסים לבעיות הפוליטיות של היום אלא הם פיצוי על נזק
שנגרם בעבר, פיצוי שאינו צריך לקשור את ידיה של גרמניה המערבית ביחסיה
העכשוויים עם העולם.

המשפט הכריח את גרמניה לחרוג ממסגרת עקרונית זו, לנהוג בניגוד לאינטרסים
הטבעיים שלה ולנקוט כלפי ישראל יחס העדפה מיוחד, בלי שישאל תראה עצמה
מחויבת לגמול לגרמניה על כך במטבע קשה של אינטרסים משותפים, כמקובל
ביחסים בין מדינות. לא שיש חו"ח מקום "לחוס" על האינטרסים הגרמניים,
והדאיות שדמינה כגרמניה אינה יכולה סתם להעביר קו על העבר ולנהוג מעתה
ואילך כמדינה נורמאלית. אלא שרצוני להצביע על העובדות, ועל תוצאותיהן
החמורות מאוד לגבי ישראל, שכן האינטרסים שנפגעו על-ידי כך הרי הם בראש
וראשונה האינטרסים הישראליים. מערכת היחסים עם גרמניה היא למעשה תבנית
האב של היחסים בין ישראל לבין רוב מדינות המערב הנוצרי, בראש וראשונה
ארצות-הברית, יחסים המושתתים לא דווקא על קשר אינטרסים אובייקטיבי אלא
על רגש אשמה כללי (ואכן מוצדק) הרווח בשכבות הנאורות והמנהיגות של העולם
הנוצרי כלפי העם היהודי.

ואלו הן תוצאותיה של מערכת יחסים זו:

(א) היחס המיוחד המוענק לישראל והמתבטא בתמיכה כלכלית ופוליטית ללא תנאי
ותמורה יצר סביבה חממה כלכלית-מדינית, שניתקה במידה רבה את ישראל
מהמציאות הכלכלית והפוליטית העולמית. ישראל, מאז כינונה, אינה צריכה בעצם
להתמודד עם הכוחות האמיתיים הפועלים בעולם ולהתאים עצמה אליהם.

(ב) כתוצאה מכך פיתחה ישראל מערכות של כלכלה ויחסי-חוץ המנותקות מהמציאות
העולמית, ולא זו בלבד אלא שהן מתרחקות והולכות ממנה, שכן ניתוק
ממציאות משתנה משמעו גידול מצטבר של הריחוק ממנה. הדבר גורם לכך
שמערכות אלו בישראל מתעוותות, צביון פאתולוגי (כגון מיבנה תעסוקה מעוות)
ומגדילות את תלותה של המדינה בתמיכה זרה, בה בשעה שניתוקה מהמציאות מקשה
יותר ויותר על התומכים להמשיך בתמיכתם.

(ג) התוצאה הפאראדוקסאלית ביותר היא מבחינה הציונית. מטרתה של הציונות
היתה נירמול מצבו של העם היהודי, הפיתוח לסובייקט פוליטי שווה-ערך בין כל
העמים העצמאיים, אומה פוליטית, הפועלת במסגרת המערכת הכלכלית-פוליטית
העולמית. החממה הכלכלית-מדינית שיצרה התמיכה מבחוץ סביב המדינה, והישענות
המדינה על רגשי-אשמה מוסריים של העולם החיצוני, מנעו את הנירמול. למעשה,
הם גרמו להחרפה חמורה שבעתים של הסימפטומים הגלויים. יהודי ארצות-הברית
או בריטניה, למשל, אינם תלויים בחסדו של מישהו. הם אזרחים שוויוניות
בארצותיהם, והם תופסים בהן עמדות בכירות ונהנים ברובם ממצב כלכלי מניח
את הדעת את תלותה של המדינה בתמיכה זרה, בה בשעה שניתוקה מהמציאות מקשה
יותר ויותר על התומכים להמשיך בתמיכתם.

(ד) צד נוסף לסחיטה מוסרית זו היא העובדה שההתייחסות המתמדת לשואה
ולאנטישמיות ולשנאת היהודים בכל הדורות יצרו בציבור הישראלי ובמנהיגותו
עיוורון מוסרי מור, אמות-מידה מוסריות כפולות. מאחר ש"העולם" הוצג תמיד
כשונאנו ורודפנו, הרי אנו עצמנו פטורים מכל שיקול מוסרי בהתייחסותנו אליו,

ההתייחסות להשמדה כאילו היתה מרוכזת ביהודים בלבד, והתמיכה במתן
ולמים ליהודים הנותרים, "ניקו את השולחן" פחות או יותר והכשירו את
קו לקראת קבלת גרמניה מחדש כשותפה מלאה לכל דבר במשפחה האירופית.
העמים הסלאביים, "הבאים בתור" לטיפול הנאצי, המצב מסובך יותר. בארצות
המזרח, בעיקר בברית-המועצות, לא זו בלבד שחלקם המרכזי של היהודים
ניזונים מהשמדה הנאצית לא הודגש, אלא שזהותם הלאומית הועלמה לעתים
בזכות בקרב כלל "האזרחים הסובייטיים" או הפולנים שנרצחו על-ידי הגרמנים.
הטוענים כי דווקא עובדה זו ניתנת גם לפירוש נוסף: מאחר שהאנטישמיות
מית עדיין בחלקים מהאוכלוסיה הסובייטית (בעיקר באוקראינה), הרי ציון
חד של היהודים שנרצחו לא יעורר הד רב בקרב הלא-יהודים, כך שהדגשת
והרצונו הכללי של המשטר הנאצי יעילה יותר כאמצעי חינוכי נגד הפאשיזם.
מקום, ההדגשה בארצות אלו היא על הפאשיזם הגרמני, תוך הקפדה להפריד
לבין העם הגרמני. לכך יש כמובן טעמים אידיאולוגיים עקרוניים, אולם
כאן פועל הצורך בקליטת גרמניה "שלחן" במשפחת עמי הגוש המזרחי ובהקניית
גם של הפחד, השנאה והגם כלפיה. ולאחרונה — לא רק כלפיה. הגוש המזרחי
הלקיים יחסים תקינים גם עם הרפובליקה הפדרלית, שדרכה שוב על במת
ההפכה מדינית-כלכלית, ואיזכור העבר והעלאת רוחות הרפאים מקברותיהן
הן מסייעים לכך.

הנפוליטיקה היהודית", אם אפשר להגדיר זאת כך, של התופעה הנאצית על-ידי
היהודים כקרבתה הכמעט-בלעדית היא תופעה שלילית מכמה וכמה בחינות.
שלה, כפי שטענתי לעיל, היא מוציאה את היהודים מקרב המין האנושי, כאילו
שונים ממנו מטבע ברייתם. בכך היא גורמת לתגובה פאראנואידית בקרב חלק
מציבור היהודי, החש עצמו מנותק מהאנושות ומחוקיה. ניתוק זה עלול להביא
לסמיומים לידי כך שכאשר הכוח בידם, יתייחסו אל לא-יהודים כאל תת-
ש, ולמעשה יתיקו בכך את הגישות הגזעניות הנאציות. יהודים אחרים
לזלם להגיע לידי תגובה אירציונאלית לחלוטין על פעולותיו ודבריו של העולם
גם אותם, כפי שאתאר בהמשך הדברים. מצד שני — עלול הדבר לחזור ולפגוע
לזלם בצורה אחרת: הזיהוי שמוהים את הנאציזם עם אנטישמיות עשוי להביא
ללא-יהודים רבים, שאינם אוהדים במיוחד את היהודים או שהם אדישים
שלהם, לא יראו רע מיוחד בתופעות נאציות ולא יתייחסו אליהן כאל סכנה
גם, שהרי אין זה אלא "עניין ליהודים". כך עלול זיהוי כזה רק לעודד את
הנאציזם, אם תקבל מגיפה זו תנופה מחדשת.

ב

אחר תיאור זה של "קשר השתיקה" שקשרו רוב הגורמים — יהודים
וגרמנים, אמריקאים ואנגלים — לגבי מלוא תוכניות ההשמדה הנאציות,
אנסה לתאר כיצד משמשת השואה כמכשיר בידי המנהיגות הפוליטית
הישראלית, בברית עם המנהיגות הציונית בגולה, כלפי העולם הלא-

לפי הפוררה היהודית וכלפי האומה הישראלית בארצה.
לציון כי בשנות ה-50' היתה "תודעת השואה" בארץ — וגם בעולם הרחב —
לדך של דעיכה. העליה מארצות האיסלאם הביאה ארצה ציבור יהודי שלא
מודע כלל את השואה ונטה לראות בה "עניין אשכנזי". הנוער הישראלי יליד
חש שישאל היא דבר שונה בתכלית מהקיום היהודי בפזורה. ההשמדה
העניין של יהודי אירופה, לא של הישראלים. פליטי השואה (חרף הסתייגות
נחנה זה, אשתמש בו להלן לשם הקיצור) שהתיישבו בארץ טרם התערו בה כל
גם וזכרונותיהם האימים טרם היוו חלק אורגאני מתודעה הציבורית. גם
מרבית הריטואליסטית של איזכור השואה טרם פותחה. אמנם "יום השואה"
היה נקבע מראשית קיום המדינה, אולם "יד ושם" וכל הכרוך בו הוקם רק
בשנות ה-50' והרבה מספרות "לקחי השואה" טרם נכתבו. אין ספק שזו היתה
הזדמנות, מעין השיתוק הכא על אדם נומן פגיעה קשה, בטרם תגיב מערכת
בטרים ובטרם יתעורר מלוא הכאב.

מכרעת לגבי מודעות הציבור בארץ ובעולם להשמדה הנאצית באה עם
האנטישמיות. למיטב ידיעתי טרם נתפרסם מחקר כלשהו לגבי הרקע הפוליטי של
שטח, אולם דומה שלא אטעה אם אביע את הסברה כי נוסף לשאיפה ולצורך
לשטח ולהעניש את "הרפנט הראשי" בביצוע "הפתרון הסופי", כדי שיהיה
לעולם כולו שפשעים כאלה לא יעברו עוד ללא עונש (ובכך היוותה ישראל
עניין ליישום העקרונות העליונים של הצדק האנושי והמשפט הבינלאומי — חרף
ההסרק המשפטיים שהועלו בשעתו נגד מעשה החטיפה בארגנטינה) —
כנראה למשפט גם מטרות פוליטיות מורכבות, כמו גם תוצאות פוליטיות
מובנות מאד.

בה בשעה שאנו דורשים שיתייחסו אלינו לא לפי קנייניהם של "ריאליסטים" אלא על-ידי תודעת-אדם מוסרית. אנו, המשתתפים את עיקר טיעונינו על-הצד ועל חובת העולם כלפי "שארית הפליטה", רואים עצמנו זכאים לקשור קשרים עם המשטרים האפלים והמדכאים ביותר, לעשות עסקאות-נשק עם הגרועות שבאומות, ולא להירתע מדיכוי לא-יהודים הנתונים לשלטונם.

השימוש ברצח יהודי אירופה לתכליות אלו פותח עד לדרגת אמות. כמעט כל הופעה ישראלית בחוץ-לארץ כרוכה בצורה זו או אחרת באיזכור השואה, לצורך שלא לצורך, על-מנת להחדיר בשומעים את הרגשת האשמה הנאותה (וזה מכוון אפילו כלפי מדינה כארצות-הברית, שמעולם לא חטאה ברדיפת יהודים ושחופש הדת ושיוויון היהודים בפני החוק היה מקובל בה עוד מזמן שהיתה מושבה בריטית). כל אורח לא-יהודי חשוב המגיע ארצה מובל כמובר-מאליו לביקור-חובה ב"יד ושם" כחלק מ"מסע ההתודעות" שלו בארץ, ולמהדרין מוסיפים גם את קיבוץ לוחמי הגיטאות — כדי להחדיר בו את הלך-הרוח הנאות ורגש האשמה הפולחני המצטווה ממנו.

מאחר שלעולם הנוצרי יש באמת מצפון רע מאוד כלפי היהודים, הן בגלל מאות השנים הקודמות והן בגלל העובדה שהאשמות בדבר "עמידתו על הדם" בתקופה הנאצית הן נכונות (אם כי ראוי לזכור שבעלות-הברית לא הפציצו את מחנות ההשמדה גם כשגרצחו בהם המוני לא-יהודים, וכמסתבר לא היה למנהיגות הסובייטית איכפת כלל וכלל מה קורה לשבויי המלחמה ועובדי הכפייה הסובייטיים) — קיבלו על עצמן ארצות המערב את האחריות המוסרית ועד עתה תמכו בישראל מעבר, ועתים גם בניגוד, לאינטרס הלאומי הלגיטימי שלהן. אולי היחידה ביניהן הנהוגה כלפי ישראל בהתאם לאינטרסים האמיתיים שלה, בלי תסביכי אשמה, היא צרפת. בשל כך אכן ספגה תשעה קבין של חרפות ממגנן התעמולה הישראלי, עד שממשלתנו הבינה לבסוף שהצרפתים אינם נבהלים מכך והחלה להתרגל לעובדות החיים. (לא אכנס כאן לסוגיית היחסים עם ארצות אירופה המזרחית, המורכבת הרבה יותר.)

כך נוצר מצב שבו הבסיס הראשון במעלה של מדיניות ישראל כלפי העולם החיצון אינו התועלת שאפשר להפיק מהיחסים איתנו או הסכנה הנשקפת מהליכה נגדנו, כמקובל בין המדינות בעולם, אלא מזפרת העוון, הלחץ המוסרי, שסיפקה השואה למנהיגות הישראלית. מבחינה זו אין "ריטוריקת השואה" של בגין אלא המשך נאמן של המסורת בה פתחה מפא"י. ומשעשע למדי להבחין כיצד מתקשים מעצבי המדיניות שלנו למצוא שפה כלשהי שבה יוכלו לדבר עם מדינות שאין בהן כל רגש אשמה כלפי יהודים — כגון מרבית מדינות העולם השלישי. מדינות אלו לא חשו כל קושי מצפוני בניתוק יחסיהן איתנו, ולך תאשים את סין באנטישמיות כאשר אין כמעט לסנים מושג מהם יהודים!

התוצאה היא שמדינת ישראל, שקמה כדי "לתת ליהודים קיום נורמאלי, כסובייקט מדיני, כעם בין כל העמים", נוקטת במתכוון מדיניות המנתקת אותה מהמסגרת האינטרסאנטית הנורמאלית של יחסי העמים. היא תובעת להתייחס אליה לא כאל עם נורמאלי. היא מתחמקת מהתמודדות כלכלית ופוליטית ישירה בעולם של כוח ואינטרסים, בעולם ההיסטורי, ומנסה להתמיד בקיום אלהיסטורי, קיום של עדה מסוגרת המנותקת מהתהליך ההיסטורי. אין צורך לומר שמדיניות זו, ככל שקצרה הצלחות בטווח הקצר, עתידה בהכרח להתמוטט, שכן היא בנויה מלכתחילה על תודעת אדם בגלל העבר. תודעה זו יש לה גבול. היא בבחינת חשבון-בנק סופי, שהמשיכה ממנו מפחיתה אותו בהתמדה. מלאי רגשי האשמה פוחת והולך, ומתמעטים גם אלה הזוכרים את השואה, ככל שמשתדלים להדגיש חזון והדגש. לגבי מי שאינו זוכר את השואה, הופך האיזכור למיטרד. העולם מתעייף מאיזכור חזון ונשנה זה. אנחנו מתעייפים. גם העם היהודי בפזורה מתעייף. ועצם הנימה המיכאנית שבה חוזרים מנהיגיו על תקליט זה מעידה שגם הם חדלו להאמין בו.

ג

מדנו על כך ש"תודעת השואה" נמצאה בארץ בתהליך של דעיכה בשנות ה-50 והוצתה מחדש באמצעות משפט אייכמן, אף שוודאי היתה מתעוררת שוב בין כה וכה. אך יש הבדל בין התעוררות ספונטאנית, הנובעת מרצון להבין את העבר ולהבין מתוכו את ההווה — לבין "מסע התעוררות" תעמולתי רשמי, המייצר סיסמאות נבובות ותמונת-עולם כוזבת, ואשר מטרתו האמיתית אינה כלל התמודדות עם העבר אלא מניפולאציה של ההווה. גישה זו השתלטה על ישראל ועל העם היהודי.

השואה שימשה מכשיר אדיר-כוח בידי ההנהגה הישראלית — והיהודית בחו"ל, הכפופה במידה רבה לישראלית — לארגן ולמשטר את הציבור היהודי בפזורה, ובראש וראשונה כמובר בארצות-הברית. הדבר נעשה על-ידי ניצולם וטיפוחם של שני גורמים עיקריים: א) רגש האשמה של יהודי ארצות-הברית על שלא עשו יותר למניעת השואה; ב) חוסר הביטחון של חלק מהם לגבי מעמד היהודים בחברה האמריקאית.

רגש אשמה זה מנוצל בצורות הבאות: ראשית, ישראל מוצגת בפני יהודי ארצות-הברית כנתונה בסכנת-השמדה מתמדת מצד המדינות הערביות הסובבות אותה, חרף העובדה שאינה מודגשת, שהיא חזקה מהן כמה מונים ובעתיד הנראה לעין אין נשקפת לה שום סכנה צבאית ממשית מצידן. על-ידי כך ניתנת ליהודים אלה ההזדמנות לכפר על רגש האשמה שלהם על-ידי התגייסותם הכלכלית והמדינית "למניעת שואה שנייה". כל מלחמה נראית (ומוצגת) לפיכך כסכנה לעצם קיומה של המדינה, והניצחון מתגלה (ומוצג) כנס — שהושג בין היתר גם על-ידי התמיכה היהודית. דראמה מרגשת ומרעישת זו מוצגת שוב ושוב, ויהודי הפזורה רואים שאכן יש לעזרתם תוצאות. ישראל מוצגת כך גם בפני העולם הלא-יהודי, על-מנת להשתיק את ביקורתו על מדיניותנו על-ידי הטענה הניצחת: אתם, שטמנתם ידיכם בצלחת בזמן השואה, לא תלמדו אותנו מה עלינו לעשות להגנתנו מפני שואה נוספת. לשם כך אף מוצגים יהודי ישראל בפני העולם כ"שארית הפליטה", כ"אודים מוצלים", בעוד שהאמת היא כי רובם באו ארצה לפני השואה (או שהם צאצאיהם של הללו), או שהם יוצאי ארצות אסלאם. אכן, סיוע נכבד ניתן לאשלייה חזותית זו בעבר על-ידי המדינות הערביות ודיבוריהן על כך שיש "לשים קץ לישות הציונית", שהשתתקו רק אחרי מלחמת ששת הימים. מבחינה זו, הרי סירובו של אש"ף להכיר במדינת ישראל ו"האמנה הפלשתינאית"

שלו קנייניהם של "ריאליסטים" אלא על-ידי תודעת-אדם מוסרית. אנו, המשתתפים את עיקר טיעונינו על-הצד ועל חובת העולם כלפי "שארית הפליטה", רואים עצמנו זכאים לקשור קשרים עם המשטרים האפלים והמדכאים ביותר, לעשות עסקאות-נשק עם הגרועות שבאומות, ולא להירתע מדיכוי לא-יהודים הנתונים לשלטונם.

השימוש ברצח יהודי אירופה לתכליות אלו פותח עד לדרגת אמות. כמעט כל הופעה ישראלית בחוץ-לארץ כרוכה בצורה זו או אחרת באיזכור השואה, לצורך שלא לצורך, על-מנת להחדיר בשומעים את הרגשת האשמה הנאותה (וזה מכוון אפילו כלפי מדינה כארצות-הברית, שמעולם לא חטאה ברדיפת יהודים ושחופש הדת ושיוויון היהודים בפני החוק היה מקובל בה עוד מזמן שהיתה מושבה בריטית). כל אורח לא-יהודי חשוב המגיע ארצה מובל כמובר-מאליו לביקור-חובה ב"יד ושם" כחלק מ"מסע ההתודעות" שלו בארץ, ולמהדרין מוסיפים גם את קיבוץ לוחמי הגיטאות — כדי להחדיר בו את הלך-הרוח הנאות ורגש האשמה הפולחני המצטווה ממנו.

מאחר שלעולם הנוצרי יש באמת מצפון רע מאוד כלפי היהודים, הן בגלל מאות השנים הקודמות והן בגלל העובדה שהאשמות בדבר "עמידתו על הדם" בתקופה הנאצית הן נכונות (אם כי ראוי לזכור שבעלות-הברית לא הפציצו את מחנות ההשמדה גם כשגרצחו בהם המוני לא-יהודים, וכמסתבר לא היה למנהיגות הסובייטית איכפת כלל וכלל מה קורה לשבויי המלחמה ועובדי הכפייה הסובייטיים) — קיבלו על עצמן ארצות המערב את האחריות המוסרית ועד עתה תמכו בישראל מעבר, ועתים גם בניגוד, לאינטרס הלאומי הלגיטימי שלהן. אולי היחידה ביניהן הנהוגה כלפי ישראל בהתאם לאינטרסים האמיתיים שלה, בלי תסביכי אשמה, היא צרפת. בשל כך אכן ספגה תשעה קבין של חרפות ממגנן התעמולה הישראלי, עד שממשלתנו הבינה לבסוף שהצרפתים אינם נבהלים מכך והחלה להתרגל לעובדות החיים. (לא אכנס כאן לסוגיית היחסים עם ארצות אירופה המזרחית, המורכבת הרבה יותר.)

כך נוצר מצב שבו הבסיס הראשון במעלה של מדיניות ישראל כלפי העולם החיצון אינו התועלת שאפשר להפיק מהיחסים איתנו או הסכנה הנשקפת מהליכה נגדנו, כמקובל בין המדינות בעולם, אלא מזפרת העוון, הלחץ המוסרי, שסיפקה השואה למנהיגות הישראלית. מבחינה זו אין "ריטוריקת השואה" של בגין אלא המשך נאמן של המסורת בה פתחה מפא"י. ומשעשע למדי להבחין כיצד מתקשים מעצבי המדיניות שלנו למצוא שפה כלשהי שבה יוכלו לדבר עם מדינות שאין בהן כל רגש אשמה כלפי יהודים — כגון מרבית מדינות העולם השלישי. מדינות אלו לא חשו כל קושי מצפוני בניתוק יחסיהן איתנו, ולך תאשים את סין באנטישמיות כאשר אין כמעט לסנים מושג מהם יהודים!

התוצאה היא שמדינת ישראל, שקמה כדי "לתת ליהודים קיום נורמאלי, כסובייקט מדיני, כעם בין כל העמים", נוקטת במתכוון מדיניות המנתקת אותה מהמסגרת האינטרסאנטית הנורמאלית של יחסי העמים. היא תובעת להתייחס אליה לא כאל עם נורמאלי. היא מתחמקת מהתמודדות כלכלית ופוליטית ישירה בעולם של כוח ואינטרסים, בעולם ההיסטורי, ומנסה להתמיד בקיום אלהיסטורי, קיום של עדה מסוגרת המנותקת מהתהליך ההיסטורי. אין צורך לומר שמדיניות זו, ככל שקצרה הצלחות בטווח הקצר, עתידה בהכרח להתמוטט, שכן היא בנויה מלכתחילה על תודעת אדם בגלל העבר. תודעה זו יש לה גבול. היא בבחינת חשבון-בנק סופי, שהמשיכה ממנו מפחיתה אותו בהתמדה. מלאי רגשי האשמה פוחת והולך, ומתמעטים גם אלה הזוכרים את השואה, ככל שמשתדלים להדגיש חזון והדגש. לגבי מי שאינו זוכר את השואה, הופך האיזכור למיטרד. העולם מתעייף מאיזכור חזון ונשנה זה. אנחנו מתעייפים. גם העם היהודי בפזורה מתעייף. ועצם הנימה המיכאנית שבה חוזרים מנהיגיו על תקליט זה מעידה שגם הם חדלו להאמין בו.

יתר-על-כן: העברה מאסיבית זו של כספים יהודיים (ולא יהודיים) אמריקאי לידי מערכת השלטון הישראלית נעשית בלי שלמשלמים ניתנים פתחון-פה או ביקורת כלשהם על אופן הוצאת הכספים בארץ. הרי רק הישראלים, הנבנים במקום ומיטיבים להכיר את המצב יותר מיהודים בחו"ל, ושככלות הכל הם הנמצאים בקו האש, "בסכנת שואה חדשה", זכאים להביע דיעה בנידון. הועלתה בפניהם שוב ושוב סכנת השואה, יתכן שיהודי חו"ל היו תובעים לעסוק זכות דיבור והשתתפות בהכרעות על אופן הוצאת הכספים שתורמו הם, שהרי המאה הוא גם בעל הדיעה. כך נוצר מצב שבו היהודים בפזורה, בעיקר בארצות הברית, הפכו ל"נכס קולוניאלי" של המערכת השלטונית בישראל, בהוותם לא-אכזב של "מיסים" ללא זכות הבעת דיעה על הוצאתם, מעין המצב של מושבות האנגליות באמריקה הצפונית לחולל את המהפכה שלהן נגד הבריטי, בסיסמה: "אין מיסוי ללא ייצוג". "taxation without representation" מערכת יחסים זו מקבלת חיוק נוסף על-ידי הפריטה על רגשות הוטרסטיים של חלק מהיהדות האמריקאית, בעיקר של הדור הראשון והשני של המהגרים במעמדם בחברה האמריקאית. ושוב — ישראל מוצגת בפניהם כמקלט לעת כביטוח לעתיד, אותה ישראל המוצגת בהיבשעה כקרבן מיועד לשואה. הטיעון שיש כאן דבר והיפוכו לא תעזור כאן, שכן עסקינן בתגובות אירציונאליות לחלק אחד מיהודים אלה, ניצול השואה, בעל מקצוע חופשי מכובד, אמר "המזל שלנו היהודים הוא שיש כאן עור הרבה מיעוטים אחרים, השחורים, הפורטוריקאים, האירים, האיטלקים וכו'. אחרת היו מזמן שוחט אותנו". כל אדם שציטטתי בפניו דברים אלה אמר לי שווחי שיש מוחלטת, ושהרי היו תקופות שבהן היתה החברה האמריקאית כמעט כ"אס'פית", ובכל זאת מעולם לא רדפו בה את היהודים ותמיד היו שם בפני החוק, גם בתקופה הקולוניאלית (עם שגם כיום קיימת במקומות מסוימים הפליה חברתית נגדם — ולא רק נגדם), וניתן להוסיף לכך שגם באנגליה, הותנה גנית הרבה יותר מבחינה אתנית, לא היתה כל רדיפת יהודים מאז הורשו להגות לארץ בימי קרומול, במאה ה-17. אבל אפילו דברים כאלה הם הבל, ואינם משקפים את חוסר-האמון המהותי שרווחים רוב ניצולי השואה כלפי התנועה הלא-יהודית שבקרבה הם חיים — הם מגלים מציאות פסיכולוגית מסיימת המנוגדת היטב על-ידי התעמולה שלנו.

יהודים אלה אף רוחשים, בדרך כלל, אמון עיוור כלפי ישראל, ואיתם, להבדיל מהיהודי האמריקאי הממוצע הפתוח פחות או יותר לדיון אובייקטיבי, אי אפשר כמעט להתווכח. כל פעולה ישראלית, ותהיה אווילית ותוקפנית כאשר תהיה, נימוק ישראלי הפורט על "נימי השואה", זוכים אצלם להסכמה והודות אי-טינקטיביים. ולהבדיל מיהודים אמריקאיים רבים, החשים אי-נחת ומבוכה אי-בושה כלפי התנהגותו של מר בגין והריטוריקה שלו — חשים הם הודותיהן אתנו, אתנו, הרבה יותר מאשר עם רבין לפניו. הוא יהודי "גלותי" "משלהם", ניצול כמותו, ולעזאזל מה שחושבים "הגויים" על סגנונו ואישיותו. בכלל, מי הם "גויים" אלה אם לא רוצחים, בפועל או בכוח? האם לא שמחו בליבם כאשר הרעילו ושתו אותנו? או למי איכפת מה הם חושבים?

ד

ד כה תואר כיצד השימוש בזכר השואה מהווה אחד מאמצעי ההשתלטות הראשיים של המערכת השלטונית בארץ על יהדות התפוצות והפסיקה לכלי של מדיניות החוץ הישראלית, נוסף לשימוש בה כאמצעי לחץ מוסרי על העולם הלא-יהודי. הכספים המושגים באופן זה, שצוינו עליהם פיקוח מצד הנותנים אותם, מתחלקים בין הגורמים השונים במערכת בהתאם למפתחות המוקדשים באשר לחלוקת הכספים האלה, באשר לא הוא שתורם אותם תהליך זה היה קיים בעצם כבר בשנות ה-20, מזמן שתנועת העבודה סירבה להשתתף בהסתדרות הציונית לקבוע כיצד יתחלקו הכספים שקיבלה ממנה. (*) אולם

(*) ראה ספרו של יונתן ספירא: "אחדות העבודה ההיסטורית", הוצ' עם עובד, תל-אביב, 1975.

לשא שיכלולו רק אחרי מלחמה" השניה והקמת מדינת ישראל.

האינטרס המיני של מערכת זו הוא בהנצחת תלותה של ישראל כפיטע
הן, שכן זה המצב המאפשר למערכת השלטונית בישראל לנצל את יהדות
המגזר אחד ולקיים את שררתה בציבור הישראלי מצד שני באמצעות כספי
התמיכה והתמיכה האחרות, בלא שתצטרך ליתן דיווחשבון על כספים אלה למישהו
למערכת. כלומר, אולי יש להתייחס בספקנות מסוימת לדיבורים על השאיפה
נאות כלכלית, שבאמת גזו כמעט מאז מלחמת ששת הימים. מצב התלות
לית של המדינה תמיד הוא לטובת המערכת השלטונית, והוא מסייע בידה
לחזק שליטתה. (ולא חשוב אם מדובר במערך, במפ"ם, בליכוד, במפד"ל וכו').
טותפים (במערכת). אולם אין זו אלא סוגיה שולית לנושא שלפנינו, הגם
היא היא לפיתוח וניתוח שיטתיים.

משמש זכר השואה להשתלטות גם באמצעים ישירים, על-ידי מניפולאציה
על הקהל והפסיכולוגיה הישראלים, מניפולאציה העומדת, כפי שצויין למעלה,
גמורה לעקרונות היסוד של הציונות.

תנועה, כאמור, ליטול מהעם היהודי את קללת הפזורה ולהפכו לאומה
ישראלית, שאינה שונה מאומות אחרות מבחינת היותה סובייקט פוליטי ריבוני.
בהתאם לתחזיות הציוניות הקלאסיות, לפיהן העמדת היהודי על אדמתו
טיפוס אדם חדש ותודעה חדשה, החלה מתגבשת בארץ תודעה לאומית
לית הנבדלת מהיהודית, אף כי מקיימת זיקה אליה. כבר בשנות ה'40 וה'50
נאות נעשתה המנהיגות מודעת לתהליך זה, שלמעשה החל ניכר אפילו
היה עצמה (עצם העברת הדגש לארץ-ישראל על-ידי בן-גוריון, והפיכתו את
— לא הישוב העברי בארץ משמש את צרכי העם היהודי, אלא העם היהודי
בשירי בדי הישוב העברי בארץ — מהותו תסמונות של תהליך זה). לו ניתן
לם להתגלגל באורח טבעי, היתה התפתחות האומה החדשה בישראל נפרדת
התפתחות קיבוצי היהודים בפזורותיהם השונות. הקשר בין השניים היה מתרופף
בהדרגה, וכך היה נשלל בסיס-הכוח והבסיס האידיאולוגי של ההנהגה. זו
איפוא בלבום את התהליך ולהחזירו אחורנית.

האידיאולוגיה היעיל ביותר להשגת מטרה זו היה ניצול השנאה הערבית
ל הקבלה בין הנאצים והערבים, והסקת המסקנה מכך: הגורל היהודי אחד
לכל מקום, מין אות-יקין שהוטבעה במצח היהודים מראשיתם על-ידי כוחות
יישם. תמיד אנו מטרה לשנאה ושאיפת השמדה, ואין הבדל בין פזורה לבין
לניצחון זה. ההבדל היחיד הוא בכך שבישראל יכולים אנו "להשיב מלחמה
ל"הלשיב לתורפניו דבר", בעוד שבגולה אין לנו ברירה אלא "ללכת כצאן
ומכאן כמובן מסקנות היסטוריוסופיות שונות בדבר דרכו ומשמעותו
היה המיסטיות, של עם ישראל, "חבלי משיח" וכו', מסקנות שבחוגי
הלאומני מיהרו להסיקן, אף שבחוגי תנועת העבודה היתה רתיעה מסוימת
היוון שאליו הולך הגיונם הפנימי של הדברים — שכן עוד שרד בה משהו
הרציונאליסטי. למותר הוא לציין כי בכתבי אבות הציונות אין כמעט זכר
ל כוונת, שכן מלכתחילה היתה הציונות נסיון לתת פתרון רציונאלי לבעיות
ל של העם היהודי באירופה המזרחית והמרכזית בתקופת משבר הקיסריות
ליות האירופיות. ואילו תפסו אבות הציונות כך את הבעייה היהודית, ודאי
ל מגיעים לפתרון הציוני. מטרתם העיקרית היתה לשים קץ ל"גורל היהודי",
לשבסכנות היהודי. ואילו היתה כל משמעות הציונות רק היכולת לכוון
לצמיח" טובה יותר — היו בוסרים בכל העניין.

הרצח יהודי אירופה, שניתן להבינו בעיקר בהקשר של ההיסטוריה הגרמנית
לית והמעמד המיוחד שתפסו היהודים במערכת הכלכלית-חברתית האירופית,
בשהו ערטילאי, מיטא-היסטורי. אסכטולוגי. נעשים כל המאמצים לטשטש
לבלים המכריעים בין השנאה הערבית לבין הנאציזם — כגון העובדה
לם המציאו את "הקשר היהודי" לצורך טיפוח שנאה אירציונאלית, פסיכוטית,
לם הגרמני נגד היהודים, כל היהודים באשר הם; בעוד שלגבי הערבים
לצק רציונאלי נגד אויב ממשי שעוצמתו מאיימת באמת על חלקם הגדול,
לם למנוסת למעלה ממיליון מאחיהם מבתיים, והוא מכוון בראש וראשונה
ל"אלים ולא נגד כל היהודים באשר הם (אף כי התמיכה של רוב היהודים
ל גורמת לכך שיש תכופות בקרב הערבים ביטויי שנאה ליהודים באשר הם).
ללא לדבר על ההבדלים העצומים במצב החברתי, ברקע התרבותי והדתי,
ליות הכלכלית, הפוליטית והלאומית בין הערבים לבין הגרמנים, שפשוט
לשפשים לדבר על שתי התופעות באותה נשימה.

לאחר שלרוב הישראלים אין מושג על העולם הערבי, ובעיני רבים כל כך
ל הגויים הם אותו הדבר", כך שאין בעיניהם הבדל בין פליט פלשתינאי
לית לבין איש אס-סא, יורשה של טכנולוגיה מפותחת, שאומן להשמדת
ליות ועמים, ומאחר שרבים כל כך מהישראלים נושאים עדיין את הצלקות
ל של הפליה ורדיפות בארצות מהן באו, נפלה הקבלה תעמולתית שטחית
לשקע פוריה. ולא אצל ההמונים בלבד, ולא אצל עולים מארצות חוץ בלבד —
ל אצל אנשים בעלי יומרה להשכלה ולכוח הבחנה היסטורי. כך, הן ערב
ל ששת הימים והן אחרי מלחמת יום-כיפור, השמיעו אנשים רציוניים דיבורי
ל מלחמות אלו כ"ביטוי לגורל היהודי המאחד את כולנו", כאילו עמים אחרים
לש לא הותקפו מעולם, כאילו אין סכנת המלחמה חלק בלתי-נפרד מהקיום
ל הייבוני, ולא "טרגדיה יהודית".

ל עם הדוקטרינה בדבר "הגורל המשותף", חוזרת ונשנית הקביעה כי "העם
ל הוא בעל-הברית הנאמן היחיד של ישראל". בהתחשב בעובדה שהעם
ל איננו מעצמה פוליטית, ואין הוא בכלל איכות מוגדרת ומאורגנת, לא תיתכן
ל בין מדינה לבין משהו שאיננו סובייקט פוליטי. מדינה באה בברית רק
ליות. יש רק שתי משמעויות אפשריות לקביעה זו: או שישאל איננה מדינה
ל שהיהודים יכולים להניע מדינות להיות בעלות-ברית של ישראל, (והמדובר
ל ארצות-הברית). למעשה, כשבודקים את הדבר, מתברר כי הסיסמה "אור-
ל על העם היהודי" חסרה כל משמעות, היא מליצה גרידא. תוכנה האמיתי
לשאלה והתקווה שהיהודים יצליחו להכריח את ממשלת ארצות-הברית לעמד
ל לימן ישראל, כלומר, זוהי אוריינטציה אמריקאית. אבל יש בקביעה זו
ל נוספת: התחמקות מניהול פוליטיקה ממשית בעולם הממשי, שבו אין

"בעלי ברית נאמנים" אלא כן שותפויות של אינטרסים, וברירה למעמד של תלות
אל-היסטוריות.

זיהוי זה של הנאצים עם הערבים בכלל והפלשתינאים בפרט, יחד עם העלאתה
המתמדת של סכנת השואה, המעוררים תגובה היסטורית בישראלי הממוצע, ותורת
"העם היהודי כבעל-ברית יחיד של ישראל" — מביאים לתוצאות הבאות: ראשית,
מביא הדבר להקפאת התודעה הפוליטית הישראלית בשלב טרום-מדינתי, כך שאיננה
מסוגלת להתייחס לכוחות האמיתיים הפועלים במרחב הפוליטי או להבינם. קשרי
החו של המדינה נקבעים לא בהתאם לאינטרסים ההדדיים של גופים פוליטיים,
אלא על-יסוד הלחץ השתדלני של היהדות האמריקאית, כאילו ישראל אינה מדינה
זרה אלא חלק מהמערכת הפוליטית הפנימית של ארצות-הברית. כלומר, התודעה
נשאר תודעה של עדה ולא של אומה פוליטית. היא לכודה איפוא בעולם של
מפלצות ומיתוסים, לא בעולם הריאלי. לפיכך, איננה יכולה לבקר ולבחון את
המנהיגות הפוליטית ואת דרכה לפי קריטריון ריאליים. שנית, יש להקבלות אלו
תוצאות מוסריות חמורות. מאחר שהברירות המוצגות בפני הישראלי אינן מציאו-
ליות, אלא "שואה" או "ניצחון" (או לפחות "החזקת מעמד"), מתיר הדבר את
ידיו מכל מגבלה מוסרית, שכן מי שנשקפת לו סכנת השמדה רואה עצמו פטור
מכל שיקול מוסרי העלול לכבול את ידיו במאמציו להציל את עצמו. הדבר היחיד
העשוי לעצור בו אז הוא השיקול התועלתני, שמבחינת תדמיתו בעולם הדבר עלול
להזיק לו. זהו ההגיון המנחה למשל אנשים כמשה שמיר או גאולה כהן ויתר מייסדי
"התחיה", הטוענים כי מותר לנו הכל משום שהעולם מעוניין בהשמדתנו, ועל כן
אינם נרתעים מהמלצה על הצעדים הדראסטיים ביותר כלפי האוכלוסיה הלא-יהודית
בארץ. אף שחמור הוא לעשות השוואות כאלו, ראוי לזכור שהטענה היסודית
שבאמצעותה הצדיקו הנאצים את טבח היהודים היתה שהיהודים זוממים את
חורבן האומה הגרמנית והשמדתה, והברירה היא איפוא השמדת יהודים או השמדת
הגרמנים. טיעון המתבסס על כוונות השמדה של הצד השני צופן בחובו, ברוב
המקרים, כוונות כאלו בדיוק כלפי הצד השני. לכן ראוי לאדם לבדוק שבעים
ושבע פעמים לפני שיסמוך ידיו על תיוה כזו, שכן מי יודע אם אינו סומך
ידיו מראש על טבח חפים מפשע. (למותר לציין, שאכן יש מקרים שבהם קיימות
כוונות השמדה, ולכן בדיקה כזו נחוצה באמת.)

תוצאה שלישית היא אולי החמורה מכולן: מנהיגות איננה יכולה להיות מנותקת
מהתעמולה שלה, כך שהתעמולה הופכת גם בעיניה שלה לבבואתה של המציאות
(ובעיקר אמורים הדברים במנהיגות הנוכחית, התמימה לאין שיעור יותר מקודמתה,
ואף השבויה יותר ממנה בסיסמאות ובהזיות). כך פועלת גם המנהיגות בעולם
המיתוסים והמפלצות שיצרה בידיה שלה. היא יצרה עולם זה על-מנת לקיים
ולהנציח את שלטונה. אולם היא נלכדה במלכדות שלה עצמה. אין היא מסוגלת
עוד להבין מה קורה בעולם, ומהם התהליכים ההיסטוריים שהמדינה נתונה בהם.
ומנהיגות כזאת, במצב פוליטי וכלכלי מעורער כמו זה של ישראל כיום, מהווה
סכנה כבדה לעצם קיומה של המדינה.

כך, פאראדוקסאלית, הפכה "תודעת השואה" המופחת באמצעים תעמולתיים לסכנה
ממשית של חורבן. תנאי מוקדם לרפייה של החברה הישראלית היא הכרה נכונה
של מעמדה ההיסטורי והפוליטי

יאירה גנוסר

פ י צ ו י י ם

לְשִׁמֵשׁ יוֹם יוֹם הֵיְתָה נֹכַחַת
כְּגֹדֶל הַדָּאִיּוֹת

כִּי יִפְתָּה פְתָחָה הַנְּסִיךְ גָּאֵלָה.

גַּם בְּעֵתוֹנִים הָיָה הַמָּוֶת.

מִשָּׁג חוֹזֵר הָיָה בְּעֵתוֹנִים: „הַרְגֵּם-מְלָכוֹת“, „הַרְגֵּם-מְלָכוֹת“,

בְּעֵינַי,

שָׁלֹא רָאוּ נוֹשְׂא־פֶתֶר מַעֲדָן

הָיוּ הַכּוֹתְרוֹת —

כְּטָקֶס הַכְּתָרָה לְדָמוֹת שֶׁבְּעֵתוֹן

גְּדוֹל כְּגוֹף יִלְדָה

עֵתוֹן הָיָה רְטוּט בֶּן יוֹם גְּדוֹל, חֶלֶשׁ.

עֵנֶק נִמְלֵט מִתּוֹךְ הַיָּד, נִפְתָּה פֶּרֶךְ בְּהִרְחָבָה

וּמִחֲבֵר, בְּנִפְלִיתוֹ, עֵתוֹן וְאַגְדָה —

זוֹג כְּנָפִים לְגוֹף נַעֲדָר, שֶׁבְּרָאשׁוֹ — שְׂבוּיָה

תְּנוּעַת הַמְשׁוּשִׁים הָאֲרָכִים בְּצִפְיָה

מתוך קובץ שירים חדש העתיד להופיע בהוצ'
"הקיבוץ-המאוחד".

השואה חומה סביב תרבות

יוסי הדר

חרדת קודש ובדידות

פני חודשים מספר שמעתי את ארו ביטון קורא משיריו בפני קהל גדול. שיריו של ארו מלאים צבע וניחוח של זיכרונות מן המזרח. הקהל הרב ישב והאזין לו בשקיקה וכשסיים לקרוא פרצה באולם סערה של מחיאות כפיים. אף אני מחאתי כף בהתלהבות. ארו ביטון הוא כמוני, בן להורים שבאו מ"איי-שם", הוריו הגיעו ממרוקו ושלי מפולין. ארו גדל וצמח בארץ והוא שר בה שירים יפים על המאגר ומשבץ את שורותיו הארוכות במלים מרוקאיות. תמהתי איך היה הקהל מגיב אילו הייתי אני עולה וקורא שירי געגועים לאם יהודיה בעיירה נשכחה בפולין ומתבל את שירי ביידיש, (ולא במילים של יידיש עילגת אשר נכנסו לעגה המדוברת). עייפות רבה היתה יורדת בוודאי על האנשים ואני הייתי מסמיק מבושה והולך לדרכי. לא רוצים לשמוע יידיש. לא רוצים לחזור ל"שם". כל אשר היה "שם" קשור לסבל, לחורבן. לשואה.

די עם השואה!

אני מוצא את עצמי מנהל דו שיח דימויני ביני ובין הקהל.

אני למה אתם מעקמים את הפרצוף?

הקהל מספיק עם השואה.

אני מה פתאום שואה?

הקהל כל מילה ביידיש מזכירה לנו את השואה.

אני אני קורא שירים על אמה,

הקהל אולי, אבל נמאס כבר לשמוע על מזרח אירופה.

אני ועל מרוקו?

הקהל זה לא אותו דבר.

אני למה?

הקהל שם לא היתה שואה.

דו שיח דימויני? אולי.

שלושים וחמש שנים עברו מאז הובסה גרמניה הנאצית במלחמה והשואה הופכת לחומה של ממש. חומה רגשית חזקה ובצורה, כמעט בלתי ניתנת לפיצוץ. מעבר לחומה זו הולכת וגוועת תרבות שלמה, פגועה ופצועה, מבלי שאיש בקרבנו ינקוף אצבע להחיות ממנה דבר. איך נוצרה חומה זו? ראשיתה — פצע נורא שדם שותת ממנו ללא הרף ושפתיו כאבו עד אימה. וסופה — תהליך הולך וגובר של ניכור וניתוק והתרחקות רגשית.

כמה דברים אמורים?

חרדת קודש ליוותה את כל הקשור בשואה. חוויותיהם של אלה שעברו את השואה על בשרם היו כה קשות עד שנוצרה תחושה שאיש מלבדם לא יוכל להבין את שאירע להם. דבר מה נורא עבר על הניצולים, דבר מה שאי אפשר להתקרב אל תחום השגתו השכלית והרגשית ועל כן לא נותר אלא לקיים את ביטחונם הפיסי של הניצולים ולהבטיחם שפצעם לא יישכח לעולם. אבל חרדת קדושים אין בה ממשות אנושית, היא מרחיקה ומשאירה את הכואב עם כאבו, מכובד ככל שיהיה אבל כואב ובודד ומסתגר בתוך עצמו, נכנע לכאב ומקופל בתוכו. בהתייחסות כזאת קיים ניכור רב ואפילו לא מידה קטנה של היות יחד עם הכואב.

למה הדבר דומה? ליראה שיראים להתקרב אל האבל היושב ספון בביתו, ובוכה מרה על יקיריו שאינם. זו טעות אנוש — האיש האבל כמה כמיהה עזה לחמימות, מעט ולשותפות-מה, הוא אינו יכול להשיב בחום משל עצמו, רגשותיו מכוונים אל אשר אבד לו, אבל הוא זקוק לשותפים ולידידים ולמגע אנושי, הבדידות קשה עליו מנשוא.

ניצולי השואה, הם ויקיריהם שניספו, נותרו, עד עצם היום הזה, בבדידותם, עטורים הילה צרופה של קדושים.

להבין ולא לשכוח

שני הצדדים אחראיים לתהליך זה. הן ניצולי השואה שביטאו את כאבם בקול צעקה עזה ונזעקו כל אימת שמישוהו ניסה לגעת בפצע והן אלה אשר לא עברו את השואה, להם היה נוח לעשות על עצמם איצטלה של פטרונים ולנהוג מנהגים של אדנות בסיגנון שהחל לצמוח בימים הראשונים שלאחר קום המדינה, סיגנון ה"שוויץ" הצברי.

שוב ניתן להרהר בדו-שיח דימויני בין ניצול השואה לצבר הרענון.

הצבר אל תפחד, אני אגן עליך. המדינה שלי תהיה לך לבית.

הניצול אני זוכר אותם.

הצבר עזוב שטויות, פה לא יקרה לך כלום.

הניצול הורי נשחטו.

הצבר אל תפחד חביבי, אף אחד לא ישחט כאן יהודים.

הניצול אני חולם עליהם בלילות.

הצבר שינסו, נכנסים להם כמו שצריך.

עולמות שונים. קיימת אומנם תחושה שיש לעשות משהו למען הניצול, אבל מגע של אמת ועימו ניסיון לרדת אל עומק הכאב ולקחת בו חלק זאת לא. שלושים וחמש שנים חלפו ועדיין חיים בקרבנו רבים אשר עברו את המאור-

רעות האלה על בשרם. ניצולי השואה הצליחו, ברובם המכריע, לבנות חיים חדשים ולשקם את עצמם.

פצעים רבים עודם שותתים דם וכל נגיעה בהם מכאיבה. אבל אנחנו חודרים לתודעה הרצון והצורך לא רק לזכור ולא לשכוח אלא אף ולא לשכוח.

האם ניתן להבין את אשר אירע שם? ניתן ובלתי ניתן כאחת. מי שלא בעצמו את השואה אינו יכול להגיע אל חוויות הפרט שמשמעותה לדרגה תחושתית פרימריה, מסוג החוויות שאדם חש טיפין טיפין בעת קשה או בעת מלחמה או בכל מצב אחר של סכנה מיידית לחייו הקרובים לו. חוויה רגשית קבועה של חדרה קיומית הנמשכת, לא יום יומיים אלא שנים והופכת לאורח חיים ולמציאות של קיום, חוויה כוונתית נתפסת.

ובכל זאת ניתן להבין. אולי לא את החוויה האישית, היא תשאר אולי צורך להגיע להשגחה המלאה. אבל דפוסים של ביטוי רגשי ותנהגות ויחסים בין בני אדם, ובהם דרכי התייחסות אל מוות ואל חיים את אלה ניתן להבין ואיתם ניתן להודות במידת מה. ההתייחסות אל השואה כאל חיים בכוכב אחר, בגלקסיה אחרת, התייחסות מרחיקה. עדיפות על פניה אלף מונים ההקשבה ותשומת האישית.

תיוזה ואנטייתיוזה

בשנים הראשונות שאחרי השואה, שנים של כאב חד ומיידי, ראתה את עצמה כאנטייתיוזה מובהקת לשואה וכהוכחה חד משמעית לכך שחם מעוות וחולני בהיסטוריה האנושית. כאילו תקומת מדינת היהודים היא עצמה שלילת שואת היהודים. שואה ותקומה. תיוזה ואנטייתיוזה. שני תהליכים שתי סיסמאות: לזכור ולא לשכוח. שנית מסדה לא תפול.

לזכור ולא לשכוח — כאילו ניתן להעלות על הדעת שיכחה (מאחר) היפנו את חוד חנית הזיכרון אל הגויים, להזכיר להם, לא להגיד להם את אשר עשה לנו עמלק. אבל גויי העולם הזה, יושבים גם בימינו שאננים בבתייהם המוסקים. שואות עמים, חורבן וכליה הם חזון נשיר להזכיר את ביאפרה ואת קמבודיה. הגויים מחרישים ואף הגוי היושב שותק איתם.

לזכור ולא לשכוח — בשנים הראשונות שלאחר השואה היה עיסוק כפייה כמעט, בתיעודם ושימורם של מאורעות האימה. היתה הקמת ונשנית של אנדרטאות לקהילות ולפרטים. ריטואל ההנצחה הגיע במשפט אייכמן בשנות השישים. משפט שהפך לסמל ועדות לכך שהיה ידעו להשיב לעצמם את גאוותם הפגועה. העם היהודי הצליח להתרומם שאננותו, הקים לעצמו מדינת חוק והוא יודע, גם יודע להגיד עצמו ולנקום את נקמתו בעת הצורך. היהודי שוב אינו מובל כצאן במשפטו של אייכמן הונצחו הקורבנות, הוקע הצורך ומדינת ישראל אכן נוספת על בסיס יסודותיה ותיוקה את תוקף עמידתה המוסרית. לאחר שתם המשפט, חלה התעייפות ציבורית, הדברים לא באמרו בגלוי, אבל סימלו תחושה כללית שהלכה וגברה — די לנו עם ההנצחה די עם התיאורים החזורים על רדיפות הנאצים. די לשמוע על החיה הדי די בדיבורים על החורבן וההרס.

תחושת העייפות לא באה לידי ביטוי גלוי, אבל היתה כמדומה לנחלת ספרים המתעדים את זכרונותיהם של ניצולי השואה חדלו כמעט בהוצאות ציבוריות (פרט להוצאות ששמו לעצמן מטרה להוציא ספרים דוגמת הוצאת הקיבוץ המאוחד ובית לוחמי הגיטאות).

מצד שני, כאנטי-ידגם של היהודי המוכה נבנה מיתוס חדש של צבר שורשי ואמיץ הבו לפחד, לוחם העשוי ללא חת. בן דמותו וסימולו של זה היה מאיר הר-ציון, יציר כפיהם של אריק שרון ומשה דיין. היהודי החדש, קשור קשר מיסטי כמעט אל הארץ אותה הוא חורש ולרוחב בטיולים אין ספור, הוא מכיר בה כל חלקה וכל נחלה, הוא קישט, נוטה להתבודדות, תוקף במהירות, נלחם בעוז וחסר לבטים. יחד עם מיתוס חדש זה היתה תקומה למיתוסים לאומיים אחרים. מיתוס הפך, עם שיחזור המקום לשם נרדף לגבורה היהודית בכל הזמנים, מיתוס מקשרת בין ההווה החדשה הנוצרת בארץ ובין מרד הגיטאות. הוטבעו סיסמאות שעליהן חונכו דורות של צעירים דוגמת הסיסמה — למות בעד ארצנו. היהודי, איש הגלות, נתפס כרפה וכחלש ולעומתו — גא, חסר לבטים, ועשוי ללא חת. מין דמות סטריאוטיפית הדומה מפתיע לאיש המערב הפרוע שליבו טוב וידו נכונה לשלוף. הצבר איש המקום והיהודי איש הגלות עמדו זה מול זה.

פוגרומים והלם קרב

היהודי איש הגלות היה נתון מאז ומתמיד למצב של חוסר ודאות וקיומית, לפרעות ופוגרומים. עליו לארוז מהר את מיטלטליו המעטים את תרמילו על הכתף ולמלט את נפשו ואת נפש יקיריו ביציאה מהמחנה דרך הנדודים.

ציד

הצבי חמק...

לו מכחול
של מטסופשי
בנדי —

לתפס
את תמה מבטו,
הד רטט נחיריו,
אד ריח עקבותיו
נמוג
בפקר הצלול.

* צייר יפאני, בן המאה ה-16.

אחד ושניים

דן לוי

1

הקצין הבכיר (בין הדרגים הזוטרים לכותפנות האלופים) רצה את הקפה שלו רגיל. המלצר החוויר במידה בולטת לעין. למרות זאת הוציא מתחת ידיו את הסיפלון, זריז ובטוח בתנועותיו. את החלב השליך בכוח אל הספל הקטן. הקצין נראה עייף ומתנצל, והחל לסגת לפני שהחל להתקדם. התנהגותו של המלצר הצעיר היתה תוקפנית, אך חיוורון פנים הוא בבחינת דגל לבן, והמלצר שעמד בין הסרטים האדומים של הבונבונירות, כוסות הזכוכית ומכונת הקפה, היה לבן.

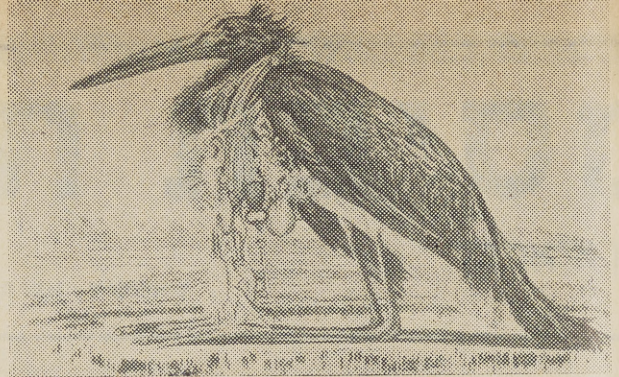
בלי להאדיר בשבחי הבחור הצעיר יש לומר שרצה לצאת אל האוויר הפתוח. למרות אופיה המכביד של פרנסתו נותר בו שמץ מן הכוחות שהנמלטים על נפשם מגייסים למען בריחתם. האוויר סביב הקצין הבכיר היה דחוס. פעמים בעשן מעשנים ופעמים בהבל נשימתם ולרוב בנשימתו הוא, בתנועותיו. זו היתה אווירה מצויינת להתחמקות כלפי פנים, לחקירה שהר לכת ושוקעת, דלת חמצן ומרחיבת אישונים. "צר לי מאוד" אומר הקצין הנמלט למלצר הבורח ונופל בכבדות עם הספל הקטן המסמל את נצחונו, על הכסא הקרוב. הוא מבקש סליחה בחיוך מתנצל. פני המלצר עדיין מביעים אותו רוגז עיקש וסתום.

אין אדם הנשאר קפוא בעמדתו. המלצר לומד, ומסתכל במה שקורה בחוץ מבעד לחלונות. הוא שולח לשולחנות החיצוניים מגשים עמוסים, עורך חשבונות בכתב חפוז על גבי רצועות ארוכות של נייר ודואג לניקיון הדלפק. מטלית לחה תמיד שמורה לצידו. גם האורח קם ומודה, משלם ועוזב. הוא מפלס לו דרך בין האנשים המצטופפים עד לפתח, שם עליו לבקש בנימוס מבעלת הכלב הענק להואיל ולאפשר לו לעבור. הוא נכנס למכונת ונוסע. רגע של שקט בלב.

2

אביו של הנער הזה הוא בנו של אבי. מרגע שבני נולד הוא פותח בתנועה ומתרחק. בדרכו הוא שולח אלי שדרים שהולכים ופוחתים ככל שהזמן חולף. בכל מעשיו קיימת טרזוניה עזה נגדי. בשייר כוח שאני מפעיל עליו ממרחקים הוא נוהג כבמשא כבד. מכיוון שאני נתון לו כחלק מדרכו הוא חייב לרמוס אותי. יש לילות ששנינו נוהגים ובורחים באותה מכונית. אנחנו נושאים איתנו שלשלת של דמויות קפואות: איכרים סובייטים שאחרי המהפכה הפכו לפועלים חקלאיים בקולחוז ענק, סוסים, מחרשה, ופועלות כבדות גוף לבושות סרבלי עבודה. למרות רב גוניתם הם עשויים כבובות השטוחות המשמשות מטרות ירי והרי הם המוות עצמו. בעת ובעונה אחת הם רודפים אותנו ובורחים איתנו.

אני ובני כשני מרגלים. תוקעים זה בזה עיניים חשדניות ופוח-דים על נפשינו. אני לימדתי לבני את אומנות הריגול. אבי כבר מת ואין לי במי להיזכר ואני נזכר בבני

מאפיין יהודי זה? במשך שנים ארוכות של נדודים ועקירות מתפתחים גנועים עזים למקום נעלם, חלום שהולך ונרקם במשך שנים רבות. ציון וא סמל. הפסוק "אם אשכח ירושלים תשכח ימיני וגו'" אינו פראזה בלבד, לא שירת געגועים רגשית פנימית (שאף אומות אחרות אימצו אותה בעת צוקה. דוגמת הכושים בימי העבדות הנחשלת של אמריקה. שירת הגעגועים של העבדים הכושים "לציון" היתה בעלת יצריות ועוז פנימי לא פחותים שלנו).

מה עוד? האיש הנע ונד אינו נאחז בחומר. אין ערך לחומר. את כל רכושו ומשאירו בכאב מאחור. במה אחיותו? באחרים ובעצמו. איש נאחז ברעיותו בלדיו ובמשפחה הרחבה יותר. היהודי יודע שגם בעיר זרה יוכל להישען על היהודים המקומיים. יהודי העולם ערבים זה לזה. היום נהרסה קהילה זו וזו תהליך ארוך של עקירה וחוסר קשר אל פיסת קרקע, נמצא היהודי ביש עמוק אל תוך עצמו ומתוכו למעלה אל קונו. הוא שואל שאלות מתלבט, מחטט ונבוכ ומחסס להחליט ויחד עם זאת חזק איתן במהותו פנימית ובתאוותו אל החיים.

אלו פה בארץ, קם דור חדש. צברים אנשי המקום.

קרקע היא ערך. הגבורה היא ערך. המוות הוא ערך. לא ערכים שנוספו על פני הערכים שהיו, אלא ערכים תחליפיים שבאו על פני הקודמים להם. כל שבו שמץ של גלותיות נדחק הצידה בהנף יד צברי, ובחיוך מלגלג מתנשא.

וחס מצדה ומיתוס הגבורה הפכו לסמלים מקודשים. הפחד הפך למגרעת שיש לרגש שיש להסתירו ולהתבייש בו. תחושת האימה והדאגה היתה שלמות חיו של אדם קרוב הפכו למעוררי חיוך של רחמים ולגושאי תווית גולה.

ואת עד אשר פרצה מלחמת יום-הכיפורים, ובעקבותיה הופיעה תופעה שיש לה לא היתה מוכרת בעבר — "הלם קרב". הפחד והבלבול צפים ועולים על עבר והם אינם עוד נחלתם של מעטים ונרפים בלבד אלא של רבים רבים. ילידי קיבוצים, צנחנים, המתנדבים בעם, שבזו בעבר לכל גילוי קטן של מורד לב, גנועים פתאום בנגע הקשה הזה ואינם יכולים להשתלט עליו. המלחמה קשה זו יש תמונות מזועזעות של אנשים צעירים שאיבדו פתאום את אחיותם והם יושבים אי שם בחזית ענייהם בוהות, ומבטם נע בלי כל בליט ימינה ושמאלה, ממתנים בקצב אחר של זמן לאיזו התרחשות פנימית שלהם מסוגלים לתת את דעתם למלחמה המתרחשת לידם ומבלי שהם יכולים להגן על עצמם כראוי. תמונות מוכרות. יהודיות — כצאן לטבח.

אחר המלחמה, תופעה חדשה, נוספת, שלא היתה מוכרת במדינת ישראל מתחדשת — שיבה אל המקורות. אנשים המחפשים איוז דרך פנימה אל עצמם ואיוזה קשר עם נכסי צאן ברזל של תרבות שנוצחה מבלי משים. ימים בתשובה, בני קיבוצים היושבים בישיבות ולומדים בדביקות רבה מדידת, מגדלים פיאות ומשנים את אורח חייהם, אלה הפכו לעניין שבכל

בל לצד תופעה קיצונית וחדה זו חל, כמדומה, תהליך איטי ואיתן של שינוי בן יש חיפוש דרך אל מעגן תרבותי אמיתי, שיבה אל מקורותיה של תרבות שנוצחה.

תרבות הנענע הצפון אפריקאית — שיריו של ארז ביטון, המוסיקה המזרחית הקסימיה של שלמה בר, המחזה "מלך מרוקאי" של גבי בן שמחון. אלה שייכים מובהקים לתהליך זה.

מה עם תרבות יהודי אירופה? נדמה שתורות זו עוד ממתנה לגאולתה. ואולי ערב פומבי אשר בו שמעתי את ארז ביטון קורא משיריו, דיברו על תרבות השואה. הדברים שנאמרו היו קשים, והעבירו צמרמורת בקרב היושבים שם שמעו אותם מתוך רצון כן אבל במאמץ פנימי רב, על רקע אווירה הכבדה בלשו מאוחר יותר תחושות ההקלה והעונג שליוו את שירי נענע של ארז.

הרתי אז בעצב, שהשואה היא חומה קשה לפיצוח. צלקת שנתקשתה עשתה לעניבת חנק סביב צווארה של תרבות שלמה. קשה עד מאוד עבור דרך חומה זו, אבל על פי הבנתי, אין דרך אלא לעבור דרכה ולהגיע לתרבות המוצפנת שם.

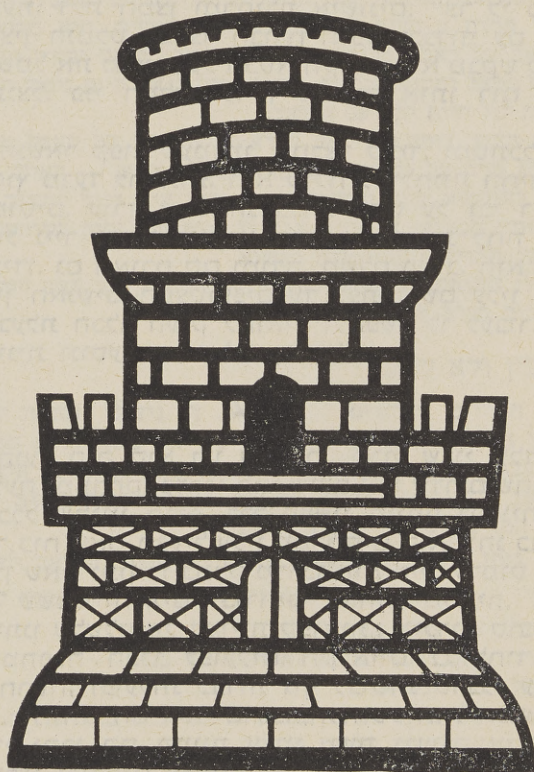
הוא — חומה סביב תרבות.

הוא כן נראים לי פני הדברים. ספרות השואה עשתה, מבלי דעת, עוול לתרבות היהודית, תרבות עשירה אוטנטית וחיה. כל שהיה קשור לתרבות התקשר מיידית בתודעה לנושא השואה ונגנז מיד. התרבות היהודית היופאית, הפכה לתרבות לא רלוונטית בהווה המתחדשת בארץ.

הזמן לשוב אל תרבות היהודים, לברור מתוכה, לחפש בה, להפוך בה. תרבות היהודית לא תשוב לחיות, גסיסתה ומותה הן ודאות שאין עליהן וריזון. היידיש הולכת אט אט ועוברת מן העולם. אבל אסור לה לתרבות שתקבר ותיחתם ותשקע אל תהומות הגיזוכים והספריות האוניברסיטאיות. היה להפוך לשורש. לתרבות מיתולוגית — למיתוס של תרבות. רק כך היה לה תקומה

"החברה שמאחורי הפוליסה שלך"

מגדל בנין בראש הביטוח בישראל

מסיבת חג המולד

ג'ון אוארבך

מאנגלית: אברהם יבין

היא מושיטה את ידה הקמוטה ומתווה את אות-הצלב כנגד העץ.
"עוד קצת יין, אחותי?"
"לא, תודה לך, יקירתי. כבר אכלתי ושתיתי די. איזו ארוחה טעימה, מר מאיר!"
"תודה לך, אחותי. אני שמח שנהנית ממנה."
מאיר יושב ליד הפסנתר, אדומת-השער נשענת אל הכלי.
תחילה "לילה קדוש", אחר-כך "ברדת המלאכים". הכל שרים את קטע המקהלה. הנזירה מניעה את שפתיה, אך קולה לא נשמע.
השטן, עיף ונקוט-נפש, מניח את ראשו עטור הקרניים הקטנות, החדות, על חבילה גדולה עטופה בנייר ארגוני, שוורד פלסטיק דבוק אליו. בחבילה מייבש-שער חשמלי, לאחת הנערות. השטן עוצם את עיניו. כשהן עצומות מראהן כעיני לטאה.
הבתולה הקדושה, נא הגני עלי מפני הרשע והחטא.
בתולה?

שום רגש אינו מתגלה על פני האבן בני שבעים ותשע השנים של הנזירה, אך בשעה שהיא ממששת את צלבי-הכסף הגדול שעל חזה מתחורר לה, למעלה מכל ספק מתחורר לה, שאף אחת מן הנשים שבחדר אינה בתולה, ואפילו הצעירה שבהן, הסטודנטית — גם לא היא עצמה.
עיניה פונות אל האשוח. שם, בין גולות הזכוכית הצבעוניות, נטיפי הכסף והממתקים, תמונת האם הקדושה עם בנה תלויה על חוט של כסף.
עתה היא יודעת — ושום דבר לא יוכל לערער ידיעה זו — שהאשה שבגלויה הצבעונית, האשה עם הילת הזהב לראשה עטור הכתר, אינה בתולה. גם היא ודאי חטאה בניאוף — פשקה את רגליה לפני גבר יהודי.
"הלא אמרתי לך," מפהק השד הקטן תחת אשוח חג-המולד ואינו פוקח את עיני-הלטאה שלו. ●
ינואר 1980

משהו על ש. רועה ושות'

6

גרוע מזה! שורות כמו כמו "ואין מנוס ולא יופע משיח... אפשר לקלל... כמעט לבכות..." אינן ספרות גדולה אך הן ביטוי חושפני לצרה אמיתית, הייתי אומר. ומהו אותו "פחד ישן העולה ומגיח"? ולמה אתה מתכוון בדיוק באמריך "אך הדרכים בלילה חנוקות"? כאשר מדובר לצערי ב"הומה רצון לברוח"? לברוח לאן, ש. רועה? אל תברח, משוררי היקר, אל תברח! להיפך! אילו שמעת בעצתי היית נוהג אחרת, היית רודף ומשיג ומחלק שלל! עכשיו רצוי שיבוא בחיך השלב האחר. אמרת פחות או יותר את קסמי החיזור "כמו רחוב שגרה בו אשה..." וגו' כעת רצוי שיבוא, מהר ככל האפשר, השלב השני בחיך ובשירתך, שלב החיכוך והחדירה המושלמת, שאם לא כן אתה מאבד את העיקר וחבל. תשמיש המיטה! שלל המלצות הקמה סוטה. ורק אחר כך יבוא פרק האחר... הויכרון המזדכך והולך. שמע בקולי! מצא אשה! מצא אשה ומצאת טוב. מצא אשה יפה וצעירה ומלאה ואוהבת את זה. רצוי, אם אפשר שזו תדע גם להעריך את שיריך. אין זה הכרחי. אני רוצה בטובתך. אתה זכאי לכך! אתה זקוק לכך!!!

★

אז ביקשתי רחמים על המשוררים האלה, על אושרם המסכן. לא מרוב נחת פונה אדם שפוי לכתוב, פתאם, שירים. אם תחתור אל שורש נשמתם תמצא שם, ללא ספק, סיפור של סבל כלשהו.
כן, אז ביקשתי רחמים על המשוררים האלה שאינם בוראים דברים של ממש בעולם, רק מלים בעלמא אלא שבזכותן, כבר נאמרו האמיתות האלה לפני, מתקיים העולם כעדות וכזיכרון. כך הופכת הבדיה לממשות קיימת, למציאות המסבירה את המציאות, וצדק ללא ספק אצ"ג, שאמר ב"אנקראון" שלו: "הנשאר בכתב זו השארת הנפש".

כן, ביקשתי רחמים עליהם אף שיש בהם כוח הנורא ואין הם זקוקים לרחמי. גם הם, חשבתי כגוזמאי, מעין "דמיאורגוסים" שכאלה הנוטלים חלק במעשה הבריאה באשר הם מכניסים סדר כלשהו לתהו-בהו ומנסחים את התשוקות והכאב ומעניקים צורה לפרצים ולזרמים, ל"כאוס" המשתולל בנשמות. ובכל זאת ביקשתי רחמים עליהם בידעי עניים וחרדתם ורגישותם החולנית ואנוכיותם הפגיעה כל כך. רוחם המדמה ותחושתם הדקה ואנינותם הם גם "עקב אכילס" שלהם באשר הם נתפסים, לא פעם, לחרדות, לשגעון רדיפה. דברים מעניינים מאד בנושא הזה שמעתי לימים מדב סדן היודע הכל. כן, רחמתי עליהם. אמרה לי פעם רעייתו של משורר יקר מידידי, כי בעקבות דברים רעים שנאמרו בו חלה אהוב ליבה, היה כמורעל ימים רבים "כאילו היכו לעיניו במקל את בתו היחידה, עד מוות!"
עד כדי כך, יא אלה! עד כדי כך!

ביקשתי רחמים על גדלותם ועל קטנותם ועל קינאוניהם... על כך אספר לכם בהזדמנות אחרת. השעה מאוחרת מאד וכבר אפור השחר בחלונים ●

האם דוברמנים מזדווגים עם כלבות מגזע פוינטר? כן. האם כלבי-זאב או כלבי-רועים גרמניים רודפים אחרי כלבה מיוחמת מגזע גרייט-דיין? כן. והם אף נלחמים בשצף-קצף על הזכות לקפוץ ראשון על הכלבה. והכלבה מחכה בצד, ארכת-רוח, סבילה, למנצח. וזו גם דרכם של גברים יהודים בנשים איריות; וגברים אירים, גבוהים וקופיג'ו, בעלי פנים דקי חיטוב, אפים עדינים, אוזניים מפוסלות במדוקדק ונצחיים קמורים רבי-ירושם (שמאחוריהם פועם לאט אך ללא הרף הטירוף המזור של הגזע הזה) רודפים אחר נשים יהודיות, נמשכים אחר ריח-המין המסתורי — ריח שמעצמו השיגעון המיוחד-במינו של אומתם, שיגעון העובר בירושה זה דור-דורות, אלפי שנות היסטוריה.

אל דאגה: שום מחקר ה-DNA או RNA לא יגלה לעולם את סודות המורשה האת.

בשם האב, הבן ורוח-הקודש. אמן.
שעה שחור ככנפי הלילה, שחור כל-כך שכמעט הוא כחול-כהה. וכך גם לערערוותה. שפתיה אדומות ומלאות ולחות. נחיריה פעורים קצת. לערו משיי דק. עיניו תכולות, תכלת שקופה, אך מה לנו ולעיניו, שהרי מסתיר הוא אותן תמיד מאחרי עפעפיים עדינים, פגיעים וסגולי-נימים בשעת מעשה-האהבה.
עיניה שחורות והיא נסוגה אל מעמקיה שאין להם חקר ברגע הגורלי. ישן, הגן עלי.

הנזירה לבושת האפורים בוחנת את האשוח של חג-המולד בחומרה חקרנית, ואינה מוצאת בו פסול. והו עץ כהלכתו. כך העץ צריך להיות, עם קישוטים נצצים ונורות-חשמל ססגוניות וזעירות הנדלקות וכבות, וכוכב-זהב של בית-לחם בראשו. סרטי נייר וסרטי כסף, שלג של צמר-גפן, מלאכי נייר צבעוני. הנזירה בת שבעים ותשע שנים ושערה גס ולבן ועץ חג-המולד עץ כהלכתו. להזכיר לכל את יום-הולדתו של הנער היהודי ההוא, ישוע. לפני אלפים שנה — כמעט.

ממש לא ייתכן — כך חשה הנזירה הזקנה — שהנער, מושיענו, נולד למשפחה יהודית דווקא. בין יהודים. אין ספק שלא היה שם אפילו אירי אחד. היא סוקרת את האורחים במבט קר, בשפתיים קפוצות.

שני גברים בלבד ושמונה נשים, לרבות האשה הלוחצת את זרועה, האשה שהביאה אותה לכאן. אירית אדומת שער, בת ארבעים, ועשרים וחמש שנים היא מכירה אותה. היא מזמרת, בקול נעים, שירים איריים, נעימות-עם אמריקניות. האיש — האיש שהבית הזה ביתו — מלווה אותה. הוא מגן בפסנתר, מעבד את הליווי, מחבר שירים. כך הם מתפרנסים. מתוך שיתוף-פעולה.

הם אינם נוגעים זה בזה — כך מקווה הנזירה. אין להם זה עם זה כלום אלא המוסיקה שהם מבצעים יחד.

האיש קיר, יהודי, ויש לו אשה אחרת, אשתו החוקית. הנזירה מסיטה את מבטה. האשה יפהפיה, סקוטית-למחצה ואירית-למחצה, ממינסוטה. או אירי-זוגה. או ויסקונסין. זאת אין הנזירה זוכרת. אך אמו של הנער מבית-לחם, שאת יום-הולדתו הם חוגגים עתה, היתה בתולה יהודיה.

בשפתיה היבשות נוגעת הנזירה ביין המבעבע שבגביע, ובעמקי נפשה נעשית ספקנית, לזמן-מה. לאחר שחיית כמעט מאה שנים ולאחר ששתית שתי כוסות יין זר ומוזר אפשר שתתקשה לקבל את רעיון "ההריון שבקדור-שה". מין חשד — המדוכא מיד על-ידי שנים ארוכות של תפילות נלהבות, שעות על שעות של תפילה, רובן בכריעה על הכרכים — שמו-הסתם היה בימים ההם איזה אופן נשכח של משגל. אף-על-פי שמרים זו, ששמה הוסב למרי, היתה בחורה יהודיה, לא אירית. האם מידותיהן טובות יותר? ראשיתהן של הנערות האיריות מסתחרר כשגבר נוגע בהן. תאוותניות מדי. לא אדומת-השער שהביאה אותה לכאן — אך ראו נא את שלוש בנותיה. אל אלוהים! איך יוקדת בין רגליהן, אצל שלושתן — השחקנית, הפסיכולוגית והסטודנטית. ובייחוד אצל הבכירה, השחקנית. הו היא, הנזירה, יודעת היטב את בנות-סוגה. אמניות, שחקניות. נקווה שהיא מסירה את צלבי-הזהב שלה לפני שהיא שוכבת עם יהודי, לפני שהיא פושקת לפניו את רגליה!
"קחי קצת מבשר-ערקוב הזה, אחותי, הוא טעים להפליא."
"תודה לך, יקירתי".

סר, השטן! אבינו שבשמיים...
הנזירה הזקנה בעלת הפנים המאובנות מגינה על עצמה בכל כוחה מפני המחשבות החטאות על הבתולה הקדושה.

אין ספק שהשטן הוא המכניס בליבה מחשבות אלה, השטן המסתתר תחת הנפנים הנמוכים של האשוח היהודי-למחצה הזה, בין חבילות המתנות ופיות האריזה — שם הוא משתופף לו מן-הסתם ועזר ושעיר כעכברוש, שצחק בפניו הזקנים הקמטים כל-כולם, ומשגר מחשבות טמאות, מזהמות אל הנזירה הזקנה — והיא יושבת אצל השולחן בין שבע נשים (שרק אחת מהן יהודיה) ושני גברים (יהודים שניהם), היא המטרה הגלויה לפגיעתו הרעה. מן-הסתם בחר בה תיכף ומיד, היא בולטת בלבוש-הנזירים האפור שלה.

הרביעי

ישראל המאירי

— ב —

ה

מלחמה נגמרה, ויכולתי לנשום. אבי החרים אותי, כנראה, הוא לא כתב לי. הגיעה גלויה מאימי. היא שאלה מתי תוכל סוף-סוף לראות אותי. לא עניתי על הגלויה הזאת. את סוזאן לא ראיתי כלילת היתה באה לדירה שלי סטודנטית-לאמנות שהיתה מכנה עצמה בשמה העברי — רחל. היא היתה מסתכלת הרבה בציורים שלי ומדברת על הרגישות היהודית שיש בי וביצורים.

משהו קרה באוניברסיטה. נתלו מודעות גדולות ונערכו אסיפות, ובשיעורים חולקו כל-מיני עלונים וכתובים. באסיפה אחת, שביקרתי בה מתוך סקרנות, היתה סוזאן המנחה. מצאתי שנחמדות לה הפנים המזיעות, ההתלהבות אחר-כך גיפצו כמה סטודנטים והעלו באש מכשירים יקרים שהיו מיועדים למחקר, במימון הצבא. הופיעו שוטרים, והסטודנטים התבצרו בבניין מדעי הטבע.

מכיוון שהלימודים הושבתו, לא היה טעם לבוא לאוניברסיטה. הסתגרתי בדירה שלי שבעיירה וניסיתי לצייר. את רוב הציורים קרעתי מיד. רק כמה שמרתי בתא מיוחד בארון. פתאום, כשהייתי עסוק בהכנת ארוחת-ערב קטנה, נשמעה דפיקה חזקה בדלת, וסוזאן, בשיער פרוץ ובבגדים מוכתמים, ובכמה מקומות אפילו קרועים, פרצה פנימה ובלי להביט בי התנפלה על המיטה ובכתה שם בקול רם במשך שעה כמעט. כשקמה, שטפה את פניה והסתלקה. התקרבה אליי, ליטפה את העורף והכתפיים שלי, ושאלה אם תוכל לגור איתי מעכשיו.

רק אחרי כמה ימים, ימים שבהם לא יצאנו כמעט שנינו מחדר-השינה הקטנטן, נודע לי שהנהלת האוניברסיטה הודיעה אותו יום לסטודנטים שהיו בבניין מדעי-הטבע שכל מי שיסרב תוך חצי-שעה לצאת מן הבניין יסולק באופן סופי ומוחלט מן הלימודים ותישלל ממנו הזכות לקבלת התואר. סוזאן היתה צריכה לקבל את התואר שלה בסוף העונה והתכוונה להמשיך בלימודים וגם לעבוד כמרצה באוניברסיטה. היא הצליחה, בלי שהאחרים ירגישו, להתחמק דרך פתח אחורי. כמובן, אחר-כך דיברו עליה.

אבל בינתיים העניין נשכח. סוזאן היתה עסוקה בארגון עזרה ותרומויות לילדים הכושים. שהוריהם נהרגו או נאסרו במהומות הגזעיות שהיו בכמה ערים. נותרו כמה ימים עד סיום הלימודים. אני התלבטתי אם להמשיך בלימודי ארכיטקטורת-הפנים באותה אוניברסיטה או להתליף מקצוע ולעבור לאוניברסיטה אחרת או לנסות סוף-סוף להכנס למכללה לציור, או לעזוב הכל ולחזור. בעל-המלון היהודי שעבדתי אצלו כפקיד-קבלה פשט את הרגל ונשארת בלי עבודה. קיבלתי מאבי מכתב. על עמוד שלם היה כתוב שם משפט אחד בכתב-היד הגדול, הנוטה לצד אחד: "מי שמסוגל להקריב הכל למען ההנאות שלו, ההנאות קוברות אותו יום אחד." קרעתי את המכתב לקרעים קטנטנים וזרקתי אותם לבית-השימוש. הצטערתי רק שהוא לא רואה אותי כשאני מוריד את המים בשלווה.

ביליתי את רוב הזמן בציור. ציירתי במין קדחת. סוזאן עודדה אותי. היא גם הזמינה אלינו צייר אחד, ידיד שלה, איש מבוגר עם שיער וזקן ארוכים מאוד ולא נקיים, לובש בגדי-עור מבהיקים מרוב שימוש ומתהלך יתן. הייתי צריך לשמור על מרחק מסוים ממנו, כי עלה מן הפה שלו ריח איום כשדיבר. הוא אמר שיש בציורים איוה כשרון, אבל לדעתו לצייר בימינו אגמים כחולים עם סירות ונשים יפות בשמלות לבנות זוהי פשוט בורות. כשסוזאן והוא הלכו אחר-כך לבית שלו עמדתי משום-מה ליד החלון. אבל לא ראיתי כלום.

אולי מצבי הכספי היה הסיבה העיקרית לכך שהסכמתי להצעה שהציעה סוזאן. סוזאן הציעה, שאנחנו נבלה שנינו את חופשת-הקיץ בבית הוריה. ידעתי משמועה שהוריה עשירים מאוד, שאביה עורך-דין מפורסם. אבל היא עצמה אף-פעם לא הזכירה זאת. והיא לבשה תמיד בגדים זולים, ממש סחבות.

— ג —

נ

שארתי עם סוזאן ומארק בבית הגדול; ההורים יצאו לבקר ידידים. אחרי ארוחת דשנה של קבלת-פנים שערכו לנו. ישבנו על כרים רקומים בחדר של סוזאן, פיצחנו אגוזים והבטנו באיזו זמרת בטלויזיה. מארק לא פסק לדבר. היה לו מראה מוזר קצת. הוא לא היה שמן, להיפך, צנום כמעט, ובכל-זאת עורר הגוף שלו רושם של כבדות. כשהלך, רגליו נזרקו לצדדים, כאילו אין לו שום שליטה עליהן. הפנים, שהיו עדינים, אפשר לאמר אפילו יפים, נראו כמו אחרי שינה של כמה ימים, דהויים, מקומטים, בלי טיפת רעננות. כשדיבר, היו כל השרירים בפניו מתנועעים; העיניים מתכווצות ונפערות פתאום, הגבות הדקיקות מתפתלות או מתרוממות, הנחיריים רוטטים. אצבעותיו הרוזות בחשו כל-הזמן בשערות של ראשו או זקנו.

אף שדיבר במהירות עצומה והייתי צריך להתאמץ כדי לעקוב אחריו, מצאתי

— א —

מ

ארק הוא אחיה של סוזאן. סוזאן היתה הנערה האחרונה שלי בתקופת לימודי בארצות-הברית. בסוף אותה שנה ארזתי וחזרתי. עונת-הלימודים עמדה להסתיים, ואז התחילו להגיע משם ידיעות על מתיחות בגבולות. המצרים ריכזו כוחות במדבר סיני. שני אחי, שניהם חברי-קיבוץ, הקיבוץ שנולדתי וחיותי בו עד שנסעתי, גויסו לצבא. לפי העתונים אפשר היה לשער שהמלחמה עלולה לפרוץ בכל יום.

כמובן שבמצב הזה הייתי חסר-מנוחה. לא יכולתי לשבת בהרצאות. הייתי משוטט במכונית המשומשת שלי בעיירות, ביערות. בכל מקום חשתי מחנק. אבי כמובן דרש ממני במכתב שאחזור לארץ ואתגייס לצבא. רק ביערות, בתוך עצי המחט, השרכים, הטחב, הרגשתי לפעמים הקלה. הייתי משאיר את המכונית בשולי איזה כביש, עוזב גם את השביל, אחד השבילים שעובדו במיוחד על-ידי החברה האמריקנית לאתרי-טבע, וחוזר לבדי עמוק אל תוך הקרירות, האפולוליות, השקט.

ובאחד מהשיטוטים האלה פגשתי את סוזאן. כלומר קשה לאמר שזו היתה ממש פגישה. אני הלכתי כך, מביט למטה, האגרופים תקועים בכיסיה-המכנסיים, ופתאום נשמעה צעקה, ומאחורי שיח קטן שהתכוונתי אותו רגע לרמוס אותו, התרוממו גבר ונערה. הגבר זינק מיד הצידה, מתעסק במכנסיו, והנערה התיישבה, השעינה את גבה אל גזע-העץ, והציתה סיגריה. חולצתה היתה עדיין פתוחה, וגילתה כמעט-לגמרי שדיים קטנים, שחומים-בהירים. אולי עובדה זו, ואולי גם האופן שבו ישרה והביטה בי, גרמו לכך שבמקום להמשיך במהירות ולעזוב אותם, עמדתי שם, הידיים בכיסיה-המכנסיים, והבטתי בה. הגבר התמהמה משום-מה מאחורי העץ. היא פלטה לאט עשן. ואחר-כך חייתה.

הבחור חזר, והם דיברו, קולותיהם היו נרגזים. עמדתי מאחורי עץ והתכוונתי בהם. הגבר תפס במעיל שלו שהיה פרוש על הארץ, ניער אותו והלך. הנערה משכה בכתפיה והמשיכה לשבת ולעשן. התקרבת. היא זרקה את הסיגריה והביטה בי בלי להניד עפעף. עמדתי עליה. ידעתי שאני מוצא-חן בעיניה. מבטה פשוט אמר זאת ואני יודע לקרוא מבטים כאלה.

כרעתי לפניה על ברכי ורכסתי את כפתורי החולצה שלה. היא הביטה באצבעותיי וכשגמרתי אמרה: "תודה לך."

שאלתי אם אוכל להסיע אותה לאנשהוא.

היא אמרה שתודה לי אם אקח אותה לאוניברסיטה.

אמרתי שאני מצטער מאוד שלא ידעתי שבמקום שאני לומד נמצאת נערה חמודה כמות.

היא אמרה: "טוב. עכשיו אתה יודע."

בדרך, במכונית, התוודענו זה אל זה, והזמנתי אותה לבקר אותי בדירתו באותו ערב.

למחרת בבוקר, כשסוזאן ואני עוד היינו במיטה שלי, הודיע הרדיו את החרשות על פרוץ המלחמה. ואז רבנו, סוזאן ואני, בפעם הראשונה. פתחתי את הרדיו מעט, כדי לא להעיר אותה. אבל כשהקריין סיים ועבר לחדשות מקומיות הרגשתי שהיא מביטה בי.

היא שאלה אם לא עלה בדעתי לחזור לשם, כמו שעשו ישראלים רבים שהיא מכירה. אמרתי לה שזה לא עניינה.

היא התיישבה במיטה, הדליקה סיגריה ואמרה שחשבה שאחרי שבילינו את הלילה במיטה שלי מותר לנו להתליף כמה מילים. אמרתי שאשמח לשוחח איתה על כל-דבר מלבד הנושא שהעלתה.

היא הביטה בי ואמרה שאני כנראה שונא את המקום ההוא.

אז התחלתי לצעוק. אמרתי שהיא לא תאמר לי מה אני שונא ומה אני לא שונא. אמרתי שזהו שקר. אמרתי: "אני גאה בהיותי ישראלי", וכדומה.

סוזאן חיכתה שאירגע ואמרה בקול שקט שאין לי שום סיבה לצעוק. היא בהחלט מבינה אותי. למרות שהיא יהודיה (דבר זה נודע לי אותו רגע בפעם הראשונה), לעולם לא תיסע לשם, אפילו לא לביקור. ידוע לה שהאנשים שם צרי-אופק, תוקפנים ושחצנים, ולבעלי מעוף קשה לחיות ביניהם.

שאלתי אותה מניין לה, והיא ענתה שאחיה, אדם נפלא ומיוחד שהיא היתה רוצה מאוד שאכיר פעם, ישב שם שנתיים. הוא סיפר לה.

אחר-כך המשכנו לשוחח. עניתי על שאלותיה בנוגע לקיבוץ, לשירות בצבא ולנערות שהיו לי שם ובאמריקה. התביישתי קצת, למען האמת, בהתפרצות שלי. היה נעים לשוחח איתה. היא נערה פקחית ומשכילה מאוד. היא עמדה לסיים את לימודי התואר-הראשון בסוציולוגיה, התעניינה בפוליטיקה, והשי-תייכה לאיזו מפלגה רדיקאלית קטנה. היו לה דעות על העולם כולו, וכמובן על הערבים וישראל, הפלסטינאים וכדומה. הקשבתי בסבלנות כשהירצתה את ההשקפות שלה. לא הגבתי עליהן. רק ליטפתי בגבי-ידי את העור החם החלק מתחת לשמיכה.

באיוה אופן מרותק, וגם נהגיתי מן ההומור שלו, כשהצלחתי להבין עניינים שבבדיחות המסובכות. דיבר על וייטנאם, הכושם, הויהם וכדומה. אבל אחר-כך עבר לדבר עניינים אחרים, עניינים נעלים ומוזרים. הוא דיבר על החירות, החירות הנעלה ביותר של היקום. חירות במובן של שחרור מן הכול, מכל גורם שבעולם, כבלים מעשי אדם ומעשי החברה, או, אם נרצה, מעשי הים: דפוסי-ההתנהגות, חוקי-המדנה, ציוויי-המוסר, האמונות, התורות והן, רק כשכל זה יעלם, וכשייכשל אחרון הנסיונות לאכוף על הקיום את רעיון-מופשט, אז יזרום טבענו האמיתי כמו מעיין, שסולקו הסלעים מתחת אורו; קיומנו יושתת על יסודות חדשים לגמרי, ואנחנו נהיה ימים יצורים אציליים באמת; ורק אז נדע באמת מהי "חירות".

הנכיר פילוסופים וסופרים, שרובם אפילו את שמותיהם לא הכרתי, במים בגלל המהירות ובגלל שמות-העצם המופשטים המסובכים, לא ממשפטים שלמים. ובכל-זאת הקשבתי בתשומת-לב, ובכל-פעם שהביט ימי בראשי. אחרי איזה-זמן הוא השתתק. השתרע על השטיח, כמו אחי קרב, הניח את ראשו על בטנה של סוואן, והיא ליטפה את מצחו. הוא את הויעה שעליו במטפת. היה שקט. על מסך הטלוויזיה נראו עס צבעוניים מטושטשים. נשמע, כמו ממרחק, ההמנון האמריקאי. צריך להחליף תחנה או לכבות את המכשיר. מארק ביקש ממני שאספר על

התחילה הרגשתי אי-נוחות. אחר-כך, אולי גם בגלל הקשבתו, עיניו שנפערו פתאום עם כל מיפנה בסיפור, התחלתי להפיק מן העניין. מן האפשרות, שמעולם לא התנסיתי בה, לערוך את הוזה, להכניס בו סדר מסוים. להבליט דבר אחד ולטשטש דבר אחר. לי שמות-עצם מופשטים, כמו: פחד, השפלה — (איך כשהייתי פחדתי תמיד להימצא במרכז. הייתי ילד רזה ומכוער, עם אוזניים ענקיות, ילד חלש. שנוא. אולי שנוא אותי בגלל אבא שלי, "המנהיג").

החוק של הקיבוץ. ההורים שלהם שנוא אותו והם העבירו אל ילדיהם השנאה. כשרק התחיל מישור, נתן אות, מיד היו מתנפלים כולם, כולם, איתו מערכת השמלית שהופעלה, והפסיקו רק אחרי שהייתי צורח, עקב היסטריה). וגאוות — (איך פתאום, בגיל צעיר מאוד, התפתחתי, ימי גבר; הייתי הראשון ששכב עם אשה. עם בחורה מבוגרת ממני בעש שנים. ואז כמובן נעשיתי מרכז, נעשיתי נושא להערצה. התחלתי בלימודים. מלבד בלימודי-הציון, כמובן. וכל זה הרגיו מאוד את שלי. אבל אני הפסקתי אז סוף-סוף להתחשב בדעותיו). והמראה — החלטתי, בניגוד למה שכולם ציפו ממני, ובעיקר אבא — להתנדב לה קרבת מסוכנת. ואיך הצלחתי ונעשיתי גם קצין, למרות שכמה עס ניסו להכשיל אותי; ואיך, כשחזרתי לקיבוץ, היית מוקף כבוד, מן, אפילו שלי, של אבא. אבל הדבר כבר לא היה איכפת לי).

בנים, אחרי זמן-מה הרגשתי שאני חנוק. הרגשתי שקיימים בי נות שאינם יכולים להגיע לידי ביטוי במסגרת הצרה שאני נמצא בה. מן מה הם בדיקו הכשרונות האלה לא ידעתי וגם לא עשיתי מאמץ להבהיר לעצמי.

רק רציתי היה הכל מוכן שם בשבילי. נשים, וחיים נוחים ועמדה. אבל אני הרגשתי שאני מסוגל להמריא גבוה יותר, שאני מסוגל...

קמה סוואן, אחרי שהניחה בזהירות מתחת לראשו של אחיה כר, ואמרה מתה מרעב, ואם לא איכפת לנו תלך להכין משהו. והיא יצאה, היחפות, בחלוק הערבי הדק; ובדממה שהשתררה שוב, עצמתי עיני וציירתי אותה במוחי בין המזווים והמקרים הענקיים, פושטת עתה אחת את החלוק, עורמת אל חיקה פירות קרים, ונוגסת עד שהעסיס על צווארה, בין שדיה...

מאמין בהשגחה? שאל פתאום מארק. פקחתי את עיניי. הוא ישב מביטו חיפש את מבטי. רק אחרי שהבטתי בעיניו כך איזה-זמן, יי שאמר את שאלתו, את המילה "השגחה", בעברית. יי בעברית, בקול נמוך, מנומנם: "אני לא יודע. אבל נדמה לי שאני בן-בשר-ועושה". ואחר-כך התעוררתי פתאום, וכשאני מביט כל הזמן אל תוך עיניו, שכאילו התרחבו, ובשטף, בלי להפסיק אפילו כדי ע רוק, סיפרתי לו על המקרה עם הילד מזהה. בפעם הראשונה והיחידה סיפרתי הכול, בלי להבליט וכלי לטשטש משהו, ממש הכול, ובסוף, יי-ולתי יותר להבליט בעיניו, שבזמן הסיפור היו כאילו עוד יותר ויותר חמות, הבטתי דרך החלון הגדול במגרשי-הטנים, ברשת הלבנה שהתנדנדה לי לאט, ואמרתי: "ומאז אני מרגיש שכאילו באיוה מקום מחכה לי שם, ההרגשה הזו, שהעונש מוכרח לבוא, היא חזקה כל-כך, ומתחזקת מן עובר והעניין מתרחק, עד שאני כאילו מוכרח להאמין, למרות שזה בעיניי כמובן טיפשי, ילדותי, באיוה... סדר, מין סדר, אם אתה השגחה".

בבתי, ועיניי פגעו בכפותיה היחפות של סוואן, והתרוממו על רגליה, יי כמה הן חטובות, שריריות, וכמה מתוק קו-הגזרה שנראה כאשר יייה הדיקה את החלוק אל מותנה. הייכתי אליה. היא חייכה אל שנינו. הגיחה את המגש העמוס, וסובבה את כפתור-המקלט עד שקלטה חדשה. התחלנו לרוקן את המגש.

כשנפרדנו לשינה, במסדרון שכל הדלתות הפונות ממנו היו כבר יי לחצתי אותה אליו בכוח ואמרתי לתוך האוזן שלה, "אני תיכף טורף אותך". היא רק חייכה. כאילו רוצה מישור לטרוף אותה בכל כאילו לא הרגישה בצמרמורת הזו בחושי-השדרה שלי. היא נגעה יייה באפי, פתחה את הדלת וסגרה אותה אחרית.

הייה שהציעו לי, בחדר גדול וריק בתחתית הבית, ליד המטבח, היתה יייה ורכה מדי, לא יכולתי להירדם. שכבתי בעיניים פקוחות, וזרועותיי שות מתחת לעורפי. שמעתי קולות. כלי-מיני קולות. בחדרים קרובים, ייך ברחוקים; אנהות, יללות. לחישות שנאה. בכי חנוק. קפצתי את

אגרופי והידקתי אותם אל ירכי הקשות, העירומות, מתחת לשמיכה. אמרתי לעצמי שאינני מרגיש שום חרטה. בכל שרירי הרגשתי באותה חזויות-חיים עצומה.

כשכבר התחיל הבוקר, קמתי, לקחתי את המצעים והשמיכה, פרשתי אותם על הרצפה, ונרדמתי.

— 7 —

ב יליתי את הימים במשחקי טניס עם סוואן, שהיתה שחקנית מצוינת, ועם אחיה מארק, שהיה משעשע אותי בקרטועיו המשובים כלפי הכדור, הרצה בבריכה, ארוחות דשנות, וטלוויזיה. באחד הערבים ירדתי לחדר שלי, הוצאתי מן המזוויה את התמונות ששמרתי, והנחתי אותן על המיטה.

הסתכלתי זמן ארוך בכל אחת מהן. אחר-כך לקחתי סכין ודקרתי את אחד הבדים. ואחר-כך, במין השתוללות, חתכתי והשתחתי, עד שנשארה ערימה של סמרטוטים צבעוניים.

מלבד בני-המשפחה, ובארוחות — משרתת כושית זקנה, לא ראיתי איש. ההורים יצאו כמעט כל ערב. סוואן היתה מבלה שעות עם שפופרת-הטלפון. ומארק היה עסוק כמעט תמיד באכילה או בקריאה באיוה ספר עבה. בכל הזמנות שנשארו ביחידות הוא ניסה לפתוח איתי בשיחה. אם במקרה נשארת ליד השולחן אחרי שכולם כבר קמו, או אם נכנסתי במקרה לחדר שהוא נמצא בו, היה מבט אל תוך עיניי, מדבר אליי בעברית, מתנהג כאילו יש בינינו איזו קרבה, או איזה סוד משותף. אני הייתי מפנה מיד את מבטי (אני שונא מבטים כאלה) ומציע לו להצטרף אל סוואן בבריכה, או מפחק פיהוק גדול, ממלמל משהו על עייפות, ויורד לחדרי.

כשהיניו סוואן ואני אחר-צהריים אחד בבריכה, לחצתי את הראש שלה חזק בשתי כפותי ואמרתי שהעניין בשום-אופן לא יוכל להימשך כך.

"מדוע", היא אמרה, מביטה במים.

"את יודעת", אמרתי.

"אבל אתה יודע", היא אמרה, "שלהוריי יש דעות מסויימות על העניינים האלה. הרי לא תוכל לדרוש מהם שישכנו אותנו בחדר אחד, כמו בקיבוץ". אמרתי: "או תחשבי על משהו".

היא כבר היתה בחוץ, על השביל. "או קיי", אמרה ונעלמה פנימה.

למחרת הודיעה להורים שאנחנו מתכוונים לערוך ביקור אצל זוג ידידים בעיירה סמוכה.

"אילו ידידים?" שאל מארק, מרים את ראשו מן הספר.

"ידידים שלנו, של סוואן ושלי", אמרתי במהירות.

מארק נעץ בי את עיניו, שהתרחבו פתאום. אחר-כך הן התכווצו עד שהמבט שלהן נעשה לא-נעים, והן נעלמו מאחורי הספר.

הכל אורגן מראש בטלפון. בעלת-הבית, אשה צעירה הרה, הכניסה אותנו אל החדר שלנו. אני התיישבתי מיד על המיטה הענקית.

"אבל אתם צריכים כמובן לבוא למסיבה", היא אמרה. "כולם באו", פיטפטה במהירות אל תוך אוזנה של סוואן, נוגעת בשערה ובכתפיה, "כל אלה שאוהבים אותנו באמת." היא הביטה בי רגע — היו לה עיניים ענקיות שנראו כאילו יצאו אליך מתוך הפנים הרוזות החיוורות — ושתייהן נעלמו.

מיד הגיעו מלמטה מוסיקה וקולות. עמדתי שם ובמשך כמה דקות קיללתי את שתייהן בקללות הגסות ביותר שאני מכיר, בעברית, ערבית ואנגלית.

אחר-כך יצאתי אל המדרגות.

ירדתי לאט, מגשש. המדרגות היו חשוכות לגמרי, צרות וחלקלקות. מלמטה הגיעו צלילים. שירה של צוותות שהפכו פתאום ללחישות, לאנחות. נראה כאילו המדרגות הארוכות לעולם לא ייגמרו. משום-מה כוסיתי בכל גופי זיעה קרה; הרגשתי פתאום בכל גופי אי-נוחות נוראה.

באולם גדול, חשוך מלבד כמה נורות אדומות, רבצו על הרצפה, על כרים ומחצלות, גברים ונשים צעירים. בפניות כירכרו כמה זוגות. היה עשן סמיך, וריחות מתוקים-חריפים. היה מחנק. אחרי כמה רגעים גיליתי אותה. היא רקדה מול שני גברים חצי-עירומים, מזועזעים, אחד מהם שחור. היא לא הרגישה בן, כמובן. עמדתי והבטתי בה.

הרגשתי פתאום ש צווארי נשימה חמה, ומגע לח בורועי. הסתובבתי. זו היתה האשה הרה. היא חייכה, מביטה בי בעיניים כמעט-עצומות. השיער השחור הדליל נדבק בזיעה אל מצחה ורקותיה. מותני היתה לחוצה אל הבטן הענקית שלה; יכולתי להרגיש שהיא לא לבשה כלום מתחת לשמלה הלבנה הדקיקה. היא הביטה יחד איתי בסוואן ובגברים, ופתאום אמרה במין אנהה: "כל כך הרבה אהבה".

סובבתי שוב במהירות את ראשי, אבל היא כבר לא היתה. ראיתי את הבטן הענקית הלבנה מתרחקת בהתנדנדות מהירה בין הצלליות הנעות בעשן האדמדם.

נתקפתי כעס-פתאום. ניגשתי אל סוואן, תפסתי בכוח את ראשה בשתי ידי וצעקתי שאני עייף ורוצה ללכת לישון. עיניה נשארו עצומות ופיה מחייך חיוך מטושטש של התמכרות, וגופה המשיך להתנועע, ולכן לחצתי את כפותי חזק יותר, קירבתי את פי ממש אל אוזנה וחזרתי על ההודעה שלי. היא פקחה פתאום את עיניה והביטה בי במבט ער וצלול לגמרי, ואמרה בשלווה, "אני לא חירשת. שמעתי אותך. אבוא מיד".

ישבתי בחושך על המיטה וחיכיתי. החדר היה ריק לגמרי. המיטה מליאה כמעט את כולו. עישנתי סיגריה אחרי סיגריה. עמדתי קצת ליד החלון הגדול. הלכתי לאורך הקיר, אל הדלת וחזרה, כמה פעמים. אחר-כך ישבתי שוב ועישנתי. עברו כמה שעות. המוסיקה למטה נחלשה עד שפסקה. סוואן לא הגיעה.

נרדמתי. כשהתעוררתי, היא היתה לידי, ישנה בשלווה על גבה, פיה פעור, שערותיה רטובות. החדר היה מלא אור. ראשה של האשה הרה הופיע בדלת והיא אמרה בעליצות, "ארוחת-בוקר!"

הצעתי לסוואן שנשכור שנינו מכונית ונצא לטיול. להפתעתו, הרעיון מצא-חן בעיניה. היא כלל לא מכירה את אמריקה, אמרה. והרי היא אוהבת כל-כך תנועה. ההורים לא התנגדו. הם גם הודיעו לנו שלא יתנו לבתם ולידידה להסתובב במכונית שכורה, אנחנו נקבל לטיול את מכוניתה של האם. סוואן שמעה את ההודעה בלי להגיד ענין. אני הודיתי באדיבות גדולה. ניסיתי לחדור אל המתרחש במוחותיהם של האדון והגברת דוידסון; לקחתי בחשבון את הנטיות הציוניות שלהם ואת חרדתם מפני נשואי-תעורבות של בתם, והגעתי למסקנה שהם כנראה תולים תקוות מסויימות בקשר שלי עם סוואן. לא ישנתי כל הלילה. הרגשתי מין התכווצות במעי כשחשבתי עלי ועל סוואן על הדשא ליד אגם בתוך אחד מאותם יערות נהדרים. חשבתי על שם-העצם המופשט "שלווה". וכשחשבתי עליו הרגשתי שוב התכווצויות. נרדמתי רק שעה או שעתיים לפני שהמשרתת העירה אותי; אבל קמתי מיד והתלבשתי. נטלתי את המזוודה שהיתה ארוזה מאתמול, ואת מיתקני-הבישול שקנתי במיוחד, יצאתי והנחתי אותם במכונית. אחר-כך ניגשתי ודפקתי על דלת חדרה של סוואן. ענה משם קול מנומנם: "אני באה." אכלתי משהו במטבח עם הגברת דוידסון, שלא פסקה לחייך. ושוב הלכתי ודפקתי על דלתה של סוואן. היא ענתה שוב: "אני באה." יצאתי והתיישבתי על כיסא-נדנדה במרפסת. היה בוקר צלול, כחול; וכשישבתי שם והתנדנדתי, נזכרתי בבקרים כחולים כאלה, כשהייתי ילד, כשיצאתי איתו, עם אבא שלי, לטיול; הטיולים הנדירים הללו — כי הוא הרי לא יכול להרשות לעצמו ביטול-זמן בטיולים — לגבעות שמאחורי הקיבוץ, שגם הן קיבלו עכשיו בזכרוננו צבע כחול; ושנינו, בחולצות-שבת לבנות, שטים בתוכו בשלווה.

אחרי כמעט חצי-שעה סוואן יצאה. היא חבשה סומבררו ישן ענק. אחריה הלכה המשרתת עם סל שבו היו מגובבים כל-מיני בגדים ודברי-נשים. ירדתי אל המכונית ופתחתי את תא-המטען לפני המשרתת. סוואן ניגשה אלי, הפשילה את הסומבררו והושיטה את שפתיה. אני רכנתי אליה, מוכן לסלוח לה את הבוקר הנהדר המבוזבז, כשראיתי מזוית-העין את מארק יוצא, כפוף, תחת מזוודה ענקית.

"גם המזוודה הזאת שלך?" שאלתי את סוואן.

"לא, היא של מארק," אמרה, מחככת את אפה בסנטר שלי.

"של מארק?"

"כן. מה אתה מביט ככה. אם הוא נוסע הוא צריך מזוודה, לא?"

"איתנו כמובן. לטיול." היא פתחה את דלת-המכונית ונכנסה לתוכה.

הבטתי בה כשייבשה לה שם ושיחקה בשלווה בדוושות, ברגליה היחפות.

אחר-כך עקפתי את המכונית, פתחתי את הדלת השנייה והתישבתי לידה.

"תשמעי," אמרתי במהירות, "זה לא ייתכן."

"מדוע?" אמרה סוואן. "גם הוא רוצה לטייל. הוא מעולם לא טייל באמריקה."

יהיה נחמד לשלושנתו. הרי אתם ידידים." היא החזיקה בכף-היד שלי, שיחקה באצבעותי. ראיתי איך מארק מניח את המזוודה שלו בתא-המטען.

"מדוע לא אמרת לי," לחשתי, ואחר-כך, מאחר ששתקה, אמרתי שוב, מביט בו כשנשען אל מעקה-המרפסת, מחטט באפו ומפקה, "זה לא ייתכן."

"חשבתי שזה מובן מאליו," היא אמרה בקול שונה, ושמטה את ידי.

"מדוע 'לא ייתכן'?" זכותו לבלות קצת. הוא בודד כל-כך. וחץ מזה, זו דרישה של הוריי. זוהי החופשה שלהם, והם רוצים קצת שקט. מארק?"

קראה, "בוא הנה ונוזל. כבר התאחרנו למדי."

מארק התקרב, פתח את הדלת, והתיישב במושב האחורי. התחלפתי עם סוואן במושבם והתנעתי. גברת דוידסון עמדה על המרפסת בחלוק-בוקר ורוד, חייכה וניפנפה בכף-ידה גפנופים קטנים קצובים, והתמידה באותה תנועה בדיוק עד שנעלמה.

ו

היה, באמת, יום נפלא. משהו גאה בתוכי כשדרסתי את הכביש-שים הרחבים במהירות עצומה, המכונית המצויינת מציינת לכל ניע של אצבעותי, ומרחבים ירוקים אדירים, בתי-חוה לבנים ואסמים, עיירות קטנות נקיות ויערות ואגמים נסוגים מעבריי.

באחד היערות האלה, בחניון, עצרנו בצהריים. החניון היה ריק כמעט. התישבנו קרוב לחוף האגם הקטן. היה שם קריר ונעים. לא יכולתי להזיז את מבטי מידיה ומגופה של סוואן, כשהתכנה במהירות ירוקות, יצקה בשר מקופסאות אל תוך קערה ובחשה על כירת-הגאון. מארק בלע כמיות אדירות, במהירות, משמיע קולות איומים של לעיסה ומציצה, כאילו לא אכל חמישה שבועות. כשגמר, השתרע על מזרון-גומי שהוציא מתוך המכונית, ואחרי רגע נשמעה משם נחירה — מין צליל צווחני משונה, כמו של עוף בזמן השחיטה. סוואן נטלה את שקי-השינה שלה והלכה לפניי במהירות אל תוך היער, אל תוך הסבך.

כשחזרנו, מארק כבר ישב על המזרון שלו והביט בנו. חייכתי אליו חיוך רחב והוא הסב ממני את מבטו. אחר-כך, כשנסענו, היה לו פרוץ נרגז. הרגשתי את מבטיו תקועים בעורפי; ותמיד כשהצצתי בראי פגשתי בעיניו. סוואן היתה במצב-רוח מצויין. היא ביקשה ממני שאלמד אותה שירים בעברית, ואני, מופתע ומתענג על המחשבה שביקשה זאת כדי להנעים לי, שרתי איתה "ארץ זבת חלב ודבש," "חושו אחים חושן," וכדומה. סוואן ביקשה ממארק שישיר גם הוא, הרי הוא מכיר את כל השירים האלה; מארק אמר לה שתניח לו. היא משכה בכתפיה, אבל אחרי כמה דקות הפסיקה לשיר.

נסענו בשתיקה. הבטתי בנוף. אותם מרחבים ירוקים עם בתי-חוה בודדים, אותן כרזות ענקיות ליד הכביש, אותן עיירות. אבל פתאום השתנה משהו. מין צל נפל על הכול. השמיים כוסו שכבת-עננים גבוהה אטומה.

מארק פנה אל סוואן והציג לפניו את השאלה, לאן, בעצם, אנחנו נוסעים,

והאם מכוון מישהו את הטיול הזה. סוואן לא ענתה. אני אמרתי שמה היא המפלים בגבול קנדה, אבל אפשר לפנות לכל מקום מעניין אם יש לו איזו הצעה.

מארק שתק. אני הבטתי בראי אל עיניו, ופתאום הוא אמר בעברית: יש לך כנראה בטחון-עצמי גדול מאוד."

שאלתי אותו מניין לו, והוא ענה שראשית כמעט כל הישראלים היו בעלי בטחון-עצמי גדול מאוד, ושנית, הרי הוא מכיר אותי מצויין. שאלתי באיזו זכות הוא מרשה לעצמו לטעון שהוא מכיר אותי, והרי ואני החלפנו בקושי כמה שפגשת שם היה בטחון-עצמי גדול כל-כך? הוא שהיה, כשלעצמו, לכל-הדעות קצר מכדי להכיר בו אדם, ועוד "מצויין" מארק ענה, שהוא הכיר אותי מן הרגע הראשון. אמנם במצב מסוים שטעה, אבל התברר לו שהתנהגותי במצב הזה היתה פשוט זיוף.

אמרתי בחיור, "נו, מארק, איזה מין אדם אני, לדעתך," והוא ענה, "לך, אדם עם בטחון-עצמי גדול מאוד," והוסיף, "לי, על-כל-פנים אומר הכול."

סוואן לא גילתה שום עניין בשיחה בשפה לא מובנת לה; היא הניחה ראשה על משענת-המושב ועצמה את עיניה. הצצתי בו בראי ואמרתי: "באמת לכל אלה שפגשת שם היה בטחון-עצמי גדול כל-כך?" הוא אל הראי, קפוא, עיניו רחבות; הוא נראה בדיוק כמו ילד שמצפה בן אונים מוחלט למכה. שאלתי:

"גם לבחורות?"

מיד מיצמצו עיניו, שפתיו התכווצו. כאילו באמת המכה הונחתה.

"אתה יש לך בטחון-עצמי גדול בזה, מה?" הוא אמר בלחש, בקול צווח התרווחתי במושב הרך והיטיתי עוד משקל אל דוושת-הגאון. המכונית כמו חץ צהוב את המרחב שהיה כבר אפור-כהה. השמש כוסתה על חשבתי על תשובה. תשובה מכובדת. ועם זה, כמובן, תשובה שלא את העוקץ שבעיניו. היה צורך להדליק פנסים. האור החיוור עורר תחושה לא-נעימה של חוסר-ישע, כשגישש באוויר האביך. כבר היתה על תשובה, אבל מארק לא נתן לי הזדמנות. הוא התרומם, תפס את הרכס בכיסא-הנהג והתחיל לדבר במהירות ובקול-רם, להעלות טענות על אי-הנעימה, על אי-ההתמצאות שלי בתמרוקים האמריקאיים ועוד מיני שט

אני הקשבתי לו איזה-זמן, ואחר-כך עצרתי את המכונית ואמרתי: "אולי תנהג קצת אתה?"

מארק הביט בי כאילו נעשיתי ירוק פתאום, אבל אני כבר יצאתי לפניו את הדלת. השתרעתי במושב האחורי ומתחתי את רגליי; רציתי קצת, אבל חששתי. הוא נסע במהירות גדולה מן המותר, ולפני כל האט בבת-אחת; עיניו התכווצו ונפערו, שיניו נשכו את שפתו התחתית ולסתותיו נעו כאילו היה כל-הזמן לועס. בקול שקט, בטון ענייני וחסר-הערתי לו מדי-פעם על תמרוק שלא ציית לו או על עקיפה לא-אחראית.

והוא סינן מדי-פעם בעברית, "אתה יש לך בטחון-עצמי גדול מאוד, ואן, אחרי שהוא אמר זאת בפעם הרביעית או החמישית, נשמעה פה חבטה והמכונית חרקה ועמדה. אמרתי "לעזאזל" וקמתי ויצאתי, טורף הדלת ברעש.

גחנתי ובלשתי בעיניי מתחת לחרטום-המכונית. נשמע טפטוף. אבל שנשלחה לגשש, לבדוק, קפאה; שמעתי עוד משהו: יבבה. התחבתי יותר. זוג עיניים עזקות מבריקות הביט בי מן החשיכה. ידי פגשה בפר רכה, לחה. ליטפתי אותה, והיבבות נעשו חרישיות יותר, אבל יותר נמרסות. משכתי אליי את העופר; הוא ילל לילה אחת גדולה. ידי התחבבה דם. הוא ניגר מפצע מתחת לצוואר, בין הגפיים הקדמיות.

מארק וסוואן עמדו לפניי, מביטים בחיה שבזרועותיי. פניו של סוואן החווירו יותר; שפתיו רטטו. סוואן בכתה. הנחת את העופר בבורע היא כרעה וכיסתה את הפצע בממחטה קטנה ולא-נקייה שלה, נשקה לצווארו, ממלמלת, "יקירי, אהובי, יצור אלוהי שכמוך, איך, איך עשית דבר כזה —"

מארק חשק את שפתיו ואמר בשקט, "ננסה לעשות משהו."

הוא ניגש למכונית, פתח את תא-המטען ופישפש בו כמה רגעים, וחתך קופסת-פח מרובעת. כשפתח אותה, ראיתי להפתעתי תחבושות, שפופות בקבוקים קטנים, מספרים — מונחים בסדר מופתי. אבל מפליאות יותר תנועותיו של מארק כשטיפל בחיה; הן היו זריזות, מדויקות. האצבעות הארוכות האלה, שתמיד נראו לי ארוכות מדי, מסוגלות רק לסלסל שערות זקנו או לדפדף בספר, פעלו כאילו היו אצבעותיו של רופא-חיות.

הוא שטף את הפצע וחבש אותו, כשסוואן עומדת לידו ומחזיקה בראש ובתרמוס עם מים, מביטה בו במסירות של אחות כלפי הפרופסור.

היא יצקה מים אל ידיי לשטוף אותן מן הדם; אחר-כך, לפי הוראות חבקה בורוע אחת את ראש החיה והשקתה אותה.

הטקס נגמר ונכנסנו למכונית. רציתי להכריח את מארק לשבת ליד הדוושה אבל הוא החזיק בעופר והתיישב איתו בחשיבות במושב האחורי, בלי לעברי מבט. קרה, על-כל-פנים, מה שהיה צפוי — המנוע לא נדלק. צריך לצאת שוב. דליפת-השמן היתה קטנה, וחשבתי שאם זו היתה היחידה, נוכל להגיע איכשהו לעיירה הסמוכה. אבל כל החיטוטים במנוע, לאור הפנס שהחזיקה סוואן (מארק ישב בפנים, בוהה, מלמל, ראש העופר המונח על ברכיו) לא הועילו. המצב נראה עגום: היה שומם לגמרי. היה חושך, ללא כוכב; היו ברקים. הגשם עמד להתחיל בכל רגע. סוואן כיבתה את הפנס ונכנסה למכונית ללא מילה. התרווחתי ועמדתי נשען אל עץ, והבטתי בכביש. וכך, עיניי נעוצות בחושך, לפניי פתאום בפרטי-פרטים את התמונה; תמונה בצבעים עזים, בה ובמסגרת: עיגול הכוונת. במרכזו, הילד. מאחוריו קיר מסוייד לבן. כפוף. ידיו השחומות הדקות פרושות, מגששות. והמשולש השחור הכוונת התחתונה נע לאט-לאט למעלה, קודקודו על רגליו היחפות המונחות; על מפשעתו; אחר-כך על חזהו; ונעצר על הקרחת שלו.

מגולת, עם פצעים, עם מגולה וזבובים. קרחת עגולה, נוצצת. מעוררת
פרץ של תאוה לפצפץ. לרסק. להפוך לבליל מבחיל של בשר
ומוח שפוך ודם —
וממה. אף-פעם בחיי לא הרגשתי בה כך. בבדידות. רחוק מן הכול —
נבעות הכחולות, מן החולצה הלבנה; לבד, לגמרי לבד, מתחת לשמיים
ורים האלה עם הברקים.

ממש ליד, ברחש דק, עצרה מכונית כסופה ענקית. "נוכל לעזור לך?"
קול-אשה בהיר, מתוק. ומיד יצאו ובאו, עוטפים אותי בענן-בושם
גבר ואשה גבוהים, דקים, שופים; לו שער אפור-כסף ולה פלטינה
מבוישם מכנסיים. וסוודרים הדוקים, הכל בלבן. הגבר ואני דנו קצת
מביטים לאור פנס שליו במנוע; ואז הוא הוציא מתא-המטען הכסוף
קטן, ואנחנו חיברנו את המכוניות, כשהאשה עומדת ומביטה בנו,
מחייכת, וזרועותיה שלובות. סוואן ישנה; מארק ישב בוהה, נוגע
בם באצבעותיו בראש העופר. הייתי צריך להסביר לשניים שידידי
הם אמרו "או, בחור מסכן," ושלחו אליו חיובי-עידוד, אבל הוא
ראה כל סימן שהרגיש בהם. נכנסנו למכונית. הדלקתי את האורות
והאשה מאחור; רק אנחותיו המשוונות של העופר קטעו מדי-פעם
עיון התמונה במוחי; איש ואשה דקים, יפים, לבושים לבן, שטים לאט
סירה לבנה על אגם כחול. לתמונה קראתי "שלווה".

שה גרומה בחלוק-לילה פתחה לנו שלוש דלתות בצרור-המפתחות
שהתנדנד על מותניה, על חגורת-עור. סוואן, שיכורת-שינה,
ומארק עם העופר, יצאו את המכונית ונכנסו אל אחד החדרים.
אני לחצתי את ידה הדקה הקרירה של האשה; אחר-כך את
הדקה הקרירה, של הגבר, והודיתי להם במשפטים היפים, האדיבים
שיכולתי לגייס מן האנגלית שלי. כשנסעו, מילאתי את זרועותיי
מתא-המטען של המכונית ונכנסתי. סוואן ומארק ישבו על המיטה,
ביניהם, התבוננו בו ליטפו אותו. מארק אמר בחשיבות, "יש לו
אני מאמין שיש לו." וסוואן בהתה אל הפצע החבוש ואמרה בקול
הנמוך "כן? באמת?"

שוב וחזרתי עם חפצים נוספים. כשסיימתי, התיישבתי בכורסה
דלת ובליל להביט בהם, אמרתי, "מישהו צריך ללכת למוסך ולהביא
גור. צריך לתקן את המכונית." הרגשתי במבטו של מארק מרפרף
היתה שתיקה. אמרתי: "אני חוזר: מישהו צריך ללכת עכשיו
אם אנחנו מעוניינים להמשיך." המתנת, מבט בעלילי, והוספת,
מקרה צריך לצאת מן החור הזה." שוב הרגשתי ברפרוף מבטו.
עמוק יותר בכורסה. הכנסתי את אגרופי לכיס-מכנסיי. בפירוש
את הפרצוף החיוור המזוקן הזה. מזור, הפרצוף היחיד הנוסף שיכולתי
או שאני מתעב היה שונה כל-כך: עור מקומט, יבש, אכול-שמש.
דל מלא נימידים. שפתיים עבות נוזלות רוק, מדברות, מדברות,
מטיפות-מוסר. אבא שלי. איזו הקלה זאת היתה לנסוע, לטוס;
סוף-סוף מנוחות. באופן מזור הרגשתי עכשיו בדיוק כך לגבי
איזו הקלה, איזה פתרון נכון — להיפטר סוף-סוף מנוחות!
אז אולי אנשים שרגילים במשרתם, אמרתי. "יש כאן אולי מישהו
באתי למשרת. אני לא משרת של אף-אחד. אני נהגתי כמעט כל
אני רעב ועייף. אינני מוכן לבקוף אצבע בשביל מישהו שלא מסוגל
להושיט יד ולאמר 'תודה' לאנשים זרים שבאים לעזרתו."
יש שום עסק עם הפוחלצים הבלונדים האלה, אמר מארק.

עזבתי אותו. קפצתי מן הכורסה. התהלכתי כשאגרופי לחוצים אל
בתוך הכיסים. "נפלא," אמרתי, "נפלא! זה נשמע ממש אצילי!
לומר — פה מדברת החרות בכבודה ובצעמה!" העפתי בו מבט;
בט בי ללא עפעף. רק החוויר עוד קצת. גם סוואן הביטה בי; היא
נראה רק עכשיו באמת להתעורר. עברתי פתאום משום-מה לדבר
"אדוני היקר הפיקה, אתה מסוגל לשבת ימים שלמים ולפטפט על
רעיונות מופשטים. אבל אדוני, החיים זה לא איזה רעיון מופשט.
לדבר על-כך. עכשיו אני הולך להביא רכב-גורר." הוא קם. הגיע
עדים גדולים אל הדלת. פנה פתאום והביט בעיניים מרווחות בסוואן.
את הדלת אחריי.

לאת התיישבתי בכורסה. שלחתי יד אל כיס מעילי; הוצאתי חפסת
גפרורים. הדלקתי לי סיגריה. הבטתי בעשן שצף מולי, לפני הקיר
הקטנים הוורודים. הבטתי בה. היא ישבה באותו אופן, כך יד
היא על ירך העופר, שרביץ, כנראה ישן, ראשו בין גפיו הקדמיות.
היו עגולות, גבוהות מורמות, פיה פעור קצת. משהו עיצבן אותי
התום והפליאה הזו; הרגשתי כמה היא מעושה. ומתוך תרועה
לדבר, מביט שוב בקיר.

חזר כרגע בקול — כמובן, מתוך מטרה ברורה לפגוע בי — על
ספתי לו ביחידות, ברגע של גילוי-לב, כשחשבתי אותו לידיד.
עניין מסובך; ומי שעבר בחייו מלחמה יודע כמה אני מתכוון
אמר מסובך. זה כמובן לא היה רצון. והוא לא היה ילד. הוא היה

נער בן חמש-עשרה. ואצלם הם יכולים בגיל כזה להיות טרוריסטים ותיקים.
זו היתה תקופה שבה חדרו כמעט יום-יום טרוריסטים בגבול הדרומי שלנו,
חיבלו ורצחו, כמובן גם ילדים. הוטל עלינו, קבוצה נבחרת של קצינים,
לחדור לכפר ליד העיר עזה ולחסל כנופיית-רוצחים. אני הייתי צריך לשמור
על סימטה שבה פעלו חבריי. ניתנה לפני-כן הוראה ברורה על עוצר, כלומר,
מי שיצא מן הבית — יירה. הוא הלך ישר אל אחד הבתים שנערך בהם
חיפוש; ללא-ספק, כדי להזהיר את הטרוריסטים או אף לתקוף. לא יכולתי
כמובן להסתכן באזהרה — היו לו בוודאי רימונים. ידעתי כמה יענה אותי
המצפון אחר-כך. אבל לא היתה לי ברירה. יריתי בו, בהתאם להוראות.
לא היתה ברירה.

היא מילמלה משהו, לא קלטתי מה; קמה ויצאה מן החדר.
רציתי לקום ולא יכולתי. הרגשתי כאילו אני קטן בתוך הכורסה הרכה,
הרכה-מדי הזו. כאילו היא מטביעה אותי בתוכה. מעל המיטה שעליה נשאר
עכשיו העופר ישן, היתה תלויה תמונה גדולה: נוף של בתים עם גגות
אדומים, אגם וחר שפסגתו מכוסה שלג. תמונה באנאלית, גרועה, אבל בעיניי
היא משום-מה מצאה חן. נשמע רחש מזור שהלך וגבר. רק אחרי רגעים
תפסתי שזהו הגשם.

קמתי ויצאתי. עמדתי שעון אל מעקה המרפסת הארוכה, הנמוכה; הבטתי
בכביש, בהמשכו גשר קטן, ומעבר לו בית-עץ, שנראה כמו מועדון, או
מסעדה; ורחוק יותר בתים אדמדמים של העיירה, ומגדל-כנסיה. כל זה
באור עמום של שחר ועם וילון אפור-שקוף, רך, של הגשם; כאילו כבר
בזמן שהתבוננת בו הפך לזכרון. אילו אפשר היה לצייר. לשמור דבר באיזו
דרך. באותן שניות כבר לא חשבתי כנראה על הציור.

ממול נפתחה דלת משרד-המוטל, והאשה הגרומה עם חגורת-המפתחות
יצאה, עמדה וסקרה את המרפסת, את החדרים; עד שהגיעה אליי.
הסתובבתי ודפקתי בדלת. לא היתה תשובה. פתחתי ונכנסתי. סוואן היתה
שוכבה על המיטה, פניה אל הקיר. סנדליה היו מושלכים על הרצפה.
ניגשתי והתיישבתי על המיטה לידה. היא נעה; התרחקה אל הקיר. התחלתי
לדבר. דיברתי במהירות, כאילו חששתי שזו ההזדמנות האחרונה שלי;
שהיא תירדם לה או אולי תמות. או אני.

"הקשיבי, סוואן, את מוכרחה עכשיו להקשיב לי. אני רוצה לומר לך משהו
חשוב. אני רוצה לומר את זה עכשיו. תראי, אני זקוק לך. את מבינה?
אני — אני רוצה שתהיי איתי. שתהיי שלי. את מבינה. פה, או בכל מקום
בעולם שתרצי. לא איכפת לי. מה שתרצי. ורק — את מבינה, אני לא
יכול יותר עם החיים האלה, חיי הסמרטוט האלה, את מבינה, נכון —"
היא המשיכה לשכב, גבה אליי, לא נעה. כרעתי בצד המיטה ליד כפות-
רגליה היחפות; התחלתי לגפף, לגשק אותן. "תראי, זה הכל נכון, אני מודה.
הוא צודק. זה היה משהו נורא. נכון. מבחינת החוק אני מכוסה, אבל זה נכון.
כל מה שאמר נכון. כך בדיוק הרגשתי. אני אמרתי לו את זה. אמרתי את
האמת. אמרתי שאני מתכה לעונש. אבל לא את העונש שלך, לא את, את,
סוואן, חמודה, חכמה כזו, את מבינה הכול, נכון, מבינה —"

הפסקתי. ראיתי מעבר לרגליה, לגופה, את עיניה פקוחות, מביטות בי,
לגמרי צלולות. צוננות.

"תן לי לישון. עייפתם אותי עד-מוות כולכם עם השטויות שלכם. תנו לי
סוף-סוף לישון." פיה נסגר. עיניה נעצמו. אחרי רגע נשמע רק הקול
הקצוב, השליו, של נשימתה. והגשם.

יצאתי וחזרתי אל החדר השני. התיישבתי ללא מחשבה על המיטה והנחתי
את כפי, סתם כדי לעשות בה משהו, על פרוותו של העופר. רק אחרי זמן
התקשרה תודעתי אל כף-היד שלי. אל המגע. הוא היה קר. הגוף, מתחת
לאצבעותיי שנעו עליו עכשיו, מגששות, לוחצות — היה נוקשה.
הדלת נפתחה ונטרקה. בלי לחשוב החזרתי אליי את ידי והתרחקתי קצת.
לא סובבתי את ראשי. מארק התקרב לאט, ועמד סמוך מאחוריי. הבטנו בו
שנינו. ראשו נח, מוטה, על המיטה. צווארו נמתח לכל אורכו; אפו המבהיק
עדיין, השחור, מופנה למעלה; צידי פניו, אוזניו, רגליו הדקיקות, הבהירות,
השלובות לצידו; הכול היה מחוטב בעדינות, בדייקנות מושלמת, כאילו הפך
אותו עכשיו פסל מסתורי לפסל נהדר של עצמו.

מארק נע פתאום, נפל קדימה, לפני המיטה, על ברכיו, ידיו אווזות בדופן
המיטה בין רגליו הימנית וראש העופר, ומבין שערות זקנו באה לחישה,
"סלח לי," ושוב, "סלח לי."

ראשו היה רכון ולא יכולתי לראות את עיניו, במי הביטו. ולעולם לא
הייתי שואל. וזה גם היה מטושף לשאול. אני לעולם לא הייתי חושב שהוא,
או מישהו, יבקש ממני סליחה.

הוצאת ספרים אחיאסף בע"מ

הופיע הספר

ציור ורישום

מאת ב. יכטהיימר

טכניקה . שיטות . תיאוריה

מאות הדגמות וציורים, רובם בצבע, מאת גדולי הציירים.

המחיר — 680 ל"י (כולל מ.ע.מ.)

להשיג בחנויות הספרים או ע"י משלוח המחאה לת.ד. 4810

תל-אביב.

בגן של וארשה

גבריאל מוקד

שני קטעי זכרונות נוספים של גבריאל מוקד, מצטרפים אל שלושת הקטעים שפורסמו ב"עתון 77" מס' 16-17.

א

אני זוכר תמונה אחת מזמן שהייתי בן שש בערך, בקיץ של 1940. אז עוד לא היינו סגורים בגטו וערכתי עם האומנת שלי (ויקציה או אדוזה?) טיולים, כמימים-ימימה, על-פני גניה הירוקים והזהורים של ווארשה, בין מזרקות, נהר הוויסלה ופסלי-השיש. (ויקציה הייתה פולניה קשישה וגבוהה, שאהבה אותנו מאוד וחייה בכפר שלה עוד זמן רב אחרי המלחמה, ואף היינו שולחים לה תבילות-מוזון מישראל; ואדוזה נשלחה לטרבלינקא בגל הגדול והראשון של גירוישים מהגטו, ונודע לי בפעם הראשונה על ההמתות בגאז כשמישהו מבוגר הזכיר בחטף שהיא בוודאי כבר הומתה באורח זה). מכל מקום, שרר אז מזג-אוויר קיצי או סתווי מוזהב-קסום ברחבי הגן. (אינני זוכר איזה גן היה זה). משטח-הדשא העצומים ועצים עתיקים הקנו תחושת מרחב, שלאחר-מכן היינו, כמוכן, חסרים אותה לחלוטין בגטו. חברי ואני, שנפגשנו בבתי-המשפחות ובאיזה גן-ילדים שעוד התקיים אז, ובכיתה א' פרוביזורית שכונסה בתנאים קשים מאוד, היינו שטופים באותם הימים בשני משחקים: האחד היה משחק-הערמונים, ערמונים גדולים ונפלאים שעד היום אני זוכר ברטט את צבעם החום ואת צורתם העגולה ואת מגעם החלק והמוצק ביד, ערמונים שהיה אפשר לערוך בהם משחקי קליעה וכדורת לרוב, בכל שלל צורות של הכנסתם לגומות ושל פגיעת ערמון בערמון; ומשחק שני היה משחק-האולר הידוע, שבו צריך להקפיץ כלפי מטה את האולר באופן שלהבו יינעץ בקרקע, כשנקודת-המוצא היא בזו אחר זו כל אחת מהאצבעות, המרפק, הזרוע, הכתף, הברך, הסנטר, האף, המצח, הקודקוד, וכיובא בכך. הנצחונות נקבעו, כמוכן, על-ידי זכיה במירב הנקודות.

והנה, ניגשו אליי שני נערים פולניים ושאלו אם אני רוצה לשחק איתם את משחק-הערמונים. בדרך-כלל היה לנערים הפולניים חוש מפותח מאין כמוהו לזיהוי היסוד היהודי, ממש מעין חוש-ריח מופלא לזיהוי הזר. אבל הפעם לא פעל החוש השישי ההוא, או שמא התעלמו ממימצאיו לצורך המשחק. כך התחלנו, איפוא, לשחק בקרקע התחוחה והמכוסה עלים חומים-זהובים בצילו של אחד העצים הגדולים, כשעלינו חופה אחר-הצהריים הזהוב-כחול של וארשה, פעמוני כנסיות נעלמות מצלצלים במרחקים ועשן דק ושקוף נישא ומיתמר בקצה האופק, כנראה קרוב לנהר הוויסלה. בעודנו משחקים ברוב התלהבות לא שמנו לב כלל לקורה סביבנו. אך לפתע הרמנו את מבטינו וקפאנו במקום שבתנו. מעלינו, ממש בסמוך לנו, ניצבה חבורה של נערים נאציים, שהתבוננו בנו בדממה. אינני זוכר כמה הם היו. אולי ארבעה. הם היו נערים בלונדיים, מגודלים ובריאי בשר, שלבשו מכנסיים קצרים ירוקים וחולצות חומות עם שרולים קצרים, כשעל זרועותיהם החשו-פות סרטים עם סמלי צלב-הקסב בשחור ובאדום. עד אותה הפגישה ראיתי רק חיילים וקצת שוטרים גרמניים, ולא ראיתי מעולם אורחים גרמניים חברי התנועה הנאצית (באזרחים גרמניים טובים או ב"סתם אורחים" גרמניים מעולם לא נתקלתי גם לאחר-מכן). אבל, למרות שלא נתקלתי אף פעם בילדים גרמניים, לא היה כעת במיפגש הזה עם הנערים במדים שהתבוננו בנו שום יסוד של תמימות או של חוסר אמצעיות של מיפגש ילדים בילדים. להפך. ממרחק של שנים ברור לי, כי המיפגש הזה היה כבר אז בעיניי למיפגש של שניים, או גם שלושה, סוגים שונים לגמרי של ישויות, או של בעלי-ח, שלא יכלו להתקיים שום קירבה ביניהם. זה היה דומה לאיזה מיפגש אגדי בין ארנב, כלב-בית וזאב, או בין יונה, זרויר ועיט. באורח מייד היה ברור, למשל, למראה ההופעה של המדים הנאציים וצלב-הקסב וכל היציבה של נערים-צעירים אלה, כי מדובר במיפגש בין גזעים שונים לגמרי (הם חשבו, כמוכן, כי כל הילדים המשחקים בערמונים הם פולנים). מן-הראוי גם להוסיף, כי הילדים הגרמניים במיפגש הזה היו מבוגרים מאיתנו: אולי בני תשע או עשר. קיצורו-של-דבר: היה איזה יסוד ביולוגי מפחיד במיפגש הזה, כאילו בין זנים עוינים של בעלי-ח, שחלק מהם היו טורפים וחלק אחר מהם היו נטרפים (בכוח, ועוד מעט בפועל). אגב, אינני חושב, כי אני "מלביש" עכשיו, ממרחק שנים, את ה"מיון הביולוגי" הזה על הפגישה-מאז. להיפך. אני זוכר בבירור את אחר-הצהריים ההוא, שטוף השמש והמוזהב, בגן הירוק הגדול, שהכול צלול בו ושקט, מזור, אמנם, שאינני זוכר שום דבר שקרה במשך חודשים רבים לפני אותו אחר-הצהריים וחודשים שלמים שאחריו. אבל הפגישה ההיא עצמה זכורה לי לפרטיה, החל מצורתם העגולה של הערמונים וקליפותיהם, סרטי צלב-הקסב על זרועות הנערים הנאציים, מבט נועז וחודרי-חשש גם יחד בעיני הנערים הפולניים ששיחקתי איתם, האומנת שלי, כשריד מימים טובים יותר, על ספסל ממול; העירוב המזור בין אידיליה לאימה. אבל מעל-לכול בולט, או בולט כבר אז, פרט-התחושה המהותי: ההכרה שאיננו ילדים הלבושים בבגדים ובמדים שונים, אלא שהננו יצורים שונים לגמרי שהתהווה המפרידה ביניהם, בין סוג לסוג, היא כמו תהום בין סוגים שונים של בעלי-ח. זכור לי בפירוש שזו מחשבה שהגעתי אליה עוד אז, על המקום. זו הייתה הכרה בהירה מסוג ההכרות בהבירות שמגיעים אליהן לעתים בראייה. כך, למשל, זכור לי, מתקופה יותר מאוחרת בגטו, באותה מידה של זיכרון בהיר, איזה

גן ליד בית-החולים, שבו שיחקנו, חבורת ילדים שהיתה במעין כיתת-לוגיילינו בו, באמצע הגטו הצפוף ונטול-הירק, פינות-סתר ואוצרות צפויים, כגון שפע של גולות פאראפין צבעוני נמס (נראה, כי מדובר בגן הבוטאני שליד בית-החולים, שהופץ בספטמבר 1939 והפאראפון מחום הפצצות והזוגיות של החממות הוכתו ברובן ארצה והצמחים פרא, וזו הייתה איזו ממלכת משחקים ומחבואים לילדי סגל בית-החולים זוכר בבהירות מחילות אלו, חממות נטושות, צמחים פראיים ומתנן משחקי-מחבואים בתוך הגן הרפואי הזנוח, מכיתות זכוכית וריח תר-חלק מהמרתפים).

באותו האופן זכורה לי בפירוש לא רק השתקפות הצד החזותי של אחר-הצהריים בגן הווארשאי בטרם היות הגטו, כאיזה תבליט קיצי אלא גם אותה התחושה של שוני המין הביולוגי ביני ובין אותם הנאציים, הגדולים והמפוטמים של "היטלר-יונגנד", עם הבגדים החצי-סרטי צלב-הקסב והפיגיונות, שאפילו אינני זוכר אם בסופו-של-דבר חתתי אותי ואת הנערים הפולניים ו"פוצצו" את משחק הערמונים.

כל פעם שמדובר על ה"צד הביולוגי" בפאשיונים אני נזכר לא רק במש (ולמזלי באושוויץ או בטרבלינקא לא הייתי), אלא גם בסיווג המין הלאומני. לא חשבתי שאני ילד וגם הם ילדים או נערים. הם היו גם באופן מידי וממילא גזע אחר, כאילו המדים הנאציים היו חלק מש-כאילו הצמיחו ציפורניים ומקור.

כן נראה לי, כי למרות שהנאציזם צמח מגסיבות חברתיות-היסטוריות לבררן, היה בו איזה צד של מוטאציה קיומית, החורג מכל הגסיבות וקובע לעצמו חלל חווייתי מאדים משל עצמו. קל היום לפטור את את כאגדה נושנה ורעה, כשגגה איזומה, אך שגגה, מעם שר-ההיסטוריה, קיים קונטינוואוס, רצף פאשיסטי שלם שב"פסגתו", או בקצהו הקיצוני, האפשרות האידאית, החווייתית והחברתית הנקראת נאציזם. אם נח אפילו בשמץ ממנה, לא תשכח אותה, ולא תכנה בקלות בשמה הנח אחרות. אבל עוד דבר אחד מטריד אותי מאוד: גם אותו אחר-הצהריים הנערים הנאציים, וגם אימות ממשיות הרבה יותר, נמוגו אל תוך ומה שהיה המציאות הקובעת והרעה ביותר והשפיע כל-יך על חי ורג-רבים, והצמית חיי רבים כל-יך, אול ונעלם באווירה של אירופה, (אצלי על כל פנים) במידה רבה, או בעיקר, לזיכרון ילדות רעה: מאוים, שלא ייאמן כמעט ונושן, שנמוג אל תוך הקיץ של החיים כש-ונשמע לא רק מאוים אלא גם מזור עד בלי האמן. אבל חייבת להיות אינטגרציה גדולה שתסביר את הכל או תיקח בחשבון את כל האלמ-הללו: את הנערים הנאציים שהתבוננו בנו באותו אחר-צהריים ואת סופה של האומנת אדוזה וסופם של אחרים, ואת הילדים מחפשי הפאראפין הצבעוניות בגן בוטאני מופץ, והרבה דברים אחרים, אינטגרציה שבעקבותיה יתאפשר לדבר על כל אלה מאיון נקודת-הבנה שלא לאף לא אחד מהם ותשלב את כולם. אם, למשל, באורח אגדי בלתי-היתה קיימת באמת איזו ישות עליונה, בעלת הבנה ממשית לגבי הכל, בוודאי גם היא לא הייתה יוצרת עולם מדהים ובלתי צודק כל-יך, שואל אותה באופן המושפע קצת מבורס: האם איזה דמיון חלקיקי-יסוד ו"חורים שחורים" ואת אירופה, הוא גם שברא נערים ואתו אחר-צהריים וזהר של משחק בערמונים ואת חבריי מהגן הבש-שנהרגו כולם עוד הרבה לפני תום שנת 1943? מזור גם באמת כיצד לי דווקא הפגישה הזאת עם הנערים הנאציים, בעוד שכמעט שום דבר הפצצות ספטמבר 1939 ואתו קיץ של 1940 איננו זכור לי. נראה, כי פגישה זו השפיעה עליי מאוד, אולי בגלל הניגוד בין אחר-הצה-האידילי והניחוישים הרעים שנתלוו אליי.

ב

בקיץ או בראשית סתיו 1942 הגיע צו-הפינוי גם לאיזור שבו דירת משפחתי, שהיתה ברחוב סולנה 21 פינת רחוב לשונ. מנים צימצמו את שטח הגטו; אבל עד אז נימנינו, משפחתי על המיעוט המאושר מבין שוכני הגטו, מיעוט שגזרות והצימצום לא פגעו בו. אמנם באותה תקופה גם גזירת הפינוי לא צריכה להיראות מהממת או קטלנית במיוחד; הרי מאות-אלפים כבר לטרבלינקא; אבל מכיוון שמקרב בני-משפחתי נפגעו מעטים באותה ויצאתי מעט מאוד מהדירה, היא נראתה כמין תחום המוגן מן החר-משחקים במחבואים, חיילי-העופרת, וכו', עם דאנוסיה וויקטור, ובן-הדוד שלי, שהיו צעירים ממני, נמשכו כסדרם, וכן הארוחות המשפ-גם היו בדינו, כנראה, עדיין אמצעים כספיים של-ממש, וביחוד ביד-(* אירגון הנער ההיטלראי.

דירה לפני הפינוי

זה היה מסובך למדי, או אפשר היה להטיל את פצצות-העופרת, והיה לי גם כדור-עץ קטן, כחול ועגול, שעד היום זוכר אני בעונג את צורתו החלקה ואת הקשותיו ברצפת-העץ המדונגת. בכל אלו אפשר היה לקלוע במחנה השני, ואם שיחקת עם עצמך — כל מה שהיה עליך לעשות היה לעבור במהירות על ארבע או בשפיפה לצד השני של החדר וליהפך ממפקד סיני למפקד יפאני. (פעם גם שיחקתי בכיבוש אפגניסטן בסיועו של כדור קטן: לא זכור לי באיזו צורה ואף לא בראש איזה מחנה הייתי — אולי הופעתי בראש חיל-הכיבוש הדימויני קיסר קטן בזכות עצמו). כן נהוגים היו במשחק הזה כללים שונים לקידום החיילים של כל צד על פני החדר, במירווחים מדודים ומותרים.

בינתיים היתה עוד שעה עד פינוי הדירה. לפיכך, החלטתי לשחק פעם אחרונה בחיילי-עופרת בבית. היצבתי את הצבאות ופתחתי במשחק המלחמה, שהיה בו תמיד איזה ריתוק מיוחד (גם אחרי שנים רבות ריגש אותי מאוד אפילו עצם השם, 'חיילי עופרת', של ספר מאת אורי אורלב. אולי בגלל עצם המשחק, אך גם בגלל כל מה שסביבו). הייתי לגמרי אחוז בחבלי המשחק, ורק מדי פעם העפתי מבט לרחוב למטה, שבו החלו לפטרל חיילים גרמניים, במדים אפורים-ירוקים, עם קסדות. דומני, כי למותר להגיד שמי שהציץ החוצה, או גם מי שהיה שרוי באמצע פינוי ומעבר-דירה עם החפצים, היה תמיד עלול "לחטוף" כדור, גם אם כל תעודותיו היו בסדר. איזו אווירת הימור מסוכן על עצם החיים היתה תלויה באוויר, מעל הרחוב המוכר, ומשבי-רוח קרים וקרעי עננים התערבבו עם ריחורי שמש, ועם השתקפויות והבלחות אור בקסדות החיילים ובשמשות, ואור השמש ומשבי הרוח ריצדו וניצנצו גם בין החיילים הסיניים והיפאניים על הרצפה, על פצצות-העופרת הקטנות האדומות-לבנות, על תותחי-הצבעוע הזעירים ועל כדור-העץ הכחול הקטן, שהייתי מטיל מדי פעם כדי להפיל את חיילי המחנה היריב. אפילו רצועות החבילות, שהיו מונחות ארוכות בפינות ומוכנות לדרך, הפיקו איזו רעננות, כאילו העידו כל הפכים הקטנים הללו על איזו אופטימיות ועל יציאה נמרצת למסע הרפתקאות. (רק איש אחד שאני מכיר הבין עד הסוף מצביגבול כאלה. כוונתי לאהרן אפלפלד. לעומת זאת, לעומת הדיוק של אפלפלד, קשה לי לקרוא את הפסבדו-מטאפיזיקה ה"רשמית" של מישורו כמו אלי ויזל. אני ממש שוטם אנשים כמו ויזל והפוכים את העיקר הכאוב ביותר, שקשה כל כך לנגוע בו, לסיסמאות צעקניות וגדושות, שאין קל מלומר אחריהן אמן. אולי לא זה המקום לומר את הדברים הללו; אך אינני יכול לשאת את הצעקנים המקצועיים השמים עצמם לכרוזים מטאפיזיים של השואה). מכל מקום, הייתי במקום ההוא, ברחוב סולנה 21, ואינני זוכר את מיבנה הדירה טוב, רק כמה פינות שאינן מתחברות לכלל קומפוזיציה בחלל רצוף אחד. אפילו אינני זוכר את מיבנה החדר שלי, ואם הוא שימש רק כחדר-ילדים. זכורים לי בעיקר מאורעות שונים שהיו בדירה, ועצם הצליל המאגי של "סולנה 21", ומיקום הדירה בפינת רח' לשנו. עכשיו היינו צריכים לעזוב את הדירה, וארוותי את חיילי-העופרת בחזרה בקופסאות. לאחר-מכן עברנו לדירה ליד בית-החולים היהודי ברח' גנשה, שבו עבד אבי כאחד הרופאים הפנימיים המעולים, ואת הדירה ברח' סולנה לא ראיתי עוד. הבית נחרב במרד גיטו או במרד הפולני. מה שזכור לי ממנו עוד היום הוא קיומה של איזו מסעדה בבית למטה, או מאוד סמוך לו, שאבי היה שותה בה בירה ונותן לי לפעמים לטעום ממנה, וביחוד היה קונה לי מציות מלוחות מסוג מיוחד שהיו בהן בועות, סוג, שרק לאחרונה מצאתי כמוהו בארץ, ולמאכל זה נתלו קורנישונים, מלפפונים קטנים המוחמצים באופן שלא נתקלתי כמוהו בארץ, ועוד מאכלים מסוג שלא נתקלתי בו יותר, ושטעמם מעלה על הדעת את כל מראות המקום ההוא, לרבות מלצרים עם איזה צווארונים לבנים, שפעלו, במלוא הנימוס, גם בתנאי הגטו. גם חיילי-עופרת לא ניתן יותר להשיג בגטו, או לאחר-מכן, וגם לא מצאתים בדירות-המגורים העובות שחלפנו דרכן בגיטו הנטוש למחצה בטרם התמקמנו ברח' גנשה. מה שמצאתי בדירות אלו, שכל הרהיטים, הבגדים והחפצים ניטשו בהן כתומם, היו רק ספרי-ילדים לרוב, והמון אלבומי-בולים של ילדים שגורשו. בהתחלה שמחתי מאוד על האלבומים הללו והוצאתי ונטלתי לעצמי, בחולפי על-פני דירות נטושות אלו, הריקות מדיירים והמרווחות מרוב ריקות, את הבולים המעניינים ביותר. הרגשה של נכנס לדירות אלו היתה כשל מי שנכנס למיכרה מלא אוצרות מסתוריים. אבל בהדרגה ירד עליי במסעות אלה על-פני דירות נטושות עצב חונק, ודמעות חמות עמדו לי בעיניים כל פעם שניסיתי לשלוף אלבום כלשהו. גם אינני זוכר בדיוק אם תמיד נכנסתי לדירות אלו עם הור, שחיפשו הפץ זה או אחר שלא ניתן לקנותו יותר ולא רצו להשאיר הכול לגרמנים, או באתי לשם עם חברים נערים. מכל מקום, חיילי עופרת לא מצאתי בדירות ההן, וזה מוזר. כי נערים רבים אהבו משחק בחיילי עופרת (אמנם בעיקר את האינדיאנים), ובבולים לא רציתי יותר לנגוע בדירות

העובות

ק. רופא-מנתח ידוע, שהיה דודו של אבי. בתקופה מאוחרת יותר הציל של הדוד זאמק — ד"ר נ. רפפורט — את שרידי המשפחה שנמלטו מהארץ. אילו היה דוד זאמק כילי כאנשים מסויימים אחרים במשפחתי בודאי לא הייתי מגיע חי לסוף שנת 1943. הוא הציל אותי לא ממש הפטל, אליאס "יאנק", או סטאניסלאב ויניארסקי (שמות מחתרתיים). שהיה לו החוש הפאנטאסטי ביותר לאיתור מוקדם של סכנות שראיתי. האיש הזה היה לא רק גאון בזיוף חותמות (הוא היה פועל-דפוס קורו וחברו-מנעורים של מנהיג פולין הקומוניסטית גומולקה), אלא היה גאון-ההימלטות מהגסטאפו. כך, למשל, הוא בא בדמדומי אחר-צהריים חר אחד לעיירה ליד וארשה, שהסתתרנו בה בבית כפרי של קולונל א-המחותרת הפולני, אמר לי שלדעתו המקום "שרוף" (כלומר הגרמנים ידעו בו), לקח אותי ביד ורצנו לאורך שדרות-האקציות לתחנת-רכבת מית נידחת והסיעני לדירה אחרת בווארשה עצמה, ולמחרת, באותה שעה הגסטאפו לבית בעיירה, כי חשד בקולונל הפולני בלי כל קשר ליהודים. לזל, בתו היפהפיה, עוד קצין-מחותרת פולני אחר, ושישה דיירים יהודיים בגינה שבחצר וגופותיהם הושארו שם. ובאמת, הקולונל אמר לא פעם "חוקי-הנאצים הן 'בן-מוות' כפול עשרים: בגלל חברות במחתרת, בגלל החזקת נשק, בגלל פגיעה בגרמנים, בגלל משרד רדיו לא-חוקי, בגלל טיטות פרוות לכובש, בגלל חלקי בית-דפוס בלתי-חוקי שהחזיק, בגלל פיתענות לא-חוקית (על עבירות אלו ואחרות הוציאו הנאצים להורג צורך במשפט), וכמובן בגלל... הסתרת יהודים. לכן, הכריזו הוא: 'אני האנשים המעטים בפולין שהסתרת יהודים אינה מוסיפה ואינה מורידה'. כך היה נואם, והיה גם מוסיף כי הוא באופן אישי איננו אוהב ים; אך רק לפולנים הזכות להחליט מה לעשות עם היהודים 'שלהם' — שהנאצים התעלמו ממנה. אפשר, אפוא, להגיד בתום הסטיה הזאת, כי דוד זאמק ויאנק הצילו אותי. בתקופה מאוחרת יותר, כבר אחרי הפולני של וארשה, צייד יאנק את כולנו בתעודות מזויפות שעל-פיהן לא היינו פולנים תושבי-וארשה, אלא פולנים מאיזה כפר בטול קונו-יות שליליות מבחינת הגרמנים, וכן סיפק לנו תעודות עם חותמות פות של מפקדת אס-אס, אשר הבטיחו לנו מעבר חופשי באופן יחסי קים ניכרים של 'גנרל-גוברמנט' (אותו חלק מפולין הכבושה שלא במשרתי ל"רייך השלישי" או לגרורותיו, אלא נשלט על-ידי ממשל גרמני).

הקדמתי את המאוחר, כי דיברתי בינתיים על כך שלא פונונו בהתחלה ונתנו לא בעת הקמת הגטו, ואפילו לא עם תחילת גירוש ההמונים (ה"אקציה הגדולה"), ובדירתנו שררה איזו אשליה של ביטחון יחסי ופורה, מבחינתי לפחות, רק על-ידי העובדה שסבי, האבא של אמי, יקו שכבר מזמן חדל להבין את הטיורף החוגג סביב, נאלץ להתחבא ב"בוידעם" כל אימת שגברה סכנת הביקורת של המשטרה היהודית בעיני בדירות, מכיוון שלא היה לו אישור לחיות. כן זכור כי מתחנו אני ועוד ילדים וגם מבוגרים, באופן חכמני ביקורת על כי איננו מודע צי של המצב).

ההזדמנות שאני כותב דברים אלה נזכרתי, כי לילה אחד באותה התעררתי ושמעתי את המבוגרים בחדר השני (אבי, אמי וחברים מהמחנה הרופאים והאינטליגנציה היהודית הליבראלית-שמאלית) מדב-על יומן שכתבתי, שבו גיליתי לדבריהם רגישות וניסיתי לערוך הכללות המצב בגיטו, יומן שכתבתי מגיל שבע. אבל אני כלל אינני זוכר יומן למעט את הסצינה הליילית ההיא, וגם אינני זוכר מה קרה איתו.

עתה הקיץ הקץ על שלוות הדירה, שהיתה בקומה ג' או ד'. אינני זוכר היציאה ממנה. אבל זכורה לי מאוד שעה לפני היציאה. הדירה היתה ג' או ד', וכל החפצים היו ארוזים. חיכינו לאיזו עגלה, מעין "ריקשה", לקח אותם; והייתי לבד בחדר-הילדות שלי, משחק בו בפעם האחרונה על-עופרת. באותה תקופה, למשל בזמן המאורש שהייתי בן חמש לפני המחנה, היה אפשר לרכוש קופסאות גפלאות עם חיילי-עופרת בני כל אומות שבעולם: היו קופסאות עם לגיונות רומאיים ועם חיילים סיניים גיניים על דגליהם (גם הדגלים היו מעופרת וניצבו על כן קטן), הוסארים יריים וקוואקים, חיילים פולניים ואינדיאנים, חיילי נאפוליון בונאפארטה, ועוד. במשחק חיילי-העופרת היה אפשר לשחק לבד או עם חברים. עם רבות שיחקתי בו גם לבד, מתוך ריתוק מופלא ומלא: בצד אחד החדר הייתי מעמיד, למשל, בתפיורת חיילים סיניים על דגלם ועם קטן (הניתן להטענה באפונים), ועם מיספר פצצות-עופרת אדומות-שגם הלהבה המתמרת מהן היתה מעופרת, מעין כרבות-עופרת בצד השני של החדר הוצבו חיילים יפאניים, מתוך תשומת-לב למל-סני-יפאן, שפרצה לפני מלחמת-העולם השנייה ונראתה ממש אקוויטית עצם שמות הארצות הרחוקות והמזרחיות. גם ליפאנים היו דגלים, פצצות. כעת היה אפשר לירות באפונים מהתותחים הקטנים (אבל

20 מליון גברים וילדים ברחבי העולם

לובשים דלתא

בניו יורק, פריז, ציריך, לונדון, פרנקפורט, אמסטרדם, תל-אביב ואילת לובשים חולצות, תחתונים וגופיות של דלתא. דלתא התחבבה במגע ראשון על מליוני גברים וילדים ברחבי העולם והפכה להם טבע שני, כי הם כמוך רוצים לשבת בנוחיות, לנוע בחופשיות ולהרגיש כאילו לא לבשו דבר מה טבעי מזה? בדלתא יודעים מה מקנה לך הרגשה טובה:

- 100% כותנה סרוקה.
- עיצוב וגזרה התפורים לפי המידה שלך.
- רכות וגמישות של הטריקו הטוב בעולם.
- מידות אחידות וקבועות.
- מוצרים ללא תפרים טורדניים או סרטי גומי מציקים.
- מבחר צבעים יפים וחדשים.
- הרגשה טבעית וחופשית.

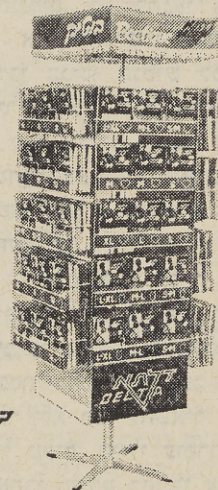
אין פלא, שדלתא זנקה למעמד הבכורה של יצרן ויצואן הטריקו הגדול ביותר בישראל.

על כוונים כאלה תמצאו את מוצרי דלתא בחנויות הענק ברחבי העולם. ובישראל – תמצאו את דלתא:

בכל חנויות המזון בשרות עצמי, בכל חנויות הכל-בו ובחנויות ההלבשה המובחרות.

טבעי שלובשים דלתא

דלתא DELTA

צלחת מעופפת

ולמית גינגולד-גלבו

להם את איורי לפו הדוב. כריסטופר רובין שלי אינו יפה תואר, ילד אמיתי הוא, כמותם, עם גזלת בנחיריו. את מושיק לא לקחתי בחשבון, אך דירת ניקה גדלה. לא בשמחה קבלה אותי הזקנה בבואי. בעיניים ערמומיות שאלה לשלום אשתי ולצאצאי — ורק כשהבהרתי שלא הותרתי אחרי בדרום קרובי משפחה מכל סוג שהוא, נחה דעתה והזמנתני להיכנס. אני כשלעצמי, אורח פורח, בא לשבוע, טורח בורח. מה לי לעשות במישור החוף? מעט איורים להראותם לעורכי עיתוני ילדים? מספר חמשירים?

אם יש גמד בוכה

ענק מניף שם דגל

זורק את הפנס

תולה את המפרש

ובטיסה ממריא לארץ פלאסבל.

סבתא לא חיכה. "ספרות ילדים — לילדים!" אף ניקה לא התעניינה במיוחד. היא טענה שאין חמשירי כתובים במשקל הנכון וחסרים להם ההומור המתחכם ומשחקי המלים. שקלתי אם עלי להפנות את תשומת ליבה לרעיון המרכזי או למשחק הניגודים, אך מי אני שאלמדה? איני בעל גוף כמושיק. לא לחינם אני חי בדרום הארץ ומתפרנס מעבודת ההוראה. גם ניקה מורה, אלא שאין היא רואה בזה יעוד כמוני. זו עבודה ככל העבודות, היא אומרת, ורק משתלמת פחות מכולן, אלא שגמירתי סמינר וסבתא אומרת שאדם צריך להיות מה שלמד להיות. לא שאני מניח שניקה מקיימת כל מה שסבתא אומרת — עובדה מושיק, אלא שלגבי ההוראה נוח לה הדבר. ניקה יעצה להפוך את פלאסבל לפלאזבל כדי שתיתלווה משמעות היתולית לשם הדמיוני וכדי שהמבקרים יוכלו לראות בי את ממשיכו של נחום גוטמן. עלי להרהר בדבר. זה למעשה מה שהשתדלתי לעשות בתחילת הערב כשמושיק פיתה את כולנו לצאת אל המרפסת וכשהזקנה העדיפה לשכב לישון. מושיק נפגע. בעל גוף כמותו. מדוע נראתה צלחת מעופפת דווקא לו?

לא מהחזים חזיונות נראה הוא בעיני, אף לא מעשירי הדמיון הרואים באגלי זיעה פנינים. גם אין רחוב שינקין משופע בקמרונות ובפסלי נוי או בספסלי עץ מוחבאים המסייעים להזייה. סתם רחוב ארוך, שעיתים מדרכה עיתים חול בשוליו, סורגי ביוב עוברים בו ומחסור נצחי בחניה על גבו. ואף על פי כן אנו יושבים עמו בדירתה של ניקה וממתנינים כאילו אין לנו מה לעשות בשעותינו הטובות. לישון. להרוז.

"כתיבה היא דבר קדוש" אמרתי לניקה המזולזלת בשירי "לכן אני מעדיף לאייר. אם אין כשרון, עתידים לעבוד אלילים" אמרתי.

ניקה כמובן אינה מסכימה עימי. אלוהים רבים לה. כל סופר המוזכר בטורי הרכילות ובמדורי הביקורת. מורה לספרות היא ורגישותה למילים מביאה אותה להעריך את משרבטיהן. רק אלי היא מתיחסת בחומרה. מרגע שסבתא אישרה לי לדור בביתן שבוע ימים, ירד ערכה של אמנותי בעיניה. מושיק, לעומת זאת, זחה דעתו.

גם הערב, על המרפסת, למרות שקר ולחות באוויר ועל עליו המשוננים של הדקל אפשר להבחין באגלי טל, הוא יושב לו במרפסת לבוש מכנסיים קצרים, כולו רגליים ושערות, ונוהג בי מנהג מגונה של אב עם תינוקו. "תלבש סוודר חביבי" הוא טופח על כתפי.

"תכניני לו כוס תה חם, ניקולשי" הוא מחייך אליה, מעשה קירבה. כאילו אין אני רגיל ללחות לילה. בעירי הדרומית הלילות קרים בממשור החוף ובה לא יוכל מושיק לצעוד במכנסיו הקצרצרים. אני, בתמימותי, לא העליתי עימי בגדים רבים להחלפה. התכוונתי לבוא אל עורכי עיתוני ילדים ומוציאים לאור ואותם עלי להרשים באיורי ולא בבגדי. גם עדיין איני בטוח שזבל עולה על סבל. גם לא גלל. אולי רגל. או מלל.

הצלחת לא תבוא. אני יודע. אינני מן המאמינים בצלחות מעופפות, רק שוטים וחולמים רואים אותן. שוטים משום שהם מאמינים בקיומן של צלחות ובקיומן שלהם ובזיווגם של שני מיני קיום אלה במקום מסוים ובזמן מסוים. וחולמים, משום שהם מקווים שישנם עולמות ואינטליגנציות משופרים מעולמנו זה, שכבר הגדירו גודפריד הזקן כטוב שבכל האפשריים. אני, כשלעצמי, איני שוטה ואיני חולם. אולי חווה. לעיתים. לפני דמדומי השנייה ומעל למגאזינים מסויימים, אלא שזו דרכו של גבר, במיוחד אם הוא בגפו.

"מושיק, תפתח באיבי" מפהק דבוריק.

מבתים סמוכים אנו שומעים קולות של שריקת קומקום או גרגורו של שעון מעורר. היום עתיד להתחיל אם כי אין אור של ממש. יש אבות משפחה מכובדים הנוהגים במשאיות כבודות ויומם מתחיל טרם שחר. עליהם להשכים ולהביא לגמל מכולות או לקחתן ממנו ולהסיען בדרכים לא דרכים על פני ארצנו הרחבה. הגדולה. וישנן אמהות. אחיות בתי חולים וחדרי ניתוח והן מכינות את ארוחות הבוקר והצהריים לילדיהן הפרטיים ואחר הולכות לעבודת החסד שלהן. להיטיב עם הזולת. אלה חיים מלאי תוכן.

ותו לילה ישבנו וחיכינו לבואה של הצלחת המעופפת קרוב לחמש שעות. היא לא הגיעה. לדעתי זה היה צפוי מראש, אך מושיק נשבע באמו-הורתו, באביו ואפילו בזכרונו "שלא יעמוד לי אף פעם אם לא ראיתי אותה", ולכן ככדנו את רצונו ויצאנו אל המרפסת. מעניין מדוע קוראים לזה צלחת. האם לא מוטב כדור? מושיק רשף עגול ופחוס בקודקודו כך שהקטבים מתמשכים ומצויים על פני האמצע. זה הביא אותנו לוויכוח על הנרי מילר ואם הוא שווה משהו קטן טענה שכשהוא כותב בגוף ראשון הרי זה תמיד הוא עצמו ומיניו, ולכן מצבו הכלכלי ומשבריו הנפשיים, ושלבטיו לגבי מגורים-ספרים-דפיקות עניינו של אף אחד. והיה בינינו מישהו שאפילו תיקן את הביטוי אף ואמר אף לא אחד, וכולנו השתקנו מעט מאימת השפה.

אלה שעות ארוכות ביותר. דבוריק הביא שקית גרעינים וליד כל אחד מה קערית מלאה קליפות ועוד אי אלו ערימות קטנות על הרצפה ליד הליים. כשחוסלה תכולת השקית נזכר מישהו שיש במקרר שרידים של קולד שהותירו הילדים, ואולי אף מספר שופים או אפרסקים או משמשים ורות העונה.

פלא מדוע אוכלים כל כך הרבה כשממתנינים למשהו, מה עוד, כשבוטחים ותו משהו לא יבוא" קבע דבוריק. ומושיק צעק "תזהרו מהזקנה שלא פס אתכם וזוללים את כל האוכל של הנכדים היקרים שלה" וניקה נפגעה וניקה "סבתא ישנה, למה אתה משיק", ומיהרה להביא קערת פלסטיק ומה ששדק נחשי עובר בדפנותיה ומושיק צחק "איך סידרתי אותך" ושלף דסק באצבע ושזף סגול בורת ונגס בהם, ואחר ירק קליפה עבה אל כפו וחייך. כמו היו דברים מעולם.

אני יודע איך מושיק לא מתעייף לחזור ולהבטיח שהיא עתידה להגיע. גור למרפסת בשעה חצות ועכשיו כבר קרוב לארבע ושלושים ועדיין לא נזכר כל כדור מבהיק למלוא טווח העין. לא שטווח העין רחב במיוחד. חת למרפסת מונח רחוב שינקין עם שלושת עצי התמר הגבוהים, ורופים בתחתיתם ועם גנוניות מעוקלות, שפועלים בניילון כתום משקים פנמיים בחודש. סתם רחוב. אין דרורים בין עלי הדקל ורוח אינה מניעה פירות התמר הקשורים בטבורם. אך מושיק התעקש. את עדותו, שנשאה ונתת של שני שומרי חוק טען לפנינו, למקוטעין, עוד בשעות הצהריים וקדמות:

לילה, בשעה שתיים חמישים וחמש, כשחזרתי הביתה והלכתי במעלה רחוב ליד לכוין בנין מכבי האש, צנח לפני, לפתע פתאום, מין כדור ענק מבהיק מה פירוש לפני, איפה בדיוק — שאל אותי פנחס סמל ראשון" אומר שיק במטבח, בצהריים, מול סינורה הפרחוני של ניקה "אבל התעלמתי מן והמשכתי, לפני, כמו שאני עומד כאן עכשיו" ומושיק מגחך, חוקע עב עבה בגרון עצמו ומכוון את רעותה אל כיסה התפוח של ניקה "פשוט מין כדור ענק גדול כזה, מבריק, כמו שמו עליו זכוכיות קטנות מכל דדים. לא נבהלתי. רצתי מיד הביתה. רחוב שינקין 141, את לא הרגשת שישנת כמו מת! וצלצלתי למשטרה. עד שבאו החלפתי בגדים. הייתי מן כולי. הגיעו סמל ראשון פנחס וסמל יעקב פרופס, ועוד הספיקו לראות הדבר הגדול ההוא כשהוא עולה לכוון בנין מכבי האש, צף ומתרחק. בדנו לא היה איש ברחוב. שממה. הלכתי איתם לתחנה, יש להם טופס אחד, הם כתבו עליו, הלילה בשעה שתיים חמישים וחמש, כשחזרתי הביתה, רצתי לכס כבר, וכולנו חתמנו. אפילו אם לא תאמינו. והדבר הזה לפני עצם, רמז לי שיבוא מחר. האורות שלו הבהבו. נבוא מחר. טשטשו ככה. באיזה סרט אידיטי".

הם מניחה באיטיות את כוס המים על השיש ומסתכלת בשעון. "בלילה", מושיק "בלילה טמבלית". ודבוריק שנכנס לפני דקה, נשען על משקוף דלת ומביט בי. ואני בה. ומושיק חוזר בסיפוק "מאמינים, הא? ורק דבוריק עומד למר "הלילה, עם שקית גרעינים, זה מה שצריך".

זה התחיל. ומה השוברים שלך עכשיו, מוישלה, שואל דבוריק "תופסים אנשים?" מוישלה, אומרת ניקה, משחקת בחמש אצבעותיה בשירי גרעין מלב חום שנוגס בקצהו ונותר מפורר בפנינת השולחן "כבר ארבע וחצי. חושב שאלך לישון".

עצם קפה" אומר מושיק מתנער ככלב ודבוריק צוחק "מטומטמים כולכם. פשוט אין חשק לישון לכן אני יושב כאן. אבל אתם"

הם בחציאתה, מושיק שרואה צלחות מעופפות בלילות מכוכבים ואני — אני רואה ואיני מדמה שרואה ואיני שייך ואיני גר. מין צינה של בוקר נישאת אלו מסורגי המרפסת ונתלית בחלונות החדר הסגורים. נשימות ילדים סתומי אף בה. רק אני איני שייך לכאן. אורח מקרי. הזדמנתי ליהיה של ניקה משום שהיינו מכרים לפני שנים רבות, וכשעליתי מהדרום לפשתי מגורים למשך שבוע, עלה שמה בדעתי. הבא לשבוע נזקק למיטה יקרה — לכן עלה שמה בדעתי. מעט איורים הבאתי אתי להראותכם ויני ספרי ילדים ואף מספר חמשירים. כשנחה עלי הרוח אני כותב כמה מה בניני אחד. שני ילדים קטנים לניקה מחברה הראשון ויכול אני להראות

שי עובדי ציבור המשכמים קום לסידוריהם כדי שבעבודתם יהיו פנויים לסייע לבריות. יש אנשים מועילים בעולם, ואם הם קוראים ספרים, ואיורים מעשי ידי עשויים לשווב את ליבם — אבוא על סיפוקי.

"זו לא הצלחת" אומר דבוריק "זו הטפשות הזאת להישאר ער כל הלילה." "סמ"ר פנחס וסמל פרופס הספיקו לראות את הכדור המבריק עולה לכיוון מכבי האש. היה לו זוהר צהוב ואדום והיה לי חם כמו באמצע חמסין."

"זה השרב" לוחשת ניקה מחדר השינה, "הסתובב לך ראש. היית עייף."

"ששקט" ממשיך מושיק באיטיות, אדומה, עגולה, והמון ספיסיונים קטנים סביבה כמו כרזת פרסומת.

"זהו זה" משתעל דבוריק "תעלול פרסומת, ואתה, טיפש, חשבת לך שראית צלחת מעופפת."

"צלחת מעופפת בראש שלך" מתחיל מושיק לכעוס באמת ובתמים — "אמרת לי שהספקתי להביא שני שוטרים אתי! הם באו וראו! למה הם צריכים לשקר?"

"ולמה אתה צריך?" מתפנת ניקה. מושכת מעליה שמיכה שאיננה רואה ומגדלת ברגליה בין האצבע השנייה לשלישית להוציא פרוורים של צמר שדבקו ביועה. "רצית לראות אם נצליח להישאר ערים כל הלילה רק בגלל שמושיק אמר. מושיק אמר."

חמש שעות אנו יושבים על מרפסת ואיננו דנים אלא במה שמושיק אמר או ראה. הצליח מושיק רציתי לומר לניקה אך אין היא לצידי. מושיק שותק. יש בו קשב עמום לצלילים שאינני יכול לשומעם. כבר מוכן אני להניח שאם ישנן צלחות מעופפות יהיה הוא הראשון שיראן, מה עוד שראו כמותן בברזל, בניקרגואה, בסאן פרנסיסקו ובמדריד, ולא רק בעלי שרירים ראו, ראו פרופסורים באוניברסיטה וצלמים חובבים וצלמים מקצועיים ועקרות בית שאינן מתוסכלות.

באילת אין אדם יכול לראות צלחת מעופפת. ואם יראה יאמרו החום הראה. מה עוד שאיש לא יאמין למורה. מורה יראה ספרים. אותיות. ציונים. פנקסים. עט נובע. לא צלחות. אין בו נטיה לזהוב ולאדום ולהבהובים של אורות. אינני אומר שאין מורים המבקרים בדיסקוטים ומגמשים גופם אלא שאני אינני כמותם. ולא שאני נראה כמורה. "אתה נראה כמו תלמיד" אומרת ניקה כשהיא רותצ לשחוק על חשבונני ואין מישהו נוסף היכול לשמש מאוין לנסיגותיה. עדיין מעט כבוד שי בליבה אלי. הנה אתמול. בצהריים. טרם מושיק.

"איך אתה מסתדר עם אוכלי האדם האלה? איך מבדילים ביניכם?" "אין מבדילים" אני עונה בגאווה כאילו הייתי אשה שמראה הצעיר מוסיף לה נחת "לכן אינם שומעים לי."

"מפריעים?" — משתתפת ניקה במה שנראה לה כצערי, ואותו אינפנה שלה עשוי להעבירני על דעתי עד שאני ממחר להחליף נושא ואומר "לא נורא. יש אצלנו תודעה אורחית גבוהה. שמונים אחוז מתלמידי השמיניות פעילים במשמר האורח. יש לנו בית ספר שדה משוכלל עם חדרים למשפחות. עם מיוזג אוויר. עם שרותים צמודים. יש קניונים מופלאים. עדיין, ביוטי. כתובות. האדום." הרשימה ארוכה, אך ניקה אינה שומעת "מיתקן להתפלת מים. מאגר של מכוניות סובארו ישר מהנמל. מאות! אלפים! רצועת חוף זהב. בתי מלון." מקופח.

"תיירים" — אני אומר — "קראוואנים. גם מלונות של חמישה כוכבים, שלא לדבר על מועדון הים התיכון."

"עוד מעט מושיק בא. צריך להכין צהריים" חומקת ניקה ומרימה את הכוס שהיא עתידה להניח על השיש עוד שניות מועטות.

"אינני רעב" — אני אומר, אלא שאז פורץ מושיק בפראות, מחיך ומכריז "הערב כולנו על המרפסת. לא סיפרתי לך בלילה כי לא רציתי להעיר אותך ובבוקר ישנתי כשהלכת לעבודה, אבל כשחזרתי בלילה הביתה ראיתי צלחת מעופפת."

למה לי לספר שוב ושוב את הסיפור של מושיק. אני אינני מושיק. "אין באילת צלחת מעופפת" — אומר לי, עכשיו, מושיק ואני מהנהג בראשי. "הרבה דברים אין, אבל מה שיש. ולמי יש זמן לצלחת" — אני אומר.

"בקושי אוכלים מצלחת" צוחקת ניקה בחדר השינה, ומושיק מכיר בערכה ואומר בסלחנות שבין גברים "צלחת או לא צלחת אבל יש שם יופי של ים ותירות סקנדינביות וזה העיקר."

"וקראוואנים" — אני אומר — "ומלצרים מהודו ומהפיליפינים. ואפילו קאזינו שהמשטרה מעלימה ממנו עין וחיי לילה."

"אבל אם תרד שם צלחת מעופפת בצהריים, מי יראה אותה?" צועק צוחק מושיק וכמעט שעניתי אני.

"כוס קפה כוללם" — נרגע מושיק כאילו כולם אינם רק אני והוא וניקה שהלכה לישון ודבוריק שהלך לשרותים ועדיין לא חזר. "שחור חזק" דוחף מושיק את כסאו לאחור וצועק לעבר זרמי המים הנשמעים מן הנוחיות. שישנה לילות אני בביתם ושבעה בקרים וכל בוקר כאילו יום חדש הוא לי. לשמים בהירות שקופה שכבר אינני רגיל לה ולמים טעם של כלור עם ריח חלודה, על כסא הנוח, במרפסת חולף היום שאין בו תחומים, ורעשם של ילדים לידי ובקומה מעלי, כשיר ערש לי. לא לחינם בחרתי בעיסוק זה של איור ספרים וגם אם הטאתי בכתיבת חמשירים, איש לא יאמר עליהם מעשה אמנות הם. אין הם מעשה אמנות. אני יודע. אין מורה להיסטוריה יכול לברוא מעשי אמנות. כל ימיו עוסק הוא בחייהם של אחרים ובכתוביהם, בזכרונותיהם ובשאיפותיהם ואין הוא פנוי למעשי עצמו. ואם כן, רק לצורך ההשוואה, וגם אז אין הדבר נעשה בדרך הנאותה, כמו אותו שיעור בו עסקתי בממלכת הצלבנים והערתי מספר הערות שבעקבותיהן נקראתי לחדר המנהל. "יוספוס פלאביוס לא היה אצלנו" — אמר לי המנהל בלשון חכמים ואני הנהגתי בראשי. איש הן אני.

ולעיתים מתחלפת ההא בחית ולכן דרכי נוחה ואיורי נעימים וחיי טובים אין עמי אשה שתפריע מנוחתי ולא אחריות שתעיק על חיי וברור שאין צל מעופפת מתגלית לעומתי ברחובות קרייה לאחר שעת חצות.

"טעות" — אמר דבוריק עוד בשעה שלוש. "משהו כמו פאטה משהו פאטה" — צחק מושיק ושלח יד אל הגבעות של ניקה שהעלו חולצת הטריקו שלה במספר גבשושיות לא ברורות ומעוקמות. "תפסיק!" טפחה על ידו בהכרת תודה.

"פאטה מורגנה" אמרתי ומושיק גיחך: "טוב שמישהו חושב כאן שהאחר לא יודעים. יש חכמים בכל מקום."

"זה המורה שבו" — צהלה אז ניקה — "תמיד מתקן". ומושיק סיפר מחקרים סובייטיים חדשניים המוכיחים שצלחת מעופפת היא אבק גבי או טיפות מים המצויות במערבולות של זרמי אוויר וקרני האור הנשנות בהן יוצרות אפקטים מדהימים. כשמתחיל מושיק לדבר ברצינות אי אפשר שלא להאזין. יש ביטחון בדבריו וידיעותיו מופלגות.

"אל תביט בו שהוא המוני כזה" — אומרת ניקה — "זה רק כיסוי. לא צלחת מעופפת" — אמרתי ומושיק גיחך: "טוב שמישהו חושב כאן שהאחר לא יודעים. יש חכמים בכל מקום."

"יש להעריך אנשים כאלה" אני אומר ורואה כיסויי מיטות כפולות וסיר ומכסי בקבוק צהובים כתריזי לימון וצ'ק בלי כיסוי וכסות ליל וכסות לבנות תפוחות של סבתא וכיסונים של ערב ראש השנה וס לבניה — כמו שהיתה פעם, מזכוכית מעוגלת, ולבסוף כוס-אמק אחד התקוע בגרוני — רחב מכדי לחלחל פנימה:

הקפה של מושיק חם ומתוק ונשפך יותר מאשר נבלע.

"כבר בוקר" — אומר דבוריק שידו מסריחה מסבון.

"היה כדאי לחכות" אמרתי "לא חשוב אם מגיע מה שמחכים לו או לא" "אולי טעיתי" אומר מושיק "אבל אפילו סמל פרופס וסמ"ר פנחס — שני שוטרים!" קבע דבוריק "אחד יודע לקרוא ואחד יודע לכתוב וכולנו צחקנו בהקלה נעימה אך מושיק לא ויתר: "משונה. אני עדיין מן להישבע. הרגשתי במפורש שזה אומר לי — הלילה בין שתיים לשלוש" "זהו!" אמר דבוריק "אפשר לחשוב מה זה הזה הזה. קצת זכוכית וצבע" "ופסיפסונים!"

"ואיזו מנורה עם חוט שיוצא מאיזה בית —"

"מאיזה בית? זה מנחם שעבד עלי!" נאחו פתאום מושיק באפקט מכוך, המאפשר התפתחויות נוספות "הוא יודע שאני חוזר מאוחר."

שלוש נקודות מבט

11

ואני חושב, שמה שמעניין הוא שבמשוררים שבאו אחרי ויזלטיר, כמו ישרון, דן ערמון, או עוזי בהר, יש איזו ריאקציה נגד הטון המהמם הזה, בסיס של נייטרליות מכוונת, של איזה שקט שגם הוא, במידה מסוימת, חתך לכיוון מוגזם, מבחינה זאת שיש כאן מעבר קיצוני לכיוון נייטרללי, לכך של סירוב להכות את הקורא בפרצוף, וזה נגמר במשהו אפור מאור, מאו, חיוור, על גבול חוסר האפקטיביות. על גבול השעמום.

יחד עם זה אני רואה זאת כתופעה חשובה, מכיוון שאני מוצא שאותה פריסה של כל מיני תכנים, מן התת-מודע, אותה מכה בפרצוף של הסנסטיביות של הקורא. יש כאן משהו שאומר לו: "שירה צריכה להיות צעקה, וזאת אומרת השיר צריך להיות אובייקט שמכה אותך. אצל ויזלטיר יש מבטח זאת איזה פרדוקס. הוא משתמש בשירה כאיזה כלי למסר, למסר הבחנה למסר אידיאולוגי, פוליטי וכו'. מצד שני הוא מתייחס לשיר, כעולם כל סגור, שהוא בעצם אובייקט שמחליף את העולם. כאשר הוא אומר: קח הספר הזה ועשה בו אלימות. ותן מכות. או השיר הופך לקרדום, השיר הופך בעצם ל"במקום" לכל מסר שהוא.

גבריאל מוקד:

פתיחות היתר, אותה ציין יעקב, באמת מורגשת לדעתי בשנים האחרונות דהיינו, פתוחים יותר לנסיגות חדשים ובנקודה זו של דפוסים חדשים ספק שיש החל מהמחצית השנייה של שנות ה-70, משוררים צעירים מאו או חדשים, שיש בהם חוזק ניכר. אני הייתי אומר באופן סכמטי: קודם יש אנשים שצמחו בעצם מתוך המודרניות, מתוך שירת דור המדינה, הם חולקים על קודמיהם. לא רק על זך או על אבידן, אלא גם על יונה ונח או על הרוביץ. קשה לנו עדיין להגדיר איזה נוסח זה, אבל אין ספק שיש כאן דברים חדשים, ואין כאן קבלת תכתיב. איך לאפיין זאת, אני בעצם עוד מהסס. אבל אני חש שיש משהו חדש בנוסח.

מצד שני ישנם אנשים שצמחו מתוך איזו שהיא תפיסה. אלו לא משוררים עתיים. אלה אנשים שבמקורם חורגים מסימני היכר עתיים, והם דוברים שאולי אני לא הייתי רואה. עם זאת הם בפירוש מחוברים אל השירה העברית, השירה הישראלית המודרנית.

טוביה ריבנר:

מה שחשוב בעצם שייכתבו עד כמה שאפשר שירים טובים, בלי כל לאסכולות, למה שקורה בספרות למה שקורה בכל מה שקשור וחשוב שלא חשוב, אלא שיתפתחו טעם של ממש, ולוואי שימצאו אנשים שיקראו שירים בלי כל קשר לאסכולות ולמה שקורה בספרות, אלא שיתפתחו טעם ממש ורגישות של ממש לשירה הטובה שנכתבה ושתכתב.

הביאה לדפוס עמלה ע

מסביר איך הספקת לבוא עם שני השוטרים האלה ועוד לראות את זה
ש"ך הרחוב"
בתק" צעק מושיק "אם אתה לא צודק אז אני אידיוט"
ש"ך תרגע" אמר דבוריק. "אל תהייה כל כך בטוח. תלך, תחקור
בשקט".
קט"ו? צעק מושיק "בביצים אני אתלה אותו. הוא מסוגל לזה.
אורי. אופנוע חולף קטע את צליליו האחרונים של הצירה והפכם לזר
שחציו כאב חציו חימה.
אורי אמרתי "ניקה יכולה להתעורר. גם הזקנה. גם הילדים. עוד
עם מדי" אלא ששניהם טפחו אחד על גב משנהו הלומי עירות ושטופי
גליו.
לוי שעשוע גם אנחנו" הסתחרר מושיק בעיגולים דוביים "שעשוע
שימים רבים כבר לא ישכח אותו".
לוי נתלה לו את אלוהים בחלון" כעכע דבוריק נחנק בצחוקו ומושיק
על כתפו, עיניו שטופות דם מלילה בלי שינה.
אלוהים? למה לא את עצמו? והם צוחקים ומכופפים גופם כמין
עבה של סוכות ובטנם מכאבת וערימות הקליפות מתפרשות לצדדים
אוטובוסים מסיעים פועלים ופקידים העובדים בעיר הסמוכה, כיוון
עזת הבוקר עמוסים הכבישים הבין עירוניים ומי שמתחיל עבודתו בשבע
שיים חייב להשכים קום.
מחקר על צלחות לא נתן עדיין תשובה סופית" — אמרתי — "הנה,
בני, התרחשה ב-1908 התפוצצות עצומה שעד היום אין יודעים בוודאות
גם לה. הסברה השלטת היא שגורם חיצוני כלשהו מתרבויות מתקדמות
הן, אולי צלחת מעופפת, התרסק אל היער והותיר אחריו שטח עצום
לחלוטין משום הקרינה החזקה".
יודע" — אמר מושיק — "אבל זה לא אומר".
לוי טעית בהשערתך" המשכתי "והם יכולים לבוא מחר. צריך
לדלל בין התחושה שלך לבין המראה שראית. אין ביטחון בהשערות.
לא היום מחר. אם לא מחר מחרתיים".
לילה במרפסת" שאג דבוריק "עם גרעינים"
סוכות בעיניים. אני מת לישון"
צריך לחכות במרפסת" התגוננתי "אפשר לישון אבל צריך להמתין".
חתי" פטר אותי מושיק בהינף יד חינוכי, גברי כזה "למה שלא
יו? אתה מוזמן לפה מחר. אני הולך לישון". והוא מחזיק בסיפוק ופוסע
ד השניה אל החדר אליו הלכה ניקה לפניו ונותרתי עם דבוריק. אורח
קרא, מין אורח פורח שבא לשבוע, ושכן ותיק, ושניהם במרפסת כשבעלי
ת שקועים בשינה. מין אורח פורח העתיד להיפך למיטרד אם לא ידע
חיו בין חיוך כן למאולץ ולגלות את הגוונים הדקים המוסתרים בתקופון
בו עוד פעם.
דיק עיפף. משעין נעל על כורסאת הניילון המתוח ומפזם לעצמו: "בוקר.
מה בוקר." שיר עליו על הווי בית הבראה. "אוכל. קדימה אוכל" אמרתי
אני אינו שומע.
לוי אין הולכים לישון לפנות בוקר. בכביש המוגבה נוסעת מכונית
אפית, מתמרנת בין תמרורי הללא מוצא שבדרכי העפר. מזגני האוויר
נבעים התקועים במרפסות שקטים. צינה נעימה באוויר. מין קלילות של
חום. בשעות אלה יכול הייתי לעסוק בכל עבודה שהיא. לבנות בתים.
אוב נפט. להדביק מודעות. אך עייפתי. הוספתי שנים ואף ההליכה בגפי
הן לי למעמסה. בשנים האחרונות מטייל אני ביני לביני בין קירות ביתי.
מה שמעורר אותי לכתוב חמשירים.
בהם, בחמשירים, מין הבלותיות שאיננה בי. אולי זו הסיבה שאני
א לאיש. פרט לניקה. בחיור שלה היא מוכיחה שהבינה שאין בהם
ד ממה שבהם, ובעיקר, שאני איני בהם. אחרים יסיקו מיד מהם אלי,
לופין, ממני אליהם, ויגחכו בינם לבינם כשאתרחק מטווח ראייתם.
די לי באיורים. ואם בכל זאת טורח אני בחיבור חמשיר כל שהוא הרי
רק משום שכתב ידי אהוב עלי. יש בו יופי מאורך. אף לחריות
קסם שנעים לשגות בו. לאחרונה חיברתי חמשיר. אך בינתיים אבד טעמו.
רים בלבד. הקצב אינו בדמי, מה שאין כן הקו. גם אם אני מפזרו בקווקוים
סקים עדיין יש לו תנופה משלו מה שאין כן אני, שאני נעצר. מצוי
ין.
דיק איש עסקים הוא. לא נאה לו להיסוג. אמש ראה צלחת, הוא ושני
חיו עמו חשו שתבוא הלילה. עליו להיות משוכנע שהיא תבוא.
טעות אצל מושיק, ואם יש טעות — אצל אדוני הצלחת היא,
א התקלקלו מכשיריהם, טעו בניוטים. אולי הוזהרו על ידי משלחיהם.
חורו בהם, גם אז מובטח במושיק שידע להפך את חרטתם. מושיק יודע
ד להשליט עצמו. ראה ניקה. ודאי בא אליה לשבוע שבועיים והנה נותר
שיים ארוכים. כיצד סובלת ניקה מין אדם הבא לשבוע שבועיים ונותר
שיים ארוכים?
ה שאין כן אני שבאתי לשבוע ואלך בסופו. אסיים פגישות שיש לי
חור לעירי. בכיסי יהיו אי אלו הזמנות לאיורי ספרייה של אנייד בלייטון
ים ילן שטקליס. גמדים במצנפות. גדיים. כובעים פורחים באוויר ויש
ם רגליים קטנות המקפצות במהירות. יודע אני לצייר רגליים קטנות
האנה כאילו הן רצות. אמן אני באיורי. אין להניח שטעות ביד. אף
האנה. כך בולדתי

תנחום אבגר

לחיים לנסקי

קשה היא שפה העברית, בעקר
למשוררים.
ניחוחות צרי וגרניים מכחילים
בערבות הקרח הלאים.
הנורות, הכסוף, החמדה הנוגה,
משהו וע כתנועת מכחול רפה.
ממרחק של אלפי מילין רציתי
לכתב לך מכתב
לא-נמלך.

תבונת אשה מתוקה כהה מהלכת

לנ.

תבונת אשה מתוקה כהה מהלכת עלי
קסמים קשי עכול,
ואני, לב שכוני נכמר,
צריך להצניע את אי-אשרי
אפלו מבתי הקטנה,
המהססת,
קצת נפחדת,
אולי מנחשת.

באחו המאפיר בשעת

באחו המאפיר בשעת
בין הערבים פרה גנוחה
רובצת לה באור שבע של
גן עדן מתעגל, החום
של העפר התחומן רוחש לה
ידידות ירקה טריה: עשב רענן שצמח
שחר אפל, כמו לכבודה, כמו
לא היתה בעולם נפש
וולתה.
ברגע מסים של שבע דוחק מגיסת
הפרה ראותיה, כמצלמים,
וגופה: מרורירי!!!

תקרית

פעם שקרתי ליצאנית קטנה חמודה
שהפרתי: רב המשתף בינינו למבדיל:
הצמאון לחיים יפים יותר
מגשר על כל הפערים, וממילא
אין כל פערים, יש רק צמאון
וגעגוע.
היצאנית הנחנה בראשה: אולי
אתה צודק. אבל אני אחרת.

יוסי עוזר

פרי

פרי עם נקדת רקבון על פניך אתה
מזדהה. מכיר את חייך, נוגע בהם על פניך
אמר לך: גם אני

מועד כמו פרי, גם גוף הפרזל מתפלל:
שואף חמצן. בעל כרחו
צר על גופו חלדה
ניחוחות כמו צל. לוחשת להפליא
חובקת. כמעט מבלי שארגיש
עוברים עליה ימיה בלחישת אדמה

אד זמן
אעמיק לשוח היום.
דברים נפלאים:
אני רק בשר.

על ז'אן פול סארטר

מנחם בריןקר

סארטר — אחת הדמויות המרכזיות בחיי הרוח של המאה, נודע ברב-גוניות העצומה של שטחי התעניינותו ויצירתו. בנוסף לעבודתו הפילוסופית העניפה, כתב רומנים, סיפורים, תסריטים, ביוגרפיות ורשמי מסע. אולם דימויו העיקרי של סארטר בציבור הרחב היה זה של המערער המתמיד. הוא ערער על הערכים המקובלים, על הפילוסופיה המסורתית, על הנצרות ותורת המוסר שלה, על החברה הבורגנית, על הפסיכואנליזה ועל המרכסיזם, על המלחמה הקרה, על המדיניות האמריקאית ועל המשטר הסובייטי. על העמדה הערבית בסכסוך הישראלי-ערבי ועל העמדה הישראלית בסכסוך זה.

המיותרות. המיותרות של האמנות לחברה, המיותרות של המוסר לפוליטיקה המיותרות של האדם לעולם. "ישבתי ובדקתי את הרהורי מאתמול, כבר הייתי שווה-נפש, שוב לא אכפת לי שלא היו הרפתקות. הנה מה שחשבתי: כדי שהמקרה הנדוש בייחפך להרפתקה, צריך ודי בכך לפתוח ולספר עליו. זה הדבר שמוליק ע" את הבריות. אדם הוא תמיד אחד המספר סיפורים. הוא חי מספוריו ומשני הוולת, רואה כל מה שקורה לו דרכם, משתדל להיות את חייו כאילו ש אותם. אך כאשר מספרים על החיים, הכל משתנה. אולם זהו שינוי ש אינו מבחין בו. הראייה היא שמדברים על סיפורים אמיתיים, כאילו סיפורים אמיתיים. המאורעות קורים בדרך אחת ואנחנו מספרים אותם ב אחרת. נראה שפותרים בהתחלה: "זה היה בערב נאה של סתיו, ב- הייתי פקיד נוטריון" ובעצם הרי מתחילים מן הסוף... והוא המעניק מלים ספורות את התחילית ואת הערך של התחלה.

"טיילתי לי, יצאתי את הכפר, מבלי משים, הייתי מוטרד בענייני כסף משפט זה אם יובן בפשטות כמו שהוא, רוצה לומר שאותו אחד היה מוטרד מדוכדך, במרחק מאה פרסה מהרפתקה. נמצא בדיוק באותו סוג של רוח, בו מניחים למאורעות לעבור מבלי לראותם. אבל הסוף נמצא שם משנה הכל. הרגעים חדלו להצטבר זה על גבי זה באקראי. הם אינם על ידי סוף הסיפור המושך אותם אליו, וכל אחד מהם בתורו, מושך את הרגע הקודם לו. "היה חושך, הרחוב היה עזוב", המשפט נזרק בה הדעת, הוא נראה מיותר, אבל אנחנו לא נרומה ונגניח אותו בצד. זהו שאת ערכו נבין לפי ההמשך. ויש לנו רושם שהגיבור חי את כל הלילה כבשורות, כהבטחות או אפילו שהוא חי רק את אלה שהיו הבטחות המבנה של הסיפור מהודק, האירועים לחוצים זה לזה, הסוף מאיר את התבאחדות של משמעות. ההתחלה נראית נחוצה והכרחית לסיום. התחלה של הקיום לעומת זאת, אינם מסודרים כשלעצמם על פי עקרון של משמעות אנחנו מכניסים לתוכם עקרונות כאלה. עקרונות של באור, הקושרים חלקים של הקיים, עקרונות של הערכה, ערכים, או עקרונות של פשט יעדים, מטרות, משימות. כל עקרון כזה מאחד רק חלק מנתונים אלה, עושה זאת מנקודת ראות ספציפית, ובערבון מוגבל. מעבר לאחדות מספק, גולש הקיום על כל גדותיו וניכר באקראיותו הבסיסית.

בסיפור חייו של המרקזי יהיו הקשרים של סיבתיות ושל מוטיבציה. המרקזי עצמו, לעומת זאת, יתכן שפעמים הרבה לא ידע מה לעשות בחייו, להמשיך את חייו. האפשר הדבר שההיסטוריון המכניס אל מושא מחקרו קשרים הכרחיים של נביעה ושל בירור מסלק מן ההתרששות מעמד מסויים, של אקראיות, אי-ודאות ואי-מוסברות? האפשר שהוא מחקרו ההיסטוריה חללים של אי-משמעות ומקבל רק בזכות המחיקות האלה את הגיוני ועקבי? ב-1964, שלושים שנה לאחר כתיבת "הבחילה" של סארטר שאלה זו במרכז הרצאה על קירקגור והגל. "הבחילה" מגלה את המטמורפוזה הכוזבת של הקיום, לא רק בהסתהיסטוריים, או בסיפורים, אלא גם בדיוקנאות האזרחים המכובדים של בן שבמויאון העירוני:

"ציירו אותם בדיקנות רבה. ולמרות זאת סילקו משיכות המכחול מן אותה חולשה מסתורית שבפני אנשים. גם הרפות שבין פנים אלה, נוקשות ככלי חרס. לשוא חיפשתי בהם קירבה כל שהיא לעצם ולחיים, למחשבות האדמה או המים. אני מניח כי בהיותם בחיים, לא חשו באותו צורך. אולם כאשר עברו לחיי נצח, הפקידו עצמם צייר בעל מוניטין, שיבצע בצנעה על פניהם את כל אותן חפירות לפני המים, כל אותן קידוחים ואותן השקיות שבאמצעותן שינו את ואת השדות סביב סביב לבוביל. וכך הודות לרנודה ולבורדואן שינו את הטבע כולו. מחוץ להם ובתוכם. מה שבדים קודרים אלה פרטו עיני, היה אדם פרי רוחו של אדם, שניתן לו כעיסור יחיד להישגו ביותר של האדם. צרור הזכויות של האדם והאזרח. — — — עברתי לכל אורכו של אולם בורדואן ונודה, פניתי משם. היו שלום, הבטחות, שוכנות הדורות במקדשי המעט שלכם. היו שלום הבצלות גאוותנו וטעם קיומנו, היו שלום גבולות."

האזרחים המכובדים, הגבולות, הם אלה המעמידים פנים שמלוא קיומם במצב הערך. הציירים מחקו את נמיכות הקומה הקיצונית של אורח פנים אחד, על ידי שציירוהו ישוב ליד מכתבה קטנה במיוחד, ומוקף כושר של ספרים ועזירה במיוחד. בדיוקן אחר העלימו את צוהב העור של אחר, ידוע חולי, הצבע שנגלה לאשתו יום אחד, שעה שהיה מנגמם בכוונה והניע אותה ליטול את הפיקוד לידיה החל מאותו יום. כך נעשו הדיוקנים להבעות של קיום, המוגדר כל כולו במסגרת הערכים המקודשים על

במקרה אחד, זה של אלג'יריה, הביאו ערעורו להאשמה בבגידה. שום עתון צרפתי לא הסכים לפרסם את דבריו הבוטים כנגד העלמת מידע על הנעשה באלג'יריה. "אנו צרפתים, חיילים צרפתים, ללא כל סיבה עורכים רציחות ברחובות אלג'יר, לעיניה של אוכלוסיה אירופית, מודת סבל. אומרים לנו שאין זה ענייננו. האמת על הנעשה באפריקה היא יין חזק מדי לחיכנו העדין." תקופת המאבק באלג'יריה היתה תקופת שיתוף הפעולה של סארטר עם הקומוניסטים הצרפתים. שיתוף פעולה זה נמשך מסוף 1951 ועד נובמבר 1957. בעודו נמשך, תאר סארטר את הוועידה ה-20 של המפלגה הקומוניסטית הסובייטית במלים הבאות: "מפעם לפעם מורם מכסה ביב השופכין, ועל פני העומדים מסביב ניתזת כל הצואה בבת-אחת. האם לא היה מוטב להתיזה קמעה-קמעה?"

לאחר שהעמיד עצמו לרשות בית הדין שיסד ברטראנד ראסל בדיון בפשעי המלחמה האמריקאים בווייטנאם, ולאחר שהאשים כנשיא בפועל של פורום זה את ארה"ב בביצוע פשע של רצח עם בדרום מזרח אסיה, שב לדון בברית-המועצות. הוא מצא כי דברי לגין על הצורך שהפועלים יטלו לידיהם את השלטון, אשר נשמעו אוטופיים ואקטואליים כאחד בימי הצאר, נשמעים אקטואליים ואוטופיים באותה מידה 50 שנה לאחר המהפכה.

הציבור הרחב נבון מאוד מן ההתבטאויות השונות האלה והוציא מוניטין להפכפכות ולקפריזיות של הסופר המפורסם, המתפלמס עם כל העולם. כדי שעמדותיו החברתיות תוכרנה כעקיבות, רצה ציבור זה לדעת דברים פשוטים וברורים: עם מי הוא נמצא, באיזה צד, באיזה מחנה — הלנו אתה או לצרינו? לא עלתה על הדעת האפשרות שהמחנות הפוליטיים עצמם וסניגוריהם הקבועים, אינם יכולים להרשות לעצמם את המותרות שבעקיבות מחשבתית. שהם מגנים, למשל, עיניים במקום אחד, ומכסים עליהם במקום אחר. וכך, בשביל אלה שהחליפו עקיבות בעבדות, נראתה היכולת להת-ייחסות חופשית למעשים ולאירועים, בכל מקום ומצד כל מי שלא יהיה, כהעדר עקיבות.

דוגמה קרובה: עמדותיו של סארטר בסכסוך הישראלי-ערבי. ממי שהכריז ב-1948 כי הקמת ישראל הוא אחד האירועים הבוודיים המגניחים לנו לקוות למשהו מן העתיד, ציפתה ההסברה הישראלית לגיבוי מלא. אך סארטר הביכה בכך שצייד בזכותה המלאה של החברה הפלשתינאית להעמיד ריבונות משלה.

המצרים לעומת זאת ציפו מתומך הפ.ל.ג. שהוקיע את חלקה של צרפת במבצע סואץ, שביין או לפחות יחשה בעת סגירת המיצרים במאי 1967. סארטר לעומת זאת נחפו להתריע על הסכנה לישראל, ועורר חרם ערבי על ספריו. בין "ששת הימים" ל"יום הכיפורים", חתם על עצומות אחדות כנגד פיצוץ בתים וגירושים בגדה. עתונות הערב הישראלית מיהרה לחפש את היועצים הרעים, סוכני אש"פ, המסיטים את סארטר מדרך הישר. אולם כאשר פרצה מלחמת "יום הכיפורים", נחפו להודיע ממיטת חוליו בבית החולים שלדעתו גם ההתקפה הערבית החדשה אינה מתנהלת על השטחים הכבושים אלא על עצם קיומה של ישראל.

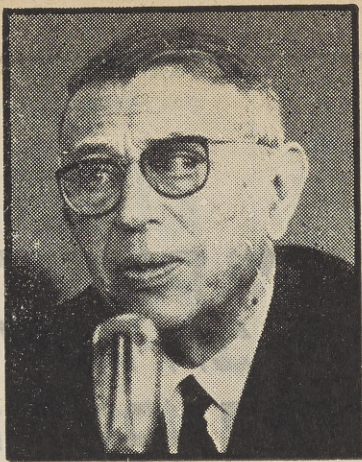
קל להחליף פרקליטות חנם, זו שאינה מתקשרת בלקוח קבוע, בהעדר עקיבות, ובכל זאת המגנים את סארטר על הפכפכות ואי עקיבות של דעותיו, כדאי להם לבדוק את עקיבותם שלהם. העקיבות שגילה בכתביו על ענייני מדיניות וחברה, לא היתה כולה פרי בחירה חופשית. שוב ושוב שלא לרצונו, נדחק לעמדה של המורליסט, לאחר גנסינות פוליטיים להשפיע על מהלכי המאורעות שלוו בנסיונות להבין מבפנים את עושי המדיניות, נידונו לכשלון. צדדים נצים, ממשלות ומנהיגים, שמחו לקבל את שירותיו. פחות מזה שמחו לשמוע לעצותיו.

מוראליזם זה ייצג פרדוקס. כתביו הפילוסופיים של סארטר חזרו והבטיחו לקוראים תורת מוסר שיטתית, אך מילוי ההבטחה נדחה מספר לספר. סארטר, שהרבה לכתוב על פסיכולוגיה ועל סוציולוגיה, על הפילוסופיה של האמנות ושל ההיסטוריה, לא כתב תורת מוסר, והשאלה אם מחשבה כשלו, שכונתה בידי אחרים אקסיסטנציאליזם, מסוגלת לפתח תורה כזו, נשארה פתוחה.

אותה שעה עצמה התנהלו הפולמוסים החברתיים שלו מעמדה מוראליסטית, תקיפה ועקיבה. הפרדוקס של מוסריות ללא מוסר שניטשה דיבר עליו לפני מאה שנה, וראה אותו כאופייני לאדם המודרני, מצא בסארטר את ביטויו המושלם.

כמה נושאים מרכזיים של המחשבה הסארטרית באים לביטוי כבר ב"הבחילה" — יצירתו הספרותית הראשונה שראתה אור בשנת 1938. שהרי מבחינה מסויימת היו כל עיסוקיו העיוניים של סארטר קשורים בנושא זה של

הדברים מבוססים על שיחות-רדיו ב"קול ישראל", — "מלים מנסות לגעת".

אצל סארטר, הקבלה הסבילה והאינרטיה כביכול, של מורשת אבות. ההש-
תבצות לתוך היעדים שהותוו על ידי החינוך, סוכן אדיר כוח של הדורות
הקודמים, אינה אלא העבודה הזעירה ביותר, המינימלית ביותר, של החירות.
אימוץ הקיים.

החירות שאין להיפטר ממנה, ניכרת בסטיה. וכל אדם הוא יחידי, היוצר
היסט מסוים, מן הערכים של אבותיו, מן האוניברסלי, שאותו הוא מאמץ
לעצמו. סארטר רוצה היה שנחשוב על כל אדם ככללי יחידי כזה, ובהתאם
לכך צריך היה לחשוב עליו ככל אדם שהוסט מכל אדם, על ידי השלך
המיוחד של הכתיבה. בהתאם לאופן שבו פירש הוא עצמו השלך זה של
כתיבה, נצטרך להכיר גם את רצונו של סארטר, להיות נציג של כל אדם,
כמתגלגל בהשלך ספציפי יותר. ייצוגם של אלה ששדה האפשרי שלהם
נחסם מבחוץ, על ידי העונן, הדיכוי הכלכלי או הפוליטי והבערות, כלפי
אלה ששדה האפשרי שלהם נחסם מבפנים, על ידי העיוורון ועל ידי קהות
החושים והמצפון.

אך בשבילנו היום ובשביל הדורות הבאים ייצגו כתביו צירוף נוסף של כללי
ויחידי. יצירתו העיונית מדגימה בהיקפה, אי-אפשר שלא לראות כי כל
מאבקי התרבות, האמנות, הרוח והחברה של השליש השני של המאה הזאת
נוכחים ביצירה זו, נוכחות שאין דומה לה. וכללי היסטורי זה מואר ביצירה
זו באור היחידי של כשרון נדיר.

בנימין סגל

סופו של מיתוס

הסוס הטרופי הצת.

המציתים ידעו כי בקרביו חבויים היו החילים.

המציתים ידעו כי בהציתם את הסוס

הם מבצעים תחבולה היסטורית.

בעצמי פרזלתי את רגלי.

בעצמי הדלקתי את אבוקת המצית.

בעצמי הייתי מצית.

ב-21 לאוקטובר לשנת 19--

ארצה תאונה גורלית

שתי מכוניות התנגשו על כביש שומם לחלוטין

לא היה אף פצוע הודיעו למחרת

ברדיו ובעיתונים.

לא היה אף מת הסיפה הטלויזיה.

שקר. אמרתי שקר.

היה מת ואתם אינכם מאמינים לי

הפרו מסביב למקום התאונה

בזמן שאתם חופרים אל תביטו לשמים

יכול להיות שדוקא אז יופיע המלאך

אשר איננו אלא ילד בעל ישגן נקי מאד

פעת לאחר ההצתה ולאחר התאונה

ולאחר התפירה לפנינו שדה ריק

לא דשא ולא שרידי אגן

זאת לבה.

הסוס בוער מפני שהוא עשוי עץ.

באמצע השדה קבור עד מחציתו

סוס נהדר חטוב בעץ בוער.

החיל מתמוטט מעיפות

מחפש ראי כדי לראות את צלקותיו.

הייתי יכול להשוותו למצב המולה

שנענשה לאחר החטא.

יום ולילה החיל צועק

מפני שרואה בראי את צלקות רגליו.

כאן הראי. בראי החיל עם הצלקות.

כאן הראי עם הצלקות שברגלי החיל.

כאן הראי עם הצלקות שברגלים.

כאן החיל. מול הראי החיל מביט בראי

מול הראי החיל עם הצלקות שברגלים מביט בראי

מול הראי החיל מביט בראי את הצלקות שברגלי החיל.

גנות: תושיה, יוזמה, התמדה, נסיון חיים וכוח רצון. מה שסולק מן
הדיקטאטור, הוא בדיוק הקיום. הדבר המתירע על עצמו בחריגתו מכל ערך,
מכל תכליתיות, ועם זה הופך כל ערך בכל תכליתיות, מכל הצדדים.
ה"ישות והעין", מכונת מושגים פילוסופית בת 600 עמוד, היא מעין פיתוח
של השוואות אלה שב"הבחילה", בין הקיום לבין המטמורפוזה הכוזבת
של הקיום. בספר זה היתה החירות בסופו של דבר — כל חירות, כל אדם,
המקור של כל משמעות ושל כל ערך. הנתונים של הלידה והמוצא, התקופה
והסביבה, היו כשלעצמם אלמים וסבילים, סימני דרך, שאפשר להתחשב
בהם, לעקוף אותם או לחרוג מהם. לכל היותר אפשר היה למצוא בנתונים
אלה עקבות של משמעויות ושל ערכים, שהוטבעו על ידי אחרים. כל הנתונים
האלה כולם, ציפו להשלך של החרות האינדיווידואלית, כדי לזכות במובן,
וליהפך למצב ממש, של אדם ממש.

הסיפור "ילדותו של מנהיג" סיפור משנת 1936, שנועד לבטא רעיונות אלה,
מכיל בתוכו דבר נוסף. הוא ממקד את המבט על הסדקים והסטיות, המלווים
את התהוותו של בן יחיד למשפחת תעשיינים. בגיל רך למדי הוא נרמז על
התפקיד החברתי, ה"רול" אותו הוא עתיד למלא. "האם גם אני אהיה
מנהל?", שאל לויין. "כן, כמובן, אישי הקטן. זה מה שאני משתדל לעשות
ממך. "ועל מי אפקד?", "ובכן, אחרי שאמות, תהיה אתה בעל בית החרושת
שלי, ואתה תפקח על הפועלים שלי. "אבל גם הם ימותו או." "ובכן, אתה
תפקח על הילדים שלהם, ואתה תהיה מוכרח לדעת איך להתנהג, כדי
שיציינו לך, ויאהבו אותך."

הסיפור נוטה להעשות, כפי שמראה שמו, מעין פארודיה על רומן העיצוב.
בבית הספר נתקל לויין פלוריה דרך עיני הזולת בנתון מסוים של קיומו.
החשפות לדימוי שיש לזולת עליו, היא החשפות לערכים אחרים. לאורחות
חיים, וליעדים אלטרנטיביים. לויין נתקל בבריאק, ולומד ממנו על תסביכים
פרוידאניים ועל משיכתו הנסתר לאמו. הוא נתקל בסוריאליסט ברג'ר, ולומד
ממנו למעשה על קיומו של הומוסקסואליזם. יעדים ואורחות חיים שונים
מאלה של בית אביו, מתגלים לו כאפשרויות שלו, ואפשרויות אלה מסכנות
אותה אפשרות מיוחסת, אליה חונך.

"חוק ראשון הוא, אמר לויין, לא לנסות להסתכל בתוך עצמך. אין טעות
מסוכנת מזו. את לויין האמיתי, אתה יודע זאת, יש לבקש בעיניהם של
אחרים. בתנועה שקטה וזהירה הרים את ידו אל מצחו כנר בוער. אחר-כך
משכה לתוך עצמו לרגע, מלא בהרהור מקודש והמלים יצאו מעצמו: יש
לי זכויות, זכויות. דור של פועלים יוכלו לציית בהקפדה להוראותיו של
לויין. לעולם לא יעזרו על זכותו לצוות. הזכויות היו מעבר לקיום, כמו
גופים מתמטיים, ומצווה דתית. עתה היה לויין בדיוק כזה. זר ענקי של
זכויות וחובות."

סיפור זה אמור היה להדגיש את הסוואת החירות. לויין פלוריה גופל
למשבצת שהוכנה עבורו על ידי חוגו החברתי, ובעיקר על ידי אביו, לאחר
שדחה אפשרויות אחרות של קיום. הוא מסווה מעצמו גם את העובדה
שמשבצת זו נוצרה על ידי אחרים, ואינה יצירת חירותו. וגם את העובדה
שתפקיד זה שהוצע לו אינו ערך מוחלט אלא אפשרות הזקוקה לאקט זעיר
של חירות מצידו, כדי שתעשה לערך המנחה של חייו.

אך הסיפור משנת 1936 גילה יותר מן המבנים של השלך אינדיווידואלי,
והנואה עצמית, שהיו כה מרכזיים ב"ישות והעין". אם כולל בתוכו שדה-
האפשרי אפשרויות המזדקרות לעינו של אדם יותר מאפשרויות אחרות,
אפשרויות הנראות לו טבעיות יותר, אין לדבר עוד על עמידתו של האדם
לרבות הילד הרך, מול שדה הומוגני ובלתי מתבחן, של נתונים עובדיים,
שרק ההירוד של היחיד תהפוך אותם לאפשרויות.

אם הנתונים הם שדה של אפשרויות, יוצרים התקופה, העם, המעמד, המשפחה
בקצרה — כל האוניברסלים של התרבות וההיסטוריה, התבחנות בתוך שדה
זה. והתבחנות זו מתנה את היחיד, אף על פי שאינה מעצבת אותו סיבתית.
כדי לערער את עמדותיו הקודמות, ניסה סארטר להבין את התהוותו שלו,
במונחים החדשים. התוצאה היתה האוטוביוגרפיה "המלים".

בספריו הפילוסופיים החדשים ניסה סארטר להפוך את המושג החדש הזה
של "שדה האפשריים" למפתח להבנת האחדות של חירות והתנייה, שהיא
האדם, וכל אדם. האוניברסלים של התרבות וההיסטוריה, לרבות אמונות,
השקפות, אידיאלוגיות, אינם מפעילים אילוצים סיבתיים על החירות
האינדיווידואלית. אבל הם האחראים לכך, שהחל מילדותו העמוקה ביותר
מכיר כל אדם אפשרויות מסוימות, הנפתחות בפניו כטבעיות יותר מאפש-
ויות אחרות. וכל אדם הוא תמיד עשוי על-ידי אחרים, אף על פי שצריך
הוא עדיין לעשות משהו ממה שעשו ממנו.

החירות אינה מסולקת. פילוסוף מן המאה ה-17, לייבניץ, שהעסיק לא מעט
את סארטר, ראה את מנוחת הגופים בטבע, כדרגת התנועה הזעירה ביותר.

**"הראיתי ליוכי נגל מסניף הבנק שלי
את "ההתראה האחרונה" של חב. החשמל.
היא הציעה לי לתת הוראת קבע לתשלום
חשבונות החשמל והטלפון.
מאז נפתרה בעית הדאגה למועד התשלום."**

מדברי לקוח *

יוכי נגל, פקידת אשנב-כל, סניף בנק לאומי ככר המדינה ת"א.

* מטעמי סודיות אין שמו של הלקוח מוזכר.

בנק לאומי הבנק שלי

בנק לאומי

אנה היה כאב־ראש. ביקשה לשוֹב
לביתם. וראול, ששתה המון כוסיות
במשך המסיבה, הסיר את מעיל־הפר־
ווה שלה מעל ידיו המגושמות של יקי.
אני דוב מפתיד," קרא יקי וזקר שפם.
חזות טיפש, חשבה אנה, עוד יקרע לי את ה־
(ל).

ת מו - ת ק, " צבט יקי את לחייה.

מח, יין רע נודף מפיה."
 "י יודע ראול, אני יודע, היא מסובבת אותך
 האצבע."

הדרך החזיק ראוול בגלגל התצלה של הגה
מונית, חוזר ומצהיר בהברות קטועות:
י בכלל לא שיכור, אני שולט מאה אחוז
מונית."

ביקשה לישון. פתחה את דלת הבית ונכנסו,
ראול, והבחילה הזאת שלא מרפה. למה
שותק.

ואם הרים שולי שמלתה ודבק. סטר ריח היין.
הה שאתה אטום לזולת."

ב, אז לילה טוב." פנה בפנים סתורים.
להיות ראול, הבורח אל היין, למיטה. שקט
נתו.

קר קם והסיעה למרפאת בית-החולים. ירד
לא בזעף. חרישי. נעו טורי מכוניות, לפני-
ומאחוריהם ובשלשות, מסע איטי בפנסים
קטנים, עדר מובל על-כרחו. רק קול המגבים
מבעד לחלונות היו פני הנהגים כנוסים
מביטרי חלמויות, ושמיים נמוכים ציעפו
העולם באור עזים.

טסה עלתה אנה במדרגות המרפאה. אשה
עצת בכיסא-גלגלים הופיעה מבעד לאחת
עליות ומתוך גופה העטוף בגדי חולה נזרקו
נות גבוהות. איש לא הסב פנים.
הניחה גופה על הספסל שמול דלת המרפאה.
בנה משהו לאכול" הציע ראול.

צריך."

י לא אכלת ארוחת-בוקר, אנה."
גה המסדרון קרא קול צעיר:

מי שסלילה. מיד נזמין אותך." אורות חיכה ש שתובעויותי כבודת והושיבה אותך, כמו שני אנשים המשתעשעים בחזרה על חזיון משי. רגליים רבות חלפו גנד עיניה של אנה, אית, במכנסים, בנעליים לבנות או בכבודת, ד ממחנה, אם לימין ואם לשמאל.

ס"י - ל"ה!" קרא קול צרוד בהברות קט"ו
 "ס"י - ל"ה!" ולנגד עיניה של אנה
 רגליים נחפזות. לאן הם ממהרים כל כך.
 יודעים שרק מקרה הוא קיומם, משוגת רגע.
 רוק רצינותם, שנוהגים, כביכול יש הגיון
 וצמח ורק את לא יודעת, בעוד אשר בהברות
 אות, באיטיות מטרפת, שונה הקול:

ס-י-ל-י-ה! ס-ס-י-ל-י-ה!
את רוצה, אז אין מניעה," פרש הרופא

ור לראול."

אי לו."

Go ahead. 'אני אומר, פנה הדוקטור בחיור,
אפשר לסלק את-זה?"

עתי צריך להיפטר מזה, " פסק ראולי, מסב
מפניה

לֹא אֶפֶן, אֵין מְקוֹם לְעֵינִיִּים הַעֲצוּבוֹת הָאֵלֶּה,"
הֵרֹפֵא, "יֵשׁ צָרוֹת יוֹתֵר גְּדוּלוֹת בְּעוֹלָם."

נשתיירה לעצמה. בחריצות הביאה סדר
ממקלט הרדיו בקע קול סופראנו,
"How I love my little baby"

וְסֵל וַיֵּצֵאָה לַמְּכֻלָּת. גַּם פֶּרְחִים קִנְתָּה.
בִּילָךְ?"

לילודת.
או בת?
של רובית. מכירה אותה?

שה נטלה סרט אדום, קשרה לזר הפרחים
גול קצוות מיומן והנידה ראש לשלילה.

מה חצי שנה היא הביאה לי זר.
מה בולד לך?
נתתי לה ספר.

פניה של רונית. אנה סידרה לה את הזר
טל גדוש. פנים קטנות, מצויירות כפי נתי-

מסעות עליסה

נתם מעתה ועד כמה שנגזור, ניבטו אל שתיהן
מתוך העריסה.

"למה לא נוהרת?"
 "למה שואלים בני-שלוש."
 "מה?"
 "למה שואלים בני-שלוש," שנתה בעקשנות.
 ראולי כופף גוו ולחש:
 "אנחנו בכלל לא מתגאים בזה."
 ובואותה עת חייך אליה הרופא בקול מפיים:
 "אנחנו רק מבקשים לעזור."

34

תהומות אבק

קחי רעד
סירגי רשת קואורדינטות דקיקה
בחלל הריק

וכאן

פרסי פיסת עור דקיקה בין התהומות
ועל פניה פזרי רגבים להרף —
סכר — —

מולדת —

מכורה — ה —
עובר רטט

הופך לעם
הופך לאספסוף
ממיר זעקות ללחישות

אבן על פני כף יד

— היא —
האטת שטף אבק היקומים —
— על פני ההרף —
מדבריות סלע דקים על פני התהומות

— —

האטת אבק להרף
על פני
הדומיה — ה —

אותות אותות
חיו —

חיו —

חיו — ו —

שגרו אלינו מיכלי דם
נתדלק באויר

נפגשתם בירכתי אוטוסטרדת אבק 880 M

חיו — ו —

חולות על-קוליים

זרזים בעלטה —

אט

אט

דש אותנו

החצץ הקוסמי לאבק —

רעד חלקיקים בחלל הריק

האלם

הדו — מי — יה — ה —

יורא — עדן גיאולוגי
190—140 מיליון שנה לפני זמננו.

בואי נשב לשולחן ההוא בקפה הריק

פעמיים חיים — —

פעמים חיים — —

עשן סיגריות דק — — שוהה — —

תעשיות שמחה

"ערכים" טל 02-819653

תחנות רדיו

שרותי מחשב אם להיות או לא

נולד בשעה לפנות בוקר

ביום

במאה

שש דקות שמחה

שש שניות אושר

מקצוע משוטט נווד

כתובת אין

לאום אין

דת אין

אלוהים אין

נוכל לפרנס מדורה זעירה

על מישור החצץ הריק — —

אני שמחה שנולדת

כאן

בדור שלי

תן לי לנגוע בפניך המוכים

ילד מרטיר

— —

אל תכבה

אני רוצה לראות אותך

בוא עכשיו לגמרי

אלי — —

— —

כר — —

— — כן — —

— — כן — —

— — כן — —

— — כר — —

אני מאמין באמונה שלמה

באי ביאת המשיח

וכי

שומעים המנון רחוק

לא אבדה תקו — ת — נו —

להיות — מטחי קטיושות —

להיות אנשים שרצו בשלף

ונהפכו למכתשים —

מתוך הספר: "אבק תהומות", העתיד לצאת לאור.

כבר נובמבר —

בואי ניפגש בגן אלנבי

בגן נלסון

גן קוטשוב

גן ז'וקוב

גן פטון

גן גונן — —

מעבר לשמשות

היה נובמבר צונן

עשן סיגריות דק

כן —

אחרי סתיו בא חורף

כן — —

כרוב המקרים — —

התמיכה בראש הממשלה

יורדה לשפל שלא היה

מאז הבוקר

יוכל לרדת מגדולתו

במעלית

או במדרגות לשעת שרפה

מי שלא ישוב

לא ישוב ריקם — —

באים מגדלי פלדה באד

כאן יואב שש יואב שש

אותות אותות

שומעים, אתכם

קחנו שש מאות מטר דולומיט אלם

חדרנו לאבן חול מגיל יורא-א — —

רוויה דם — —

עברת ערפילית שנות הארבעים

של המאה הזאת

לא —

חיות טרף אינן מסוגלות לכך

לכך מסוגל רק

גני — — האדם — —

בא סולם יעקב

באות מדרגות אודסה

באות מנסרות ללוחות-ברית

צריחת מסורים אפופי אבק מים

מדירים מכדי שנראם — —

לא תרצה — —

את מי לא —

את מי כן — —

כוכב זהב בר אש

סרינה רוז

"מי שגר בבית זה חלומותיו הם פרפרים הפוכים וסדינים מעוכים."

א.

לילות אוזן לשורות כורה. איש בהיר — רכון. חולצת סטן לבנה, עניבה רפוייה, חפתים והובים לטושים בנסיון לחרוץ את הבדידות דרך קירות זרים.

זרים... זרות...

"ליריקן מחפש נאצלת עם בית."

"מבוגר — בבודדת ילדותית."

צלחת עמוקת זכוכית על שולחנו. קליפות מנדרינה, גלעינים, שקיפות הקרום, מעלים את ריח הסתיו ועוד משהו, או הבטחה מעורפלת, נתפס ולא נתפס, גם חולצת הסטן המזמנת אותו לאפשרות שיקום בחתך ויעזוב. לאן? לשם. לשם. הוא מוכן.

עתונגיהוים פרושים, קוד סמוי שלו, הארץ, דבר, עתונגיהערב, במדור מודעות, תאב לשורות המכסות את שולחנו כקורי עכביש שחורים, סמיכים, מבטיחים את העולם — בכתב צפוף, המוגן, קטן — לכולם.

"3½ חדרים מרוהטים, חדשה, נוף לים, ארונות קיר, מייד! טל: 24856."

מנורת-הלילה מסננת מעגל אור, מצמיחה בלהט את חרקי הלילה, זעירים, מתרפסים, נכנעים לחום. מבודדת אותו בהילה של חשמל לעצמו. התריסים מוגפים. הדלתות נעולות. החרקים חודרים בעד לסדקים, לחריצים את מעגל המות. זמזומם.

רעש המכוניות בצומת, בכביש. לפעמים שומע צפירה. הוא מבולבל. שפירת בעלת זנב ארוך נתקלת באלימות בזכוכית, מתרומם מיד, אף פעם אינו בטוח, שולח עין משוש לחררי התריס, מכונית מאוד לא מוכרת, בכל זאת מחכה. גבר עבה יושב סמוך להגה, צופר בעצבנות, מחכה, גם הוא. אחר כך יוצא במהירות. נדמה לו שהגבר הזה מוכר, המשקפים וצורת ההליכה. לרגע הוא בטוח, הוא מקווה, חוזר אל שולחנו להסוות את הצפייה; אוניו דרוכות, לבו פעור, להט הברחשים לאור. לרגע מתערבלות השורות, כמו נשפכות יחד, בעתון רטוב נמסות, הדפוס מיטשטש, בנייר שאינו עדין ואינו עבה, גם גס אינו, מחוספס. ברגע זה בודאות הוא קץ בעצמו. הוא נגעל במגע הצפייה. הוא יודע. הזמן עבר. חוזר לתריס. מציץ. הגבר המוכר חוזר, עמו אישה. המכונית נסעה מותרה שובל ריק של אור, שבעל כורחו נדחה ועתה חזר בעוצמה מחודשת, תפס את מקומו בכוח. דחוס. שקט. לאט הוא נרגע.

פרפר-לילה רצה לבנות קן בסובכים השעירים של שוקיו הערומים. כל השער כמו גוקז מחלקי גופו והתרכו ברגליו, מתולתל. בזהירות מפשיל, עוקר אותו, עיגולי צבעים רוטטים על כנפיו, מדמדמות. מניח אותו בזהירות על העתון. מיד שובה אותו העימוד. שוב. נאחו באותיות דחוסות צבע שחור, כמו חיפושיות בעלות נפח שאפשר למחצן, באלו הריקות הנראות עגלגלות ושמנות, בסמלים, שמות מפעלים, צורת אליפסה ומלבן, עיגול בעל פרוטות צלע, המשחקים שלשחור לבן, הדגשים.

איסכור

שרותי פלדה בע"מ

"דרושה בחורה צעירה ודינמית, הכישורים: שליטה מלאה בשפה העברית, כולל הדפסה, ידיעה בהדפסה בשפה האנגלית. חריצות ויוזמה."

או חיפשו כתבנית. הגיע הוא. הופתעו, "כתבן", גם החרקים היו משתוממים לצחקו ברפרופי כנפיים כראש גפרור גודלן מתערבלים, ריח הסתיו אשר לשירי המנדרינה מבשם אותם. נראה להם קצת מוזר, ניסו להאציל עליו עיסוקים, לימודים קשים, עבודה זמנית, אולי. גם היום, בשנת עבודתו השלישית ככתבן במפעל כימיקליים, עדיין אינם מאמינים, עוד מנסים להכניסו למעבדה, יעלה בדרגה, אולי יתעסק בגבייה, אך הוא לא. בשלו. את הדפים אוהב, את האותיות, את המוסיקה הכתובה שניתן להפיק ממכונת הרמס 9. לפעמים כשנחה עליו הרוח, כמו פסנתרן נשלחות אצבעותיו הארוכות אל המקושים, ידיו מתרוממות ומתעדנות בסיבובים, בקצב תנועת ריקוד נשפכות, מתמזגות עם המקושים הצרים, חשבונות תשלום, אגרות מיסים, חוזים לחתימה, הצעות שיווק, כולם מתנגנים אצלו, כלי מיתר וקשת, נשיפות אבוב, דמדום תופי הערבה.

הזמינו עבורו I.B.M. חשמלית, איתה הוא רץ בסימפוניות אינסופיות של מהירות הרוח בין ענפי העצים, שריקה החודרת כמו מטוסים המפלחים שדות אור — נפער, הרעש שהוא מפיק במהירות תנועתה מחריש את המשרד וחוצב מקלט סגור לדממה החרשית שלו, לכה התנועה העצור בידי המיומנות, ידיו המיומנות.

כמו שתינו בודד — הרוח כבר גוועת והילה קרה שקופה מכסה את שכבות האויר כמו כפור פריך — לשעה מאוחרת מותר את מדור השידוכים וההכרזות.

אינו מחפש בן-זוג. אינו כזה, גם ידיד לא. כל הברואים ידידי, מכבר הוא יודע, עשויים בצלמו, רק את החמימות המתעוררת, כמו ספינה עייפה העוגנת במינמל טובים, המשחזרת זכרונות של חריקות ובעיטות נפתולי המים בירכיה הצהובים, אצות, ירקות, אשר ידעה בבטחון כי תגיע.

"פרטי — הנדסאי, אשכנזי רווק נאה 180/30, באשכנזיה משכילה וסולידית,

אפשר מבית מסורתי ת.ד. 239. רמת גן."

"אלמן 44 חרשתן, עצמאי נאה וספורטיבי — מכון עופר."

כל הרווקים והנאים, בעלי דירות, מכונית אופל למכירה שנת ייצור 1974, 4 צילינדרים, באים אליו עכשיו, מתכנסים כמו פרפרי הלילה — קפאו הללו בנקודת אור, שאין בה שריפה וקור אין בה — בכנפיים שמוטות נכנעים, באים תחת ההילה שמנורת הלילה שלו יוצרת. הוא אוהב אותם, את כולם, בדידותו חובקת, ללא רחם לופתת, הם שלו, הם איתו, רחמיו גדולים, לבו פעור.

על מדור בנות-זוג פוסח. הלילה סוגר אט-אט על עפעפיו, ראשו נרכן, כמעט מוטח, מעל עיניו מרפרפים הפרפרים את דעיכת החושך, חולשה בו והוא מודע לה. עייף. ראשו נשמת. גליונות העתון מציינים רשת לילית מתחתיו. קשה לו. קשה לו לדמות אותן, לראות אותן זוחלות, על שולחן הלילה שלו מדפקות, בבשמים בהירים וכותנות-לילה שקופות נתקלות בזכוכית. הוא, אמן האנשים הקפואים בלבו, אסטטיקן של חסד קבוע המכיר בכוחו, אינו יכול לשאת את הדינמיות הרחרחנית, המששנית אשר לבנות מין זה, את הקירבה העצבנית שהן דורשות בכוח עורן, שפתות פערות, חזה צמא ליטופים, השבעות, אהבות.

עכשיו הוא מוכן. מתרכז בעוצמה. עכשיו הוא בשיא ההזדהות. מדמה מעגל אור, אור כבד שולחת הנורה 120V — למעגל החיים. הוא שוקל. הוא מונה את החסד. גופו שקוף, גופו רפוי, בקלות יכול היה להתרומם, הוא מניח לו להיות עביר, בעוצמה קולט אל תוכו, מתוכו יצר סיבים שקופים האוחזים את חדרו, חדרו יוצר סיבים שקופים האוחזים חדרים אחרים, ערים אחרות. עכשיו הוא בשיא השליטה. עינו לטושה. העולם מתנועע תוך קליטה — תוך פליטה מטובו, משלו, רוקו זב, ידי מיומנות... לאט הוא נרגע.

בבקרים מאירה לו עבודתו. בחדר סגור עושה בנכונות, בהכנעה, את מלאו אחריותו מקיים. בערבים. בכבוד. אחר הצהריים. תיבת הדואר שלו. איש הקשר. קביעות וחזותמת כחולה. בטאונים פוליטיים. ז'ורנאליים. ידיעונים טכניים, ויום אחד — מכתב. עטיפה לו רגילה ואינה רגילה. ובושם שאינו בושם רק ריח מוכר. שדות, סגילות-בר סגלגלות, משטחי ירק.

"אל: תיבת דואר 2345

אליך

שאינך מוכר, אך מכיר בבדידות.

ממני, שאיני עונה. מפחד איני עונה, מחוסר אומץ, מתביישת מהסתיי גותי, מתביישת משיבת הפתי שלי בחלון הפתוח, מונה את כל האהבות המתהלכות ברחוב מולי. מדמה. קוראת את מדור ההכרזות בעתונים ומסתייגת מאלו שאינם מוצאים. אינך מוצא? איך אתה נראה? למה נזקק אתה לשיטות כאלה? איך יכול אתה להזהר ללא בושם במוגבלויות שלך? מה מגביל אותך? מה הדפסת החבוי בך, המחייב אותך להכיר אישה דרך מודעה?

ובכל זאת אולי אומץ. אולי יושר. אם תהיה מעוניין כתוב."

לא הופתע. בחן את כתב-היד. עולה היה כלפי מעלה. מודקד ויורד בתולדות מטה. פרוע ותוקפני. אחרי שבחן את כתב-היד הסתכל שוב אל המען וכאב פתאומי דקר. המכתב לא כוון אליו. מזור. מזור אף-על-פי שלא פירסם מודעה. הוא שכונס את המודעות, כונף אותן בשולי מוחו, היה בטוח של נועדו הדברים — כמו תוכחה חבויה. ולא. המכתב כוון אל תיבת-הדואר שלי. הדורר טעה והניח אותה בוו שלו. מאחר ופתח את המעטפה, לא החזיר אותה אל תיבת הדואר המיועדת, גם כך חשב, ובשמץ בושם, שמכתב כזה אינו יאה למבקשים חיבה דרך מילים כתובות. חיבה אותה הוא ממניק ללא הסתייגות, אהבה אותה הוא נותן בלילות קשים של הודעות, של קשר הדוק עם כולם, שאינם יודעים, אינם יודעים ואולי מוטב שלא ידעו. אחר כך ידע שהחסד דרכו שהוא מופיע ללא ידיעה ועוטף ללא ידיעה ועושה את שלו בחשאי. על המכתב החליט לענות. כתב דוקרני כזה של עט-נובע בצבע הטורקיז אינו יכול להיות מונח בין אותיות העתונים שהסביר לו פתאום, עד כמה הן אנונימיות. בלילה היה מונה את פעימות הקיץ המגבירות את קצבו, בעצבנות לקראת כלותן, ומריח מבעד לחמסין המעורפל את קרירות הסתיו, מה מאד היה רוצה לענות. לא היתה לו יכולת לתרגם את התמימות שהרגיש בעד שחור המילים. רצה להיות אישי, רצה להורות שהוא מבין, הבין, רוצה לעזור, להעזר. אולי ההרגל הפריע. אולי קשה היה עליו לסנן את פקעת אור החסד לקרן חודרת אחת, על כן כתב ששמח למכתבה והיה מעוניין לפגוש בה, אם תתקשר לטלפון... יוכלו לתאם פגישה.

אני הייתי הנערה.

איש טוב לב, מעיזה אני לומר, איש רב חסד השומר בעינו הלטושה, עוקר בזהירות מבין שובכי שוקיו השעירים, מניח בעדינות. עוקר. המיטה היתה בחדרי, לבנה גדולה עוטה ציפוי זרוע בעגולים אדומים בחדרו שעטוף היה עתונים, תריסים מוגפים וריח עובש כלשהו — לא רצו שנשאר, אף-על-פי שרצה שאראהו. איש עדין, לבן מאוד, איש עם ידיים רכות, מלפפות, נוגעות בחיישנות כמו במשוש עור, איש נפלא, כה רוצה

להינות, רוח מלטפת הופך, קשת הרוצה להתנגן, מיתר הרוצה להיפרט, איש רך מאוד שהופך את גופו לגופי כמו בית צדף הופך לי, מתקשה בשבילי, עושה בשבילי וחדל כשעייפת. אני הייתי הנערה. סוף של קיץ. מחנק בגרון והצורך להודות סוף — קיץ עבה, חונק, שמיים מעורפלים בחשורת עננים המפעפעים חום. מכתבו היה קר ולכן נוגע. מכתבו היה רשמי לכן התיר פתחים. לא יכולתי לפסול דרך מכתבו, לתפוס את המומים לכן צילצלתי למשרדו. גם שם דיבר מעט, היה עסוק, כמו סגור, קבענו פגישה בביתו. תמיד אוכור עתונים, עשרות עתונים, מאות עתונים, מונחים מכל הסוגים, בסלי עתונים, הצבעים, על המקרר, על הרצפה, בארון-המטבח, ערימה גדולה, בפינת החדר, כמו צריך היה לפלס את הדרך בין קושי של מאות עתונים.

אאלתי מיד: "מדוע ענית לי? האם קיבלת הרבה מכתבים מנערות?"
"איני יודע, כמה."

כל כך רצה לעשותני נינוחה, הצטער על העתונים, הוא חובב, אמר, של המילה המודפסת, גם עובד ככתבן, ואני צחקתי לעצמי: "חובב של המילה המודפסת, אולי אתה כותב?"
"לא, איני יודע בעצם למה את מתכוונת."

"כותב מודעות שידוכים והכרזות, לכן אני מתכוונת."
"אין זה רע להודות בבדידות, בצורך של אנשים להכיר אנשים, לא כל אחד יכול, לא כל אחד יודע, אל תצטערי שענית, מאות אנשים עונים, נותבים, אני מכבד את אומץ ליבך."

"אני מכבדת את אומץ ליבך, אולי יכול היית לכתוב שירה, לא, איני מאמינה בדרך זו. הנידונים לחופש אמר סרט, הנידונים לבדידות ואמרת אני, באתי כי אני מתעניינת בזריות, רציתי לנסות פעם את הדרך הזו, לראות את בעלי-המום המסתתרים אחר המילה, סלח נא, איני מתכוונת דווקא אליך, אך יש לי רתיעה לנושא."

הוא לא ידע לענות, לכן נגע בי. העביר לי רחשים דקים של עדינות, ליטף את שערי כלטף אחות, העדינות והרכות אשר לאצבעותי, פנים של תינוק, אז לא ידעתי עד כמה הוא מבין, מיטת נזיר היתה לו, צרה עם סורגי ברזל, ארוכה, ואני אמרתי "אולי נלך אלי."

הוא אחז בידי כל הדרך, מזור, מרחק שלושה רחובות גרנו: "לא ראיתך אף פעם."

"אני עסוק, אוהב לעבוד בערבים, מטייל בעיני מבעד לסורגי התריסים, איני יוצא הרבה."

לא ידעתי על מה לשוחח עמו. לא הירבה שיחה, רק אצבעו הקטנה היתה מצוירת בפנים כפי-ידי את קווי החיים, קווי המתים, קווי התשוקה, היתה מצוירת אצבעו הקטנה בתוך פנים כף ידי, אוהזת ולא מרפה. ידעתי לקרוא בו מיד. חשבתי. היו לו עיניים חסרות הבעה, עגולות מאוד וטובות מאוד, התמימות היתה קורנת מעיניו, ממחצו הלבן, כבר אז הכרתי בכוחו להשרות חסד. הוא לא ידע כיצד, כל כך רצה לקרב ולא ידע כיצד. איש עדין לבן מאוד. איש עם ידיים רכות מלטפות, נוגעות בחיישנות כמו במשוש עיור. אחר כך בבית התכונן בי עיניו חסרות ההבעה, בתמימות פקוחה היו עיניו מביטות כמעט אינן ממצמצות, הורדתי את חולצתי בנינוחות, ברכות הורדתי את חולצתי, איש רך מאוד שהפך את גופו לגופי, בית צדף הפך לי, התקשה בשבילי, עשה בשבילי וחדל כשעייפתי. אחר כך היתה בי תחושת אינאונים. סחוט שדי העלמה בכוח, דרוך, ואין גם חלב להניק.

"לא גמרת?"

"לא."

"ואיך רוצה?"

"לא."

"מדוע?"

"איני יכול בשניים."

היושר שלו. היושר שלו.

ראיתי אותה סוחטת שדיה בכוח ואין במ חלב להניק. אחותי צעקתי לה, עוריני, אין בי רצון לינוק, אין בי רצון לקבל, לתת אני נצרך, לתת אני חייב, אחר-כך ראיתי אותה שותקת, כמו מנמנמת בהרהוריה, רחוקה מאוד, ראשה כבר נישא למקומות זרים ובגופה עוד חסד הנינוחות רפוי.

ב.

וקר טוב אחותי, מי הדג שבלע אותך?"

פעם חיו בעל אישה ושני ילדיהם, האם מתה והאב נשא אישה אחרת שהביאה עימה עוד שני ילדים, וילדים מהאם הקודמת התנכלה.

אמרה האחות לאחיה הקטן: "הבה נברח מהבית כי האם-החורגת מכה אותנו ואמנו לא תחזור עוד."

לקחה את ידו בידה והלכו. הגיעה שעת צהריים והגיעו בדרכם לנחל וראו כיצד דגים הדייגים דגים בחכה.

אמר האח הצעיר לאחותו: "אנסה גם אני לדוג דג ויהיה לנו לארוחת הצהריים."

הסכימה האחות, ועלתה על עץ להסתכל באחיה, כי הדגים פוחדים לצאת כאשר מתבוננים בהם הרבה אנשים.

עברה מכשפה ליד הנחל וראתה את הנערה היפהפיה ששערה בצבע הזהב על צמרת העץ. לקחה מסננת של קמח, הפכה אותה והחלה מסננת קמח "סבתא, סבתא, לא כך מסננים קמח, יש להפוך את המסננת", אמרה לה הנערה ושערה משתלשל, צבעו זהב.

"בואי, בואי ילדתי, רדי והראי לי כיצד מסננים."
יירדה הנערה מהעץ ומיד תפסה אותה המכשפה בשערה הזהוב, ובכוח הטביעה אותה בנחל, שם דג גדול בלע אותה.
חזר האח וחפש את אחותו ולא מצאה. על צמרת העץ ישב דרוך קטן.
"ציפור, ציפור, אולי ראית את אחותי?"
"צוץ, צוץ, צוץ, לא ראיתי."
ראה האח דייג זקן.
"דייג, דייג, אולי ראית את אחותי?"
"לא, לא, לא ראיתי."
ראה האח דגים קטן.
"דגים, דגים, אולי ראית את אחותי?"
"בנחל ראיתיה, בנחל אחותך, בנחל."
הבין הנער כי אחותו טבעה בנחל, וישב ליד שפת הנחל ובכה — "בוקר טוב אחותי, מי הדג שבלע אותך?" וכך יום-יום, במשך שנים, היה האח חוזר לנחל ושר ובוכה לאחותו. ויום אחד שמע את קולה מהנחל:
"דג בעל שלושה צבעים, אחי
ובן נולד לי, עם כוכב זהב בראשו."
גדל הנער, ואת אחותו לא יכול היה לשכוח. והיה חוזר לנחל מדי יום ושר ובוכה לה:
"בוקר טוב אחותי, מי הדג שבלע אותך?"
והיתה עונה לו ממעמקי הנחל:
"דג בעל שלושה צבעים, אחי
ובן נולד לי, עם כוכב זהב בראשו."
יום אחד עבר בן-המלך ליד הנחל ושמע את האח שר לאחותו. אמר לעצמו: אראה מה הנחל עונה ואיך הוא מדבר. ופתאום שמע את הנחל עונה וגם מדבר:
"דג בעל שלושה צבעים, אחי
ובן נולד לי, עם כוכב זהב בראשו."
שאל בן-המלך את הנער, וזה סיפר לו כל אשר קרה. החליט בן-המלך לראות איזה דג יש בעל שלושה צבעים. הביא פועלים ובעלי-מלאכה ויישב את הנחל, שם מצא דג ענק, אך לא היה זה דג, כי אם חצי גבר חצי דג, ובתוך הדג מצא את הנערה ובנה.

"אני הוא הבן, אני הוא האב, אני הוא האח," היתה מסיטה את השער מעל מצחי, "הראה נא את כוכבך," היתה מתבוננת ברכות, "לך אני אומר!" אמרתי לה.

ובן-המלך לקח אל ארמונו את הנערה, אחיה ובנה, ולבן היה כוכב זהב בראשו

קו

הודש סבת השליש
הוצאת המסורות המדעית של האקדמיה ללשון העברית
ערכה שושנה בהס

איכות הצליל, למשל: מצלול דל, מצלול אסוף, מצלול מלא

מַצְלוּל

יחידת הקול המוסיקלי, למשל: צליל גבוה, צליל נמוך, דו, רה, מי וכו' הם צלילים

צִדִּיר

יחידה למדידת הרוח בין גובה שני צלילים.
בפסנתר האוקטבה מתחלקת ל-12 חצאי-טונים שונים. בין דו לבין קה טון (שלם) אחד; בין מי לבין קה חצאי-טון

טוֹן

דיאז: מונחה בחציי-טון מנוחה היסודי של הצליל, למשל: פה פסק.
סימנו של הפסק בתווי הנגינה ♯

בֶּסֶק

בֶּסֶק: מונח בחציי-טון מנוחה היסודי של הצליל, למשל: סי פֶּתַח.
סימנו של הפֶּתַח בתווי הנגינה ♭

נֶחֱת

בתווי הנגינה הסימן ♮ (פֶּקָאוֹר), והוא נועד לבטל את הפֶּתַח או את הפֶּסֶק, ולהחזיר את הצליל לטונו היסודי

סִדְקָה

שורש של השם בֶּסֶק כשורש השם בֶּסֶק, ושניהם קשורים במשמעות העלייה וההמראה.
בֶּסֶק במקום בֶּסֶק: הניין חסרת התנועה נבלעת בפֶּסֶק, וזה הדין בדרך כלל בננין חסרת תנועה, שהיא נבלעת, למשל: הצִיל (במקום הנציל), מִסַּע (במקום מנסיע).

תן דעתך:

חופק בשביל האקדמיה ללשון העברית כשירות לציבור ע"י

הסנה
חברה ישראלית לביטוח בע"מ

יש תיירים המגלים את ישראל דרך בירה מכבי.

אילת. שיער פרוע וצחוק
מתגלגל על החוף.
כחול עמוק ושמש החוגגת כל השנה.
ידיים שזופות מגישות שוב ושוב
כוסות צוננות שהקצף עולה בהן על
גדותיו.

את בירה מכבי ואילת אוהבים כאן
בשבע שפות. כי למעם של בירה
טובה וקרה אין לאום ואין גבולות.
יש תיירים המגלים את ישראל דרך
בירה מכבי. ויש ישראלים המכירים
דרכה את העולם.

maccabee
בירה בינלאומית

רבע השקל

יואל יוסף ריבלין

אגב מחקרי חזרתי ודפדפתי בעיתונות הא"י של ראשית המאה ונתקלתי בסיפור "אקטואלי" זה, שכותרתו משכה את תשומת לבי.

הסיפור התפרסם ב"לוח ארץ-ישראל" לשנת תרע"ד, בשנתו ה-19, בעריכת אברהם משה לונץ. מחברו הוא: יואל יוסף ריבלין, בן ירושלים, מתרגמו של הקוראן לעברית ושל "אלף לילה ולילה". הסיפור הוא מהווי ירושלים של ראשית המאה, אולם על אף תמימותו, יש בו "מוסר-השכל" גם היום.

נדי להקל על הקורא עדכנו את הכתיב. יחד עם זאת לא נגענו ברקמה הלשונית של הסיפור.

הביאה לדפוס והעירה נורית גוברין

היה בערב מערבי הקיץ, באחד מאותם הימים שהקדחת, מחלות העיניים ושאר מחלות שארץ ישראל, סובלת מהן שולטות בכל תקפן. לרגלי מחלה קלה אשר תקפתני, סרתי אל בית המרקחת, לקחת איזו תרופה. בית המרקחת היה מלא מפה אל פה אנשים, נשים וטף ככלוב מלא עוף. מי חולה עיניים ומי בקדחת, כל חלל הבית היה מלא ערבוביה של אנחות חולים ויללות ילדים. המראה הנורא עורר בי רגשי צער הנה פה עומד אב; על ידו ילד סתום עיניים בשכבות מוגלא; מסביב לאב תלויים עוד שני ילדים, אשר גם בהם נתדבקה מחלת אחיהם הקטן. שם עומדת אשה; אחרי סינורה נגררים שני ילדים, האשה עטויה על סנטרה ולחיה מטפחת, כנראה שהיא חשה בשיניה, והיא באה לדרוש בעצת הרוקח, הילדים נגררו אחריה, כי לא חפצו להישאר יחידים בבית; אביהם נסע זה שנים אחדות לאמריקה לבקש מוצא למחיתו. שם משתרע על פסל ארוך, אשר נועד לישיבה למככים לרופא, צעיר כבן חמש עשרה; שניו נוקשות זו לזו; הוא רועד בכל גופו מקדחת; פניו חיוורים כסיד. בין האנחות והיללות, נשמע לרגעים גם קול ריב וקטטה, הגשים מתקוטטות בעד מקום מושב על הספל. אצל פתח הכניסה אל החדר הקטן, ששם יענה נכת הרוקח לדורשיו, רב הדחק. נורא היה לראות אנשים נאנחים ונאנקים מנוצמת מכאוביהם דוחפים ודוחקים, מגדפים ומחרפים איש את רעהו; כל אחד רוצה להיכנס תחילה אל הרוקח.

אולם בין כל המחנות האיומים האלה, משך את עיני עלי איש צעיר אחד, אשר עמד בפנה במסדרון, ויחכה גם הוא להכנס אל הרוקח. חזות פניו העידה עליו, כי הוא כבן חמש ועשרים. הוא היה קצר הקומה. לחייו וסנטרו הקיף וקו צוהבהב קטן. עיניו הפיקו תוגה עמוקה, בגדיו היו פשוטים בתכלית הפשטות, אבל נקיים. ניכר היה שהוא מדלת העם. הוא עמד שקוע במחשבות נפישות, ורק מומן לזמן ניסה להיכנס אל חדר הרוקח; ובראותו כי נסיונו לא עלה בידו, שב לו אל פיתו ואל מחשבותיו. הצעיר הזה משך עליו את התעניינותי מאוד, מה הפץ הוא פה? — כל סימני מחלה לא ראיתי בו. תלשתי לחכות ולהיוודע את זאת, ולכן לא מיהרתי להיכנס אל הרוקח.

לשעה אחת עברה. מיספר החולים במסדרון הלך הלוך והתמעט, רבים קיבלו כבר סמי מרפא וישבו לביתם. רבים נלאו לחכות לרוקח, וישבו על קבוצתיהם, מבלי להיכנס אל הרוקח. האיש הצעיר נכנס אל החדר הקטן. אנוכי נכנסתי אחריו, ואשמע אותו מדבר אל הרוקח:

"מה? הולך כבודו אתי?" — קולו רעד, מן השאלה בצבצו תחנונים. הרוקח היה איש טוב ונוח מטבעו, וישאל את הצעיר: "ומה שלום אשתך?"

"רע מאוד; משעה לשעה יורע מצבה" — הדברים נאמרו באיזה אופן.

"חבל" — קרא הרוקח — "חכה לי מעט, עד אשר אענה למתי-מיספר אשר שאלו, ואחר אלך אתך."

האיש הצעיר יצא שנית אל המסדרון. אחרי רגעים אחדים ניגשתי אל הרוקח, לפני היפטר ממנו שאלתי: "אדוני! מי הוא הצעיר הלזה?"

זהו אחד הצעירים שבאו מרוסיה. זה חודשים אחדים עברו מיום שנשא אשה, גם היא חדשה מקרוב באה מרוסיה. כעת חלתה עליו אשתו בקדחת נפשית. האיש הזה הוא עני מאוד, ואין לו גם כסף לקרוא לרופא הגון אשר יביא לבית החולים. אנוכי ביקשתי את הרופא לבקר את המסכנה הזאת. אולם הוא עומד בדעתו, כי זה אי אפשר. אם יתחיל לבקר בחינם, אז לא יתקן קץ לזה... כך הם החיים" — נאנח הרוקח, אחרי כן קם ללכת עם הצעיר לבקר את אשתו, כי אנוכי הייתי החולה האחרון. גם אנוכי עזבתי את בית המרקחת אחריהם. על הדרך שמעתי אותם משוחחים.

"מה היא מחלתה?" — שאל הצעיר.

"קדחת עזה; ביחוד סובלים האנשים החדשים בארץ, שאינם רגילים באוויר הארץ ממחלה זו. בפרט תתקף הקדחת אנשים חלשים ורכים כמו האשה הזאת" — ביאר לו הרוקח.

"אולם מה דעת כבודו? האין סכנה בדבר?" — שאל הצעיר שנית. עיניו כוננו אל הרוקח כנישפט המביט בפני שופטו ומיחל למוצא פיו לשמע גזר דינו לשבט או לחסד.

"אם ימי המחלה לא ימשכו, אז יש תקווה, כי זה יעבור בשלום, מבלי כל סכנה. אולם אם היא תימשך זמן רב, אז... אי-אפשר לדעת..." הרוקח לא כילה את דבריו, קשה היה לו להגיד את האמת המרה לצעיר המיסכן.

"זה שבעה ימים עברו מיום נפלה למשכב" — אמר הצעיר בקול רפה. אי אפשר היה להבחין אם הוא מספר זאת לרוקח, או אם הוא מדבר לנפשו, אחרי כן הוסיף בקול רם:

"היודע כבודו?! היום קשה עליה גם הדיבור, רק בקושי עולה לה לבטא מלה או שתיים"

"חבל! חבל!" — נאנח הרוקח. הוא נד לגורל הצעיר המיסכן.

"מה חושב כבודו? הנחוץ לקרוא לרופא?" — שאל הצעיר שוב. הרוקח בא במבוכה ולא ידע מה לענות, הוא ידע כי הצעיר הזה לא יוכל לקרוא לרופא בשום אופן, ולא חפץ לצער אותו. אחרי רגעים אחדים ענה בשפה רפה: "בוודאי היה יותר טוב, לו קראו לרופא מומחה; אולם בדליכא שאני"

"כמה מקבל הרופא בעד ביקור?"

"רבע השקל" — ענה הרוקח בקצרה.

"רבע השקל... רבע השקל..." חזר הצעיר פעמים אחדות — "פעמים שאני עובד יותר מיום תמים בשביל להרוויח רבע שקל... אל אלהי אבי!"

הם נכנסו שניהם לתוך מבוא אחת החצרות. עוד מן המבוא חדרו לאוני אנחות עמוקות, אשר יצאו כנראה מלב הצעיר. אחרי כן נשתק הכל. אנוכי הלכתי הלאה לביתי.

שני שבועות עברו למן היום ההוא. באחד הימים, בשובי לפנות ערב מעבודתי הביתה, פגשתי "לוויית-מת" על דרכי.

"מי הוא המת?" — שאלתי את אחד המלווים

"אשה צעירה" — ענה לי.

"אולם מי היא האשה הזאת?"

"חדשה, זה לא כבר באה מרוסיה, אין אף אחד מאיתנו מכיר אותה" — ענה לי באדישות גמורה, כנראה כי הוא התרגל במשך שנות עבודתו ב"חברה-קדישא" להביט באדישות אל המחזות היותר מרגיזות (**). המלווים מיהרו לדרכם, ועד מהרה נעלמו כליל מעיני.

"אשה צעירה" — בשכונה שאני דר בה, ואנוכי לא אדע — היתכן הדבר? — העמקתי לחשב זכר האשה הצעיר נמחה כלל מזכרוני, רק אחרי בואי אל השכונה נודע לי, כי המתה היתה אותה האשה הצעירה, שראיתי את בעלה, לפני שבועיים בבית-מרקחת, הקדחת הארורה לא הרפתה ממנה עד אשר משכה עוד מחלות אחרות והצעיד אותה אל פי שאול. שאפשר להשיג רופא בחינם, על-ידי החברות, כנראה לא ידע הצעיר, או אולי בהיותו חדש, לא מצא את הדרכים...

בליל חורף ליל חושך; השמיים היו מכוסים ענני אופל כבדים, רוח צפונית חזקה נשבה ונשיבתה דמתה ללילה, אנוכי עברתי ברחוב הריק מאדם, שקוע במחשבות, פתאום נעצרתי על דרכי על ידי איש צעיר, אשר אחז בכנף מעילי בחזקה, בגדיו היו קרועים ומלוכלכים בטיט ורפש; שערות ראשו וקונו פרוצות, עיניו הפיקו תימהון אפשר היה להכיר, כי בינתו אבדה, הוא פנה אלי.

"אולי יוכל להלוות לי רבע שקל... אנוכי מחוייב. להצילה... אנוכי אשיב לו... חי נפשי אנוכי אשיב... אם לא ילווה לי תמות... היא תמות..." — המלים האחרונות נאמרו ביבבה.

אנוכי היצצתי היטב בפניו ואכיריהו. — זה היה אותו הצעיר, הוא השתגע... אנוכי נפחדתי ממבטו. מבלי דעת בעצמי, נתקתי ממנו ואברח על פני, מרחוק שמעתי אותו עוד צועק ומחרף: "נבל... דמה יחול על ראשך..." אחרי כן התחיל ליבב: "אוי לי... אוי לי... היא מתה... היא מתה..." יבובו נבלע בתוך יללת הרוח, ויתערב אתו לקינה איזמה... קינה על החיים... לרגעים נדמה לי לשמוע מתוך הרוח קול קורא בועס: "נבל! דמה יחול על ראשך..." הקריאה הזאת חדרה עד עצמותי, אנוכי הרגשתי את עצמי אשם באותה שעה, ומלא פחד טמיר רצתי הביתה...

כמה רבעי שקל — הרהרתי בלבי אחרי כן — מוציאים רבבות אנשים על הבל ותוהו, לו היה אז רק רבעי-שקל אחדים, מאלו רבבות השקלים, למסכן הזה! מה רב היה אושרו... אולם עולם כמנהגו נהוג

(*) רבע שקל הוא רבע המג'די התורקית, המחיר היותר מעצר שמקבל רופא בירושלים בעד ביקורו, והוא פרנק ושישה סנט.
(**) כך במקור. המע'

שיח סופרים ותעשיינים

בפנייה של קבוצת תעשיינים אל מערכת "עתון 77", בוטא הניכור הקיים בין "עושי" התעשייה לעושי-הספרות, והורגש צורך בקיום פגישה בין תעשיינים וסופרים.

להלן מוגשים קטעים מפגישה זו, אשר נערכה בבית התעשייה ב-10.4 ש"ז.

בומה שביט:

המפגש בין היצירה הרוחנית לבין היצירה הגשמית הוא צורך שבלעדיו לא ניתן כלל לפתח חברה ישראלית כפי שכולנו רוצים בה. אין ספק שהציבור העוסק בייצור ויצוא, ועסוק — ראשו ורובו — בעבודה יומיומית, לא נתן עד כה את דעתו במידה מספקת להיוון החוזר שהוא יכול להנות ממנו במפגשו עם היוצרים ומעצבי דמות החברה.

אני מצפה שמפגש זה יוליד מערכת קשרים הדדית בין היצרנים לבין אנשי הרוח ושיחד נוכל ליצור בישראל חברה תעשייתית מתקדמת שעובדיה חיים ברווחה ובכבוד מעמל כפיהם, תוך שהם נהנים מכל אותו טובות שהרוח היוצרת בישראל יכולה להשפיע עליהם.

דוד מושביץ: זאלו אותי בשביל מה המפגש הזה. אנסה לשתף אתכם במחשבות שהביאו אותי לנסות ליצור את המפגש ונראה אם נוכל ליצור את אותו דיאלוג שאני מקווה ליצור.

אני אישית עוסק בתעשייה כשמונה שנים ויש נושא אחד שמטריד אותי בהקשר שלנו. אני ער לתופעה של הניכור הקיים בין מה שנקרא אינטליגנציה לבין מה שנקרא ציבור התעשיינים בישראל. ניכור שהמקורות ההיסטוריים שלו מובנים, אבל שלדעתי היום אין לו הצדקה. אין לו הצדקה גם אם בודקים מה שקורה בעולם הגדול. בארצות הברית, למשל, ממלאות החברות הגדולות את אותם תפקידים, שמלאו האפיפיורים ותומכי התרבות בתקופת הרנסנס האיטלקי. בארץ, משום-מה, מופיעים התעשיינים בדרך כלל ברשימה אחת, עם הספרנים, הסטורנים, מנצלי העבדים, עושי העם ובדרך כלל גם שמים אותם בסוף יחד עם "גוש אמונים" וכל מה שקשור בזה.

בלי להיכנס להכללות, אני חושב שזה לא משקף את המציאות שבה אנחנו חיים. אני חושב שהיום התעשייה בישראל, מעבר לתפקיד הכלכלי שלה, מייצגת את אחד הגורמים הליברליים ביותר והמתקדמים ביותר בחברה הישראלית. שלא לדבר על התפקיד שלה כתומך בתרבות, ולא רק כצרכנים. (אני מניח שהתעשיינים הם גם בין צרכני התרבות הגדולים של המדינה).

וזאת הסיבה שבגללה זימנתי את הפגישה הזו, לנסות לפתור את הבעיה של הדימוי של התעשייה בעיני מה שנקרא מעצבי התרבות הישראלית. אני מקווה שנצליח לנהל פה דיאלוג על נושא זה ושנוכל למצוא דרך נכונה להמשיך במפגשים כאלה, אשר באמצעותם נוסף סוג אחר של איכות לבית הנה, מעצם ביקורם של סופרים בו תקוותי רבה לפיכך שהקבוצה המתארכת היום תמצא דרך להמשיך הקשר בינינו לאורך זמן.

א.ב. יהושע: זה מפגש באמת בלתי רגיל, בלתי שכיח. בעצם, כאילו אין שום דבר שבעצם אפשר לדבר עליו יחד. ואני בכל אופן חושב שיש כמה וכמה דברים שאפשר לחבר אותם כאן למשהו ואני מוכן לדבר באמת ברמה לגמרי לגמרי כללית. היום המצב הוא שאנחנו נמצאים בעצם כולנו בחזית אחת. ההבדלים מלפני 15—10 שנים בין משק פועלי שנלחם למען קואופרציה לבין משק פרטי וכל הוויכוחים הללו נגמרו. לא נגמרו כיוון שאין הם ויכוחים אמיתיים, אלא כיוון שהשאלות נעשו הרבה יותר קרדינליות: האם המשק בכלל יעבוד. והבעיה היא לא אם הוא יהיה קפיטליסטי או אחר, אלא אם כולנו ככלל נעמוד ונרוויח. והעיקר אם נהיה.

אני בזמן האחרון מנהל, וחברי יודעים את זה, איזו שהיא מלחמה יסודית על נושא שבעיני הוא הנושא המרכזי של מדינת ישראל היום. לא השאלה הערבית ואפילו לא השאלות של הפער למיניהן וכו', אלא השאלה כמה יהודים יהיו כאן, זאת אומרת השאלה של נוכחותנו בכלל כן. אני לא יודע אם קראתם את אותו מאמר מדכא ב"הארץ" בו ניתח סטטיסטיקאי אחת משכבות הגיל החסרות ביותר, הוא בדק על פי מאזנים דמוגרפיים, ומצא ששכבת הגיל החסרה כאן היא 30 עד 45. זה הגיל של היורדים, יורדים ממשיים, שעזבו את הארץ ושאלו אפילו היו חוזרים אליה, תוך נניח 10—15 שנה, כיוון שישנה גם חזרה של יורדים בשלבים יותר מאוחרים, אבל הקבוצה הזאת, חסרה. וזאת הקבוצה שבה אדם נתון את מיטבו וזה העיקר: העיקר הוא שהספרות נאבקת בעצם על ה"כאן" וה"עכשיו" של זהות הארץ הזאת. אין מבטא יותר עמוק ל"קומיטמנט" של הזהות מאשר הספרות. אפילו תתקוף כאשר תתקוף, תתאר את התמונה השחורה ביותר, אבל היא בסופו של תא ההקפאה. המצאה הישראלית. תיחכום מיוחד. רעיון מקורי ונשכנע את השפה למחות שאין לה תחליף. מוסיקאי יכול לחשוב על אירופה, חייל יכול לחשוב על אירופה. הספרות, דרך הלשון קשורה למקום הזה. מסביב לכנסת, בשוחה האחרונה צריכים להעמיד את הסופרים, עם הרובים הציכיים. הם יהיו האחרונים שיצטרכו להגן על ה"עסק" הזה, כיוון שהם לא רק יאבדו את ארצם, הם גם יאבדו את מקצועם.

במובן מסויים אתם נאבקים על אותו עניין, באם זה יצירת מוצרים שבעצם אפשר לייצר אותם בכל העולם. ואתם אומרים: נעשה איזה שהוא חידוש של הידית או של תא ההקפאה. המצאה הישראלית. תיחכום מיוחד. רעיון מקורי ונשכנע את השוק המקומי והעולמי שזה נעשה טוב יותר מאשר בחוץ, עם כל האשראי ובתי החרושת הגדולים הקיימים שם. זה בעצם סוג המאבק שלכם. ויש קשר בין הדברים. גם תרבות אפשר לייבא מחו"ל. יש מוויאונים בגרמניה באמריקה. מחלקות שמארגנות תערוכות שלמות, נהדרות, מקוטלגות, ואתה פשוט מקבל את זה באוניה, ופותח אחר-כך במוזיאון, ויש לך תערוכה יוצאת מן הכלל. מיטב האמנים. כמנהל מוזיאון אתה צריך רק ביטוח על זה. אבל למרות הנחיות,

מזה לא ניושע, כשם שלא ניושע מתרגומי ספרות. כי השאלה היא מה יוצר כאן ולמי יוצר. ולכן יש לנו אינטרס משותף: לייצר הרבה ולמכור. להעביר את הדברים אל קהל מבחינה זאת, אין תומך טוב יותר לתרבות ולספרות מאשר התעשייה. כיוון שזה תומך בלי שום הגבלות. אני לא אומר שהמדינה מגבילה אותנו באיזה שהוא מקום. אבל זאת כבר מערכת שנכנסים בה כמובן שיקולים פוליטיים, ואתם באמת גוף לא פוליטי, באופן מהותי. כשעומדים מול המוצר, המוצר הוא חסר ריח פוליטי. כך אני מקווה.

לכן, לפי דעתי יש אפשרות של התוודעות ויש אפשרות של נתינה ומגע דו-כיווני: זה משמעותי ביותר גם כלפי טיפוח תודעת העובדים, דבר ההופך היום לאינטרס העליון של מדינת ישראל — לעבור לייצור, על כל מה שמשממע מכך. אז דרך התרבות. אפשר להעזר, כדי לתת לאנשים הללו משמעות, דרך הספרות וכל מה שקשור בכך. אני לא יודע אם הם רוצים את זה כל כך. אולי עדיין לא יודעים אפילו שזה נחוץ להם.

מבחינה זאת אני חושב שיש אפשרות של מגע ושיתוף פעולה. צריך כמובן לחשוב על כך הרבה. אבל אפשר להגיע אליו.

בן-עמי פרידריך: אנחנו עומדים בפני שאלה קיומית מאוד: המספר של היהודים ואולי יותר מזה — איזה יהודים. וכאן אני רואה את השיתוף, או את המקום לשיתוף, איך אנחנו יכולים לפעול במשותף. לאיזה ציבור של אנשים, בארץ ובחוץ, עם איזה אנשים אנחנו נייצר תוצר ישראלי מובהק, ואיזה ציבור אנשים יהיה כאן, שאתם תכתבו בשבילו. זה בדיוק אותו דבר.

לכן לפי דעתי השאלה היא איך אנחנו יכולים לפעול ביחד, כדי שניצור כאן במשך זמן, לא כאקט חד-פעמי אלא כתהליך, גישה שונה, לאותן הבעיות שאנחנו רוצים לפתור.

נורית גוברין: אני הבנתי את הנושא של הפגישה כקשר בין התרבות במדינה לבין ציבור התעשיינים. מה אנחנו, כשתי קבוצות, שכל אחת עוסקת במדיום אחר, יכולים להיות יחד. אם-כן, מה אפשר לצפות משיתוף פעולה כזה?

אפשר ליצור בעזרת שיתוף פעולה בין שתי הקבוצות האלה תנאים ליצור וליציאה, אי אפשר ליצור תכנים, עמדות ותדמיות. זה דבר שנוצר בדיעבד לא בכונתו מכון, כי זה תהליך של הרבה שנים. אבל אפשר ליצור יחד צרכני תרבות. זה העקרון. זה דבר קשה מאוד, וכולם עושים אותו ואף אחד לא יודע איך עושים את זה. אבל, למשל, ואני פורטת את זה לפרוטות, כאשר נותנים שי לחג לפועלים, אז בצד בקבוק היין, יכול להיות גם ספר. הספרים כיום זה המוצר הזול ביותר שקיים בתור מתנה במדינת ישראל.

שמואל דרור: יצירה באמנות העשייה שלנו, היא לא פחות חשובה ולא פחות בעלת משקל לאדם, מאשר יצירות אחרות ואני לא רוצה לעשות דירוג ולא לתת ציונים לאף אחד. אבל אני חושב שאם הייתי מנסה להגדיר את התעשייה, בכמה מלים, הייתי אומר שזו עשייה מאדם לאדם. אנחנו משרתים את האדם בחיי היומיומיים על ידי זה שאנחנו משקיעים הרבה מאוד מחשבה, הרבה מאוד אמצעים מאמצים, כסף, זעה בכל התחומים שבהם אפשר להביא איזה שהוא דבר שהוא דרוש לאדם, מהמחשבה ועד הסוף. אני לא חושב שיש איזה שהוא תחום, שבו הבעיות הן כל כך קומפלקסיות כמו אצלנו. ולכן אם אני מדבר על ההישגים של התעשייה הישראלית, בהשוואה לתחומים האחרים, שבהם אנחנו בארץ חיים ויוצרים, אני חושב שההישגים שלנו הלכו בקו אלכסוני, למעלה, מחוץ לפרופורציה של משקל התעשייה היום בארץ, למרות שהמשקלה שלה עולה ונעשה יותר ויותר חשוב.

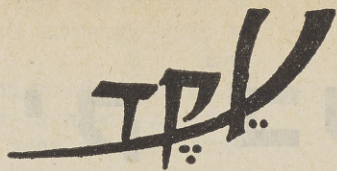
כאשר החלטנו על המפגש הזה אתכם רצינו להתחיל בדו-שיח, ולחפש את הגשר את הקשרים אשר יקרבו אותנו בדרכנו המשותפת לקראת ערכים נכונים ותדמיות נכונות, אשר המדינה הזו זקוקה להן.

משה בן שאול: מה התשתית שאני יכול להציע? יש פועלים שעובדים בתעשיות וזאת מאסה אנושית מרתקת. אנחנו לא מגיעים אליהם. איך נוכל להגיע? על ידי מפגשים, הרבה מפגשים. אם למשל, ב"אתא" יתנו למאסה של הפועלים מפגש של שעה פעם בחודשיים עם סופרים, והנהלת "אתא" תשלם להם את ביטול הזמן הזה... אולי אני חוזר בזה שלוש שנה אחורה, אבל זה נראה לי כמיין חלוציות שצריכים לחדש אותה, ואני רואה בזה גם את הצדדים היפים, וגם את הצדדים התועלתיים בפירוש. לנו וגם לפועלים, משני הצדדים. וזה לא שני מיתרסים.

יצחק קול: בולי צדק. הבעיה היא הקיומיות של העם היהודי במדינת ישראל הוא דיבר על עשירון. אני מדבר על אלה שעומדים להצטרף לעשירון הזה שחשם פה, של ה-35—45. אני מדבר על זה, שאנשים יורדים היום בריש גלי, ומסתכלים על הנשאים כלא מוצלחים. גם בעליה השניה, ובעליה השלישית, אחוזים ענקיים ירדו. אבל לא קרה לנו אף פעם שמי שירד, ירד עם דגל. "שאו גם ציונות" לברוקלין.

אהוד בן-עזר: אני ראתי בהזמנה לפגישה מעין כפפה שהוטלה, כבר ברשימתו של מרדכי שריג שהודפסה בעתון 77, איך הספרות העברית רואה את התעשייה וכאן אני רוצה להסביר כמה דברים:

מה קרה מבחינה היסטורית של הספרות? רוב הסופרים של הדור שלפנינו, וגם אנחנו שעברנו בקיבוצים, בשלב זה או אחר של החיים, היינו כאילו פועלים חקלאיים. מי יותר ומי פחות. לחקלאות היינו קרובים. איש לא עבר את השלב של פועל תעשייה, אי פעם. לכן יצא שנפונים חקלאיים מסויימים, ביחוד קיבוציים

שנתון לשירה 1980

שירים של: אבא קובנר, טוביה ריבנר, יעקב בסר, משה בר-שאל, שלמה טנאי, ארז ביטון, ישראל הר, אשר רייך, יאירה גנוסר, יהודה אופן, ריבה רובין, יהודה שביט, מרים אורן, מיכל גוברין, יצחק עקביהו, אורציון ברתנא, רוני סומק, גאיו שילוני, שמואל שתל, טניה ויוסי הדר, שלום רצבי, חנה עקביהו, בני ציפר, אלי בכר, פרץ בנאי ועוד.

מסה על אלתרמן מאת הלל ברזל.

ראיון עם גבריאל מוקד • שיחות עם: עודד סברדליק ובנימין סגל.

תרגומים משירי: בורחס, אליטיס, ט.ס. אליוט קאמינגס ועוד. וכן מאמרים מתורגמים על שירה.

ספרים חדשים:

אהרן מסקין — אגדת הגולם מאת שמעון פינקל.

האדם החדש — מסה כמו אנטרופולוגי מאת ד"ר נחום אריאלי.

יחף כמו ציפור — שירים מאת יהודה שביט.

רישומים של המחבר.

טורף דרכים — שירים מאת שלום רצבי.

עומד להופיע!!!

"שירה צעירה"

מהדורה מורחבת ומעודכנת; (אנתולוגיה של השירה העברית בדור המדינה, 1948—1980)

עורכים: ד"ר חנה יעוז, יעקב בסר, איתמר יעוז-קסט.

ספרית פועלים

ספרים חדשים

ויליאם פוקנר / בשכבי גוועת

מאנגלית: רינה ליטוין

עלילת מותה וקבורתה של אם בכפר נידח במיסיסיפי. פנינת יצירותיו של אחד מגדולי המספרים בימינו. חתן פרס נובל לספרות.

רן אדליסט / מגדלים פורחים

רומן מקורי, מרתק, באקטואליות שבו, מתמודד עם בעיות בוערות של הזמן והדור.

גבריאל לאוב / עקץ כפול

מגרמנית: יהודה להב

אסופת הומורסקות שנונות, חכמות ומשעשעות, של הומוריסט יהודי, שספריו הפכו רבי-מכר בכל ארצות אירופה. הספר מלווה ציורים משל הצייר הנודע — הנס גאורג ראוך.

יוסף אבן / הדמות בסיפורת

הספר דן בשלושת תחומי התגלחותה של הדמות ביצירה, בסוגים השונים של הדמויות, באמצעים הבונים את האופי ואת חיי-הנפש של הדמות ובמעמדה ותפקידה במארג היצירה השלמה.

ג'ראלד דארל / חיות ציפורים וקרובים

מאנגלית: אפרה ישועה

ספר נוסף של הזואולוג והפיטן, דארל, שסיפוריו מקסימים קוראים בכל הגילים, בסגנונות העלילה בהומור ובחכמת החיים שלו.

יואב לויטס (הלוי) /

מכתבים מבית כלא

מחברם של "אחר צהריים בעיר", והרומאן "פיטקרן" ביצירה מקורית שמציאות ודמיון, ריאליה וסמליות עושים את קריאתה לחוויה מיוחדת.

אורה לבי-רון / כשאני

המשוררת — פנים חדשות בשירה הצעירה שלנו, ספר ביכורים; ועם זאת — שירה עשירה ביטוי, מגובשת, וצלולת חוויות ובהירה מאוד.

מן חלק מהספרות העברית.

הקשר שיכול להיות? נדמה לי שמאיון שהיא בחינה ציבורית שני המחנות של שייכים למחנה הפועלים. זה לא מצביע על עמדה פוליטית מסוימת, אלא עמדה של אנשים שפויים. במידה שעלולים להיות מבחנים ציבוריים לגבי וית קרדינליות של עם ישראל, חשוב שגילויי דעת בנושאים כאלה יהיו על שם של אנשים בולטים בעולם הספרות והתעשייה. רק אז יהיו בעלי השפעה כל הציבור. דווקא כאשר שני גורמים שונים זה מזה, חוברים יחד להגיב על צורת שצריך לתת עליה את הדעת.

ואל אשר: מוצא חן בעיני הרעיון של דו-שיח. לא חסרים ערכים, אבל חסרה משה. אצלנו בתעשייה, בתעשייה מהסוג שלנו, היחס בין עובדי ייצור לעובדי ראיון הלכן הוא בערך 1 ל-1, זאת אומרת כנגד כל פועל ייצור יש בערך אחד וכלכלן אחד וטכנאי אחד. אבל אם אתם חושבים שהמהנדסים הם בעלי תרבות ובעלי ערכים יותר גבוהים מהפועל הפשוט, זה בדיוק להיפך. אני יושב ביום ששי עם חברי המהנדסים, השיחה תמיד היא שיחה יבשה על נושאים פרוזאיים ביותר. אני חושב שפה בהחלט יש מקום להביא תרבות לתוך המפעל, מתוך זה שהיום תעשייה זה גוף אחד שיוצר ביחד משהו. מנת ליצור לא מספיק רק שאתה טכנאי טוב או אתה מהנדס טוב, אתה חייב תשנית הוו יהיו מערכים נוספים. אני חושב שיש בהחלט מקום לקיים מפגש כזה כמו זה שהוצע קודם. ולא כאקט חד-פעמי, אלא כמגמה מתמשכת. כך נעניין החדרת הספר העברי למפעלים תעשייתיים. לסיכום: מאחר ונפגשנו בהחלט מקום לשיתוף פעולה, ואני מקווה לדו-שיח מתמשך בינינו.

לאוטמן: הייתי רוצה להגדיר ואולי לזווג פגישה נוספת. שריג כאיש יחסי בור שלנו במאמר שלו כותב: 32 שנה אחרי שקמה המדינה, לא זכתה התעשייה של אנשי הרוח. אני חושב שיש להרחיב את הנושא. נדמה לי שחלקנו של התעשייתנים (ודאי קרא ספרים, אבל אני בספק אם אתם הייתם בתעשייה. דל הלב: האם אלו היושבים פה היו באיזה שהוא מפעל בשנים האחרונות? מציץ, באווא נעשה פעם מפגשים גם שם. במפעלים. נחפש את המכונה המשותפת. כאורחים טובים שלא רוצים לעזוב את הארץ, שרוצים שילדינו יחיו פה. נשב ביחד ונחשוב — איך בכל זאת עושים מדינה יפה, שכדאי יהיה לה.

מר יעוז-קסט: אם יש אלמנט בקיום הישראלי, שהוא לנצח קשור לארץ זה, וההאלמנט של הסופרים העבריים.

הוא אתה יכול להעביר מכאן להונולולו, אבל ספרות אינך יכול.

אני רוצה לומר כאן? בשעה שתלמיד יכול לשאול, למה לי ללמוד עברית כאשר הספרות האנגלית הרבה יותר יפה ורחבה? למה לי ללמוד בלשון העברית, כאשר האנגלית או הצרפתית או הגרמנית שפות הרבה מפותחות, — משהו רקוב בדנמרק, משהו איום.

איום קורה פה. ואז באיזה שהוא מקום אנחנו עומדים פה מול תקיפה ממצד אחד, שאינה מסוגלת להבין שאיכות הופכת לכמות. שאין פה קיום מעטים, שמחזיקים את התרבות העברית.

שצריכה להיות על תפיסה איכותית של מיעוט. כמה ספרים מקוריים? זאת השאלה. זו ארץ שאין לה שום זכות קיום, אם לא זכות קיום אין שום זכות קיום לתעשייה, אין זכות קיום לשום דבר. ואנחנו הולכים וזה כתוצאה מאיזו תפיסה כמוחית, בה כל אפשרות קיום לעתיד ת כי למחרת באה אותה שאלה שנער מסויים שואל: למה ללמוד ספרות אם אפשר ללמוד ספרות אנגלית? מחר בהחלט זה יכול להיות נחלת ואז — למה נשב פה? למה נקים פה, במאמצים רבים, תעשייה, שאולי נצליח דבר יותר באוטטריה? למה דווקא פה?

זה נמצאים כולנו באותה קלחת. בנקודה זו יש צורך בשיתוף פעולה עם באיזה שהוא אופן, גם לשפת המעשה.

בסר: נראה לי שמדרכי שריג צדק במאמרו בעתון 77 האחרון. יש אכן שנה לתעשייה ויחס שונה לחקלאות. (ולדעתי הוא לא התכוון רק לחקלאות, מפעל הציור בכלל)

אני חושב שהוא לא שאל את עצמו את שאלת התשתית במאמרו זה — מדוע השונה? מה קרה?

התחילו לבנות את החקלאות ולהקים קיבוצים, התכוונו ליצור בסיס לאורח חיה. לא להשתלב בקיים ואף לא לשנותו, אלא לבנות תשתית להוויה אחרת את הפירמידה של בורוכוב.

חקלאי-אידיאולוגי זה לא שאל את עצמו בדאגה רבה: איזו תדמית יש לא טען שבעצם מה שמעניין אותו זה לגדל חיטה ומלפפונים וכיצא באלה. בנסף לעשייה החקלאית-מקצועית בנה את "הקיבוץ המאוחד", ואת "ספרית הקים את "הבימה" תמך והקים את הספרות העברית. ובכך גרם למהפכה ביותר בתולדות הציונות, בתולדות העם היהודי ובהתייאת הלשון העברית.

מן חלק על תפקידה האחראי של התעשייה, ואיתמר אמר פה במלים נרגשות, שתכולנו נמצאים באותה קלחת. אבל אני לא חושב, עם כל הכבוד לכל העובדים ותורמים, (ודוד מושביץ הוא אולי אחד הבולטים בתחום זה), שיה עשתה די או לפחות את המינימום שהיתה נדרשת לעשות בתחום הזה. ללא לא הייתי מתפלל אם מחר הבית הזה היה מחליט להקים הוצאת ספרים. לא? לא הייתי מתפלל אם הבית הזה היה לוקח על עצמו לתמוך בכתיבת שיש לו מעורבות חברתית, שמבטא למעשה את הדברים האלה שנאמרו שריי זאת הפריודיקה של הספרות, זאת הפריודיקה של הרוח, בלי זה שום דבר. ולזה בעצם התכוון איתמר. הוא לא התכוון לשיבתנו הפיזית לארץ-ישראל. שהרי בארץ זו דיברו גם יוונית וארמית בתקופות מסויימות. אפשר להיות פה פיזית בתוך תרבות אחרת לגמרי, לא חייבים להיות עברית. אלא שלא בזאת אנו רוצים

עם

לארצות הבלקן

רומניה - יוגוסלביה - בולגריה

26 יום (25 לילות) במחיר \$ 1595

רומניה - בולגריה

15 יום (14 לילות) המחיר \$ 870

יוגוסלביה - יוון

11 יום (10 לילות) המחיר \$ 795

ביצוע והרשמה:

אוניברס

חברה לתיירות והובלה בע"מ
רח' רמב"ם 17, תל-אביב, טלפונים: 622976—9 ; 613971

סניפים:

תל-אביב, דיזנגוף 204, טל' 223463
חיפה: דרך העצמאות 88, טל' 522041

אביק בע"מ תעשיית תרופות

רמת-גן

ת.ד. 2077

מברך את

ציבור המשוררים והסופרים
בישראל

לקראת שבוע
הספר העברי תש"מ

רוטקס

היכנסי לאחת החנויות המובחרות

המציגות את מבחר הדגמים החדש של רוטקס

פיג'מות, חולצות טריקו, בגדי-חוף,

גופיות, תחתונים, גרביים;

כולם אופנתיים ומיוצרים מבדי איכות וכלי

וצבעוניים.

בקשי למדוד אותם.

הם ייראו עליך יופי.

הוצאת הקיבוץ המאוחד

הופיעה חוברת סימון קריאה 11

סיפורים מאת: א. ב. יהושע; יוסל בירשטיין; וולפגנג בורכרט;
יצחק בן-מרדכי; יהודית הנדל; ניקולאי גוגול; דן צלקה;
ועוד...

שירים מאת: אבות ישורון; משה ליב-הלפרן; אורי ברנשטיין;
יוסף יחזקאל; מאיר ויזלטיר; מרדכי גלדמן; דן ערמון; יוסף
שרון; יאיר הורביץ; יו מקדירמיד; זלדה; גבריאל פרייל;
יונה וולך; גבריאלה אלישע; אילה אוסס; ועוד...

ביקורת מאת: גרשון שקד; עוזי בהר; יוסף שרון; לילך לחמן;
דוד פישלוב; יגאל שוורץ; חנן חבר; דן צלקה; משה רון.

מחקר מקיף על שירת יהודה עמיחי מאת בועז ערפלי.

מסות של גבריאל צורן; יגאל תומרקין; יעל רנן; נסים
קלדרון; יהודית כהן.

קריקטורה מאת אורי ליפשיץ.

מדורי על מוסר ומלחמה ומדורים קבועים חדשים.

קו — כתב עת לאמנות

בסדרה חדשה

התוכן:

שרה בריטברג — א. ארוך — התקופה הרוסית — הומאג'.

תמי גטר — על רפי לביא.

צבי גולדשטיין — שיחות עם עצמי.

מיכל נאמן — עבודות חדשות.

מיכאל לוין — ריכוד קאופמן — אדריכל, מתכנן וחולם.

מנחם ברינקר — ריאליזם, דוגמות וקונוונציה.

אסא כשר — לקרוא בין השורות / לקרוא בין הקווים.

יגאל צלמונה — על ספרה של גילה בלס. — אפקים חדשים.

תתי כדורי — סקירת תערוכות / לונדון.

גלריה ג'ולי. מ.

— אסמבלאזים

גלריה שרה לוי

— תחריטים

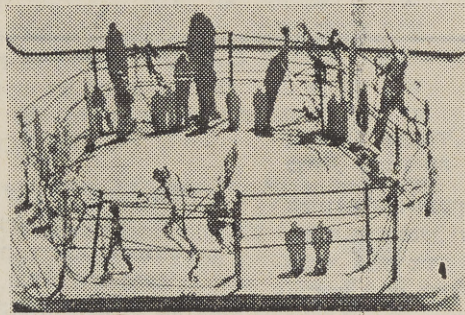
מוזיאון ת"א

— רישומים (רטרוספקטיבי)

— "מסע אל תרבות"

נקודת מבט

של זיוה רוז

רוני בראונשטיין: המו-נות

"חלונות" — רבקה בכר
תיאטרון "הבימה"

חקנית וציירת צעירה ובעלת טמפרמנט, מציגה את עבודותיה ב"פואייה" של תיאטרון "הבימה".

כילידת מצרים וחניכת מוסדות עליית הנוער, עברה לבטים של הסתגלות מהעולם בעל המבט טאליות המורחית שסובב אותה לבין המשיכה לעולם החיצוני ולתרבותו.

את הזכרונות של ימי ילדותה תרגמה לשפה ויזואלית מקורית, תוך שמירה על כללים פלאסטיים טהורים שמעולם לא למדה באופן מסודר.

חלונות ישנים משמשים את מטרות העיקריות: לתחושה של "הצצה" לעולמה וממנו והחוצה, ועוזרים לה בכך קרעי בדים רקומים וכבדי שנים, פחים חלודים, גייר זפת המשמש לאטימה בפני הקור. חלון, חלון, וכביכול האנשים היושבים מאחוריה, ברמז, בהבהה.

האותנטיות של רבקה בכר לא מפוקפקת. ה"נגיעה" בישראל האחרת שלה היא נגיעה עדינה, לא מעיקה.

אין בעצבונה נחיתות ואין בששונה עליונות גזעית, היא לא משתמשת ב"שורשיה" ולא מייצרת אמנות, יש רק עבודות פחות טובות ויותר טובות, ויש חלוקה לא מעשית לשחור-לבן מזרח-מערב, כיוון שהמזרח שולט.

בין מקורות השראתה היא מונה את שירי המשורר ארז ביטון, ואת סיפוריה של עמליה כהנא כרמון. בין השמות לעבודותיה אפשר למצוא את: "איברהים מתכנן כיסא", "נסים תופר מזרון", "המטה של נוגה סלחה", "מאדם שאהיו מקבלת אורחים", "צובעים לחג", או מאדם דאבב עושה גבינה"...

אלמלא היה זה תיאטרון "הבימה" עם השטחים האדומים מקיר אל קיר יכולתי להישבע שחשתי בריח הגבינה הנישא באוויר...

המו-נות.

רוני בראונשטיין בגלריה דוגית.

מנית צעירה בוגרת מכון אבני מתמודדת בתערוכת יחיד ראשונה עם הכדורגל כ"תופעה חברתית מצויה.

היא קוראת לתערוכתה המו-נות כצירוף שתי המילים המון ואמנות ומתייחסת להתלהבות חסרת הפרופורציות סביב התופעה.

רוני משתמשת במגזרי דמויות אדם בגדלים שונים (קרטון, בד) ובגווני פסטל או שחור לבן כשהן "מורקות" במסמרים למגרש שהוא זירת ההתרחשויות. לא מעניינים אותה כללי המשחק המקובלים, היא מניעה את שחקניה לפי כלליה שלה וממציאה להם חוקי קיום אחרים. ברקע פועל טייפ המשמיע קולות "גולים" של קריין נלהב כמעט עד בכי ועל הרצפה מונה מיני-מגרש עשוי לינוליאום עם כדור מוכן לבעיטה.

המשחק של האמנית ב"המון" הוא משחק עדין וסימ-פאטי ועונה על כל כללי הציור שלמדה. היא רושמת, עורכת קומפוזיציה ומטפלת בצבע בצורה זהירה בירתר, על כן ההמון שלה נעים, דמויותיה, יותר משהן מנוכרות הן משמשות את הציור "הנקי", והקשר שלה איתן הוא קשר רגשי של שיתוף.

רוני אולי אינה אוהבת את תופעת ההמון הנלהב והצורה ("מחפש אלילים לשעה, או את הגלדיאטורים של העבר?" לדבריה) אך היא אוהבת "לארגן ציור" והיא עושה זאת טוב.

הזווית של רוני סומק

"נקודה מול קו מס' 8", תערוכתו של איציק עדי בגלריה עמליה ארבל

איציק עדי הוא אמן פוליטי. בכל תום צבע, קו או פסל שלו בולט הרצון להסב את מעשה האמנות ממעשה אסתטי למעשה מחאתי. קילומטראז' המחאה שלו התחיל לפני כ-12 שנים כאשר הביא איציק עדי (יחד עם אריה דובי) גדר תיל ושלטי "גבול לפניך" מן הקיבוץ בו גר והפך את בית האמנים בת"א לסביבה אמנותית שעבר בה משהו ממתח החיים היומיומי של קיבוץ-גבול.

מתח חיים אמנותי זה משמש מאז בכל עבודותיו של עדי (וראויה לציון מיוחד העבודה המוצגת בימים אלה בתערוכת "גבולות" במוזיאון ישראל).

בתערוכה החדשה, השמינית בסדרת התערוכות "נקודה מול קו" מכוונת אנרגית המחאה לבעיות האנרגיה. עדי הצליח ליצור בגלריה סביבה המורכבת מקולאזים, ציורי פנדה, רישומים וחביות נפט. כוחה של התערוכה הוא ביכולת של עדי לדייק גם כשהתערוכה היא בעצם וריאציה על נושא אחד, ביכולת לנקוט עמדה כאשר החומרים הם בסופו של דבר חומרים אסתטיים מאוד.

הקולאזים של יערה בן דוד במרתף "עקד"

עיקרון של הקולאז' הוא עיקרון הכלליים. גזרי תמונה אחת באים בתוך או ליד גזרי תמונה אחרת, והאמן אשר מפקיע את התמונות ממקומן הטבעי יוצר לגזרי התמונות סביבה חדשה.

יערה בן דוד, המבחינה יפה את עיקרון זה, בחרה לחכך כתף בכתף גזרי תמונות כאילו קלאסיות בגזרי תמונות חדשניות יותר. וכך נגזרים ונדבקים צילום המונה לזיה וגזרי צילומי ידים ופסלי סוסים עתיקים ופורטרטים יומיומיים. והצבעים הדומיננטים הם שחור, חום, אדום. כדי לשבור את התמונה הקולאזית 'מגניבה' יערה בן דוד משפטים או שברי משפטים והנוכחות של מילה בתוך סביבה מתוכננת היא דרך לספר את הסיפור של התמונה כולה. וכך הופך מעשה האמנות הקולאזי למעין קומיקס עם כוונות רציניות, למעין סביבה אסתטית ונקיה עם 'תרגום' בגוף התמונה

ומרקין, אמן לוחם ותיק שאישיותו שנויה במחלוקת כיאה לאמן כאריזמטי, ונוכחותו בשוק האמנות יציבה. הוא גדוש וגודלי את סביבתו במאגרי הידע שלו, בעודפי יישויות, בפרורי מחשבות גדולות, במבוכה גור-בחיפושים אידיאולוגיים, ובהטחות צבע פראיות. קות לו שאלות כגון: "האם יש מכנה משותף לאומטריה וסבל?" או "על מה אתה חושב יותר: השואה או על הפירמידות?"... הוא מביע את "לפסל באדמת ירח בחורים אפלים ובאבק כוכבים", הוא קובע באסמבלאזים שלו טליות מוכות ומשאיר "טפח לא מסויד לזכר החורבן ושאר הפליטה"... הוא משתמש בפאתוס משופשף וניו ואינו נרתע מתגובה היסטורית על בעיות מצוקות. השאלה אם להאמיני לו או לא, מיותרת במקרה שלו כיוון שזאת שאלת עצם קיומו של קיום זו איננה מוטלת בספק.

שיש כוח להתנגד ל"השפעה המצטברת" של "מקנינים" בעורקין, ילך ויפגע את "כתבי החי" (הטקסטים המלווים את העבודות) וימצא את

משה גרשוני "בדם לבי"
חדשות" — מוזיאון ת"א

שה גרשוני מייצג אותנו בביאנלה של וונציה השנה (יחד עם מיכה אולמן) וה"עבודה הנוכחית במוזיאון היא הכנה רעיונית לקראת "ההצגה הגדולה".

הינה ממוקמת בשני האולמות הקטנים בקומה חמישית כשהדבר הראשון המושך את העין הוא משט לא כלום" המוצג שם.

הראשון מוצג באמצע כן ציור ועליו לוח זכר-שקוף עם כתובת אדומה בשפה הגרמנית שתר"ת: "האדם (הארגמן) שלי הוא דמו היקר" (מש-מתוך קנטטה של באך). המשפט מתייחס למסורות גיוניות, לישו הקרבן, האסוציאציה של הצבע ה"ס" בגרמניה, דם.

השני מונחות על הרצפה כמה עשרות צלחות לבנות, מוכתמות וצבועות באדום ארגמני טהור, מעין מנחת קורבן שההשראה לכיוון זה נ"י גרשוני) נוצרה בהשפעת יצירתו של מתיאס גולד "מוזבא אייזנהיים" (צייר גרמני בן המאה ה-20 שטיפל בנושא הצליבה).

משתמש בסיסמאות בעלות משמעות מיסטית אינו נשאר בתחום המושגי. בשלב מסוים הוא לאסתיטיקן המעלה את התוכן הרוחני של עבודתו למעט אקספרסיבית. תחושת השליחות מעמידה מול אתגר של חיפוש זהות יותר מתמיד, והוא מ"ברגשי האשם (הקיפוח?) שלו באגרסיביות

ואפשר לראות בגרשוני מין פירט ציוני, שה"עיונות" אינה רודפת אותו כמיטרד אלא מט" את מנוחתו כיהדי... השלכותיו על "צער" יכולות להיראות כמחזה בורלסקה או פלסט מאה, בשני המקרים הוא שומר על מבנה צורני של חזקוה של צבע.

עבודות של האמן משנת 1976 (יד ענוגה") לצורך לאישיותו גם חטא של רגשנות אמיתית.

לא יומן קריאה

לדברי אנטון שמאס שהופיעו בגליון הקודם של "עתון 77".

במקום מבוא

אנטון שמאס הוא ידידי 13 שנה. הוא נמנה עם המעטים שאני חש כלפיהם תחושת ידידות עמוקה במשמעותו המסורתית של המושג, ובו בזמן הוא בן-שיחי לדיאלוג מתמשך בענייני ספרות, דיאלוג שהתגבש בו צופן משותף. דרכם של ידידי אמת, שהם נוהגים והירות איש ברעהו, וגם כשמתרחב תחום העניינים שהם נוגעים בהם בגלוי, ללא התנצלות וללא רתיעה, נותר תמיד שטח מגודר שאין עוברים אותו. הבדלי גיל בינינו, הבדלי הלאום והדת והמדינה השונה של פתיחות גרמו שחרף גילוי הלב וחרף המבצנים הגלויים והסמויים שהועמדו בהם קשרינו, נותרו תחומים חסויים.

כשהוזמנתי על-ידי אנטון להשתתף בימי עיון שנערכו במכון ואן-ליר, הייתי סקרן ביותר לדעת באילו היבטים של תחושת בן המיעוט יתמקדו דבריו. הייתי מודע לרגישותו הרבה בפני עימותים בעניינים של יום-יום, ולא פעם עקבתי בדריכות אחר הקפדניות שעשה כדי להימנע מעימות, ובזמן-זמן לא להתבטל בפני הוולת לא לוותר כהוא זה על זהותו. תהיתי אם הגיע רגע האמת שבו יסכים לחשוף דרך פתלתלה וכואבת זו במגעיו עם משכירי דירות, מעסיקים וכו'. הופתעתי וכמוני מכרים משותפים אחדים שישבו יחד עמי, משמעתית את דבריו. בין השאר, משום שלא פעם ברנעי חולשה לאחר קצרים בתקשורת בין אנטון לבין קהל הערבי, הייתי אני לובש את גלימת הפטרון הסמכותי, ומוזיירו מפני הניתוק העלול לפרוץ בינו לבין סביבתו התרבותית הלאומית, בינו לבין בני עמו, ולו משום שפרץ קדימה הרבה לפני מחנהו, ונוזקתי לדוגמות של סופרים יהודים, מן המאה ה-19 ומראשית המאה ה-20, שלא נטשו במודע ובגלוי את סביבתם הלאומית והתרבותית, אך נותרו מחוצה לה, בלי שייקלטו קליטה של אמת בתרבות הרוב שבתוכה פעלו.

דברים שאמר אנטון היו חסויים בדיאלוג שבינינו. נוח היה לו להשמיעם בפומבי, וממילא, גם התשובה אינה יכולה להיות ברשות הפרט. התגובה נכתבת בידעתי, אך ייתכן מאוד, שדברי יפתיעו אותו לא פחות משהופתעתי מדבריו. ההפתעה ההדדית מרמזת, אולי, יותר מדברינו הגלויים על שורשה העמוק של הבעיה.

לא יומן קריאה

הייתי מאושר אילו יכולתי להסתפק ביומן קריאה, כדי לבטא את מורכבות עמדותי לבעיית הרוב והמיעוט במדינת ישראל, או ליתר דיוק, את מורכבות יחסי לבני העם הערבי שלצידו אני חי מיום הולדתו.

מדוע אין טעם שאביא מובאות מדברים שנכתבו מפני המופתי הירושלמי ומפי קאוק'י, משירי סמיח אל קאסם, מן הסיפורת של כנאפאני ומדברים של ראשד חוסיין, מכרוזי "בני הכפר" ומראיונות עם סיהאם דאדו? משום שהתיווך באמצעות האותיות והדפוס, איפשר לי לקרוא בקצב שלי, בעיבוד הנוח להלך רוחי ובהקשרים שקבעתי לי, וממילא, חרף חריפותם, ולעיתים גסותם, הזיוף שבהם והנעמה המאיימת שלהם יכולתי לרככם או להדחיקם, או ליחסם לשייכות פוליטית קיצונית וכו'. אולם את החוויות הבלתי-אמצעיות של האיום המתמיד, של הסכנה הפיזית, של העלבון המוטח בפנים קשה לי לעבד, או לשנות, או ליחס לבודדים. ואלו מלוות אותי מיום הולדתי.

אמי נסעה ללדת אותי בבית-החולים בקצה הצפוני של תל-אביב בליווי משמר. כנפיות ערביות תקפו אז רכב יהודי ללא הבחנה בזהות נוסעיו. היו אלה הימים הראשונים של המאורעות. משנסעה ללדת את אחי בשעת ערב בתום המאורעות שרר עוצר בגלל אותה סיבה, ואני הועברתי אל שכנים דרך החצרות האחוריות. משגדלתי מעט, ישן אבי כמו כל שכניו עם אלה מתחת למיטה, משום שלילה-לילה חדרו אל בתינו בני הכפר הערבי השכן דרך הפרדסים שגבולו עם שכונתנו. זמן קצר לאחר הכרות כ"ט בנובמבר נעלמו שכנינו (ללא קרב וללא איום) ושבעות אחדים יכולנו לטייל על הגבעות הסמוכות ובשדות פרחי הבר ללא מורא, ואז החלו ההפצצות שפגעו בשכונת מגורי יותר משבכל איזור אחר בעיר והתחלתי להתודע במישרין אל המוות כשזוג שכנים נמצא הרוג במיטתו לאחר שעיף לרוץ למקלט המרוחק בפעם השמינית אותו יום. שש שנים בלבד עברו בין מלחמת השחרור לבין ראשית קציר המוות, שהחל לקצור העימות עם בני העם הערבי במעגל ידידי. באותו זמן למדתי ערבית מדוברת. בבית-ספרי הניחו או בתמימות (והוברה ממקומות הרחוקים יותר), ולאחר שהעולים מעיראק דיברו ערבית טוב יותר מהערבית שידעתי, נשכח לימודי, לא היתה הזדמנות להיפגש עם ערבי פנים אל פנים. הערבי בכפר השכן לקיבוצי היה עדיין פאלאח שאנו מדבר.

המוות פגע ראשונה בחבר נעורי, שכני לחדר בקיבוץ, שגם היום קשה לי לנסח את טיב הקשר העמוק שהיה בינינו. הוא נהרג בקרב עם פדאיו. אותו זמן קראתי את סיפורי תמוז ומגד, ולא התקוממתי על המסר האידיאולוגי שלהם, אלא על הזיוף שבצורת הצגת מורכבות הבעיה. למדתי באוניברסיטה, והתחלתי להורות.

נושא את זכר מתי, לימדתי (מתוך להכה"ל) את סיפורו של אורפו "על חורו כדור", שהציג את הטרגדיה שביחסי היהודי והערבי.

התיידדתי עם אנטון שנה לפני פרוץ מלחמת ששת הימים. במעגל ידידי היה רוברט שרשבסקי, עילו ניצול שואה, איש מוסר שנאבק על חובת היהודי לנו על-פי אמות-מידה של מוסר ביריבו מאתמול, ובשכנו, ומשהתברר לו שאין בן-שיח ערבי לדיאלוג, התאכזב והודה בצורך ליטול את הנשק בעת סכנה, ונהרג בהפגזה הראשונה, של הירדנים לעבר ירושלים המערבית. ילדי חוו לראשונה את חוויות ההחשפות לאש, משעלינו מהמקלטים נמצא בין מיטות תרמיל של כדור שחדר לחדר.

אותם ימים ליוותה אותנו כצל חווית הפרידה בבתי הקברות מידידים ומתלמידים שהיו באי ביתי. אותה עת לא היה למעט בית בסביבתי שלא שכל קרוב, ובתוכם נמצא גם מי שנורה על-ידי ערבי שהרים דגל לבן. אינני יודע מדוע דווקא התחלנו לקשור קשרים עם ערבים ישראלים, וניסינו להידבר עם ערבים מתוך המזרחית. אולם המהלומות באו זו אחר זו. הן עדיין טריות מדי: ההתפוצצות עיני, שמתברר שנפגע בה נער שמשך שנים ניסינו להטיב עמו, ההתפוצצות סמוך לנו. החרדות לבן המשפחה. מספר המתים הגדול מבאי ביתי במלחמת הכיפורים, בתוכם כאלה שהייתי להם במקום אב או אח בכור, עד שאי-אפשר היה ללכת ללוות את כולם ולנחם את כל המשפחות. מסע חיינו היה מלווה אצל ערביים, מוות הנגרם על-ידם, ועוועים, חרדות. ובתוך כך ניסינו לפלס את ארץ נתיב המפונה בזהירות מכל אלה בעזרת ידידים רגישים כו'קלין כהנוב ז"ל ואחרים שצמחו בתוך העולם הערבי, הגיעו לכאן באקראי או מתוך הכרה, והפכו יותר ויותר ישראלים, אך גם משהפכו חלק מהחברה היהודית, ונשארו את משאה בחרת התאבלו והיו מושא לאיומים, חיפשו את המגע האנושי, את הטקסט הספרותי הקומוניקטיבי, את הדרך האפשרית לחיות זה לצד זה במזער פגיעות.

כאשר אנטון נוסע מבית ג'אלה לירושלים יש חשש שמישהו ינהג בו בגסות, כשאנחנו עוברים דרך רמאללה אנו חשופים לאבן. כשהוא קורא עיתון עברי נהג פה ושם ביטוי גס של לאומנות וחוסר סובלנות, אך משאנחנו נקרא עיתון או נאזין לדברי בני הכפר, ניתקל בשנאה ובדחייה מוחלטת על הסף, כשהוא בירושלים הריהו ככל אחד אחר, כשאנו באים לרחוב צאלח אדין, אנו נהג בעוינות.

אני עם מתי וחרדותי ואנטון עם דברי אורי לוברני וכתבתו של גיל סדן נהגים גם לאחר דברים אלה להתראות ולטוות בינינו את רקמת הקשרים העדינה ידידים, משום שכפרטים מצאנו את המשותף הרב בינינו, איטיב צאלח אדין אל חאג' ויוסוף אידריס הם הסופרים המקובלים על שנינו, אך לא על רוב העיתונאים הערביים. יעקב שבתאי, דוד שחר ואהרן אפלפלד הם סופרים המשדרים אל שנינו אך לא אל רוב הקוראים העבריים. ידידינו היהודיים והערביים הם מיעוט בתוכם. אולם, יתרונה של חברתי על חברתו שזכר אלפי שנות היותה חברת נשוא וחברה נרדפת מאפס את השנאה ומעדן את ביטויי הנגד, ואילו סגירותה של החברה שממנה צמח והעדר נסיונה בדיאלוג, מקצין את עמדותיה וסוגר את פני דיאלוג. גם אלמלא הייתי מעמיד מול יומן הקריאה של אנטון את זכר את חרדותי ואת תחושת הדחייה והעוינות ההולכת וגואה, והייתי מציע יומן קריאה קטן משלי, היה זה שלו מחוויר בשוליותו בפני זה שלי שהיה נלקח מן הראשי של הספרות וההגות הערבית בת זמננו.

מלים של תקווה

הימצאותם של עשרות ערבים ילידי הארץ, אשר מרצונם או מכורח הנסיבות את הגבול הסמוי, והפכו שותפים פעילים, אם כי סובלים ולעיתים אף לא של (תרתי משמע), ליצירת תרבות ישראלית (בספרות, באמצעי התקשורת, בהיאחזות ספורט ישראלי וכלכלה ישראלית, שמגעים עם חלקיה היפים יותר והיפים של החברה היהודית הופכים אותם קשובים יותר כלפיה, ומודעים יותר לבעיות והימצאותם של יהודים לא מעטים, המשוכנעים שישאל היא ביתם האחד של תחליף, בית העוגן בים ערבי, והנושאים עמם את זכר סבל היותם מושא תיסכולי עמים משך דורות, מרמז על סיכוי, ולא זעיר, של תקווה הדדית אני משוכנע, שעצמתו של "היהודי היפה" בחברה הישראלית היא רבה, הייתי משוכנע גם ש"הערבי המבין, הרגיש" יצליח לדחות, ולא מעט, את השנאה הלא-רציונאלית, הגואים מן הכפרים, הייתי בטוח ש"יומן הקריאה העברי שלי שהחלו בו מ' סמילנסקי, י' שמיר, ר' בנימין וי"ח ברנר והוא כרכים יפים של הבנה ונסיגות הבנה, לא יפסיק להתמלא, ומשאלתם של דתי המשותפים ז' כהנוב, ס' מיכאל, ש' בלס ואחרים שתיווצר כאן תרבות שבה יישמר ייחודה של כל קבוצה, אך יהיה לה גם מכנה משותף, כמו בשל אנטון שמאס, שר' נחמן מברסלב משמש להם כמוטו, הייתי מצליח לדחוק את זכרונות מתי ולשכך את חרדותי

אלכס

הרהורי בחירות

ני שייכת לסוג שמתלבט לפני בחי-
רות: האתן את קולי למפלגה קטנה,
אך קרובה לרוח, או למפלגה גדולה
הקרובה לי פחות, אך יש לה סיכוי
ויאלי להרכיב ממשלה? בסופו של דבר אני
מצביעה לרוב בעד המפלגה הגדולה. בפעמים
קודמות זה נעשה "כדי למנוע את עליית הליכוד
לשלטון"; הפעם זה צריך להיעשות כדי להורידו.
וואו, על כל פנים, שעה טובה לשיקול ולחשוב-
נפש.

בניגוד לרוב חברי אני שומרת כבוד והערכה
למנהגם בגין השלום עם מצרים, הוא עשה אותו;
הסכמי קמפ דייוויד, הוא חתם עליהם. הוא גם זה
שאמר, בסופו של ויכוח פרלמנטרי אשר נמשך
לשעות הקטנות של הלילה, כי ראש ממשלה
חייב לחשוב לא רק איך לא לפנות ישובים. גם
על גורלם של בני הישובים האלה, שיהרגו אם
תפרוץ עוד מלחמה, חייב ראש ממשלה לחשוב.
ולפי הכלל הזה הוא פעל כאשר החזיר את סיני
ואת ימית. אלה האומרים שגם ממשלה אחרת
היתה נוהגת כך, נוטים לשכוח עד כמה הקצין
העם במשך השנים, עד כמה הרגיל עצמו לחיות
במציאות בלתי-ריאלית שבה רק אנו קובעים
את הכללים. העם, ואמר זאת משה דיין, קל היה
לו יותר לקבל את גזירת הוויתור מידי ממשלה
שידוע עליה שהיא קיצונית. לא בנקל היה מקבלת
מיד ממשלה אחרת. וכך הגענו לפרדוקס של ה-
הברה הישראלית שאת מלחמותיה ניהלו ממש-
לות-הפועלים, ואילו את השלום כרת הליכוד.

ואולם, אם לדעת הפסיכולוגים הזאב מסוגל לע-
שות שלום, אין זה כה בטוח שאפשר להפקיד
בדיו את השמירה עליו. והדברים ידועים. על כן
יש להוריד את הממשלה הזאת — ולפי הארית-
מטיקה שצוינה קודם לשוב ולהעלות את המערך.
אך זו גם השעה לבחינת דברים שנעשו בעבר,
שנעשו בשמנו, בשם תנועת העבודה והסוציא-
ליזם הישראלי.

הורגלנו לשבת מול הטלביזיה ולראות משפחה
ערבית, על הזקנים והתינוקות, עומדת לפני ביתה
שנהרס לפי צו השלטון, משום שאחד מבניה
נמצא אשם בפיגוע בנו. ובכן, איני רוצה לראות
זאת יותר. אם ימצא בתוכנו פושע יהודי, ויהי

רוצה או מרגל או מה שתרצו, אותו נדון ואת
ביתו לא נהרוס, ולא נתנקם בהוריו הזקנים או
בילדיו הקטנים. אמנם הליכוד נתן ממדים מוג-
לים לענישה הסביבתית, אך המערך, חייבת
האמת להיאמר, התחיל בהם והפך אותם לשיטה.
וכאן מוכרחה להיות בחינה של עקרונות, אם יש
דין אחד לכל בני-האדם בארץ זו, אין מקום
לענישה קבוצתית. ואם יש ענישה קבוצתית, אין
דין אחד לכל.

המערך, בקדנציות קודמות, העלה אותנו על ה-
מפה של אמנסטי. אני רוצה שבקדנציה הבאה
יוריד אותנו ממנה. איני רוצה לשוב ולהתבייש
במעשים שנעשים בשמו של הסוציאליזם הישר-
אלי. אין לי צורך ברשימה ארוכה של מטרות;
אני רוצה בדיקה מדוקדקת של מעשים.

רות לבנית

הסגר על המחזה המקורי

האנשים שהשתתפו בסימפוזיון על התיאטר-
ון בגלילון הקדם, (עתון "77", מס' 20)
שייכים למימסד התיאטרון, וכולם שרים
לפי אותם תווים. הם מהווים את הלובי של
היש הישן והישבן בתיאטרון הישראלי. הם האנשים
שכל אחד בתחמו יוצר הסגר על המחזה המקורי.
האנשים האלה לא מסוגלים לזהות מחזה מקורי טוב
אפילו אם יכוונו אליו את כל האורות ויצפו בו במשך
קפת שדה של 120 מ"מ משורה ראשונה ביציע.
מכיוון שמחזה מקורי טוב ועכשווי חייב לבטא את
העולם של ימינו ולחרוג מהדפוסים הקלאסיים שמ-
שורטטים להם כגבולות ראייה על הרשתית של העין.
רק אם המחזה החדשני מגיע מלונדון יש להם את
האפשרות הנפשית לקבל אותו. למרות כל התקציבים
האדירים, למרות שישאל מהוה מעצמת על עולמית
מבחינת מספר צופי התיאטרון ובמות התיאטרון ה-
פועלות בה, לא נוצרה תשתית למחזאות מקורית
ומבחינת יצירה מקורית הרינו מדינה נחשלת.
התיאטרון הישראלי לא בנוי לעבוד עם מחזאי חי,
הם מעדיפים מחזאים ישראלים מוקפאים כמו "טרי עם
הוראות ביטול". רוב המחזאים הצעירים, ב"הבימה"
(גורן, ראתב עוואדה ואנוכי) לא הורשו להיכנס
לבמת החזרות. מחזאי שמביא רעיון תיאטרלי חייב
להצדיק אותו בדוגמאות מברכט או מאיבסן, והכי
נעוץ הוא גודו, ואם לא — הרעיון נפסל. לשם השוואה
והמחשה תארו לכם מבקר אמנות מתקופת רמברנדט
נכנס למוזיאון ישראל ומתבקש לבקר את תערוכת

"גבולות".

עובדה היא שהציור יצא מהמסגרות וירד מהקיר ואילו
בתיאטרון כאשר עולים ניצנים של דרך חדשה אין
למיסד המיושן לב להרגיש, עין לראות ויד לחמול.
הוא עובר עליהם ועוקר אותם. התיאטרון הישראלי
מורכב מעקרונות בית שמתמודדות עם תבשילים קלא-
סיים לפי ספרי ביטול מלונדון. אפילו "מי תהום"
מחזה מקורי עכשווי כביכול, ששפתו הובאה מהשוו-
קים של רמלה, אבל הצורות הדרמטיות שלו שולשלו
ישר ממחזות לונדון של שנות החמישים.

יש תיאטרון כמוזיאון ויש תיאטרון יוצר. תיאטרון
יוצר חייב להיות מרכזי כי הוא מבטא אותנו. והוא
חייב להיות בנוי לחיפוש עם כל "כאב הבטן" שבו
דבר. מה זה יצירה בלי חיפוש ובשביל מה משלמים
להם כל כך הרבה כסף, כדי שיטוסו ללונדון ויחקו
הפקות בריטיות? כדי ליצור תיאטרון יוצר חייבים
בתשתית מתאימה. למשל השחקנים. השחקנים של
היום אינם לומדים לעבוד עם מחזאי חי. אם המחזאי
החי מביא להם שינויי טקסט שנוצרו כתוצאה מה-
עבודה המשותפת הם עלולים לאכול אותו חי (מנ-
סיון).

המימסד חוסם את התיאטרון המקורי בין היתר בשי-
טת המיקדמות. בעזרת הסיבסוד השמן שהוא מקבל
מעניק מקדמות למחזאי שישב לכתוב. מנהל התיאטר-
ון קורא למחזאי בקול גדול מעל דפי העתון ואחר
כך בקול ענות חלושה העניין נמוג. פשוט המחזה
לא היה טוב, הוא טוען. כך מצד אחד סותמים את
פיות המבקרים הטוענים שאין עידוד למחזה המקורי
ומצד שני המחזאי עצמו מגיע ליאוש כי הנה נתנו
לו "ציאנס" והוא לא הוכיח את עצמו, כביכול. ויש
הרבה כאלו (יותם הראובני, מונדי, מוטי בהרב,
שבתאי טבת) ובאותו הזמן זורקים בלי להסס מיליונים
על שקספיר בסגנון הגשש. וכאשר בכל זאת חייבים
לקשט עונה במחזה מקורי פונים אל יוצרים מוכרים
ומכובדים ובאין ברירה מעלים מחזות ישנים שלהם.
רק תיאטרון חיפה ניסה להתמודד עם צורות נמוכות
של מחזאות מקורית שגובלות בעתונאות וברומן
רומנטי. ופה ושם הצליח יוצר או יצירה מקורית
לפרוץ את ההסגר בגלל נסיבות שאינן תלויות בה.
אבל מי שבאמת רוצה לדעת כיצד חיה, חושבת ומר-
גישת ישראל האמיתית חייב ללכת אל התיאטרון
השוליים ואל התיאטרונים הקהילתיים כי התיאטרון
המימסדי המסובסד חוסם את הדרך ליצירה מקורית
עכשווית.

מתי רגב

לעמוד בתור

בן-אדם,
מה אתה דוחף?
לא רק אתה ממנה,
כולם. ואם יש תור, אין ברירה,
חכה בסבלנות.
אם אתה נדחף לראש התור,
עוצבת את כולם,
מתחילות צעקות, מריבות, קללות,
ותמיד יהיה מישונו יותר חזק
שידחף לפניך.
אז מה השגת?
אם אתה לא אוהב לעמוד בתור,
בבנק למשל,
בקש כרטיס "כספומט".
הכספומט תמיד ישרת אותך בלי תור.

חוגש כשירות לציבור ע"י
בנק דיסקונט
הצד האנושי של החשבונות

דגם מערכות בע"מ

1975—1976 החברה מתחילה בשיווק אינטנסיבי בארצות אמריקה הלטינית ומקימה חברת שיווק זרה כדי להרחיב את אפשרויות השיווק במקומות רבים יותר. החדירה לארצות אמל"ט אילצה את חברת דגם לתרגם את כל חומר ההדרכה גם לספרדית. כיום כל חומר ההדרכה של ה-חברה מוגש בשלוש שפות: עברית, אנגלית וספרדית.

נחתמים חוזי אספקה ארוכי טווח עם ממשלות באמל"ט בתחום ההדרכה הניידת.

האגפים בחברה הם כדלקמן:

1. מערכות הדרכה — עוסק בפיתוח, ייצור ושיווק מערכות הדרכה, כאשר הבסיס הינו מערכות בתחום האלקטרוניקה והוא כולל את כל תחומי הלימודים הטכניים. כיום עוסק האגף בפיתוח מערכות הדרכה בתחומי האלקטרוניקה המתקדמת, מערכות תקשורת, מיני מחשבים ועוד.

2. מערכות הדרכה ניידות — מייצר ומשווק את מעבדות הלימוד הניידות לסוגיהן לארצות מתפתחות, בהן חסרה תשתית הוראה, בעיקר במקצועות הטכניים, והזקוקות להדרכה ספציפית בתחום זה לאוכלוסייה רחבה שאין אפשרות להביאה למרכזי לימודים.

3. פרויקטים מיוחדים — נועד לענות על אותם צרכים שהלקוח דורש: פרויקט מושלם שיכול להיות מורכב מאלמנטים שונים כגון: פיתוח מעבדות לאוניברסיטה, מרכז הדרכה למקצוע מסוים או מכלול מקצועות.

דגם עוסקת גם בנושאי הדרכה ותחזוקה בתחום הצבאי לצה"ל ולצבאות אחרים.

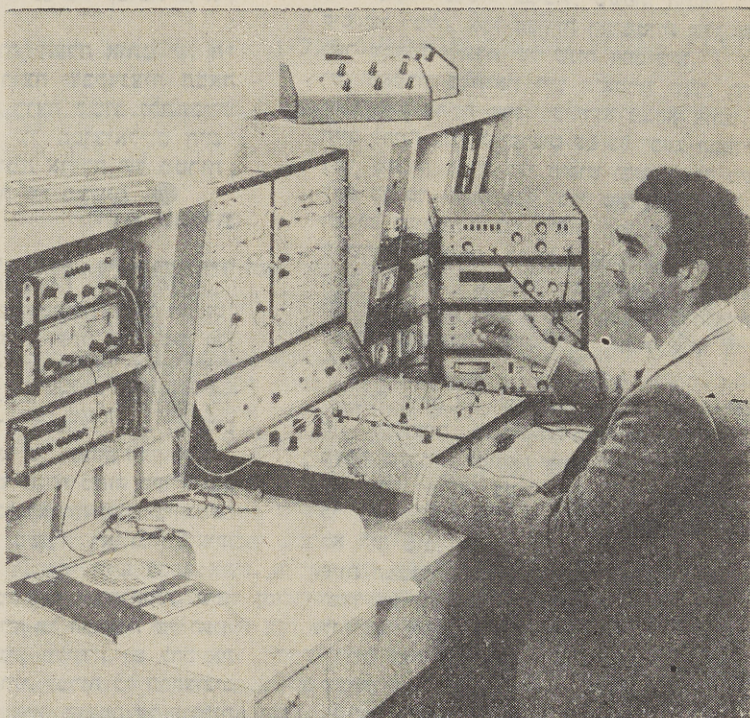
הדרכה חקלאית — פיתוח הארצות המתפתחות תלוי בראש וראשונה בפיתוח החקלאות. אגף החקלאות עוסק בהכנת מערכות הדרכה בתחומים השונים של החקלאות, מהדרכה בסיסית ועד התמחויות בגידולים שונים ובאגרומכניקה.

חברת דגם מערכות מתמחה בהכנת "חבילות" הדרכה. אלו מורכבות מחומר הדרכה הנעזר באמצעים אור קוליים, בספרות ספציפית ובעזרי מעבדה ולימוד להפנמת הנושא ע"י התלמיד.

שיטות הדרכה מתקדמות אלו מאפשרות להכין צוותי הדרכה ברמה גבוהה ובמהירות רבה וכן מורידות את משקל המורה בכלל ההדרכה. כיום עם "התפוצצות" הידע בעולם מחד והצורך להעלות את רמת החייכו של אוכלוסיות נרחבות בארצות מתפתחות מאידך, קיימת חשיבות ראשונה במעלה להעלות את אפקטיביות ההדרכה כדי ללמד יותר חומר לימודים בפחות זמן.

בשלוש השנים האחרונות נרסה חברת דגם רשת שיווק עניפה ב-42 מדינות ברחבי תבל: מאירופה דרך ארצות אמריקה הלטינית, אמריקה והמזרח הרחוק.

לסיכום, מן הראוי לציין כי מה שמאפיין את דגם הוא מוצרים מתוחכמים. דגם אינה משווקת חומר גלם או מוצרי צריכה, דגם משווקת ידע.

חברת דגם מערכות בע"מ הינה חברה עתירת מדע העוסקת בפיתוח, ייצור ושיווק מערכות להדרכה בכל התחומים הטכנולוגיים השונים, החל באלקטרוניקה מתקדמת וכלה בחקלאות.

מקימה ומנהלה של דגם מערכות הוא ישראל אשר. בהכשרתו הינו מהנדס אלקטרוניקה ומוסמך המדרשה להכשרת מורים אקדמאים להוראת המקצועות הטכנולוגיים.

במסגרת ניסיונו המקצועי עסק ישראל אשר בהדרכה פעילה בתחום האלקטרוניקה בחיל הקשר. שימש כמפקח ארצי למגמות האלקטרוניקה בבתי הספר המקצועיים בארץ מטעם צה"ל. עבד במשך שש שנים בתפקידי ניהול והנדסה שונים במפעל אלקטרוניקה גדול בארץ.

המפעל מעסיק כ-150 עובדים, רובם אנשי "צווארון לבן": מהנדסים, הנדסאים, טכנאים ואנשי ניהול והשאר — עובדי ייצור.

ציוני דרך בהתפתחות החברה:

1969 מוקמת חברת "דגם מעבדות ישראליות לעזרי אלקטרוניקה בע"מ, המשנה מאוחר יותר את שמה ל"דגם מערכות בע"מ".

1969—1971 מוצרי אלקטרוניקה מפותחים ומוחדרים לשוק המקומי. מרבית מוסדות החינוך וההדרכה מצטיידים במוצרים מתוצרתה.

1971—1972 החברה מתארגנת ליצוא — עורכת סקרי שווקים, מופיעה בתערוכות בחו"ל, מפתחת רשת שיווק שלה. היצוא הראשון לארצות מתפתחות בדרום מזרח אסיה מתחיל.

1974—1975 החברה מגדליה את מחזור המכירות שלה ל-פי 3. הייצור והפיתוח מאורגנים מחדש על מנת להתאימם לפעילות מוגברת.

שאלה
לראש הממשלה:
מה שלום
יהושע בן-ציון?!

QUOD LICET BOVI מה שמותר לפר

איך יכולים אנשים

איך יכולים אנשים
לאהוב קברים
לקדש אלילים
לשרוף ספרים
בשם כל הקדושים
להיות כה שפלים?
איך יכולים בני-אדם
לאהוב אבנים
לרדוף אנשים
איך יכולים בני-אדם
בשם אלוהים
להיות כה טפשים?
איך יכולים אנשים
לקדש את הדם
להרוג בני-אדם
בשם אלוהים
איך יכולים אנשים
להיות כה רעים?
ואנשים יהרגו אנשים

בשם הספרים
בשם הקברים
בשם האבות
בשם הבנים
בשם אלוהים
בשם אבנים
בשם המקומות הקדושים
וביום שיתמו בני-האדם
יוותרו אחריהם בשממה
קברי האבות
וקברי הבנים
וכל המצבות
וכל האבנים
ישאו עדותם בדממה
לקטנות ליבם
לאפסות אמונתם
לרעתם
לטיפשותם
בשם אלוהים
לגדול שנאתם
את החיים.

אחיר, גבור התהילה

ראה אותי מוריד את פח האשפה
עיף ודהוי בלי מדים בלי הילה
מסורס ואבוד וקורבן לשלום —
אני אחיר גיבור התהילה.

בשנות המלחמה היפות ביותר, יפות ביותר
הפתיע השלום הבוגדני את כולנו.
הוא עקר וניתץ את כל הטוב,
את כל היפה והצודק שבנו.
בשנות המלחמה היפות ביותר
הפתיע השלום הבוגדני את כולנו.

איה שעותי היפות ביותר, יפות ביותר
עם כל ידידי במוצב על הגבול
כשהשמש שקעה והשיחה קלחה
על דפיקות ומשכורות ועל המצב.
איה שעותי היפות ביותר
עם כל ידידי במוצב על הגבול.

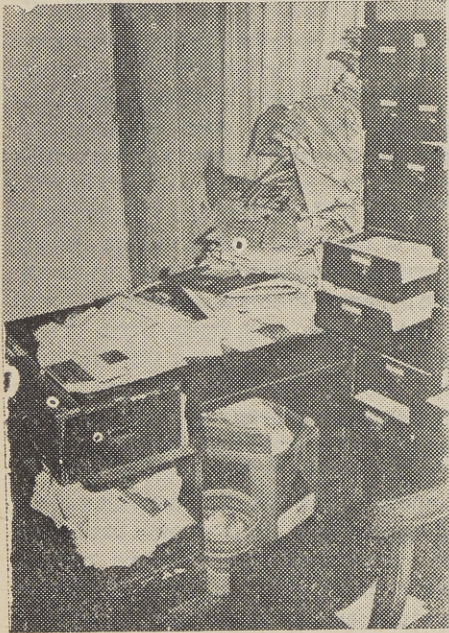
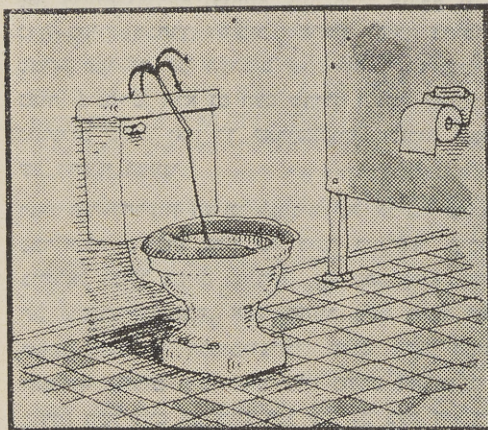
והיכן היום הבלתי נשכח
כשהגדוד עם לילה צנח ותקף,
אצבעי בהיכו, עשן בעיני,
הו מתק הקרב מרטיט את מעי,
איה הם עכשיו ימי גבורתי —
שכרון הכיבוש, אלבומי ניצחון,
מצעד מול שכנים על בלקון.

ראה אותי מוריד את פח האשפה, פח האשפה
עיף ודהוי בלי מדים בלי הילה, בלי מדים, בלי הילה.
מסורס ואבוד וקורבן לשלום
אני אחיר גיבור התהילה.

התמונה והממשל

כשכל שרי הממשל החלו לרעוד
בקורחים בקדחת "כיסא-הכבוד",
מרום מריבה, מדון ומזימה
היה מי שצלל ונתלה על בלימה.
ומרוב הלחץ והמעידות...
הפך בית-הממשל לבית-הכבוד.
מי שאינו מבין המשל
ייתייז בתמונה ויבט בממשל.

יק"ב

פינת-חמד בבית ביאליק, בת"א.

הלל מיטלפונקט ויהושע סובול

אור לגויים

משהלילה יורד עם היום שניגמר
על כפרים ושכונות ועל שיכונים
או מול המיקרן העם הניבחר
מתיישב לו עם בירה חטיפים ובוטנים
נאות הכחלחל הוא רואה את שריו
נגלים לפניו בהדר וגדולה
נגלית חוכמתם הגדולה לעיניו
בניו הדגולים של עם הסגולה
הארץ מלאה באמת הניצחת
הטובים מה יפים וגדולים החיים
העם הניבחר בארצו המובטחת
הוא אור לכל הגויים!

1:

שוארמה והבירה
תשקל והלירה
מרבד מקיר אל קיר
טוטס הכפיר —
אור לגויים, אור לגויים!
החור השחור
תשק הטהור
בבת הדתיה
מנועת התחיה
הילי התורה
מחור הנשירה —
אור, אור, אור לגויים,
אור לגויים, לגויים!

2 שני:

החוצל אמר שאין זו אגדה
אודאי התכוון רק לכך
פרות הבשן בשומרון וביהודה
תלכו עם טלית ואקדה...
הדגניה חלמה על עם האדם
אודאי נשאה את עיניה
היה יהודית באש ובדם
לדחור עובר לפניה...
לימד את הגר יוחנן בן-זכאי
בבת לרעך — והשאר צא ולמד
אגוש אמונים התכוון בוודאי
הם כל התורה על רגל אחת....

2:

רפי הספרים
מת השרים
נחמי המתים
עוז הבתים
לגויים, אור לגויים
המרכבה
הזרים בתשובה
ההפלה
הממשלה
התנחלויות
ית או לא להיות
אור, אור, אור לגויים,
לגויים, לגויים...

"ארץ אוכלת" — סאטירה פוליטית מאת הלל
מיטלפונקט ויהושע סובול בהפקת הבמה לסאטירה
"עווא".

ספר חובה

שלמה אבינרי: הרעיון הציוני לגווניו. פרקים בתולדות המחשבה הלאומית היהודית. ספרית אופקים. הוצאת עם עובד. תש"ם, 1980. 260 עמ'.

לפי סברתו של בן-גוריון יש לא רק להוציא את ישראל מן הגלות, אלא יש להוציא את הגלות מישראל — ולכן חייבת, לדעתו, המהפכה הציונית להיות מהפכה סוציאלית ורוחנית בעת ובעונה אחת. (עמ' 246) — דברים אלה יכולים, במידת-מה, לאפיין את עיקר דיוניו ומטרותיו של "הרעיון הציוני לגור" שהוא לא רק ספר בתולדות הרעיון הציוני אלא גם ספר לוחם שמבקש להשפיע על כיוונים והתרחשויות בישראל שבשנים האחרונות. כי אכן, ערך הפרקים הקצרים-יחסית של אבינרי על הגותם הלאומית-היהודית של רנ"ק, גרץ, הס, אלקלעי, קלישר, סמולנסקי, ליליינבלום, פינסקר, בן-יהודה, הרצל, גורדון, אחד-העם, סירקין, ברכוביץ, א"ד גורדון, ז'בוטינסקי, הרב קוק ובן-גוריון — נעוץ לא רק בצורך לרענן, מדי תקופת-זמן, את תולדות יסודותיה הרעיוניים של הציונות ולתיתם בכלי חדש, במתכונת קריאה ושוטפת, בפני הקורא בן-ימינו, אלא שעצם התמודדותו של המחבר עם דיעות האישים שהוא מביא יש בה משום השלכות ברורות לגבי ההווה של מדינת ישראל והעם היהודי כולו. ואחת הדאגות העיקריות שחש אבינרי, ואינו נאלץ להדגיש בגוף הספר ובהערות-בשוליים, היא פריחתן-מחדש ביש-ראל של כל אותן תופעות של קיום גלותי יהודי אשר הציונות באה לשנותן מעיקרן; והיו שנים אשר בהן מאבקה בתופעות הללו נראה היה בקו של עלייה, ולא של ירידה כפי שהוא כיום.

"לאמתו של דבר", אומר אבינרי באפילוג "הציונות כמהפכה מתמדת", "יש להודות כי הגוי-הדיעות של הציונות רחוקים היו מלהיות שטופים באופטימיזם נאיבי כגון זה שאפיין את הדימויים העממיים שנילו לפעמים למדיניות הציונית. עיונים בהגותם של אחדים מן ההוגים המרכזיים שנדינו בספר זה מלמדים כי מהרצל ועד לאחד-העם, מגורדון ועד לבן-גוריון, ממשה הס ועד לרב קוק — אין למצוא בהגות הציונית הנחות דטרמיניסטיות ואוטומאטיות פשטניות הסבורות, כי מרגע שהיה רוב יהודי בארץ-ישראל או שתתכונן כאן מדינה עברית יעלמו מן העולם כל המרכיבים של מעמדו האנומלי של העם היהודי או שתיפתרנה בהיעלם אחד בעיות היסוד של קיומו." (עמ' 247)

בקורא-מחדש את משנותיהם של אבות חיבת-ציון והציונות מבקש אבינרי לראות באיזו מידה יכלו, חרף המצוקה הקשה שעל רקעה הגיעו להכרה, המכ-אבת והנועות, של פיתרון לאומי-יהודי בארץ-ישראל — גם לחזות את גורלה של הציונות לאחר הקמת המדינה, כלומר — את הציונות כמהפכה מתמדת, כמאבק מתמיד לשינוי בעם היהודי בין בגולה ובין בישראל. בהראותו-מחדש כיצד מתהווה הרעיון הציוני על רקע ההתעוררות הלאומית והסוציאלית שמ-אפיינת את המאה התשע-עשרה, ובייחוד במחציתה השנייה, מדגיש אבינרי אותם תהליכים אשר האי-דיליקה הלאומית הכוונת כיום, בהשראתם של קומי-סארים-לחונך מבית מדרשו של הימן הדתי הקיצוני, מנסים להעלים או לשכתבם, בעשונות תוך כדי כך את עצם הרעיון הציוני פלסתר, כאילו הוא נחלתו הבלעדית של מיעוט לאומי-מישיח. אבינרי חוזר ומעלה אמת ידועה לכול, אשר היום מי שחוזר עליה נחשב כמעט ל"עוכר ישראל" — והיא שאין רציפות בין הדת היהודית להולדת הרעיון הציוני. להיפך. כל עוד היתה היהדות סגורה בחומות הגיטו, נוח היה לה במצב זה שמחוך-להיסטוריה, ואף שרבו הסכנות מחוך — נוח היה לו ליהודי מבית, כי חי בחברה,

בקהילה, שסיפקה את כל צרכיו החברתיים, הלאומיים והדתיים, ולא היה נתון במשבר-זוהות. אילו היו פני ההיסטוריה של המאה התשע-עשרה כך שיישאר היהודים בגיטו עד עולם — לא היתה מדינת-ישראל קמה, לא היה מתעורר הרעיון הציוני, וגם יהדות אמריקה לא היתה בעלת עוצמה כפי שהיא כיום. הרעיון הציוני, כמו גם הכוח להגדר, ויהי-מה, ב-מאות אלפים ובמיליונים, מקורח-אירופה — באו לעולם על רקע האמנציפציה שזכו לה היהודים, בעיקר במערב-אירופה, ועל רקע מצוקתו של היהודי החילוני, המשיכל, לקבוע לעצמו זיהות לאומית באירופה שבה האמנציפציה שלובה בכל ארץ בהת-עוררות הלאומית שלה. היה על היחודי לוותר על דתו או על לאומיותו כדי להשתלב-כביכול בחברה הלא-יהודית, ובשני המקרים היה הדבר כרוך בקרע בנפשו וגם לא עזר כנגד גלי האנטישמיות החדשה, הלא-מית, שהתעוררה דווקא על רקע בניתו זו של היהודי החדש בגרמניה, בצרפת, ובמידה פחותה גם ברוסיה, אל הזירה הלאומית הכללית, לא עוד בחומות הגיטו או "תחום המושב".

השאלה הלאומית היהודית, כמו גם התשובה הציונית, לא היו איפוא בעייתו של היהודי הדתי, של היהדות הדתית, שבורחת מן ההיסטוריה ומנסה להמשיך לחיות כאילו אין אירופה כולה עומדת בסימן של זעזוע ושל שינויים, לטוב ולרע, אלא הם בעייתו של היהודי שאינו מוצא לעצמו מקום של זהות לאומית בעולם מודרני מתעורר זה של לאומים ואמנציפציה. לכן אלקלעי וקלישר, שני הגוי-הדיעות הדתיים שלערש חיבת-ציון, עומדים בניגוד למחשבה היהודית הדתית של תקופתם כ"הכנסת תכנים לאומיים מובהקים למחשבתם תוך כדי התייחסות לתנועות הלאומיות של זמנם, דה-מיסטיפיקציה של הגאולה, והתמקדות בתהליכי הגאולה הטבעית מעשה ידי-אדם. כפרוודור לטרקלינה של הגאולה הסופית." (עמ' 69). הרעיון הציוני הלאומי התגבש כתשובה לבעיות הזהות של דור ההשכלה והחילוניות. היהדות הדתית מצאה, בחלקה, דרך מאוחרת אליו. אך איש מאבות-הציונות לא שיער לעצמו, ודאי, כי חוגים ביהדות דתית זו יתבעו לעצמם, בבוא היום, את כתר-ההכרה של המעשה הציוני תוך כדי העלאת (שלא לומר האלחית) היסוד הלאומי-קיצוני וסתגרני, שכולו שנאת-זרים והתנתקות מן העולם, כחשוכות שבמגמות הריאקציו-ניות והנאציאנאליסטיות שבמדינות-אירופה, אשר על רקע שנאת-היהודים שבהן קמה הציונות.

אין זה אלא קצה-קצהו של עימות מתסיס ומגרה למחשבה אשר בשכמותו מלא ספר חשוב זה, המבקש לחזור ולומר כי הציונות היא מהפכה מתמדת, וכשהיא חדלה להתרחש, או גם נמצאת בתהליך של נסיגה, כפי שזה קורה בישראל כיום — אזי למרות הכוב של "תשובה ציונית הולמת" עשוי להתברר כי לא רק שרוב ישראל לא יצאו מן הגלות, אלא שרוב האטריבוטים הגלותיים חזרו לשכון בישראל, מבחינה חברתית ולאומית כאחד, ובמקום להיפך, כחוויה של הציונות הסוציאליסטית, "מעמד לעם" — אנו חוזר רים "מעם למעמד", מעמד יהודי-ישראלי של מקצו-עות ביניים יהודיים-גלותיים, תוך תלות הולכת וגור-ברת בסיוע מבחוץ, וקישוב שמחריף והולך בתוכנו מבית, כמו גם עם הערבים שהם לא רק אויבני-בכוח, בינתיים, אלא גם העם שהולך ונעשה למעמד-הפועלים שלנו. ואין לך קאריקאטורה אכזרית יותר של הרעיון הציוני.

ראוי היה "הרעיון הציוני לגווניו" של אבינרי שיהא ספר-חובה שייבחן עליו כל בוגר בית-ספר תיכון בישראל (כולל דתיים וערבים). זהו ספר קריא, מר-תק ומעורר-למחשבה, אשר מחויר מעט מימד של שפיות לעולמנו הלאומי-ציוני, עולם אשר הכוב והטירוף הולכים ומשתלטים עליו כשהם נעזרים ב-סודות השליילים הקיימים בכל עם, גם בעם היהודי, והמיוסדים על בורות וכסנופוביה.

אהוד בן עזר

חוויה ואידא

על ספרו של שמעון בלס — "חדר נעול" הוצ' זב"מ, 221 עמ', 1980.

תוך-כדי המחלה שמפתח סעיד בלילה ראשון לשובו ארצה, הוא חולם על נדוד בתוך בית גדול ושומם, מחדר לחוד בחיפושי אחר בני אדם. ובתוך — נזכר שכבר חלם חלום זה פעם. שכבר ביקש פתח לצאת מבית סגור זה, ולא הצליח, כי הדלת היתה נעולה מבחוץ. ניסה אז למשוך בברית בכל כוחו ומשלא יכול לו, הלם בשתי ידיו וגילה שהוא חלם על קיר של בטון... (עמ' 78).

ובמקום אחר, בנסותו להסביר את עצמו ללילתו חברתו הפאריזאית, בשובו אליה מביקורו בארץ, הוא אומר: "את לא מבינה אותי ליליאן. את לא יכולת להבין אותי. עולמך פתוח ואת בתוכו, ועולמי נעול ואני מחוצה לו." (עמ' 20)

בשני קטעים (בלתי רציפים) אלו, מוסר בלס את כפילות המתח עד כדי אבסורד, בה חי גיבור הסיפור כאסיר חסר תקווה מאחורי קירות חסומים בבית נעול ובד בבד ככלוא בכלא חופשתו כביכול, כאשר עולם האמיתי נעול בפניו. מתח חסר מוצא זה, הוא נוסח המרכזי של הספר.

גיבור הסיפור, סעיד, ערבי ישראלי, ליד כפר קטן במשולש, קומנוסט, וחבר אל-אראד לשעבר ועכשיו איש השמאל הצרפתי, חוזר ארצה לאחר חמש שנות שהייה באירופה, לביקור משפחתי קצר ביקור זה, הכרוך גם בנסיון תיווך בלתי פורטני בין הנציגות הפאלסטינית בפאריז, לבין השמאל הציוני בישראל, הופך מרגע ירידתו מהמטוס, למסע פסיכופוגרפי במעגלי זמן ומקום — מקביל ומצטלבים, המחזירים אותו בסופו של דבר לנקודת מוצאו ההתחלתית, בה הוא "שתול קבע בחברת רים עוטה איצטלה של לוחם." (עמ' 18)

עיקרון הבנייה של הסיפור — חיפוש אדם אחר אמתו, תוך-כדי נסיקות אסוציאטיביות מנקודת מבט קונקרטי של שהיה אל סיפור העבר, אין בו חידוש לכשעצמו. אלא שגיבורו של בלס אינו רק מוכיח מה שהיה, אלא מנסה לבנותו באופן ריאלי נוספת, כלומר לשקם שוב את תשקיף חייו מאז, לגעת באופן מוחשי במקד כאבו, לנסות להבין ואולי אף למצוא לו פיתרון.

מפגש הרקונסטרוקציה הראשון של סעיד, נערך בחוץ ילדותו העמוק מכולם, ליד אמו החולה. אמו למרות מאמציו הרבים לחדש אתה קשר מעין-איןו-מצליח לעוררה לתגובה כלשהי. ובסימטה שרשרת ביקורי אצלה, הוא מגיע למסקנה סופית בדבר חוסר הסיכוי של נסיונותיו לגביה: "אולי אשליות... אני רוצה שהכל יגמר... הכל חלל להיגמר..." (עמ' 166) ואח"כ, בחצי חלום: "אתה, אמרתי בלבי... חזרתי ואמרתי זאת לעם פעמים רבות..." (עמ' 196).

מעגן הילדות המשפחתית, המהווה את מעגל תנועת הקבוצתית (דתית, לאומית) המשמעותי בחייו של אדם, נשמש מסעיד לחלוטין. בכפרו קטן קרטי, אותו עזב כבר במחזור קיומו הקודם בארץ, אינו מעוניין כלל לבקר. תהליך ההתרחקות של הסיפור מהתחילתו באידיאולוגיה קומוניסטית — נעדרת, עתה שנה קודם לכן, מגיע לסיומו. החוט האחרון של למקורותיו — ניתק.

במקביל לחיפוש קשריו הראשוניים וליאושו מנסה סעיד לעצור, באופן בלתי מודע, גם בעקבות (הדהים מאוד) של אהבתו הגדולה לסמדר. זו שחלק מאמתו הפנימית ביותר, ועדות לקשרו ורבי-הרברים להוויה היהודית בישראל. ניצח הנמוכה, בהירת הפנים וכחולת העיניים, הרקע האידיאולוגי המשותף, הנקלעת בדרכו בערר הראשון לחזור ארצה, ממשת עברו ממשהו מדממות הדמיונית של סמדר הבוגרת, נוהה אחריו, מטפלת בו במסירות רבה בתקופת

תושבי א"י, משה סמילנסקי משתדל גם אצל סופרי היישוב החדש ודוד ילין ביישוב הישן. ש' בן ציון ב'להט' העריכה פונה באיגרת ל" קלוזנר ומבקש "תראה את טשרנוחובקי תפוש אותו בבגדיו ואל תרפנו עד שיתן פואימה, או שיר וסיפור פרוזאי בש"ביל "העומר".

הביטוי האידיאולוגי לאמונה בכוהן של "העומר" מתבטא בתוכנית המקדימה את רצף החומר של הגיון הראשון. ש' בן ציון ודוד ילין מדגישים "עכשיו — אנו חושבים — הגיעה השעה להתחיל בנטיעת ספרותנו פה, בארץ מולדתה... בארץ זו שליבו של כל עברי יכול להיות פתוח כנגדה, לקבל הימנה השפעה רוחנית, צריכים אנו לנטוע נטיעה זו ולגדלה, שיהא נופה נוטה מאדמת ישראל לכל תפוצות יש"ראל".

ריבוי ההתחלות

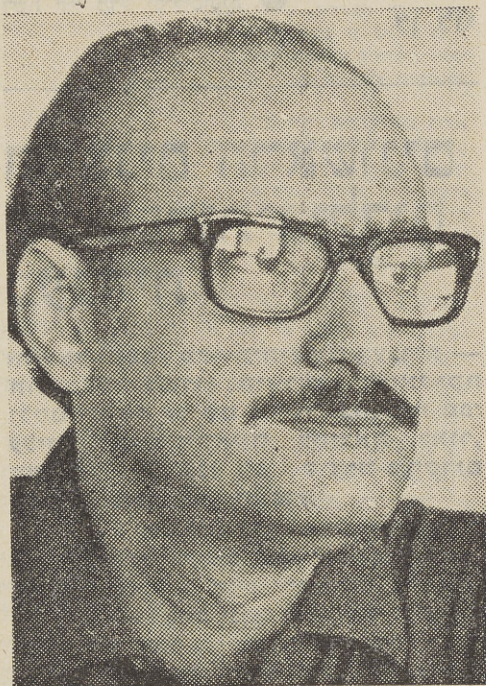
על האופי הספרותי שניסה ש' בן ציון לעצב בדפי "העומר" ממש (להבדיל מן הפרוגרמות היותר אידי-אולוגיות) אפשר ללמוד הן מן התוצאות הסופיות והן מרשימת החומר שלא קיבל לדפוס. בין היתר מחזיר בן ציון שירים של יעקב כהן שנושאים השלג בשווייץ. במכתב לאחד העם בו פירט את החומר שהחזיר בד"כ מסיבות של "הקטע ארוך ואין לו אופי של דבר שלם בפני עצמו...". לא התעכב בן ציון על ערכם הסגולי של שירי השלג בשווייץ, אלא הסתפק בהוספת סימן קריאה ליד הפירוט האינפורמטיבי.

אך הדבר המפתיע ביותר ברצף היצירות שהודפסו ב"העומר" הוא ריבוי ההתחלות, ריבוי הסיפורים שהפכו מאוחר יותר לנקודות ציון ב'זאנר' אליו הש"י ייכו או ב'ביבליוגרפיה' האישית של כותביהם. כך, סיפורו המרגש של מאיר וילקנסקי "באר חפרנו" אשר הופך לסיפור מפתח ב'זאנר' ספרותי העתיד להתפתח, ה'זאנר' הא"י, כך גם סיפורו של יצחק שמי "העקרה" שזוא מן הראשונים שבסיפורים שעניינם הווי הספרדים בארץ, וכך משה סמילנסקי (בחתימת חו"ג'ה מוסה) המתאר ברומנטיות רבה את הווי הער-בים תושבי הארץ.

התחלה משמעותית אחרת היא "עגונות", סיפורו של ש"י עגנון. "עגונות", שהוא על דעת רבים מחוקרי וקוראי עגנון הסיפור הראשון שטביעות האצבעות העגנוניות מצויות בו.

לבד מן החלק הספרותי הודפסו ב"העומר" מאמרים פובליציסטיים. גם בחלק זה התרכזו רוב הכותבים סביב נושאי א"י, בעבר (לדוגמא: "תקופת היצירה בספרותנו הקדומה" מאת ש. ברנפלד) בהווה ("היות הבית שבא"י" מאת אהרונ' ובעתיד ("בפני משטר חדש" מאת מאיר דינגוף).

ולבסוף, ראוי לציין את עיצוב העטיפה ואת העריכה הגראפית של הספר מעשה ידיו של פניי מהוצאת יד בן צבי. למי שהכיר את המהדורה ה'סנסלית' של ספר זה מוסיפה העריכה הגראפית החדשה אווריריות רבה, ולדיפדוף בקילומטראז' המרתק של הספר יש גם צד אסתטי, צד שליווה גם את רצונו של ש' בן ציון בעיצוב החוברות המקוריות של "העומר" ● **רוני סומק**

בנקודה רגילה זו בכעין קושי או מעצור פסיכולוגי, שלא מסוגל היה להתגבר עליו לחלוטין? שכן בתלי-שות קונקרטיים ואמוצינאלית התנסה בוודאי אישית, בהיותו בעל מסורת ארוכה של גלות יהודית. אולם מכאן ועד למילוי רקע זה באידיאולוגיה לאומית — ערבית, הדרך אינה פשוטה, וזרה לא מעט, למרות כל רצון ההבנה וההזדהות. ואולי קלוש הבסיס התיאורטי הנתון גם מבחינה אובייקטיבית? ... אם כך ואם כך, ייתכן היה בוודאי, עלידי עריכה נוספת, למעט בקטעים "הגותיים" הנזכרים, ולהביא אל הקורא שלמות חווייתית, צב-עונית ומשכנעת העולה ממרבית חלקיו של הספר ●

עמלה עינת

לקט, שכחה ותנופה

— "על העומר" — תנופתו של כתב עת — מאת נורית גוברין, הוצאת יד יצחק בן צבי, ירושלים, תש"ם, 285 עמ'.

העומר, כתב העת ל"ענייני מדע, ספרות ושאלות הזמן", שערך הסופר ש' בן ציון בשנים 9—1907, הוא מן הציונים המרתקים והחשובים בביוגרפיה ה-תרבותית של הספרות העברית בכלל ושל הספרות הארצישראלית בפרט. לאלף הפנים של מעשה העריכה הספרותי נוספו פנים אחרות של כוונות, רצונות וחל-מות, ואלה שימשו את נורית גוברין במלאכת מחקר מרתקת ומרגשת. נורית גוברין מציגה יפה את תבנית נוף מולדתם של ההתרחשויות האישיות והספרותיות אשר ריחפו בהדרי המערכת של כתב העת אותו חקרה. היחס בין ה'איש' ל'ספרות' חתוך יפה ועירוני הדם שעושים החיים לספרות, והספרות לחיים הוא עירוני מושלם.

"העומר" מיוחד בהופעתו, בתוכנו ובמגמתו המוצ-הרת מכתבי עת רבים, קודמים ומאוחרים לו, בכך שהיה קודם כל נסיון לקביעת עובדות בשטח. עוב-דות, לראשיתו של מרכז רוחני בא"י או בלשון עורכו "מבשר לספרות חדשה בא"י, והד לגעוגי צעירנו לא"י, אם ישנה עוד רומנטיות זו בליבם". רצף הדיונים, הפגישות וחילופי האגרות קודם ההופעה מראה על חשיבות האתגר בהכנסתו של כתב עת א"י מרכזי למחזור הדם של הספרות העברית. ש' בן ציון ומשה סמילנסקי שולחים איגרות לסופרים שאינם

נענית לו פיזית ואינטלקטואלית, ועם זאת, ברור שניהם שאינם מהווים האחד עבור זולתו אלא תמונה וזווית של קשרי אהבתם האמיתיים — הקודמים. חיותי קשוב לה וקשוב לעצמי — אומר סעיד בימיו ואינטימיים ביותר איתה — מצוי עמה ומרחיק נדוד נעלמי, בעברי (עמ' 212). ובמקום אחר: "אתה רע איך אני מגדירה את עצמי? אלמנת מלחמה... בל בלתי מוכרת. האלמנה המוכרת זכתה בבעלי... אני אלמן — אמרתי...". (עמ' 144) ניצה משקפת בור סעיד לא רק את זכר אהבתו שנקטעה, אלא, יענים, את מהות חייו כולם, בהיותה חופשית כביכול מל מסגרת, ועם זאת חסרת יכולת להשתחרר מכב-ההפורמאלים והרגשיים, הקושרים אותה למציאות נשית ממנה נפרדה פיזית זה מכבר. "אשה מובסת — אמרתי לה בלבי... אשה מובסת, בודדה, נפשת משענת. כמוני כמורך. שנינו מובסים. תרים ירי יציבות ולעולם לא נשיגנה", (עמ' 139). אולם קר תפקידה של ניצה, היותה רקע מודגש לשימורה של סמדר כדמות שיד הזמן לא נגעה בה. שנשארה, שיהיה, מרכזו ומימושו של מעגל ההשתייכות נאחר אשר בנה סעיד לעצמו עם יציאתו מכפרו — נגל האידיאולוגיה הקומוניסטית, שצריך היה להיות הליף לתחושת ההזדהות המשפחתית-לאומית שהפ-ה. אלא שאידיאולוגיה מנותקת ממקום ומסגרת שניית של השתייכות, כך הסתבר לו, הופכת עד ויתת למלים ריקות, והוא הוכרח — תוך הרגשה כמעט של חוסר שלמות, לנתק עצ-גם מקשר זה, שהיווה באופן אבסורדי אחיות חייו היותר חזקה: "ואב מחכה הוא נוהם באחד הקטעים בו הוא קורע את סמדר בל ככות של עלבון ובתחושת זרות עמוקה — ואת יכולה למצוא שפה משותפת". (עמ' 106) ואחר יותר מנסה לפרש: "לא ממנה רציתי להי-אלא מעברי, מאשליות. לבנות את עצמי מחדש ויהא לא יכלה עוד להושיעני". (עמ' 146) טעם בדרכו החדשה, כלוחם לשחרור לאומי, לא נסעיד אחיזה של ממש, שכן את קשרו הממשי פפרו. קרי אל לאומיותו הערבית, איבד זה מכבר. הוא מוצא את עצמו, לאחר שנים, מרוחק גאוגר-ונפשית מכל עולמותיו, נלבט בין צדקתם של בני הפלסטינאים, לבין אמת הקיום של חבריו מאז והתודים בישראל; כאשר אלה כמו אלה נשארים דעת "הם" עברו. והוא עצמו, מחוסר כל "אנחנו", לא בכלא חופשו חסר המשמעות, מסוגר בכבלי וזכרונותיו, ומאחורי איצטלת האידיאליסט ה-שה עליו, אינו מאמין בדבר. במצב זה הוא חווה את כאמור, בניסיון, ללא סיכוי, למצוא בה את האבודתו.

עיקרי זה של הספר — תלישותו הטראגית של משכנע באמינותו בכל הפרקים בהם הוא באמצעות מעמדים ממשיים, כמו: המפגשים המעצר, החקירה, הקשר עם ניצה וכיו"ב. דווקא במקומות בהם מנסה סעיד להסביר את במישור תיאורטי, אם במונולוגים ואם בוויכוח-לוקים דבריו בחסר, ולעיתים קרובות נשארים של הכללות מילוליות בלבד. הפער בין שני מניבים כביכול אלה, כה בולט, עד כי לרגעים נאילו נערך הספר בשתי רמות שונות — בה מתעצבות הדמויות ועלילותיהן בצורה נישמת ומרתקת, עד שהן ניתנות כמעט למגע בל הן בדמויות מרכזיות כמו סמדר וניצה, והן ויות יותר, כמו פאטמה, יעריית או אוס-אברהים), וזה — בה הן מדברות דברים שאינם בהכרח ראליים להתפתחותן. חולשה זו, פוגעת בעיקר הסופר — סעיד — הנושא על עצמו את כבדו של המסר האידיאי, והיא באה לידי ביטוי י בקטעים בהם הוא מנסה להעלות בכתב נשית עמדותיו: "אינני מסוגל להסביר את... מעולם לא ניסחתי את דעתי שלי" — הוא תוך-כדי נסיונותיו אלה. והשאלה היא, האם רק מתקשה בניסוח הדברים, או שמא אף יוצרו, שהוא משתדל לבטא בצורה חיובית את עיקרי עיוני של תלוש פלסטינאי. שמא נתקל בלס

"יריב" — חברה להוצאה לאור
ת.ד. 17061 ת"א

ספרים חדשים

היפה בת הרוח

סיפורים בבליים מאת אליהו אגסי

הקוסם מארץ עוז

מאת וו. באום תרגמה: בשמת אבן-זהר

ספורים קצרים

מאת דוד שחר

בהתאם לתוכנית הלימודים החדשה
בספרות לחטיבה העליונה.

בתחומים של מדע הרוח והתחזקותן של גישות ביקור-
תיות ואמפיריציסטיות, ומאידך מעין התקרבות מחו-
דשת של מדע ומיליסופיה

אוריאל אופק. ספרות-הילדים העברית —
ההתחלה. המכון הישראלי לפואטיקה
ולסמיוטיקה על שם פורטר, בהוצאת מפ-
עלים אוניברסיטאים להוצאה לאור,
תשל"ט/1979. 413 עמ'. סידרת מחקרים
בספרות לזכר יוסף אפרתי.

זוהי תופעה מרהיבת ואף מרנינה, כיצד עם ראשית
צדעיה של הספרות העברית המודרנית והחילונית
בעת החדשה הפנתה תשומת לב לדורות הצעירים,
היינו ילדים ונערים, ש"כרגיל" בעת החדשה החלו,
בעקבי ההורים, להיגמל מעברית, תרבותה ומקורותיה
תוך מעבר הדרגתי ללעז. היתה זו, ללא כל שמץ של
הפרזה, העזה לא מעטה בנסיון זה להשיב את היל-
דים, הנגמלים בהדרגה מעברית, אל לב אבותיהם.
בשל כך קשורים היו נסיונות אלה בחינוך, וכאף
במשמע חינוך עבריי-הודי. חינוך זה היה לו חרות
להשתלב בחינוך המודרני החדש, שפרחתו
שלחי המאה הי"ח וראשית המאה הי"ט. כשילד
עברית למדו גמרא לא היה להם צורך בשיבה זו
משהחל לימד זה לדעוך וילדי ישראל מנעו את
עצמם בהדרגה מבית המדרש והלימוד בו נפתחו בתי
ספר ולימוד ועקב כך הנסיונות הראשונים להמציא
חומר-לימוד וקריאה לילדי ישראל. וכך זה נפתח
בנסיונות-בראשית, שצצו כבר במאה הי"ז, שכל כולם
דברי-מוסר, מעין סטכיוזמים, אגרונים — "לחנך הנע
רים לכתוב אגרות בלשון צח" וכיוצא בסוגים אלה
אולם לכתוב ספרות-ילדים לא הגיעו אלא בשלהי המאה
הי"ח.

וכך עוברים בסך בספר שלפנינו סופרים ומחברים מראשית ימי ההשכלה, שברובם ככולם עסקתי בל" סיקון שלי לספרות העברית ולא אחת דאבתי, שבשל

כתב־העת "מחשבות" הוא תופעה יוצאת דופן ב"גוף" כתיב־העת היוצאים לאור בעברית, הן מבחינת תוכנו והן באופן הופעתו והפצתו. נדמה לי שהאחרים ל־הופעת "מחשבות" אינם מודעים למספר הגדול של קוראי החוברת ולעניין שהיא מעוררת בקרב אנשים בעלי תחומי התעניינות שונים. במסגרת רשימה קצרה זו אנסה להעלות מספר התרשמויות והשגות מנקודת ראות של קורא אוהד.

בגליון שלפנינו בולט במיוחד בהקשר זה מאמרו המרתק של נחמן גבעולי על הפראקטלים של ד"ר בנואה מנדלברוט, המציג ענף במתמטיקה שיסודותיו ב"חזיונות פרוצות" של מתמטיקאים והמשכו בתורה מבוססת הנותנת בידי המדעים כלים חדשים להבנת הטבע. התוכן של חוברות "מחשבות" מצטיין איפוא בבהירות, בהצגה מרתקת, בעמקות מחשבתית ובפלו-רליזם אמיתי.

חוברת מס' 48 שלפנינו עומדת בסימן של סיכומי ביניים בתחומים אחדים. כותבי המאמרים והמרוואיינים נתבקשו להתייחס להשגים וכיווני התפתחות בתחום דיונם בשלושים השנים האחרונות, מול ההערכות והציפיות של "אז", ולהציג את ההשקפות הרווחות כיום לגבי שלושים השנים הבאות. הספרות, האמנות והקולנוע אינם מיוצגים הפעם, ותוכן החוברת מתרכז סביב המדעים המדויקים (פיסיקה, מתמטיקה, מחשבים) מדעי החברה (אנתרופולוגיה, בלשנות וסוציולוגיה) ופילוסופיה של המדע. הנימה הכללית המשותפת היא של הרבה שאלות פתוחות וציפיה להתפתחויות מפתיעות בטווח של שנים אחדות. מענה יינות גם נקודות המפגש בין מדעי הטבע ומדעי הרוח והחברה הנרמזות בין השורות: מן הצד האחד נסיון ושאיפה לאימוץ קריטריונים של המדע המדויק

ק ובן-שיריו החדש של יאיר הורביץ, הוא עדות, לקיומה של "תמצית של יופי פני-מי", ששנים של "מיומנות-כתיבה" אין בכוחו לשחזר.

איר הורביץ התבלט כבר מראשית פירסומו, בשנות
ששים, בלשונו הייחודית, בתמאטיקה המסוגרת
והבאווריה החלומית, ולפעמים סיוטית, החוצה את
העומת משוררים מסויימים, ביניהם גם טובים,
איר הורביץ, בספרו השניים-עשר, חוזר על
בנות-נוסח של עצמו. וזאת, לדעתי, משום איכותה
של שירתו: שירה מופנמת ביותר, מזו שיוצאת יותר
עצמה, ומסרבת להכיר בעולם הסובב מקוב
לה התרחשות-לשמה. קביעה זו מזכירה לי, באורח
סוציאטיבי, שורה של המחבר, מהקשר אחר:
"מותר להפגמה, ביפויה, מופיעה וחומקת בין המס-
ת." ("מרחק", מתוך "מקום", עמ' 21). יחד עם
זה גם אתו עולם, מעצם טבעו, אינו מאפשר
עית תבניות-שיר, אין בכך משום הפרעה להתהוות
ויה מאורגנת היטב על-ידי האינטלקט.

לשון היא בבחינת אוויר היוצר אווירה. היא חומר-
מים של השיר, יסוד־הנשימה. והאווירה, האט-
מוספירה המתהווה, היא מידת־כובד־האוויר, שיעור־
בדיו, היוצר את המתח הפנימי. בשירתו של הורביץ
האוויר גבוה, מה שיוצר "אווירה גבוהה", חלומית,
זווית, מנותקת, בה משחקים האור והאופל, האדמה,
עשב והפרי, האדם, הציפור והרוח, ב"עולם שכולו
שיר" בדרך זו גם נוצרת התחושה כי ככל שהינך
גבוה יותר, כך קרוב אתה יותר למעמקים. ככל
הינך סמוך יותר לפיסגת־ההר, כך נהירים לך יותר
סמים.

ידה זו אינה מובנת לרבים, גם משום רמת הלשון, מרוחקת מן הדיבור השגור, היוםיומי, וגם משום באותו "תחום מרוחק" היא נשענת על צלילות יפה ועל אפקטים הנוצרים בשל שינויים תחביריים מובהקים המישפט.

ספר זה דומה, שדמותו של אותו עולם מופנם מתב-
ר לעומת מראהו ברוב השירים, בספרים קודמים.
ישוּן, דומה, מזדככת ומתפשרת עם עצמה. יש
לכונן זאת "החברות", יש שיתפקו באמירה כי זוהי
צורה נוספת, אפשרות, הצעה חדשה, להעברת
החיים, הרעגי, המצומצם וה"זרועני" לנוכח אותו
הגדול, הקבוע, בתוכו מתקיימים הדברים.
ישוּן אומר כי השתנתה כאן תפיסה לשונית בסיסית,
טובה אל גבהים. החידוש נעשה באותו תחום עצמו
המשורר מוטבע בשירים.

תאן, כבספרים קודמים, המוות הוא נושא דומיננטי, וכשאני נושא הוא אווירה. הפעם נקשרת נימה עם אובדן נוכחות רוחנית, הכרחית כנראה לשירה דמותו החבראמן, שמת ללא-עת. מות האב מקבל פן לבוש חדש, המתקשר עם קלסתר רוחני מובהק. אנוסומיה של גשם" הוא הרחבה ופיתוח של חטיבה "שירים" של "שירים חדשים" מן המיכיתר "מקום", יצא לאור ב־1978. השירים "ים בגוף", "הבקבוק שלי", "לרות עדן", "מפה", "איש מפת המבוואות", "לולאה", "עמדה", "אנוסומיה של גשם", משתלבים בספר הנוכחי בסדר חדש, בין השירים הרואים את אור הראשונה.

המקום להמשיך ולאפיין את הספר כמיכלול, בחרתי, בעצמי, להציג את השיר הבודד ולהתייחס אליו ביתר חבה. השיר הנבחר הוא "נגינה מוחקת".

לוינה מוחקת

שם מטייל עם רוח ערב
 מעלה שדרה ולאורך רחוב,
 מן אל הים וראשו נקי
 שדרה, נושם, חולי
 מן מפר בו נגינה
 מא מברר בליבו: כי טוב,
 גוע רשרוש עלים ברעשיו הרקים.

אבל אדם מטייל עם רוח ערב
לאורך רחוב, במעלה שדרה,
צלצל מקיש בו והוא נפתח
כפרוודור לטרדה, בעלי-חוב,
חולי מחיש בו צער בדרת
עליו רשרוש עלים כצרימה
האומרת לו: כי רע.

אדם מטייל עם רוח ערב
במעלה רחוב ולאורך שדרה.
חיקרי ציפור, יריעת השמיים
ורעש הים שוקלים עדנה
על שוליו החומים בבוא
ידיעה והנגינה מוחקת
בו טוב גם רע.

בכריאת השיר אתה מאזין לסיטואציה ומזהה מתוכה נגינה; אתה שומע את הנראה ובו רואה את הנשמע. וכבר שם השיר מרמז לתנועה המשולבת — כי לעולם אינך יודע מה מקדים את מה: הנגינה או מראה־תנועה־המחיקה.

ההיסטוריוזיה, כשהיא לעצמה, אינה קשה לפיענוח :
אדם מטייל עם רוח ערב, כשפניו, כמטרה מוצהרת,
אל הים. זהו התיאור הבסיסי. תנאי חשוב, מיסגרת
לתנועה הרמונית.

בית א' מתאר את האדם במצבו הראשוני, נכון יותר לומר: בראשיתו של תהליך. בשלב זה האדם עדיין ממטיל, במובן השגור של המלה: הוא נהנה מסילו ההנאה שלמה. ראשו נקי, טרדות חיצוניות אינן גוגעות (אם כי הוא מודע להן). הגנינה הפנימית, "הרצף הבנוי של הדברים", מתקיימת. השרשרת הנוגע ברע-שיו הוא אות מבורר, המשתלב יפה בגנינה.

בית ב' מתאר שלב אחר-בית-הליך ואם תרצה, מצד ראשוני אחר, הנמצא תמיד בסמוך, כך שהאדם נתקל בו ונקלע אליו, בסופו-של-דבר. כביכול, לא השתנה דבר. אבל, למען האמת, השתבש כאן איזה סדר בסיסי. מהו, למשל, השוני בין האמירה "במעלה שדרה ולאורך רחוב" לבין הביטוי "לאורך רחוב, במעלה שדרה"? לא רק סדר הצגת הדברים אחר, אלא גם קצב הצגתם. מקום-ההתרחשות, שגודל לכן השתבש תיאורו בורמה הטבעית של התיאור, הכולל הופך עתה להיות חלק מן הנטל המכביד, משהו כדומה לטירדה, נושם, חולי. תיאורו מעוכב, בין שני חלקי התיאור מפריד סימן-פיסקה. ודבר נוסף מאט את קצב ההתרחשות: ה"אבל" הפותח בית ב' יוכיח מסייג שלב אחד בתהליך מקדמו. גם אם, בראשונה, לא היה באדם המשוער חולי שיפר בו נגינה, הרי עתה צילצול מקיש בו, קול-שכנגד גם מתוכו משמש כפרוזור: לטירדה, בעלי-חוב, גם לחולי. כאן מופיע המושג "בעלי-חוב" במשמעות כפולה: אם בבית הראשון דובר במפורש ב"נושים", הרי כאן מיטשטש האיבחון, שבין לווה למלווה. בעל-חוב, כלשון תקנית, הוא המלווה. אפשר היה לחשוב כאילו השינוי הוא לשם גיוון בלבד, והמשמעות היא יחידה, זו של המלה "נושה". אולם, אין להתעלם מכך, שב-לשון הפרואית, היומיומית, כשאומרים בעל-חוב מתכוונים דווקא ללווה, זה שמלגלגים עליו כי "בר-בית הימים יהפוך לבעל-חוב גדול". משמעות השינוי היא אולי בכך, שכעת, משעה שכבר עושות בין הטרדות את שלהן אין תכלית לאבחנה בין ה"פועל" ל"מפעיל". ובעצם, לעולם יש בכך מזה וגם מזה ...

גם בארבע השורות הראשונות של הבית היתה האטה, הרי שלוש השורות האחרונות שלו נאמרות כמעט בנשימה אחת. וההאצה באה גם לידי ביטוי בתוכן, ממילולי: חולי מחיש בו צעד. אם בתיאור הראשון, בית א', נגע בו רשרוש עלים הרי כאן אותו רשרוש וירד, כמעט כגשם מלקה. הרשרוש הדק הופך צרימה, מברשת: כי רע.

יעוד שבבית הקודש נוצרה הקומופויציה מתוך קצב-ההתנגדות האחד של האירוע יחד עם הפרטים המשיגורים בו ל"אווירת כייטוב", הרי כאן היא נוצרת מתוך המתח הקצבי שבין ארבע השורות הראשונות של הבית לבין שלוש האחרונות יחד עם הפרטים המתכנסים בו ל"אווירת כייטוב".

בבית האחרון שב הסדר על כנו. אבל, מסתבר, כבר
סדר אחר.

י אם נעמיד, תחילה, בזו אחר זו, שורה שנייה
מכל בית ונינוכח בהישתנות:

(ג) במעלה שדרה ולאורך רחוב,
(ד) לאורך רחוב, במעלה שדרה,

(ג) במעלה רחוב ולאורך שדרה.
אם נשוב ונביעין נמצא כי אין זו השתנות סתמית
אלא התפתחותית, מכוונת למקום אחד:

(א) במעלה ולאורך
(ב) רחוב שדרה

(ג) במעלה רחוב ולאורך שדרה.
בוצעה כאן מעין "הרכבה מילולית". גם מבחינה תוכנית מגיע כאן השיר לסימום הדיאלקטי. בשלב זה, של התהליך, אין מוזכרים עוד פרטים פרוזאיים. הנטייה היא כלפי מעלה או, לחילופין, לכיוון "הים הגדול". במלים אחרות: פנייה לעבר "מרחבים מטא-פיזיים" כלשהם. העלים שוב אינם מוזכרים. רק מה שמעבר להם. גם לא הציפור, רק מה שמעבר לה ואשר מעבר לעצים ששוכנה בהם במב. אף לא היא עצמה כשהיא בשמיים, אלא הרישום העמוק והבלתי-מפוענח, שהיא מותירה בהם אחריה. במקום רשרוש וזעיר של עלים קטנים נשמע עתה רעש גדול של ים גדול, שלור שוליים, אשר גם להם המייה משל עצמם. כל הטרדות הקודמות נאלמות בבוא ידיעה. והנגינה, מה יארע לה בשלב זה? היא מוחקת טוב גם רע בהפגישת אותם מיפגש מועזע. והיא עצמה נשארת שלמה.

זהו שיר "בנו" מאד. הבתים בנויים מיספר שורות (קבוע (7). שני הבתים הראשונים מתייחסים זה לזה כתיזה ואנטיתיזה והבית המסיים, המסנתז, דומה מאד ושונה מאד מקדמיו. שני השורות הראשונות בכל בית הן המיסגרת המאחדת את ההתרחסות בכל שלב שלה. השורות הקצרות משתלבות עם תחושת הצימצום, המתקשרת עם חוסר ההתפתחות הממשית של הסיטואציה התייצבית, הגלויה לעין.

בחרתי להציג דווקא שיר זה משום שהוא, לטעמי, מיוחד במינו בקובץ. גם מבחינת הגיבוש הפנימי שלו וגם מבחינת סוג התוויה המתארת, בה נוצר מופגש דראמטי בין ההתרחשויות החיצוניות המצומצמת לבין המתהווה ומתפתח בתודעה הפנימית. לעומת זאת, אילו הייתי מבקשת להציג שיר "מייצג", כזה ש"יאפיין" את הספר גם מבחינת הנושא, לא הייתי בוחרת בו. אז הייתי מביאה בפני הקורא שיר כ"עצם קברים", (שהוא שיר יפה בפני עצמו). ומדוע בכלל, בחרתי, הפעם, באפשרות להציג שיר בודד בהרחבה במקום להמשיך ולאפיין את הספר כולו בסיוע דוג-מאות מספר, משירים שונים?

משום ש"אנאומזה של גשם" הוא מסוג הספרים, שכל
שאלה מאפיון אותם יותר, כך אתה חוטא יותר לשייך
המדרד, אשר דמותו היא "דמות-המדרד", אשר
ביופיה, מופיעה וחומשת בין המסכים.

תמר משמר

המראה
החלומי,
המקום הממשי

— על "מראה מקום", ספר שיריו של
אשר רייד, "מסדה-עכשיו".

ב "קורא יקר", שיר הפתיחה של ספר השי-
רים "מראה מקום", יש מעין הצהרת
כוונות — "המלים שלי/ הן צבעי מלחמה/
שנמרחו על פני/ ימים אני יורה שירים/
טעוני עופרת צרובה/ בסתר רעם ירננו...". וכבר
בשורות אלה נאגרת שפה יומיומית 'מפורטת' (המלים
שלי) ו'אלימה' מעט (שנמרחו) בשפה הלוקה כילו
מרובד אחר של העברית (בסתר רעם ירננו). ויש
נכבד בשורות ששיטתני ובהבחנה הלשונית שהראתי
הרבה מהפואטיקה שתלוות את שיירי הספר, יש הרבה
מהיכולת של אשר רייך לשים יד על דופק היומיומי
יחד עם זאת להיות עדיין 'משורר המתפעל', להיות
שזאמנין מהמאמורפוזות של מלים. מי שיועד

אילנה קדמי

היה המחבר מחלק את דבריו בצורה אחרת, ייתכן שהיה מקל על הקורא והלאכה. כך, כשאנו רוצים ליצור לנו תמונה ברורה של המטפוריקה לעיון וזרות השירה, או של החיות, או של כל אחד מהנושאים האחרים שבמונוגרפיה, תיובאים האנו ולשוב ולקרוא בספר קריאת שתי וערב, בחינת דבר והפוך ב"ה. התוצאה היא עיפות מסוימת הנובעת מן החיפושים וחוסר הגדרה על ידי ערובם של מוקדם ומאוחר מבחינת הזמנים והיציאות.

ב"שבוע הספר"

בדוכן

עיתון 77

מחיר חודשי 10 ש"ח

ניתן להשיג בהנחה ניכרת

גליונות קודמים שנשארו

וכן שנה א' שנה ב'

בכרך נא.ה.

הפחד הקיומי, הפחד מן המוות הוא אחת התימות המרכזיות בסיפורי בן נר עוד מראשיתם. דומה כי דמויותיו מתחלקות לאלו שהמוות עבורן אינו אורח בחייהן רצוי ולדמויות המקוננות על שחייהן בוזבזו לריק וקירבו אותן למוות. וכך מעיד המספר על עצמו ב"שקיעה כפרית": "כבפר כך מתייראים מפני האנשים. מעט. נזהרים הם איכשהו, שלא לפגשני פנים

הזיקנה מהדהדת גם ב"ברגר". הזקן המקיש בתריסים חוזר בסיפור כמנגינת רקע: עינו החולה מפעפעת וזקנו הדל, העכור, כמו נקרש, תווי פניו רוטטים

גם בעתליה מפעפעים כוחות ההוס. מצטברת
שנאה הסובב אותה. מאהבה, בר כוכבא, "התנצני
אושרו והיא הרסה מקדש זה" (35). היא מבקשת נוח
ומשען באדם הרחוק מלמלא מישאלה כי זו הוא עני
זקוק לסעד. היא מתמלאת רחמים ושאת נפש עני
חוק לה לה בעיני האישור שזיף. גם לה
עומד כוחה והיא פורצת גדר כשהיא שולחת את
במתבן.
אווירת הסיפורים משכנעת. בן גר הצליח באמצע
שונים לעצב תחושות דפרסביות, אבל גראה שנים
פורים שטוחים במקצת למרות שלשלב פה רח
המשווא איזו פרספקטיבה לדברים

יערה בן-יון

מפעלי
תבו
בע"מ

הספקת חומרי גלם למפעלי תעשייה.
ציווד תעשיתי ומיכון חקלאי
אשראים דוקומנטריים
שרות למפעלי תעשייה

מומנט מוסיקלי

יושע קנו: מומנט מוסיקלי. סיפורים.
פיו סימן קריאה. הוצאת הקיבוץ המ-
די. תש"ס, 1980. 215 עמ'.

פרו הראשון של יהושע קנו, הרומאן "אחרי החגים" (עם עובד, ספריה לעם, 1964), עמד כולו בסימן נופיה של מושבה ארצישראלית בעשור השנים שקדמו להקמת המדינה. קולות השמחה הלאומית ברחובות הם על לדיעתן של האחיות הרווקות ריבה ובת-שבע, בן הסדוק, במושבה ונוף שנושמים זמן אחר, "תורם" 48', אף כי שורשי האימה והחטא — מעשה של ברוד בנערה הערביה, הירצחו בידי בני-הפחה, ובת-שבע המפתה את הנער הערבי העובד ב"בית-הוריה" — בכל אלה עומד יהושע קנו על ראשיתו של אותו עיסוק אוטוביוגרפיק-ממשי של הערבי, שמאפיין חלק ניכר מסופרי "דור המ-
ת", "מול היערות" פורסם כמעט באותה תקופה (ש"ת, 1963); ומאוחר יותר, "מיכאל שלי" (1967) "נאחב" (1977). אמנם, מקרה דומה לזה המסופר אחרי החגים" כבר מופיע ברומאן "תחת השמש" (1979) למשה שמיר, אף הוא על רקע של מושבה עיראקית ויחסי איכרים יהודים ופועלים ערביים.

השני של יהושע קנו, הרומאן "האשה הגדולה התלומדת" (דביר, 1973), הינו רומאן על רקע שכונה עירונית, והמושבה חוזרת בו רק בתיאור ומה של אחת מן הדמויות, לבנה, ילדות שעומדת בסימן חטא יחסי-המין שקיימה עם אחיה, בת-העיר העירונית המתואר ברומאן עומד אף הוא מן התפוררות פיסית וחברתית, וכך דומה לביתן האחיות וייס מ"אחרי החגים". אך אותה ארומה, מיוחדת, של טירוף ויפוי משכר, של בדידות, של אהירות שקיעה יחד עם כוח ציור והמח-
ה של גוף וטיפוסים מקומיים, כמעט חד-פעמיים, אפיינים את "אחרי החגים", חסרו למדי ברומאן זה, אשר לאווירת ההתפוררות והבדידות שבו לא נחמה אותה יפעה, אותה ריחניות וקלילות שניטרלו את את העצב והאימה ב"אחרי החגים".

שבה הארצישראלית שבה ונעשית מקום-התרח-
ה כמעט מרכזי לסיפורי קובץ-סיפוריו החדש של יושע קנו, "מומנט מוסיקלי" (1980). אך הפעם "המושבה של זמן. יהושע קנו, יליד 1937, היה ונער באותו עשור שנים שעל רקעו מתרחש "אחרי החגים", ומרבית הדמויות המתוארות ברומאן ובגורות ממנו לפחות בעשור שנים אחד. ואילו הנער בסיפורי הקובץ "מומנט מוסיקלי" מתאר מושבה או שכונה בחיפה בשנות המדינה הראשונות — ספר ומחנה גדנ"ע בשנות המדינה הראשונות — שהוא משלב, לא-פעם, מוטיבים, דמויות ותי-
ה שאותם היכרנו מנופי "אחרי החגים". הדבר לידי ביטוי בולט בסיפור הפותח את הקובץ, התרגול בעלת שלוש הרגליים, אשר בו כל ילדות הציוניים, הפיקאנטים והמזורים של המוש-
בים ועולים — ברוריה הלא-נורמאלית, בעלי-
אבה, ההצגה של התרגול, חצרו של הסב, — אך הפעם אין הם רקע לעלילה שהמספר מציג אותה לגבי גיבורים שמוחזק-לו, אלא ארבעת ה"פנים" יחד, בסדר כרונולוגי כמעט-מדייק, יוצרים כמעט רומאן על ילדות ונעורים, על התבגרות החסר והכאב שבמודעות העצמית המתגלה לו, "המספר, וזאת ברוח המזכירה לעיתים את "טוניו" של תומאס מאן ואת הרמן הסה ב"דמיאן", קמנצ'נד", "ברקיס וגולדמנד" ו"מתחת לגל-

הטוב ביותר בקובץ, מבחינת שלימותו האמנו-
תית הוויזיו העירוני-מאופק כאחד הפורץ ובוקע — הוא ללא-ספק "מומנט מוסיקלי" שעל שמו נקרא הספר כולו. ב"התרגול בעלת שלוש הרג-

ליים" ניתקים לעתים קטעי התיאורים זה מזה, ויש הרגשה שהמספר לוחץ ומחבר אותם יחד כדי שישמ-
שו תפאורה. הסיפור האחרון והגדול בקובץ, כמעט מחציתו, "בין לילה ובין שחר", מאכזב במידת-מה מאחר ומישטש בו הגבול שבין סיפור הווי של נעורים שמספר אותו נער כמו שמספר נער — לבין סיפור-התבוננות של המספר-הבוגר אל תהליך הת-
בגרותו של המספר-הנער. גם הרקע לסיפור — כיתה בבית-הספר התיכון, ומחנה-גדנ"ע — אינו מגיע לכדי אותה צבעוניות חינוכית, תמימה-כביכול ואירונית, שכמותה ניתן למצוא בסיפורים מוקדמים דומים של יהושע קנו, שלא קובצו עדיין בספר ואשר על חלקם חתם בשם אבי עתניאל, כגון "ענבים מגניגר". ואילו "בין לילה ובין שחר" ישנה איזו כבדות, ארכנות-
יתירה שאינה אופיינית לסגנונו של קנו, וגם הסיום החושני-החיתתי המתפרץ, העמוס-עוזי במידת-מה (ולא לטובה) של הנער פסח — אינו משכנע ביותר.

אך הערכה זו, שהיא ודאי סובייקטיבית במידת-מה, לגבי השוני שבהתרחשות מסיפור זה או אחר, אינה צריכה למנוע את המבט הכולל, המקיף, שבו ארבעת סיפורי הקובץ הם כעין ארבעה חלקים של רומאן-התבגרות אחד, שסיפורו מצוי לא רק בהם עצמם אלא בקשרים שנוצרים ביניהם ובדמות האחת של המספר-הנער שעולה מכולם. כל אחד מן הסיפורים הללו הוא שלב מכאיב-מפתה-מענה נוסף באותו תה-
ליך של מודעות-עצמית שבו תולש עצמו הנער, הילד-המספר — מן הסתם, מן החיים הילדותיים ש-
כולם כביכול רק צילום החוץ — ונעשה מובחן, נעשה הוא-עצמו. מותו של הסב ב"התרגול בעל שלוש הרגליים", מוות והלוויה שמשתדלים לחסוך אותם מן הילד, מביאים אותו בעקיפין לשניים-שלושה מעמדים מכריעים בחייו: מישוש הברז אשר ליד הרפת (עמ' 21-20) המעניק לראשונה בחייו לילד את הרגש, את הזרימה המשחררת והמכאיבה, כאילו מישוה לו מתיישב בתוכו ואינו חדל מלקרוא בהש-
תוממות: אני, אני. לזאת נילוות הרגשת בדידותו המפחידה של הילד, המצפה לבוא האב, שכמו יסוכך עליו מפני המוות, ובסוף הסיפור — ההתודעות לצד המווייף והמכוער שבחיים, שבא לביטוי ברגל-
המוזיפת של התרגול בעלת שלוש הרגליים.

ב"סודו של הנריק", המתרחש בשנות מלחמת העולם השנייה, בשכונה על הכרמל, בחיפה, מתודעת הנער-המספר אל סודו של חברו הנריק, בהצטמצם יחד מבעד לחלון בית-הקפה אל אחותו של הנריק, ואנדה, הרו-
קדת בזרועות חייל שיכור. המשולש ואנדה-הנריק-
והנער-המספר רווי מתחים של התעוררות אירונית ותשוקת שליטה בולטת. יחסו של הנריק לאחותו הוא יחס תאוותני ומסור-ואוהב גם יחד, וכדי להתגבר על מבוכתו לנוכח הגירוי שבנשיותה הפורצת — הוא פורץ בצחק גס, משחרר. הנער-המספר שבו באותה חלומות חושנית "יפה עד להחריד" (עמ' 58) שבה מתגלה בפניו ואנדה, האשה בה"א הידיעה, לכן אין הוא יכול להצטרף לצחקו הגס של הנריק, כי בחלומה הנריק הוא מגינה ואולי גם מאהבה של אחותו, ובסרבו להשתתף בצחקו הפראי של הנריק — תוקע לו הלה סטירה מכאיבה, ועוד אחת, כפורק את כל המתח של היחסים האירוטיים הלא-טבעיים שהוא חש כלפי אחותו — בהכאה זו של הנער-המספר, שעדיין רואה את האשה כמבעד לצעיף של חלום.

ב"מומנט מוסיקלי" משמש הכינוי כמכשיר להתוד-
עות העצמית המכאבת. הנגינה-בכינוי מצטיירת בעי-
ני הנער-המספר, מתוך אותה אווירה "טוניו-קרגרית", כאילו תכלית נכספת, פיסגה, לאחר שהוא זוכה ברגעי חסד של האזנה לנגינתו של נער אחד, מוכשר במי-
חד, ונערץ על כך. עם זאת מודע הנער-המספר למג-
בלתו של-עצמו ככנר; והמתח שעומד בינו לבין רצון אימו שיגיע להישגים בנגינתו — מביאו לידי מצמוץ קשה, ומשבר בלימוד הנגינה. מאוחר יותר, כשמשפחתו חוזרת מחיפה למושבה, והוא מחדש את לימודי הנגינה בכינוי, הוא שב ונוכח במגבלותיו תוך כדי חידוד חוש הביקורת שלו גם לגבי נגינתם של כל השאר, שאף-פעם לא תגיע לאותה נגינה עילאית ששמע פעם אחת בחייו. בתחושה של יושר והתאכזרות עצמית, ביקורתית, הוא נוטש את הנגינה-
בכינוי דווקא כאשר כלפי חוץ נדמה שהוא מגיע בה

להישגים. משפטים אקראיים של ג. שופמן בגנות הנגינה בכינוי — "עצם העובדה שהקול יוצא כאן על-ידי חיכוך גוף בגוף, יש בו כדי להביא את הנפש לידי סלידה" (עמ' 107) — משפיעים על הנער-המספר לא רק בכיוון של נטישת הנגינה אלא כשלב מכריע בתהליך התבגרותו; ובנטישת הנגינה יש גם איזו קביעת עמדה אירונית בלתי-מודעת. המצמוץ המציק עלם, וכביכול מסתיים הסיפור בתחושת-הקלה. הנער-המספר מגיע לכדי פיוס עם הוריו, אשר דעתם כה חשובה ומכריעה בעיניו ואין הוא מעז למרוד בהם בגלוי אלא מפנים את מצוקותיו ומגיע לכדי תחושות של זרות נוראה כלפיהם, מבלי שידעו על כך. אך לאמיתו של דבר אותו מעין-מוטו מדבריו של שופמן כמו מבשר איזו סערה מתמדת, בלומה, מתחת לשקט הנפשי המשתרר למראית-עין בסימומו של הסיפור:

"אימי אמרה: 'באמת הרופא הוא אמר אז שבתקופת ההתבגרות זה (המצמוץ) בטח יעבור'."

המלים 'תקופת ההתבגרות' נשמעו לי משום-מה מע-
ליבות בפיה.

לא עברו ימים רבים והקלקלה הסתלקה. שקט נפל על פניי ולא סר עוד מהם." (עמ' 122)

ב"בין לילה ובין שחר" ממלא הנער-המספר מעין תפקיד פאסיבי-יחסית של מתבונן בחברת הנערים והנערות שבכיתתו ובמערכת היחסים המורכבת שמת-
רחשת ביניהם. כמו בסיפור "סודו של הנריק" או בזווה של התרגול בעלת שלוש הרגליים — חוץ-
רת כאן התבנית של הנער-המספר התמים, וחבריו וחברותיו שעדיין תמימים-למדי, כנגד "הכבשה הש-
חורה" של הכיתה, פסח, שכבר ידע אשה וכל-כולו חושניות גברית שפועלת על הבנות והבנים כאחד משום שהוא מעורר סלידה והערכה גם יחד. הנסיון לעדן את הצד האירוטי הגס והמפלצתי הזה של החיים (כך הוא מצטייר בעיני התמימים) — נידון לכישלון. לא ניתן "לאלף" את פסח, ובוודאי שלא להאזין ל"נגינתו" בחליל. ופסח מתקומם, ושולף — בסופו של אותו לילה שמבלה הכיתה בצריף, במחנה-הגדנ"ע — את "חלילו" האחר, לעיני הבנות והבנים כאחד, מאיים "להתלקח ולהתפשט ולהבעיר את האש הגדולה שתשרוף את הכל." (עמ' 215, סוף הסי-
פור).

במעמד סופי זה, שהוא, כאמור, מעט "עמוס-עוזי" מדי-לטעמי, חל משבר ההתודעות האחרון, הפעם קולקטיווי, שבספר. הנער-המספר, כמו גם חבריו וחברותיו, מנסים לאלף לא רק את פסח אלא את היצירות והחיתיות הבלומה בהם, שטרם עמדו על טיבה, בפחדם ללכת אחר נטיותיהם ותביעות בשרם. לאחר שאינם מצליחים להשתלט על פסח ב"תרבור תיות" שלהם, מצליח הוא להשליט את "חליל האש" שלו ולהבעיר בדמיונם הנרגש, האינפאנטילי עדיין בחלקו, את אותה תבערה מסוכנת, גסה, מפלצתית, אותו "חיכוך גוף בגוף" שיש בו "כדי להביא את הנפש לידי סלידה" — אולי, אך את הגוף לכדי תבערה.

כמעט מיותר לציין, בסימומה של רשימת-ביקורת זו, כי יהושע קנו, בן פתח-תקוה, אינו זר לכותב שורות אלה — הסבור שלפעמים, לא-תמיד, ניתן לכתוב במידה הולמת של ריחוק גם על יצירותיהם של אנשים קרובים ומוכרים לך, ובלבד שאינך מעמיד-
פנים

אהוד בן עזר

"שרשים"

משרד החינוך והתרבות
בשותף
המחלקה לחינוך מבוגרים

במסגרת מפעל

„זמנים ואתרים"

הנהלת "זמנים ואתרים" מציעה לצבור הרחב תכנית חדשה של עיונים ולמודים במסגרת ובתנאי ארוח מלאים, במקום ובימים שיפורטו להלן:

סמינר א' יפתח ביום א' ט"ו תמוז תש"ם 29.6.80 וימשך עד יום ג' י"ז תש"ם 1.7.80.

הנושא: "שרשים משותפים בהסטוריה התרבותית של היהדות והאיסלם"

המרצים: ד"ר ח. בן שמאי, פרופ' י. הרכבי, פרופ' ח. לצרום, פרופ' י. פורת, ד"ר מ. פרידמן, ד"ר ש. רוזנברג.
מחיר ההשתתפות: כולל ארוח מלא — 3,650 ל"י.

סמינר ב' יפתח ביום ד' י"ח תמוז תש"ם 2.7.80 וימשך עד מוצאי שבת כ"א תמוז תש"ם 5.7.80.

הנושא: "מוקדי זהות והתנגשות בהגות היהודית בימי ה"ב"

המרצים: ד"ר י. אלשטיין, ד"ר נ. אריאלי, פרופ' ש. הלר ולינסקי, פרופ' י. ליבוביץ, ד"ר צ. נהוראי, ד"ר ש. רוזנברג.
מחיר ההשתתפות: כולל ארוח מלא — 4,445 ל"י.

סמינר ג' יפתח ביום א' כ"ב תמוז תש"ם 6.7.80 וימשך עד יום ג' י"ד תמוז תש"ם 8.7.80.

הנושא: "הזירה ההסטורית למאבק הרוחני בין היהדות והנצרות"

המרצים: ד"ר א. בן גל, האב ד"ר מ. דיבואה, פרופ' ז. וילנאי, פרופ' י. ליבוביץ, גבי ח. ספראי, פרופ' ש. ספראי, פרופ' ד. פלוסר, ד"ר ש. דוונברג.
מחיר ההשתתפות: כולל ארוח מלא — 3,650 ל"י.

סמינר ד' יפתח ביום ד' כ"ה תמוז תש"ם 9.7.80 וימשך עד מוצאי שבת כ"ח תמוז תש"ם 12.7.80.

הנושא: "היחוד הלאומי והתרבותי במחשבת הוגי הדור"

המרצים: פרופ' ש. אבינרי, פרופ' ש. אטינגר, ד"ר י. אלשטיין, ד"ר נ. אריאלי, מר ז. מנקוביץ, ד"ר י. הדרי, ד"ר ש. רוזנברג, ד"ר מ. רוזנק, מר א. שטורם.
מחיר ההשתתפות: כולל ארוח מלא — 4,445 ל"י.

הערה: גננת לילדים תלווה את הסמינרים ותקל על הורים צעירים להשתתף בפעילות הלמודית.

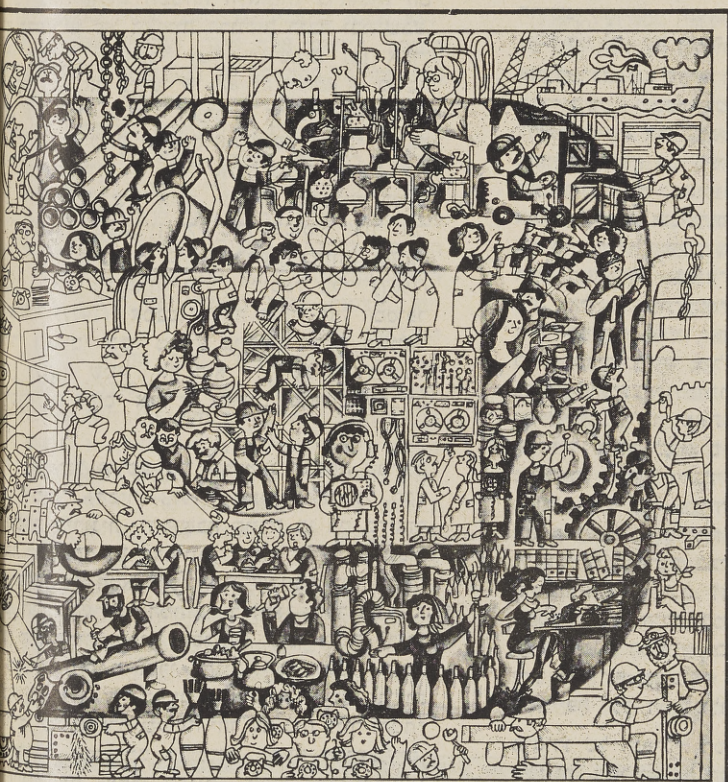
המקום: מלון "המרינה" (4 כוכבים) ליד תוף הים נתניה.

פרטים והרשמה: טל' 639634 (02) או 417021 (02) או באמצעות הדואר: "שרשים" מרכז ללימודים יהודיים, ת.ד. 333 ירושלים.

יש לצרף מקדמה ע"ס — 1,500 ל"י למשתתף.

יש לקבל אשור בטלפון או בכתב אודות הרשום לסמינר.

מספר המקומות מוגבל.

בפור הייצור-מתהווה המחר בפור ההיתוך- מתלכדת שותפות חברתית

פ כור תעשיות בע"מ

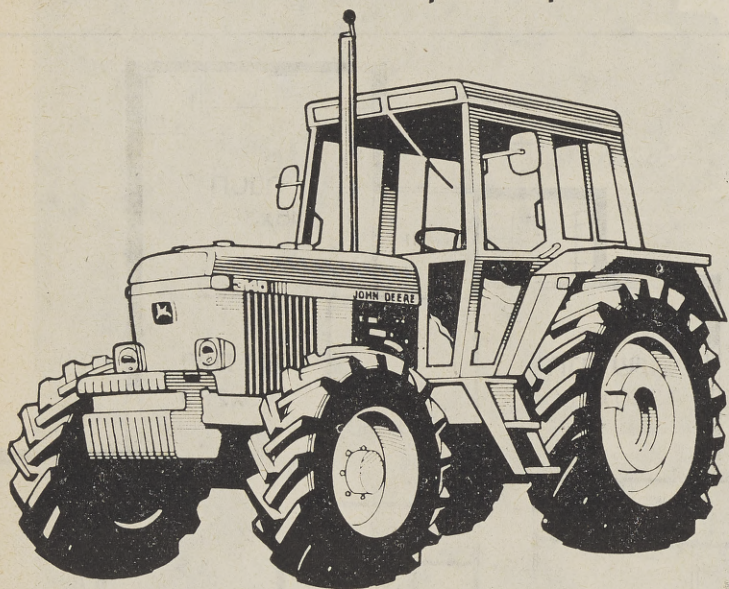
חדש, סדרת ה-40 של ג'ון דיר!

אלופי הביצוע

גומרים מהר-יותר עבודה!

טרקטור ג'ון דיר חדש דגם 3140

כיצד ג'ון דיר מפיק יותר מטרקטור של

103 כ"ס S.A.E.

רתום 103 כ"ס לעבודה — ומשימה גדולה תראה קטנה. הוסף לכך תכונות חדשות כמו ממסרות להחלפת הילוכים ללא עצירה. הנעה קדמית (מכנית או הידרוסטטית) הניתנת להפעלה תוך כדי תנועה, תוספת כוח הידראולי ותראה איך זמן העבודה מתקצר. יש עוד הרבה לספר...

תנאי תשלום נוחים, הספקה מיידית! שאל אותנו:

המשביר המרכזי האגף הטכני. המחלקה למכונות
תל-אביב, רח' גיבורי ישראל 76, טל. 339955
חיפה, שער פלמר 2, טל. 662161

פרסום צורה

צ'ריקובר

מוציאים לאור בע"מ

אליין איפסוויץ

סקוט היה כאן

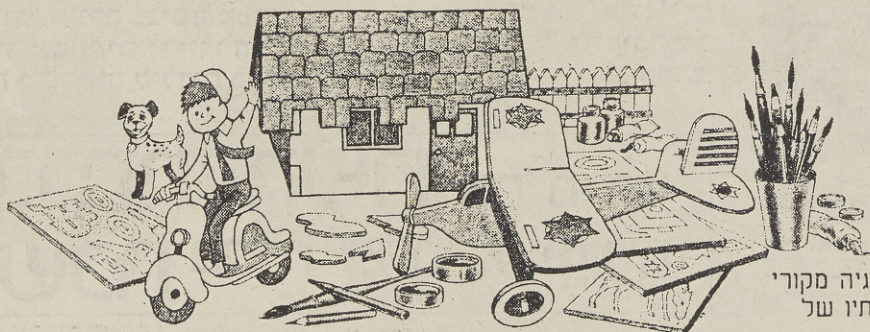
... למרות היותו עוסק במחלה ממאירה, בטיפולים מכאיבים, ובמוות — אין זה ספר מדכא וחשוך. להיפך — זוהי קרן אור שבה סקוט ומשפחתו מאירים לכולנו. במיוחד האירו עבורי את אותם השטחים בעבודתנו הרפואית שאיננו מודעים אליהם במיוחד: מבט ביקורתי על יחסם של רופאים ואחיות לילדים החולים ולמשפחותיהם, הכמיהה לאותם דברים "קטנים" שנשכחים לפעמים: חיוך, מלה טובה, הסבר ממצה או עידוד ...

... זהו מסר יחיד, שמעטים כמוהו בספרות בכלל, ובספרות העוסקת בחולי סרטן בפרט ...

... שמחתי על כך שספרה של אליין איפסוויץ' תורגם לעברית. זוהי תעודה ספרותית כובשת בפשטותה, בחומה ובעוצמת הרגשות הפורצת מכל שורה, וטוב שאנו הישראלים נתוודע לעלמם של סקוט ומשפחתו, עולם שאהבה ומלחמה עקשנית משמשים בו בערבוביה.

ד"ר יגאל ברק
בי"ח קפלן, רחובות

תכיד את ילדך טוב יותר, בעזרת משחקי אמקור

תגר - משחק איסטרטגיה מקורי ומהנה שיש בו מיסודותיו של השחמט.

בבואה - משחק מלהיב של דמיון והגיון המבוסס על יצירת דגמים מתחלפים ומשתנים.

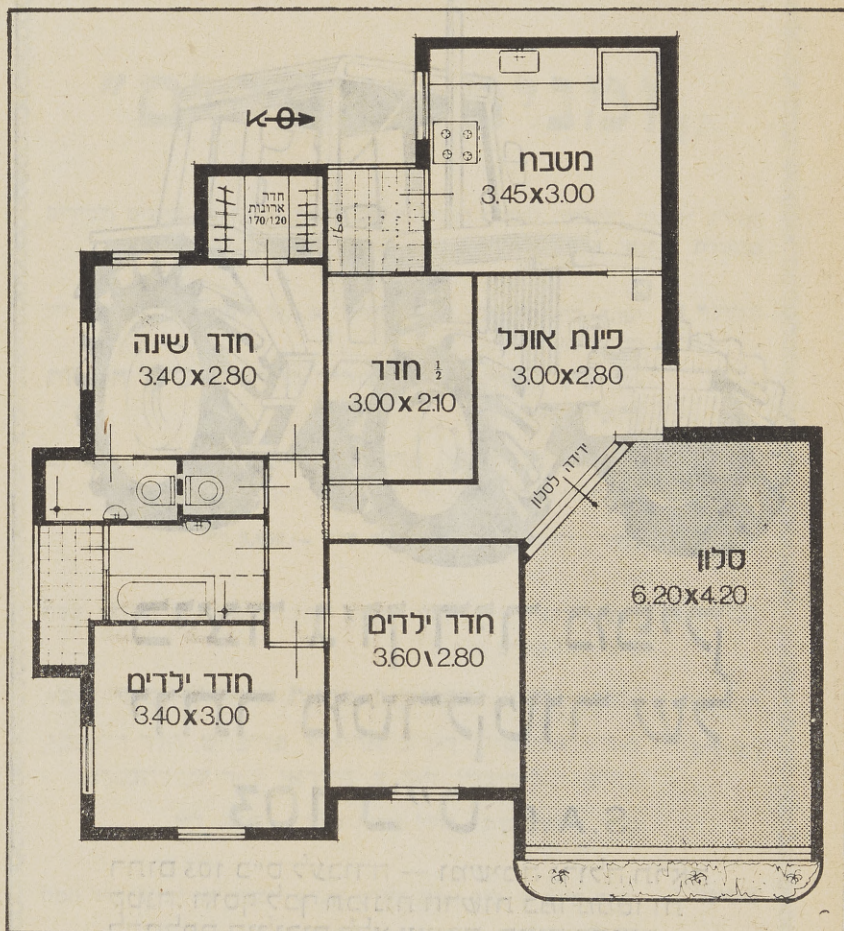
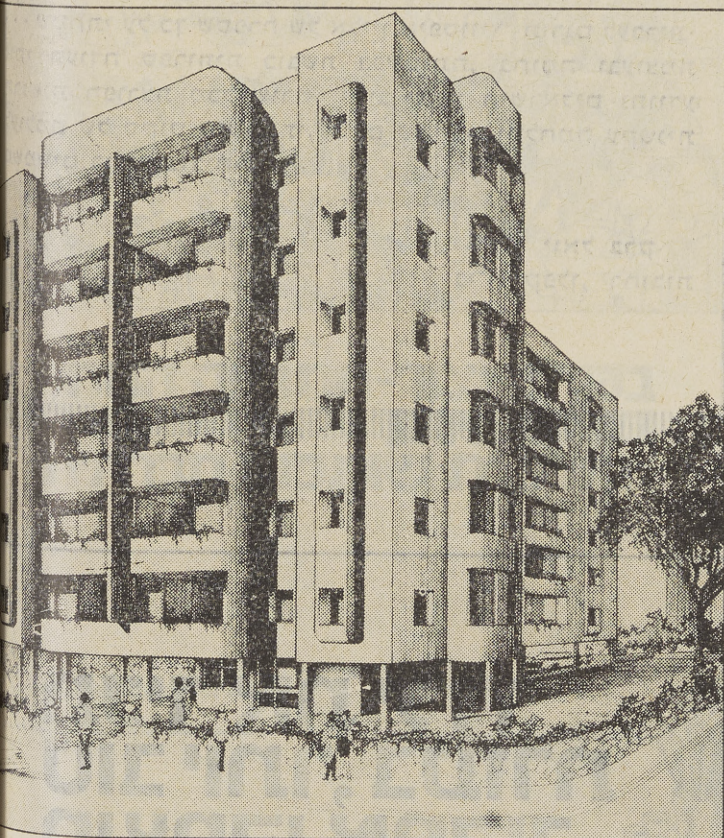
משחקי אמקור
בילוי נעים!

שמואל אולכין

בונה בדאשון-לציון

פרוייקט מגורי חדש

עם 4 כיווני איכות חיים
אמיתית

2 מסלולי
תשלומים נוחים
לפי בחירתכם

ערבות מלאה
לכספכם עפ"י החוק
מכר דירות
של משרד השיכון

המסירה:
לתקופה של
20 חודש.

ברח' וייצמן פינת רח' קרן היסוד
בשכונת אברמוביץ
בונה שמואל אולכין
דירות בנות 4-4 1/2 חדרים

בכל דירה:
• שני מפלסים
• מטבח אמריקאי משופר
• ריצוף כהה בסלון
ובפינת האוכל
• ריצוף קרמי בשירותים

בבנין.
• לובי (אולם כניסה) מפואר
• חדר משחקים לדירי הבית
• פינת משחקים לילדים בחצר

בדמת-השרון רח' מרדכי
נמשכת מכירת דירות 4 1/2 חדרים
שלב ב

נאות דברת בניי אולכין בע"מ

משרדי ההנהלה: ראשון-לציון, רח' רוטשילד 43, טל: 947319

משרדי המכירות: ראשון-לציון, רח' הרצל 59, טל: 947253

רמת-השרון, רח' סוקולוב 38

סברה ליקר-

בקבוק מלא חג.

טעמים וניחוחים של תפוזי ישראל,
עם קורטוב של שוקולד מובחר.

הגש אותו שי לאחרים וגם לעצמך.

חדש

הטעם המפתה

אמארי

מעדן חלב
בטעם שוקולד
עם קצפת אמיתית.

אחרי שתנסי פעם אחת
לא תרצי להפסיק!

איזה תענוג:
אתה מרובבת את הקצפת עם השוקולד
ואוכלת לתיאבון את המעדן הקריד
שיש בו רק 180 קלוריות!

אמארי - כל הטבע שבחלב מהור.